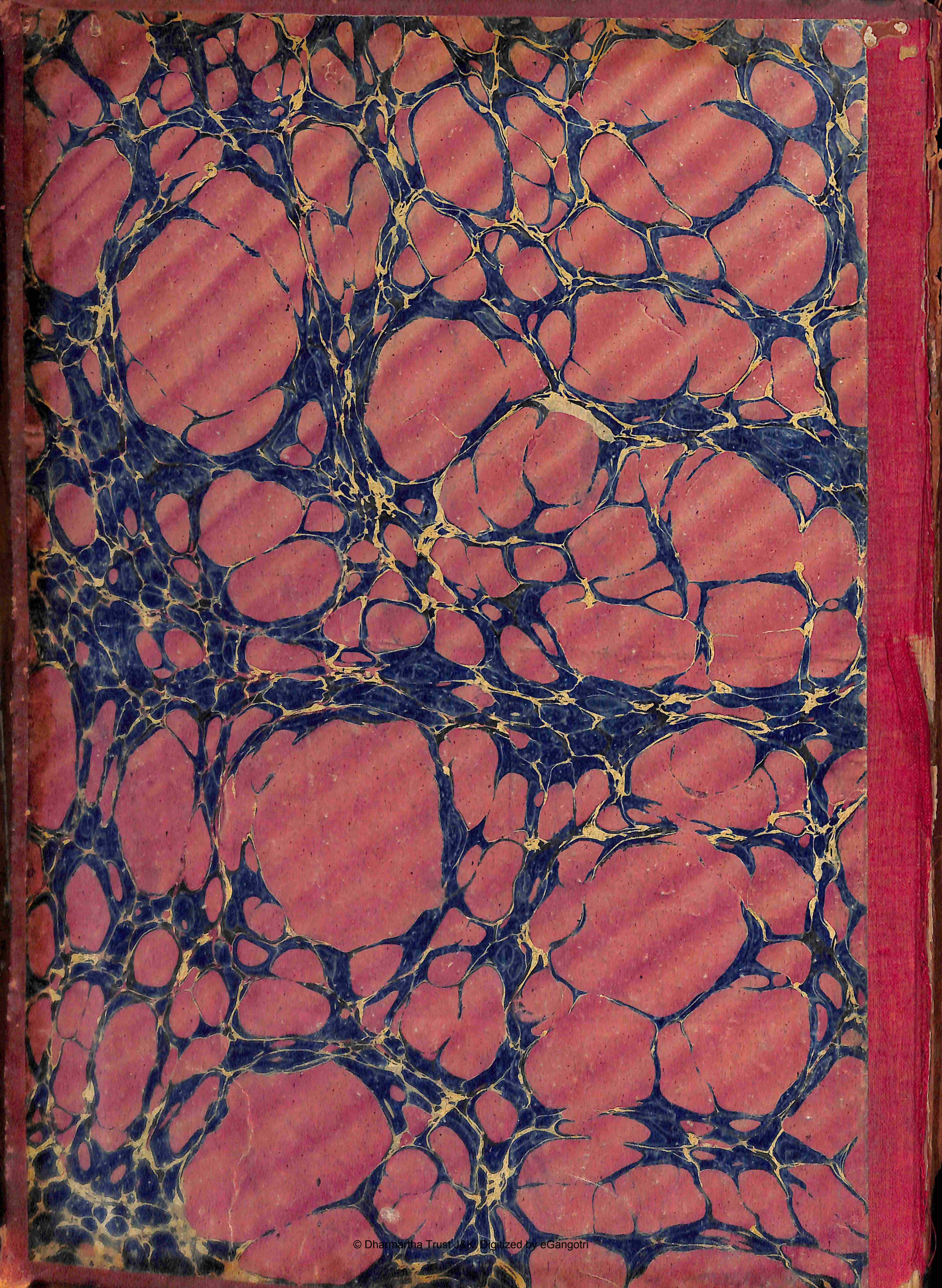
१०२

५१२ क - ४

ब्रह्मवैवर्त पुराण

२.४ पत्राणि

ब्र·
वै·प्र·
१

ॐ श्रीगणेशाय नमः ॐ श्रीगोपालो जयति ॐ गणेश
ब्रह्मेशसुरेशशेषाःसुराश्चसर्वेमनवोमुनीन्द्राः सरस्वती
श्रीगिरिजादिकाश्चयंनमंतिदेव्यःप्रणमामितंविभुं १
स्थूलास्तनूर्विदधतःत्रिगुणंविराजंविश्वानिलोमवि
वरेषुमहांतमाद्यं सृष्ट्युन्मुखैःस्वकलयापिससर्जसूक्ष्मं नि
त्यंसमेत्यहृदियस्तमजंभजामि २ ध्यायंतेध्याननि
ष्ठाःसुरनरमनवोयोगिनोयोगरूढाःसंतःस्वप्नेपिसंतंकतिकतिज
निभिर्यंनपश्यंतितप्ताः ध्यायेस्वेच्छामयंतंत्रिगुणपर
महोनिर्विकारंनिरीहंभक्त्याध्यानैकहेतोर्निरुपमरु
चिरश्यामरूपंदधानं ३ वंदेकृष्णंगुणातीतंपरंब्रह्माच्यु
तंयतः आविर्बभूवुःप्रकृतिब्रह्मविष्णुशिवादयः ४ ॐ
नारायणंनमस्कृत्यनरंचैवनरोत्तमं देवींसरस्वतींव्या
संततोजयमुदीरयेत् ५ अयंतुपरमंसर्वंभारतेका
मधेनुकृतयाणांकृतवत्सोवासुदेवोदोग्धा प्रतिकवि
रघुगाणांजलिंचैवतमेतंभिवनपिवनसुग्धाःऽप्यमङ्ग
ल्यमिष्टं ६ भारतेनैमिषारण्येऋषयःशौनकादयः नि
त्यंनैमित्तिकंकृत्वाक्रियांतस्थुःकुशासने ७ एतस्मिन्नंत
रेसौतिमागच्छंतंयदृच्छया प्रणतंसविनीतंतंविलोक्य
ददुरासनं ८ तंसंपूज्यातिथिंभक्त्याशौनकोमुनिपुंग
वः सपृच्छकुशलंशांतंशांतोपौराणिकंमुदा ९ वत्सौ

यासविनिर्मुक्तेवसंतेतस्याश्रमे समंतेसर्वतत्त्वज्ञे
पुराणानांपुराणवित् ९ पप्रच्छसकथोपेतंपुराणं
ज्ञानिसंमतं मंगलंमंगलार्हंचमंगल्यंमंगलाल-
ये ११ सर्वमंगलबीजंचसर्वदामंगलप्रदं सर्वमंग
लनिघ्नंचसर्वसंपत्करंपरं १२ हरिभक्तिप्रदंशश्वत्सु
खदंमोक्षदंभवेत् तत्त्वज्ञानप्रदंदारपुत्रपौत्रविव
र्धनं १३ पप्रच्छसविनीतंचस्तनीतोमुनिसंसदि य
थाकाशेतारकाणांद्विजराजोविराजते १४ शौनकउ
वाच प्रस्थानेभवतःक्वयज्ञतश्चायासितेशिवं किमस्मा
कंपुण्यदिनमद्यत्वद्दर्शनेनच १५ वयमेककलेभीता
विशिष्टज्ञानवर्जिता मुमुक्षवोभवेमग्ना ......
स्वेष्टतः त्वमेपत्स्वरूपामातदपिष्टात्देवता कोता
दोतातिशांताचसुशीलासर्वमंगला लोभमोहकामक्रो
धमदाहंकारवर्जिता भक्तानुग्रहकर्त्रीयासर्वाद्यप
तिव्रता प्राणतुल्याभगवतःप्रेममयीप्रियंवदा सर्व
सस्यात्मिकासर्वजीवनोपायरूपिणी महालक्ष्मीर्वै
कुंठेपतिसेवारतासती स्वर्गेचस्वर्गलक्ष्मीश्चराजल
क्ष्मीश्चराजसु गृहेषुगृहलक्ष्मीश्चमर्त्यानांगृहिणांत
था सर्वप्राणिषुद्रव्येषुशोभारूपामनोहरा प्रीतिरू
पापुण्यवतांप्रभारूपानृपेषुच वाणिज्यरूपावणिजां

पापितांकुलहंतांकुरा दयामयीभक्तिमातांभक्तानुग्र
हकातरा चपलेचयसोभक्तसंपदेरत्नणायच जग
जीवंस्तेसर्वेययादेव्याविनाद्रुने शक्तिहीनायाक
थितावेदेसर्वसम्मेषुता सर्वपूज्यासर्वेवंद्यावात्ये
मनोनिशामय बोद्धुद्धिविद्याज्ञानाधिदेवतापरमात्
मनः सर्वविद्यास्वरूपायासावदेवी सरस्वती सद्बुद्धिः
कवितामेधाप्रतिभास्मृतिदास्सता नानाप्रकारसिद्धां
तभेदार्थकल्पनाप्रभा व्याख्याबोधस्वरूपाचसर्वसं
देहभंजनी विचारकारिणीग्रंथकारिणीशक्तिरूपिणी
स्वरसंगीतसंधानतालकारणरूपिणी विषयज्ञान
वाग्रूपाप्रतिविश्वेषुजीविनां व्याख्यामुद्राकराशांता
वीणापुस्तकधारिणी शुद्धसत्वस्वरूपाचसुशीलाश्री
हरिप्रिया हिमचंदनकुंदेंदुकुमुदांभोजसंनिभा जप
तीपरमात्मानंश्रीकृष्णंरत्नमालया तपःस्वरूपात
पसांफलदात्रीतपस्विनी सिद्धिविद्यास्वरूपाचसर्व
सिद्धिप्रदासदा विषयज्ञानवाक्रूपः प्रतिविश्वेषु
जीवितां ययाविनातुविश्वौघोमूकोमृतसमःसदा ॥
विषयज्ञानवाग्रूपास्पृहकाजगतोविका यथाग
मेयथाकिंचिदपरासन्निभोयमे मातावचतुर्णांवेद
नांवेदानांवेदसंमांस्मृत्यावंधनसंज्ञाणांतथा णांच ॥

विचक्षणा द्विजातिजातिरूपा च जयरूपा जयस्विनी
ब्रह्मण्यतेजोरूपा च सर्वसंस्कारकारिणी पवित्ररूपा
सावित्री गायत्री ब्राह्मणप्रिया तीर्थानि यस्याः संस्पर्शा
दर्शं वांछंति शुद्धये शुद्धस्फटिकसंकाशा शुद्धसत्व
स्वरूपिणी परमानंदरूपा च परमा च सनातनी परं
ब्रह्मस्वरूपा च निर्वाणपददायिनी ब्रह्मतेजोमयी
शक्तिस्तदधिष्ठातृदेवता यस्मादस्नमास्तेजगास
र्वं च नारद देवी च तुर्थी कथिता पंचमे वर्णयामि ते
प्रेमप्राणाधिदेवी सा पंचप्राणस्वरूपिणी प्राणाधि
कप्रियतमा सर्वाभ्यां सुंदरी वरा सर्वसौभाग्ययुक्ता
च मानिनी गौरवान्विता वामार्धांगस्वरूपा च गुणे
न तेजसा समा परावरा सारभूता परमाद्यास्वरूपि
णी परमानंदरूपा च धन्या मान्या स्वरूपिणी रास॰
क्रीडाधिदेवी च कृष्णस्य परमात्मना रासमंडलसं
भूता रासमंडलमंडिता रासेश्वरी सुरसिका रासा
सनिवासिनी गोलोकवासिनी देवी गोपीवेशवि
धायिनी परमाह्लादरूपा च संतोषहर्षरूपिणी नि
र्गुणा च निराकारा निर्लिप्ता च स्वरूपिणी निरीहा नि
रहंकारा भक्तानुग्रहविग्रहा वेदानुसारध्यानेन वि
ज्ञेया सा विचक्षणैः दृष्टिर्दृष्टा न सा तेशा सुरेंद्रैर्मुनि॰

ब्र·
वै· प्र·
३

ऽगंगैव वह्निशुद्धांशुकाधानारत्नालंकारभूषिता को
टिचंद्रप्रभापुष्टपुष्टश्रीयुक्तविग्रहा श्रीकृष्णभक्ति
दास्यैकदात्री च सर्वसंपदा अवतारे च वाराहे वृषभान
सुता च या यत्पादपद्मसंस्पर्शपवित्रा च वसुंधरा ब्र
ह्मादिभिरदृष्टा या सर्वैर्दृष्टा च भारते स्त्रीरत्नसारसंभू
ता कृष्णवक्षःस्थलोज्ज्वला यथा घने नवघने लोलासौ
दामिनी सती षष्टिवर्षसहस्राणि प्रतप्तं ब्रह्मणा पुरा
यत्पादपद्मनखरदृष्टये चात्मशुद्धये न च दृष्टं च स्वप्ने
पि प्रत्यक्षस्यापि का कथा तेनैव तपसा दृष्टा भुवि वृंदा
वने वने कथिता पंचमी देवी सा राधा परिकीर्तिता
अंशरूपा कलारूपा कलांशांशसंभवा प्रकृतेः प्र
ति विश्वेषु देव्यश्च दिव्ययोषिता परिपूर्णतमाः पंच
विधा प्रकृतिकीर्तिता या या प्रधानांशरूपा वर्णयामि
निशामय प्रधानांशस्वरूपा च गंगा भुवनपावनी
सर्वरूपा सत्यरूपा द्रव्यरूपा सनातनी पापिपापेध्म
दाहाय ज्वलदिंधनरूपिणी सुखस्पर्शस्नानपानी
निर्वाणपददायिनी गोलोकस्थानप्रस्थानसुखसो
पानरूपिणी पवित्ररूपा तीर्थानां सरितां च परा वरा
शंभुमौलिजटामेरुमुक्तापंक्तिस्वरूपिणी तपःसं
पादने सद्यो भारते च तपस्विनो चंद्रपद्मक्षीरनिभा

शुद्धसत्वस्वरूपिणी निर्मला निरहंकारा मायाधीना
गायनप्रिया प्रधानेशस्वरूपा च वत्सला विश्वकामि
नी विश्वभूषणरूपा च विश्वपाद्मिनामती तपःसं
कर्षपूजादिसयः संपादनी श्रुती सारभूता च पुण्या
णा पवित्रा पुण्यदा सदा दर्शनस्पर्शनाभ्यां च सद्योनि
र्वाणदायिनी कलौ कलुषशुष्कंक्षदाहनायाग्निरू
पिणी यस्याः दर्शनं स्पर्शसंयः पूजा च संदरा यस्य
र्शयन्भिवांछति तीर्थानि चात्मशुद्धये यया विना च वि
फलं सर्वकर्माणि निष्फले मोक्षदा या सा सुतानां का
मिनी सर्वकामदा कल्पवृक्षस्वरूपा च भारती च स्वरू
पिणी आलयभारते नौ च पूजायोग्या रूपदेवता प्रधाना
ब्रह्मरूपा या मानसा कश्यपात्मजा शंकरप्रियशि
ष्या च महाज्ञानविशारदा नागेश्वरस्थाने तस्य भगिनी
नागपूजिता नागीश्वरी नागमाता सुंदरी नागवाहि
नी नागेंद्रगणयुक्ता सा नागभूषणभूषिता नागेंद्रै
र्वंदिता सिद्धयोगिनी नागशायिनी विश्वरूपा विश्व
भक्ता विश्वपूजापरायणा तपस्वरूपा तपसा फलदा
सीतपस्विनी दिव्यं त्रिलक्षवर्षं च तपस्तमेश्वराहरेः
तपस्विनी शुष्मा च तपस्विषु च भारते सर्वमंत्राधि
देवी च ज्वलंती ब्रह्मतेजसा ब्रह्मस्वरूपा परमा ब्रह्म

ब्र. वै. प्र. ५

भावनंतपस्विनां जरत्कारुमुनेः पत्नी कलांशस्य पति
व्रता आस्तिकस्य मुनेर्माता प्रवरस्य तपस्विनी प्रधा
नांशस्वरूपाया देवसेना च नारद शिशूनां प्रतिविश्वेषु
मातृका सर्वपूज्यतमा सा षष्ठी प्रकीर्तिता: शिशूनां प्र
तिविश्वेषु प्रतिपालनकारिणी तपस्विनी विष्णुभक्ता
कार्तिकेयस्य कामिनी षष्ठांशरूपा प्रकृतेन षष्ठी प
रिकीर्तिता: पुत्रपौत्रप्रदात्री च धात्री त्रिजगतां सती
सुंदरी युवती रम्या संततं भर्तुरंतिके स्थाने शिशूनां
परमा वृद्धरूपा च योगिनी पूजा द्वादशमासेषु यस्या
विश्वेषु संततं पूजा च सूतिकागारे पुरा षष्ठदिने शि
शो एकविंशतिमे चैव पूजा कल्याणहेतुकी मनुवि
यमिता चैषा नित्या काप्या पिता परा मातृरूपा दयारू
पा शश्वद्रक्षणकारिणी जले स्थले चांतरिक्षे शिशू
नां स्वप्नगोचरे प्रधानांशस्वरूपा च देवी मंगलचंडिका
प्रकृते मुखसंभूता सर्वमंगलदा सदा सृष्टौ मंगल
रूपा च संहारे कोपरूपिणी तेन मंगलचंडी सा पंडि
तैः परिकीर्तिता प्रतिमंगलवारेषु प्रतिविश्वेषु वं
दिता पंचोपचारैर्भक्त्या च योषिद्भिः परिपूजिता: पु
त्रपौत्रधनैश्वर्ययशोमंगलदायिनी शोकसंतापपा
पार्तिदुःखदारिद्र्यनाशिनी परितुष्टा सर्ववांछाप्रदा

श्रीसर्वयोषिता कृष्णातेणेन संहृतेशक्ताविष्णुमही
श्वरी प्रधानांशस्वरूपा च कालीकामललोचना दुर्गा
ललाटसंभूता रणे शुंभनिशुंभयोः दुर्गार्द्धांशस्वरूप
सा गुणेन तेजसा समा कोटिसूर्यप्रभाप्रष्टपुष्टा जाज्व
ल्यविग्रहा प्रधाना सर्वशक्तीनां वरा बलवती परा
सर्वसिद्धिप्रदा देवी परमा सिद्धयोगिनी कृष्णभक्ता
कृष्णतुल्या तेजसा विक्रमैर्गुणैः कृष्णभावनया शश्व
कृष्णवर्णा सनातनी संहर्तुं सर्वब्रह्माण्डं सा कोपनिश्वास
मात्रतः रणे दैत्यैः समं तस्याः क्रीडया लोकशिक्षया
धर्मार्थकाममोक्षांश्च याते शक्ताः च पूजिता ब्रह्मादिभिः
स्तूयमाना मुनिभिर्मुनिभिर्नरैः प्रधानांशस्वरूपा वसु
कृत्या च वसुंधरी अपाररूपा सर्वेषां सर्वसस्यप्रसूति
का रत्नाकरा रत्नगर्भा सर्वरत्नाकराश्रया प्रजाभिश्च
प्रजेशश्च पूजिता वंदिता सदा सर्वोपजीव्यरूपा च सर्व
संपद्विधायिनी यया विना जगत्सर्वं निराधारं चराच
रं प्रकृतेश्च कला या यास्ता निबोध मुनीश्वर यस्य
स्या च यः पत्नी सा तासर्वा वर्णयामि ते स्वाहा देवी वह्नि
पत्नी त्रिषु लोकेषु पूजिता यया विना हविर्दानं न गृह्ण
हीतुं सुरा नमाः दक्षिणा यज्ञपत्नी च दीक्षा सर्वत्र पूजि
ताः यथा विना च विप्रेषु सर्वकर्म च निष्फलं स्वधा

ब्र॰
वै॰ प्र॰
५
5

पितृणांपत्नीचमुनिभिर्मुनिभिर्नरैः पूजितापितृदानं
चनिष्फलंचयथाविना स्वस्तिर्देवीवायुपत्नीप्रतिविश्वे
षुपूजिता आधानंचप्रधानंचनिष्फलंचयथाविना पु
ष्टिर्गणपतेःपत्नीपूजिताजगतीतले ययाविनापरि
क्षीणाःपुमांसोयोषितोभवेत् अनेनपत्नीतुष्टिश्चपूजि
तावंदिताभवेत् ययाविनानसंतुष्टाःसर्वेलोकाश्चसर्वतः
ईशानपत्नीसंपत्तिःपूजिताचसुरैःनरैः सर्वेलोकाद
रिद्राश्चविशेषश्चयथाविनाः धृतिःकपिलपत्नीचस
र्वैःसर्वत्रपूजिताः सर्वेलोकाश्चधैर्याश्चजगत्सुचयया
विना यमपत्नीतमासाध्वीसुशीलाबहुपूजिता सु
न्मताचरुष्टाचसर्वेलोकायथाविना समपत्नीसती
मुक्तिपूजिताजगतांप्रिया ययाविनाभवेल्लोकाबु
ताररहितासदा मोहपत्नीययासाध्वीपूजिताचजग
त्प्रिया सर्वेलोकाश्चसर्वत्रनि·· गाचयथाविना पु
ण्यपत्नीप्रतिष्ठासापुण्यरूपाचपूजिता ययाविनाज
गत्सर्वंजीवन्मृतपरंमुनेः स्वकर्मपत्नीकीर्तिश्च
धन्यमान्याचपूजिता ययाविनाजगत्सर्वंयशोहीनं
मृतोयथा क्रियोद्योगपत्नीचपूजितासर्वसंमता
ययाविनाजगत्सर्वंमुच्छन्नमिवनारद अधर्म॰
पत्नीमिथ्यासर्वधूर्तैश्चपूजिता :: ::

ययाविनाजगत्सम्यक्सृष्टिर्नविधिनिर्मिते समं ब्रह्मदर्श
नायाश्चतेनाद्यो सूक्ष्मरूपिणी अर्थावयवरूपाख्यद्वाप
रे सेवितनाभिया कलौ महाप्रगल्भा च सर्वत्र व्यापिका
बलात् कपटेन सम्मेधाताभ्रमेभिचारदेहदेहे प्रांति
लेजाव भार्ये हे स्वसृशीलस्य पूजिते याभ्यांविनाजग
त्सर्वंशून्यमिवनारद ज्ञानस्यति सोभार्याख्य बुद्धिमे
यास्त्सतिस्तथा याभिर्विनाजगत्सर्वंमूर्छते सनममेस
दा मूर्तिस्वधर्मपत्नी साकांनिरूपामेनोहृदा परमात्मा
च विश्वाधो निराधारो ययाविना सर्वशोभारूपा च ल
क्ष्मीमूर्तिमतीसती श्रीरूमापुत्रिरूपा च मामायथ्यात्र
पूजिता कालाग्निरुद्रपत्नी च निद्रा सा सिद्धयोगिनी स
र्वैलोकासमाच्छिन्ना यया योगेन रात्रिषु कालस्यति सो
भार्याख्य संयास्त्रि दिनान्तिव याभिर्विना विद्यो जीवसंख्या
कर्तुं नशक्नोते तामिणासे वोभ भार्ये यन्मा मा तेषु पूजिते
याभ्यां व्याप्तं जगत्सोभ विष्णु केते तमेव च प्रभा सदा सका
वैवहे भार्ये ते जगत्स्तथा याभ्यां विना जगत्स्रष्टं विधाता
निर्मितेविधौ निद्राकल्पा च तेजाः सा प्रीतिपुत्रएप सुखविधि
ये याभ्यां व्याप्तं जगत्सर्वं विधिपुत्रक विधे विधौ वैराग्य
स्य वहे जाये श्रद्धाभक्ति पूजिते याभ्यां शश्वज्जगत्सर्वं
जीवन्मुक्तिमिदं पुने श्रादिमर्देवमानाच सर्वभीचगवं

ब्र·
वै·प्र·
८
6

प्रसूः दितिश्चदैत्यजननीकद्रूश्चविनतादनुः उपयु
क्ताःसृष्टिविधौएताश्च प्रकृतेःकलाः कलाश्चान्याःसंति
वह्व्यस्तासुकाश्चिन्निबोधमे रोहिणीचंद्रपत्नीचसंज्ञा
सूर्यस्यकामिनी शतरूपामनोर्भार्याशचीन्द्रस्यचगेहि
णी ताराबृहस्पतेर्भार्यावसिष्ठस्याप्यरुंधती अहल्या
गौतमस्त्रीसाप्यनसूयात्रिकामिनी देवहूतिःकर्दमस्य
प्रसूतिर्दक्षकामिनी पितॄणांमानसीकन्यामेनका
साविकाप्रसूः लोपामुद्रातथाकूपीकुबेरकामिनीत
था वरुणपत्नीवरुणाणीस्त्रीवलीविंध्यावलिस्तथा कुंतीच
दमयंतीचयशोदादेवकीसती गांधारीद्रौपदीशैव्या
सावित्रीसत्यवत्प्रिया वृषभानुप्रियासाध्वीराधामा
ताकलावती मंदोदरीचकौशल्यासुभद्राकैकेयीत
था रेवतीसत्यभामाचकालिंदीलक्ष्मणातथा जांबव
तीनाग्नजितीमित्रविंदातथापरा लक्षणारुक्मिणीसी
तास्वयंलक्ष्मीप्रकीर्तिता कलायोजनगंधाचव्यासमा
तामहासती वाणपुत्रीतथोषाचचित्रलेखाचतत्सखी
प्रभावतीभानुमतीतथामायावतीसती रेणुकाचभृ
गोर्माताहलिमाताचरोहिणी एकानंशाचदुर्गाचश्रीकृ
ष्णभगिनीसती बह्व्यःसंतिकलाश्चैवंप्रकृतेरेवभारते
यायाश्चग्रामदेव्यास्ताःसर्वाःप्रकृतेःकलाः कालाणां

शांशासंभूता प्रतिविश्वेषु योषितः योषितामपमा
नेन प्रकृतेश्च पराभवः ब्राह्मणी पूजिता येन वस्त्रा
लंकारचंदनैः कुमारी चाष्टवर्षीया यावत्पुत्रपतिः स
दा सत्वांशाश्चोत्तमा ज्ञेयास्सुशीलाश्च पतिव्रता मध्य
मा रजसांशाश्च ताश्च भोग्याः प्रकीर्तिताः सुखसंभोग
वश्याश्च स्वकार्ये तत्पराः सदा अधमास्तमसांशाश्चा
ज्ञातकुलसंभवः दुर्मुखाः कुलटा धूर्ता स्वतंत्राः कलह
प्रियाः पृथिव्यां कुलटा याश्च स्वर्गे चाप्सरसां गणाः
प्रकृतेस्तमसांशाः पुंश्चल्या परिकीर्तिताः एवं नि
गदितं सर्वं प्रकृतेः परिकीर्तितः ताः सर्वाः पूजिता
सर्वाः पुण्ये क्षेत्रे च भारते पूजितः सुरथेनादौ दुर्गा दु
र्गतिनाशिनी द्वितीये रामचंद्रेण रावणेन वधा
र्थिनः तत्पश्चाज्जगतानाथ्यः त्रिषु लोकेषु पूजितः जा
तादौ दक्षपत्न्यां च निहत्य दैत्यदानवान् ततो देहपरि
त्यज्य यज्ञे भर्तुश्च निंदया जज्ञे हिमवतः पत्न्यां लेभे प
शुपतिं पतिं गणेशश्च स्वयं कृष्णः स्कंदो विष्णुकलो
द्भवः बभूवतुस्तौ तनयौ पश्चात्तस्याश्च नारद लक्ष्मी
र्मंगलभूपेन प्रथमे परिकीर्तिता त्रिलोकेषु च ये प
श्चाद्देवतामुनिमानवैः सावित्री चाश्वपतिना प्रथ
मे परिपूजिता तत्पश्चात्त्रिषु लोकेषु देवतामुनिमान

ब्र॰
वै पु॰
७

वैः श्रीदेवीसरस्वतीदेवीब्राह्मणपरिपूजिते ततश्चा
त्रिषुलोकेषुदेवतामुनिमानवैः प्रथमे पूजिता राधा
गोलोके रासमंडले पौर्णमास्यां कार्तिकस्य कृष्णेन
परमात्मना गोपिकाभिश्च गोपैश्च राधिकाभिश्च बा॰
लकैः गवां गणैः सुरभ्या च ततस्तदाज्ञयाद्धैरैः तदा
ब्रह्मादिभिर्देवैः मुनिभिर्मनुभिस्तथा पुष्पधूपादिभि
र्भक्त्या पूजिता वंदिता सदा पृथिव्यां प्रथमे देवी सुयज्ञे
नैव पूजिता शंकरेणोपदिष्टेन सुपेले त्रेव भारते
त्रिषुलोकेषु पश्चादाज्ञया परमात्मना पुष्पधूप
दिभिर्भक्त्या पूजिता मुनिभिः सुरैः कलायां यासमुद्भू
ताः पूजितास्ताश्च भारते पूजिता ग्रामदेवत्वे ग्रामे च न
गरेषु च पर्वते कथितं सर्वं प्रकृतेश्चरितं शुभं यथा
गमं लक्षणं च किं भूयः श्रोतुमर्हसि इति श्रीब्रह्म
वैवर्ते महापुराणे नारायणनारदसंवादे प्रकृति॰
खंडे प्रकृतिचरितसूत्रे नामानुक्रमणिका प्रथमो
ध्यायः १ नारद उवाच समासेन श्रुतं सर्वं देवीनां चरि
तं विभो विबोधनाय बोधस्य व्यासेन वक्तुमर्हसि सृ
ष्टेराद्या सृष्टिविधौ कथमाविर्बभूव ह कथं वा पंचधा
भूता वद वेदविदां वर भूता याश्चांशकलया तया त्रि
गुणया भवेत् व्यासेन तासां चरितं श्रोतुमिच्छामि सां

प्रश्ने स्वातो जन्मानुकथने ध्यानपूजाविधिस्तुति स्तोत्रं
कथयस्व मे सर्वं सर्ववाणि घमंगले नारायण उवाच नि
त्यात्मा च नभो नित्यः कालो नित्यो दिशो यथा विश्वानां
गोलकं नित्यं नित्यो गोलोक एव च तदेकदेशो वैकुंठो
नम्रभागः स्वनित्यकः तथैव प्रकृतिर्नित्या ब्रह्मली
लासनातनी यथाग्नौ दाहश्चंद्रे केतुज्ज्वली लोहिन हीश्व
रः नहि तं समर्थस्त्वात्मा च सृष्टिं स्रष्टुं तया विना सर्वश
क्तिस्वरूपा सा तया सा शक्तिमान्सदा ऐश्वर्यवचना
श्चक्रतिपराक्रमवाचकः तत्स्वरूपा तयोर्दात्री या सा शक्ति
प्रकीर्तिता समृद्धिबुद्धिसंपत्तियशसां वचनो भगः
तेन शक्तिर्भगवती भगरूपा च सा सदा तया युक्तः स
दात्मा च भगवांस्तेन कथ्यते स च स्वेच्छामयः कृष्णः सा
कारश्च निराकृतिः तेजोरूपं निराकारं ध्यायंते योगि
नः सदा वदंति ते परं ब्रह्म परमात्मानमीश्वरं अदृ
श्यं सर्वद्रष्टारं सर्वज्ञं सर्वकारणं सर्वदं सर्वरूपं तं
सद्रूपं सर्वपोषकं वैष्णवास्तं न मन्यंते तद्भक्ताः सूक्ष्म
दर्शिनः वदंति च कस्यासौ तेजस्तेजस्विनं विना
तेजोमंडलमध्यस्थं ब्रह्म तेजस्विनं परं स्वेच्छामयं स
र्वरूपं सर्वकारणकारणं अतीव सुंदरं रूपं विभ्र
तं सुमनोहरं किशोरवयसं शांतं सर्वकांतं परात्परं

ब्र· वै· प्र· ८

8

नवीननीरदाभासं रासैकश्यामविग्रहं शरन्मध्याह्न
पद्मश्रीमोचशोभामोचनलोचनं मुक्तासारविनिंदैकदंत
पंक्तिमनोरमं मयूरपिच्छचूडं च मालतीमाल्यमंडि
तं सुनासं सस्मितं शान्तं भक्तानुग्रहकातरं ज्वलदग्नि
विशुद्धैकपीतांशुकसुशोभितं द्विभुजं मुरलीहस्तं र
त्नभूषणभूषितं सर्वाधारं च सर्वेशं सर्वशक्तियुतं
विभुं सर्वैश्वर्यप्रदं सर्वस्वतंत्रं सर्वमंगलं परिपूर्ण
तमं सिद्धं सिद्धेशं सिद्धिकारणं ध्यायन्ते वैष्णवाः श
श्वद्देवरूपं सनातनं जन्ममृत्युजराव्याधिशोकभी
तिहरं परं ब्रह्मणो वयसा यस्य निमेष उपचर्यते स
चात्मा परमं ब्रह्म कृष्ण इत्यभिधीयते कृष्णस्तद्भक्ति
वचनो णश्च तद्दास्यवाचकः भक्तिदास्यप्रदाता यः श्री
कृष्णः परिकीर्तितः कृषिश्च सर्ववचनो नकारो बीज
वाचकः सर्वबीजं परं ब्रह्म कृष्ण इत्यभिधीयते अ
संख्यब्रह्मणां पाते कालेऽतीतेऽपि नारद यद्गुणानां ना
स्ति नाशः तत्समानो गुणेन च स कृष्णः सर्वसृष्ट्यादौ
सिसृक्षुरेक एव च सृष्ट्युन्मुखस्तदंशेन कालेन प्रे
रितः प्रभुः स्वेच्छामयः स्वेच्छया च द्विधारूपो बभूव
ह स्त्रीरूपा वामभागांशाद्दक्षिणांशः पुमान्स्मृतः
तां ददर्श महाकामी कामाधारं सनातनः ।

श्रवीजेकामिनीयोंचचारुचंपकसन्निभो चंद्रबिंब
विनिंदैकनितंवयुगलापरा स्वचारुकदलीस्तंव
निंदितश्रोणिसुंदरी श्रीयुतकश्रीफलाकारस्तनयु॰
ग्ममनोरमा युष्टांयुष्टस्ववलितामध्यतीणीमनो
हरा श्रतीवसुंदरी शांतासस्मितावक्रलोचनं वहि
सुवेगमुकायानेरत्नभूषणभूषिता शास्त्रबुत्तंश्चको
गभ्योपिवेतीमनतंमुदा क्रमसस्तुलवेचंस्वंवंद
कोटिविविचित्रे कस्तूरीविंदुयिःसार्धसार्धचंदन
विंदुना समेसिंदुरविंदेचवालमध्येस्वविधतीर
विमेववरीभारेमालतीमाल्यभूषिते रत्नेंद्रसारह्य
रेचदधतीकांतकामुकी कोटिचंद्रप्रभायुष्टयुष्ट
शोभासमन्विता गमनेनराजहंसराजलवे जग
जिनी हृदयमाक्रांतयामार्धरामेशारासमंडले रासे
हासेस्वरेहारिरासक्रीडेचकारह नानाप्रकारशृंग
रेश्रृंगारोमूर्तिमानिव चकारस्वखसेभोगंयावद्वै
ब्रह्मणोवयः ततःसचापरिश्रांतस्तस्यायोनौज
गत्पिता चकारवीर्याधानेचनिःपानंदःशुभतणे
गात्रयोषित तस्याम्रतोतेवमस्त्रवंते निःसंसार
श्रमजलेश्रोतानायास्तेजसोहरे महाक्रमणात्विश
निश्वासस्वबभूवह तदाजतेश्रमजलेतस्मर्वैवि॰

मुखेतोऽकले मच निःश्वासवायुश्च सर्वधारो बभूव ह
निःश्वासवायुः सर्वेषां जीवानां चोत्तरेषु च बभूव मू
र्तिमद्धाधारीभूतो गात्राणां च यथा तदन्तरस्थैव तत्स
त्राः प्राणाः पंच च जीविनां प्राणोऽपानः समानश्चोद
नेव्यानपंच च बभूवुरेतत्पुत्राः सद्यः प्राणाश्च पंच वा
युर्मितो वायौ देवश्च बभूव च कृतो महान् तद्धा मा
गाश्च तत्पत्नी वरुणानेव बभूव सा अथ सा कृष्णस्य
किः सर्वगर्भं दधार च लतो ज्वलितेजसा कृष्णप्रा
णाधिदेवी सा कृष्णप्राणाधिकाप्रिया कृष्णस्य संगि
नी शश्वत्कृष्णवक्षःस्थलस्थिते संवत्सरशते काले
गते तु पिव सुंदरी सुषाव डिंबं स्वर्णाभा विश्वाधा
रालयं ततः दृष्ट्वा डिंबं च सा देवी हृदयेन विदूयता
उत्ससर्ज च कोपेन ब्रह्माण्डगोलके जले दृष्ट्वा कृष्ण
श्च तत्याग हाहाकारं चकार ह शिशाप देवी सवे
शः तत्क्षणं च यथोचितं यतोपत्यं त्वया त्यक्तं कोपशी
ले सुनिष्ठुरे भव त्वमनपत्यापि चाद्यप्रभृति निश्चितं या
यास्त्वदंशरूपाश्च भविष्यंति सुरस्त्रियः अनपत्याश्च ताः
सर्वा यास्त्वत्समा नित्ययौवना एतस्मिन्नंतरे देवी जिह्वाग्रा
त्सहसा ततः आविर्बभूव कन्यैका शुक्लवर्णा मनोहरा
पीतवस्त्रपरीधाना वीणापुस्तकधारिणी रत्नभूषणभूषाढ्या

सर्वशक्त्याधिदेवता अथ कालान्तरे सा च द्विधारूपा
बभूव ह वामार्धांगा च कमला दक्षिणार्धा च राधिका
एतस्मिन्नन्तरे कृष्णो द्विधारूपो बभूव सः एवं लक्ष्मी
व प्रदृष्टो वष्टो नारायणस्स च सजगाम वैकुंठं तां
मंशांसांडजमामह अनपत्नैवचैदेवयतो राधांशसं
भवः भूतानारायणांगाच्च पार्षदाश्च चतुर्भुजः तेज
सा वयसा रूपगुणाभ्यां च समा हरेः बभूवुः कमला
गात्रश्च दासा कोटिशस्तत्समाः रूपेण च गुणेन वेषे
न विक्रमेण च प्राणांस्तस्य प्रियाः सर्वे बभूवुः पार्षदा
विभोः राधांगलोमकूपेभ्यो बभूवुर्गोपकन्यकाः रा
धातुल्याश्च सर्वाः श्रीराधादास्यः प्रियंवदाः रत्नभूषण
भूषाढ्याः शश्वत्सुस्थिरयौवनाः अनपमाश्रिताः सर्वाः
पुंसः शापेन संततं एतस्मिन्नन्तरे विप्र सहसा कृष्ण
देवता आविर्बभूव सा दुर्गा विष्णुमाया सनातनी
देवी नारायणीशानी सर्वशक्तिस्वरूपिणी बुद्ध्यधि
ष्ठात्रिदेवी सा कृष्णस्य परमात्मनः देवीनां बीजरूपा
च मूलप्रकृतिरीश्वरी परिपूर्णतमा तेजःस्वरूपा
त्रिगुणात्मिका तप्तकांचनवर्णाभा सूर्यकोटिसम
प्रभा ईषद्धास्यप्रसन्नास्या सहस्रभुजसंयुता नाना
शस्त्रास्त्रनिकरं बिभ्रती सा त्रिलोचना वह्निशुद्धांशुका

ब्र.
वै. प्र.
१
10

धानारत्नभूषणभूषिता यस्यांशांशकलया वधू
त्रुः सर्वयोषितः सर्वविश्वस्थिता लोका मोहिता म
ममायया सर्वैश्वर्यप्रदात्री च कामिनां गृहवासिनां
कृष्णभक्तिप्रदात्री च वैष्णवानां च वैष्णवी मुमुक्षूणां
मोक्षदात्री सुखिनां सुखदायिनी स्वर्गेषु स्वर्गलक्ष्मी
श्च गृहलक्ष्मीर्गृहेषु च तपस्विषु तपस्या च श्रीरूपा
च नृपेषु च या वह्नौ दाहिकारूपा प्रभारूपा च भास्करे
शोभारूपा च चन्द्रे च पुष्पेषु च शोभना सर्वशक्ति
स्वरूपा या श्रीकृष्णे परमात्मनि यया च शक्तिमानात्मा
ना यया च शक्तिमज्जगत् यया विना जगत्सर्वं जीव
न्मृतमिव स्थितं या च संसारवृक्षस्य बीजरूपा सना
तनी स्थितिरूपा बुद्धिरूपा फलरूपा च नारद क्षुत्पि
पासा दया निद्रा तन्द्रा क्षमा धृतिः शान्तिर्लज्जा तुष्टि
पुष्टिभ्रान्तिकान्त्यादिरूपिणी सा च संस्तूय सर्वेशं तत्पराम
मुवाच ह रत्नसिंहासने तस्थौ प्रदेशे राधिकेश्वरः प
न स्मितेनैतरेतत्र ससखी कृष्णवक्त्रस्तुवेः पद्मनाभना
भिपद्मान्निःसारपुमान्परः सर्वदेवनिधिः श्यामा
तपस्वी तानितो वरः चतुर्भुजस्सलक्ष्मणाय प्रज्वलेत्र
लतेजसा सुन्दरी सुन्दरीशोभाशतं वदस्सम प्रभा
वह्निस्वायाज्वलकाया रत्नभूषणभूषिता रत्नसिं

त्नासने रम्ये संस्तूय सर्वकारणं उवास स्वामिना सा
र्धं कलस्य कृत्वा मुदा एतस्मिन्नन्तरे कृष्णे विग्रा
हो बभूव सः वामाङ्गतो महादेवो दक्षिणो गोपिका
पतिः शुद्धस्फटिकसंकाशः शतकोटिरविप्रभः त्रि
शूलपट्टिशधरो व्याघ्रचर्माम्बरो हरः दिगम्बरो नील
कण्ठः सर्पभूषणभूषितः बिभ्रद्दक्षिणहस्तेन रत्नमा
लां सुसंस्कृतां जपन्तं पञ्चवक्त्रेण ब्रह्मज्योतिसनात
नं जपन् स्वरूपं श्रीकृष्णस्य परमात्मनमीश्वरं कारणंका
रणानां च सर्वमंगलमंगलं जन्ममृत्युजराव्याधि
शोकभीतिहरं परं संस्तूय मृत्योर्मृत्युं यतो मृत्युं
जयाभिधा रत्नसिंहासने रम्ये समुवास हरेः पुरः ज
न्ममृत्युजराव्याधिशोकभीतिहरं परं इति श्रीब्रह्म
वैवर्ते महापुराणे नारायणनारदसंवादे ब्रह्मख
ण्डे देवदेवस्तुतिखण्डे द्वितीयोध्यायः २ नारा
यण उवाच अथ डिंबो जले तिष्ठन् यावद्वै ब्रह्मणो वयः
ततः स काले सहसा द्विधाभूतो बभूव सः तन्मध्ये शि
शुरेकश्च शतकोटिरविप्रभः क्षणं रोरूयमाणश्च स्त
नेनादापीडितास्तथा पितृमातृपरित्यक्तो जलम
ध्ये निराश्रयः ब्रह्माण्डासंख्यनाथो यो ददर्शोर्ध्वमना
थवत् स्थूलात्स्थूलतमः सोपि नाम्ना देवो महाविराट्

परमाणुर्यथासूक्ष्मात्परःस्थूलात्तथाप्ययमौ तेजसाषो
डशांशेनयत्कलांशःपरमात्मनः आधारोसंख्यविश्वानांम
हाविष्णुःप्रकृतेः प्रत्येकंरोमकूपेषु विश्वानिनिखि
लानिच तस्यापितेषांसंख्यांचकृष्णोवक्तुंनहिक्षमः सं
ख्याचेद्रजसामस्तिविश्वानांनकदाचन ब्रह्मविष्णुशि
वादीनांतथासंख्यानविद्यते प्रतिविश्वेषुसंत्येवंब्रह्म
विष्णुशिवादयः पातालाद्ब्रह्मलोकांतंब्रह्मांडंपरिकी
र्तितं ततऊर्ध्वंचवैकुंठोबहिर्ब्रह्मांडतःसः सचसत्यस्व
रूपश्चशश्वन्नारायणोयथा ततऊर्ध्वंचलोकानांपंचा
शत्कोटियोजनात् नित्यंसत्यस्वरूपश्चयथाकृष्णस्त
थाप्ययं सप्तद्वीपमितापृथ्वीसप्तसागरसंयुता ऊन
पंचाशदुपद्वीपासंख्यशैलवनान्विताः ऊर्ध्वंसप्तस्वर्ग
लोकाःब्रह्मलोकसमन्विताः पातालानिचसप्ताधश्चै
वंब्रह्मांडमेवच ऊर्ध्वंधरायाभूर्लोकोभुवःलोकस्ततः
परःपरःस्वर्लोकोजनलोकस्ततःपरः तपोलोकः
सत्यलोकःतत्रलोकस्ततःपरः ततःपरोब्रह्मलो
कःतप्तकांचननिर्मितः एवंसर्वंकृत्रिमंचबाह्या
भ्यंतरमेवच तद्विनाशेविनाशश्चसर्वेषामेवना
रद जलबुद्बुदवत्सर्वंविश्वसंघमनित्यकम् ।
नित्यौगोलोकवैकुंठौतौचशश्वदकृत्रिमौ ।

प्रतिरोमकूपं ब्रह्माण्डं प्रत्येकमस्य निश्चितं एवं सं
ख्यां न जानाति कस्तेऽस्यापि का कथा प्रत्येकं प्रति
ब्रह्माण्डे ब्रह्मविष्णुशिवादयः तिस्रः कोट्यः सुराणां
च संख्याः सर्वत्र पुत्रक दिगीशाश्चैव दिक्पाला नक्षत्राणि
ग्रहादयः भुवि वर्णाश्चत्वारो गावो नागाश्चराचराः
अथ कालेन स विराट् दृष्ट्वेशः पुनः पुनः डिम्बान्त
रे च शून्ये च न द्वितीयं कथञ्चन चिन्तामवाप दुःखेनाको
रोदच पुनः पुनः ज्ञानं प्राप्य ततो दध्यौ कृष्णं पर
महत्प्रभुं ततो ददर्श तत्रैव ब्रह्मज्योतिः सनातनं
नवीनजलदश्यामं द्विभुजं पीतवाससं सस्मितं मु
रलीहस्तं भक्तानुग्रहकारकं जहास बालकस्तु
ष्टो दृष्ट्वा जनकमीश्वरं वरं तस्मै ददौ तुष्टो वरेशः
समयोचितं मत्समो ज्ञानयुक्तः क्षुत्पिपासादिवि
वर्जितः ब्रह्माण्डासंख्यनिलयो भव वत्स लयावधि निः
कामो निर्भयश्चैव सर्वेषां वरदो वरः जरामृत्युरोग
शोकपीडादिवर्जितो भव इत्युक्त्वा दक्षिणे कर्णे महा
मन्त्रं षडक्षरं त्रिःकृत्वश्च प्रजजाप वेदाङ्गं परात्परं
प्रणवादि चतुर्थ्यन्तं कृष्ण इत्यक्षरद्वयं स्वाहान्तं तु
श्रुतिबोधकं यावन्मिता प्रतिविश्वं यत्र वेदप्रद
दाति विश्वे च तन्नः तस्मात् षोडशांशे विश्वयनो विश्वोऽपि

ब्र॰
लै वै॰
प्र॰ १२

12

वांतरस्यैव निर्गतास्वात्मनस्तेव परिपूर्णतमस्य
वै नैवेद्येन च कृष्णस्य न हि किंचित्प्रयोजनं यद्यद्
दाति नैवेद्यं यस्मै देवाय योजनः तस्मै ददाति तत्स
र्वं लक्ष्मीर्दृष्टिपुनर्भवेत् नेच मे त्वं वरं दत्वा तस्तवाच
पुनर्विभुः वरस्मे किमिष्टं ते तन्मे ब्रूहि ददामि च
कृष्णस्य वचनं श्रुत्वा तं प्रोवाच महाविराट् श्रुत्वेतोवा
लकस्त्वं च वचने समयोचिते महाविराडुवाच वरं
मे त्वत्पदांबोजभक्तिर्भवति निष्कला संततं यावदा
युर्मे तत्क्षणेवासचिरं वचः त्वद्भक्तियुक्तो यो लोके जी
वन्मुक्तः स संततं त्वद्भक्तिहीनो मूर्खो विश्वजीवन्मृतो म
तो हि सः किं तज्जपेन तपसा यज्ञेन पूजितेन च व्र
तेनैवोपवासेन पुण्येन तीर्थसेवया कृष्णभक्तिवि
हीनस्य मूर्खस्य जीवनं यो नात्मना जीवितस्त
तमेव से .... यावद्यस्याच्छरीरोऽस्ति तावत्स्वैव च
मे पुनः पश्चाद्यांति निर्गते तस्मिन्नस्य तेजात्मशक्तयः स
नेन्द्रच महाभागा सर्वात्मा प्रकृतेः परः स्वेच्छामयश्च
सर्वाभ्यां ब्रह्मज्योतिः सनातनं इत्युक्त्वा बालकस्तत्र वि
रराम च नारद उवाच कृष्णः पुनस्तं प्रत्युवाच तिमं
त्रं कृष्णः स्वविरं स्थिरं तिष्ठ यथाहं तत्तथा भव
ब्रह्मणो मत्प्रियाणां च यावत्तत्र भविष्यति अंशेन प्रति

ब्रह्मांडे नैव त्वद्विट्भव तन्नाभिपद्मे पद्मजश्च विधृ
स्रष्टा भविष्यति ललाटे ब्रह्मणश्चैव रुद्रश्चैकादशै
व ते शिवांशेन भविष्यति सृष्टिसंहारणाय वै काला
ग्निरुद्रस्तेषु को विश्वसंहारकारकः ततो विश्वस्य वि
षये त्वदंशेन भविष्यति मद्भक्तियुक्तः सततं भवि
ष्यति वरेण मे ध्यानेन कमनीयं मां नित्यं त्वद्रक्ष्यति
श्चितं ततो मत्कमनीयं च समवत्स्यस्थले स्थितो यामि
लोके निष्ठ वैसम्भृतकाः स्वांतरपीयव गत्वा स्वलोके ब्र
ह्माणं शंकरं चेउवाच हरे स्रष्टारं स्रष्टुमीशश्च संहर्त्ता
रं च तत्क्षणं कृष्णः सृष्टिं सृष्टिं गच्छ वत्स नाभिपद्मी
द्भवोद्भव महाविराड्रोमकूपस्थ क्षुद्रस्य च विधेः शृणु
गच्छ वत्स महादेव ब्रह्माभोवाद्भवोद्भव स्वांशेन च म
हाभाग स्वयं च तत्र चिरं तपः इत्युक्त्वा जगतां नाथो वि
रराम विधिः सुत जगाम ब्रह्मलोकं नत्वा शिवश्च शिव
दायकः महाविराड्रोमकूपे ब्रह्मांडगोलके जले
बभूव च विराट् क्षुद्रो विराटांशेन सोऽधुना श्यामो यु
वा पीतवासाः शयानो जलतल्पकः ईषद्धास्यप्रसन्ना
स्यो विश्वव्यापी जनार्दनः तन्नाभिकमले ब्रह्मा बभूव क
मलोद्भवः संभूय पद्मदंडे च बभ्राम युगलक्षकं
नांतं जगाम दंडस्य पद्मनाभस्य पद्मजः नाभिजस्य च

ब्र॰ वै॰ प्र॰ १२ 13

पद्मस्य चिनामप्यपि तातानव ब्रह्मयानंष्ठनरागमंदः
यो कृष्णपदेभुजे तेनाददर्श लक्ष्मं ते ध्यानेन दिव्यचक्ष
षा शय्यानं जलतल्पे च ब्रह्मांडगोलकावृते यत्र लोमकू
पे ब्रह्मांडं तेच तस्मिन्नीश्वरे श्रीकृष्णं चापि गोलोके
गोपगोपीसमन्वितं तं संस्तूय वरं प्राप्य ततः सृष्टिं च
कार सः बभूवुर्ब्रह्मणः पुत्रा मानसाः सनकादयः ततो
रुद्राः कपालाश्च शिवांशा एकादश स्मृताः बभूव पाता वि
ष्णुश्च क्षुद्रस्य वामपार्श्वतः चतुर्भुजश्च भगवाञ्श्वेतद्वीप
निवासकृत् क्षुद्रस्य नाभिपद्मे च ब्रह्मा विश्वं ससर्ज सः
स्वर्गं मर्त्यं च पातालं त्रिलोकं च चराचरं एवं सर्वे लोमकू
पे विश्वं प्रत्येकमेव च प्रतिविश्वं क्षुद्रविराट् ब्रह्मविष्णुः
शिवादयः इत्येवं कथितं वत्स कृष्णसंकीर्तनं शुभं
सुखदं मोक्षदं सारं किं भूयः श्रोतुमिच्छसि इति श्रीब्र
ह्मवैवर्ते महापुराणे नारायणनारदसंवादे प्रकृति
खंडे विष्णुनिर्णयवर्णनं नाम तृतीयोऽध्यायः ३ नारद
उवाच श्रुतं सर्वमपूर्वं च त्वत्प्रसादात्सुधोपमं अधुना
प्रकृतीनां च व्यासं वर्णय पूजनं कस्याः पूजा कृता के
न कथं मर्त्ये प्रचारिता केन वा पूजिता का वा केन
वा का स्तुता मुने कवचं स्तोत्रं ध्यानं च प्रभावं चरितं शु
भं काभिः का भोः वरो दत्तः तन्मे व्याख्यातुमर्हसि

नारायणउवाच गणेशजननीदुर्गाराधालक्ष्मीस
रस्वती सावित्रीचसृष्टिविधौप्रकृतिःपंचधास्मृता
आसांपूजाप्रसिद्धाचप्रभावपरमाद्भुतः सुधोपमं
चचरितंसर्वमंगलकारणं प्रकृत्यंशाःकलाश्चै
वतासांचचरितंशुभं सर्वंवक्ष्यामितेब्रह्मन्सावधाने
निशामय कालीचवसुंधरागंगाषष्ठीमंगलचंडिका
तुलसीमानसानिद्रास्वधास्वाहाचदक्षिणा संक्षेपमा
सांचरितंपुण्यदंश्रुतिसुंदरं जीवकर्मविपाकंचत
च्चवक्ष्यामिसुंदरं दुर्गायाश्चैवराधायाविस्तीर्णंचरि
तंमहत् तत्त्वपश्चात्सवक्ष्यामिसंक्षेपक्रमतःशृणु
आदौ सरस्वतीपूजाश्रीकृष्णेनविनिर्मिता यत्प्रसादा
न्मुनिश्रेष्ठमूर्खोभवतिपंडितः आविर्भूतायथादे
वीवक्त्रतःकृष्णयोषितः इयेषकृष्णंकामेनकामु
कीकामरूपिणी सचविज्ञायतद्भावंसर्वज्ञःसर्वमात
रं तामुवाचहितंसत्यंपरिणामसुखावहं कृष्णःभ
जनारायणंसाध्विमदंशंचचतुर्भुजं युवानंसुंदरं
सर्वगुणयुक्तंचमत्समं कामज्ञंकामिनीनांचतासां
चकामपूरकं कोटिकंदर्पलावण्यंलीलालंकृतमी
श्वरं कांतेकांतंचमांकृत्वायदिस्थातुमिहेच्छसि त्वत्तो
बलवतीराधानतेभद्रंभविष्यति योयस्माद्बलवा

ब्र·
वै·पु·
५४
14

त्वापितेनात्मयोरतिस्तेनमा कथंपरस्त्रींस्पृशतियदि
स्वयमुनीश्वरः सर्वेषां सर्वदाहंचराधाराधितमव
मः तेजसामत्समानोमाचरूपेणचगुणेनच प्राण
धिष्ठात्रीदेवीमत्प्राणाधिकेनचत्वमः प्राणेभ्योतिप्रियः
कृत्वैकेषांचस्त्रियंकेवन तेभर्तृगच्छेद्वैकुंठंनवभद्र
विष्यति पतिर्नमोक्षस्वरक्षत्वामोदस्वस्वचिरंसर्वे
लोभमोहकामक्रोधमानहिंसाविवर्जिता तेजसा
त्वत्समालक्ष्मीरूपेणचगुणेनच नयासार्धंतवश्री
मांशश्चकालप्रयास्यति गौरवंमद्वरात्तस्यकी
र्ध्यतिपतिर्वैयाः पतिविशेषुतेपूजामहतीतेषुदा
स्विताः माचस्वस्वरूपंचस्याविद्यारभेवसुंदरीमा
नवामनवोदेवाश्चुनीश्वश्चब्रह्मलवः संतस्थयोगि
नः सिद्धः नागगंधर्वराक्षसाः मद्वरेणकरिष्यंति ।
कलौकलौलपावर्षं भक्तियुक्तास्सदनार्वेचोपचा
राणिषोडश काण्वशाखोक्तविधिनाध्यानेनस्त ।
वेनेनच जितेंद्रियास्संयताश्चघटेचपुत्तलकेपिच
कृत्वास्वर्णगुटिकांगंधचंदनचर्चितां कवचंतेम्र
हिष्यतिकंठेवादक्षिणेभुजे पठिष्यंतिचविद्वांसः
पूजाकालेचपूजितं इत्युक्त्वापूजयामासमनोदेवीसर्वं
पूजिता ततस्त्वंपूजनेनचकृष्णेस्तविश्वमहेश्वरः ।

अनेन त्वापि धर्मेश्च मुनीन्द्रः कनकादयः सर्वे देवा
श्च मनवाद्याश्च मनवादयः वसूवपूजितानिमा
सर्वलोकैः सरस्वती नारद उवाच पूजाविधानेन त्व
न्ध्याने कवचमीक्षिते पूजोपयुक्तं नैवेद्यं पुष्पं च ।
वज्रलादिके वद वेदविदांश्रेष्ठ श्रोतुं कौतूहलं मम
वर्धते सांप्रतं शास्त्र किमिदं क्रमनिसंदरे नारायण उ
वाच शृणु नारद वक्ष्यामि काण्वशाखोक्तपद्धतिं ज
गन्मातुः सरस्वत्याः पूजाविधिसमन्वितां माघस्य शुक्ल
पंचम्यां विद्यारम्भ`` दिपि च पूर्वाह्णे संयमं कृत्वा तस्मि
न्दिने संयतः शुचिः स्नात्वा नित्यक्रियां कृत्वा घटं संस्थाप्य
भक्तितः संपूज्य देवषट्कं चैनैवेद्यादिभिरेव च ````
`` गणेशं च वह्निं विष्णुं शिवं तथा संपूज्य संयतोऽग्रे
चनतो भीष्टं प्रपूजयेत् ध्यानेन वक्ष्यमाणेन ध्याना ।
वाह्यादिदेवुधः ध्यातः पुनः षोडशोपचारेण पूज
येद्व्रती पूजोपयुक्तं नैवेद्यं यद्वेदे निरूपितं व
क्ष्यामि सांप्रतं किंचिद्यथाविधियथागमं नवनीतं
दधि क्षीरं लाजाश्च तिलतण्डुलैः इक्षुमिक्षुरसं शुक्ल
वर्णं पक्वगुडं तथा स्वस्तिकं शर्करां शुक्लधान्यस्या
क्षतमक्षतं अच्छिन्नशुक्लधान्यस्य पृथुकं शुक्लमोदकं
घृतसैन्धवसंस्कारैः हविष्यैर्व्यंजनैः यवगोधूम

ब्र॰
वै॰ पु॰
१५

15

चूर्णेनापि घृष्टकेन हन्तमल्लके पिष्टकं स्वस्तिकस्यापि
पक्वरंभाफलस्यैव परमान्नेच सद्भुतेन मिष्टान्नेवच
धीयतां नारिकेलेनउदकेकेशलेमूलमधिके प
क्वेरंभाफलेवाक्षश्रीफलेवदरीफले काश्यपेशो
द्धवपक्वेपलेशुक्ले सर्वसंस्कृते सर्वाधिशुक्लपुष्पैव
सर्वागंधिशुक्लचंदने नवीनेशुक्लवस्त्रेचशंखेचहीर
दण्डने मालेचशुक्लपुष्पाणांशुक्लहारेचभूषणे य
द्वष्टेचशुक्तेनाध्यानेन प्रशंसकं निवेदयेत् नतिवायम
हाभागभ्रमस्यनाशकारणं सरस्वतीशुक्लवर्णा
सस्मितां सुमनोहरां कोटिचंद्रप्रभापुष्टश्री
शुक्लविग्रहां वह्निशुद्धांशुकाधानां सस्मितांसुम
नोहरां रत्नसारेंद्रनिर्माणवभू--षणभूषितां सु
पूजितां सुरगणैः ब्रह्मविष्णुशिवादिभिः वंदेभक्त्या
वंदितांतां मुनींद्रमनुमानवैः एवंध्यात्वाचमूलेन
सर्वसंस्रविचक्षणः संस्तूय कवचंधृत्वा प्रणमेद
दंवद्भुवि येषायेषांचमिष्टदेवीतेषांनित्यक्रियाश्च
ने विद्यारंभेचवर्षांते सर्वेषांपंचमीदिने सर्वेप
मुतमूलंचवैदिकाद्यामंतरपरं येषांयेनोपदेशो
वातेषांसमूलएवच सरस्वतीचतुर्थ्यंतावह्निजायां
तएवच लक्ष्मीमायादिकंचैवमंत्रोयंकल्पपादपः

पुराणानां यथा श्रेष्ठं वाल्मीकेयं कृपानिधिः प्रदेशे जा
ह्नवीतीरे पुण्ये लैङ्गे च भारते रघुदेशे च स्वकायत्र
कुरुक्षेत्रे सूर्यपर्वणि चैत्रपर्वणि मारीचो हृदिदेशे वा कार्यान
ये सुखा भगवे च देशे नैमिषे ब्रह्मा बदरिकाश्रमे ग
लेकस्य चरणा हृद्देशे लीलायस्य स्तिथो विमोऽस्को
देशेमे रोसृगास्कपा`` यो मते शिवः वाणादस्मनये
गोमसमाय देशे मुदा सूर्यस्य याज्ञवल्क्यायन च कात्या
यनायच शेषः पाणिनये चैव भरद्वाजाय धीमते
प्रदेशे शाकटवनाय सुतले बलिसंसदि वनलक्षा
पैनैवमेत्रमितो भवेत्स पुण्यो यदि स्यात्सिद्धमंत्रोहिह
ह्नसतिसमो भवन् कवलेन पुण्ये विप्रेदयद्धते विधि
नाशुना विष्वक्सेनं विष्वजयं भगवे गोपमाद्दने भग
वानुवाच ब्रह्मब्रह्मविदां श्रेष्ठ ब्रह्मज्ञाने विशारद स
र्वज्ञ सर्वजनक सर्वेश सर्वपूजित सरस्वत्या वक
वेद ब्रूहि विष्वजयः प्रभोः प्रयाममे`` ब्राह्मण स
मूर्ध्न्येस पुत्रे परे ब्रह्मोवाच शृणु वत्स प्रवक्ष्यामि कव
चे सर्वकामदं स्कन्नितसारं स्कृतिस्रु विष्णु स्मृति स्कन्नितिर
जिते ऽकेक ह्रस्सेन गतो लोके महत्वं हेंदावने वने रामेश्व
रेण विभुना रामेण रासमंडले अतीव गोपनीयं
च कल्पवृक्ष परं वरं अनन्ताद्भुतमंत्राणां समूहैस्सम

ब्र॰
वै प्र॰
१८
16

मन्विंत यद्धृत्वापठनाद्बुद्धिमांश्च बृहस्पतिः
यद्धृत्वाभगवांशुक्रः सर्वदैत्येषुपूजितः यद्धृत्वापठ-
नाद्वाग्मीकवींद्रोवाल्मिकोमुनिः स्वयंभुवोमनुश्चैव
यद्धृत्वासर्वपूजितः कणादोगौतमः कण्वपाणि-
निशाकटायनः ग्रंथंचकारयद्धृत्वादक्षकात्यायनः
स्वयं धृत्वावेदविभागंचपुराणान्यखिलानिच चका
रलीलामात्रेणकृष्णद्वैपायनः स्वयं शातातपश्चसं
वर्तोवसिष्ठश्चपराशरः यद्धृत्वापठनाद्ग्रंथंयाज्ञव
ल्क्यश्चकारसः ऋष्यशृंगोभरद्वाजश्चास्तिकोदेव
लस्तथा जैगीषव्योथजाबालियद्धृत्वासर्वपूजितः
कवचस्यास्यविप्रेंद्र ऋषिरेवप्रजापतिः स्वयंछंद
श्चबृहतीदेवोरासेश्वरः प्रभुः सर्वतत्वपरिज्ञानेस
र्वार्थसाधनेषुच कवितासुचसर्वासुविनियोगः प्र
कीर्तितः श्रींह्रींसरस्वत्यैस्वाहाशिरोमेपातुसर्वतः
श्रींवाग्देवतायैस्वाहाभालंमेसर्वदावतु ॐसरस्वत्यै
स्वाहेतिश्रोत्रंपातुनिरंतरं ॐश्रींह्रींभारत्यैस्वाहानेत्रयुग्मं
सदावतु ऐंह्रींवाग्वादिन्यैस्वाहानासांमेसर्वतोवतु ह्रीं
विद्याधिष्ठातृदेव्यैस्वाहाओष्ठंसदावतु ॐश्रींह्रींब्राह्म्यै
स्वाहेतिदंतपंक्तिंसदावतु ऐमित्येकाक्षरोमंत्रोममकं
ठंसदावतु ॐह्रींश्रींपातुमेग्रीवांस्कंधौमेश्रींसदावतु

ॐ विद्याधिष्ठात्रदेव्यै स्वाहा वक्त्रं सदावतु ॐ ह्रीं वि
द्यास्वरूपायै स्वाहा मे पातु नासिकां ॐ ह्रीं क्लीं वाण्यै स्वा
हेति मम पृष्ठं सदावतु ॐ सर्ववर्णात्मकायै पाद
युग्मं सदावतु ॐ गावधिष्ठात्रदेव्यै स्वाहा मे पातु स
र्वतः ॐ सर्वकण्ठवासिन्यै स्वाहेति प्राच्यां मम सदावतु
ॐ ह्रीं मतिह्वाग्रवासिन्यै स्वाहाग्नादिशि त्वया ॐ ऐं
ह्रीं श्रीं क्लीं सरस्वत्यै बुधजननी स्वाहा सततं मंत्ररा-
जो यं दक्षिणे मां सदावतु ऐं ह्रीं श्रीं त्र्यक्षरो मंत्रो नैरृ
त्यां सर्वदावतु ॐ कवितिह्वा स्वाहा वासिन्यै मां वारु
णेवतु ॐ सदेविकायै स्वाहा वायव्ये मां सदावतु ऐं ग
द्यपद्यवासिन्यै स्वाहा मामुत्तरेवतु ऐं शास्त्रसर्ववासि
न्यै स्वाहैशान्यां सदावतु ॐ ह्रीं ह्रीं ॐ ह्रीं क्लीं वां सर्वपू
जितायै स्वाहा चोर्ध्वं सदावतु ऐं ह्रीं पुस्तकवासिन्यै स्वा
हाधो मां सदावतु ग्रंथबीजस्वरूपायै स्वाहा मां सर्व-
तोवतु इति ते कथितं विप्र सर्वमंत्रौघविग्रहं इदं वि
श्वजयं ब्रह्मजपेनाम सर्वमंत्रौघविग्रहं पराक्रतेय
मेवक्राणार्वेध्यायधनागमे तवस्नेहान्मयाख्यातं
प्रवक्तव्यं न कस्यचित् गुरुमभ्यर्च्य विधिवद्वस्त्रा-
लंकारचंदनैः प्रणम्य दंडवद्भूमौ कवचं धारयेत्सु
धीः पंचलक्षजपेनैव सिद्धं तु कवचं भवेत् यदिस्या

ब्र·
वै·प्र·
१२
17

सिद्धिकवचो बृहस्पतिसमो भवेत् महावाग्मी कवी
न्द्रश्च त्रैलोक्यविजयी भवेत् शक्नोति सर्वं जेतुं च कवच
स्य प्रसादतः इदं च कण्वशाखोक्तं कवचं कथितं मुने
स्तोत्रं पूजाविधानं च ध्यानं च वंदनं तथा इति श्रीब्रह्म
वैवर्ते महापुराणे नारायणनारदसंवादे प्रकृतिखं
डे सरस्वतीकवचं नारायण उवाच वाग्देवतायाः
स्तवनं श्रूयतां सर्वकामदं महामुनिर्याज्ञवल्क्यो येन
तुष्टाव तां पुरा गुरुशापाच्च स मुनिर्हतविद्यो बभू
व ह तदा जगाम दुःखार्तो रविस्थानं च पुण्यदं संप्रा
प्य तपसा सूर्यं कोणार्के दृष्टिगोचरे तुष्टाव सूर्यं शो
केन रुरोद च मुहुर्मुहुः सूर्यस्तं पाठयामास वेदवेदां
गमीश्वरः उवाच स्तुहि वाग्देवीं भक्त्या च स्मृतिहेतवे
तमित्युक्त्वा दीननाथो ह्यन्तर्धानं चकार सः मुनिः स्ना
त्वा च तुष्टाव भक्तिनम्रात्मकन्धरः याज्ञवल्क्यः कृपा
कुरु जगन्मातर्मामेवं हततेजसं गुरुशापात्स्मृ
तिभ्रष्टं विद्याहीनं च दुःखितं ज्ञानं देहि स्मृतिं दे
हि विद्यां विद्याधिदेवते प्रतिष्ठां कवितां देहि शक्तिं
शिष्यप्रबोधिकां ग्रन्थकर्तृकशक्तिं च सुशिष्यं सु
प्रतिष्ठितं प्रतिभां सत्सभायां च विचारक्षमतां शुभां
लुप्तं सर्वं दैववशान्नवीभूतं पुनः कुरु ॥

यया सर्वं शम्भुजीवं करोति देवता पुनः ब्रह्मस्वरूपा
परमा ज्योतिरूपा सनातनी सर्वविद्यादिदेवी या त-
स्यै वाण्यै नमो नमः यया विना जगत्सर्वं शम्भुजीव
न्मृतेपरं ज्ञानादिदेवी या तस्यै सारस्वत्यै नमो नमः
यया विना जगत्सर्वं मूकं उन्मत्तवत्सदा वागधिष्ठा
तृदेवी या तस्यै ब्राह्म्यै नमो नमः हिमचंदनकुंदेंदु
कुमुदांभोजसन्निभा वर्णादिदेवी या तस्यै वाणयै
नमो नमः विसर्गबिंदुमात्रासु यदधिष्ठानमेव च त
दधिष्ठातृदेवी या भारत्यै च नमो नमः यया विना च
संख्यावा संख्याकर्तुं न शक्यते कालसंख्यास्वरूपा या
तस्यै देव्यै नमो नमः व्याख्यास्वरूपा या देवी व्याख्याधि
ष्ठातृदेवता ब्रह्मसिद्धांतरूपा या तस्यै देव्यै नमो नमः
स्मृतिज्ञानशक्तिस्व क्रियाशक्तिस्वरूपिणी प्रतिभाकल्प
नाशक्तिर्या च तस्यै नमो नमः सनत्कुमारो ब्रह्माणं ज्ञा
नं पप्रच्छ यत्र वै बभूव जडवत्सोपि सिद्धांतकर्तुमक्ष
मः तदाजगाम भगवानात्मा श्रीकृष्ण ईश्वरः उवाच
सततं स्तोहि वाणीमिति प्रजापतेः स च तुष्टाव तां
ब्रह्मा चाज्ञया परमात्मनः चकार तत्प्रसादेन तदा
सिद्धांतमुत्तमं यदाप्यनंतं पप्रच्छ ज्ञानमेकं वसुंध
रा बभूव मूकवत्सोपि सिद्धांतं कर्तुमक्षम तदातं

प्र· सचतच्छाचसंत्रलोकेशपादाज्ञया ततश्चकारसिद्धं
वै·प्र· तेनिर्मलेथसमंजने व्यासः पुराणसूत्रंच यच्छ्रुत्वा
१८ ल्मिकेयदा मौनीभूतः ससस्मारतमेवजगदेवि
18 को तदाचकारसिद्धांतं सवखेरेणसतोश्वरः संप्राप्य
निर्मलेज्ञाने भुमौ धर्मसदीपके पुराणसूत्रेऽज्ञता
लव्यासकृतमेतोऽद्भवा नोसिंसवेद·· वषातवर्षे
वपुष्करे तदाततोवरंप्राप्य सकथीर्होत्रवभूवह य
दा महेश्वरे पप्रच्छ तत्तज्ज्ञाने शिवा शिवे तत्सर्वमेव
मेविस्मितस्मैज्ञाने ददौविभु यत्पृष्ठं शाहेशा हे चम
हेश्वरं हरस्पति दिव्यंवर्षसहस्रंच संवदत्योच
पुष्करे तदावततोवरंप्राप्य दिव्यंवर्षसहस्रकं उ
वाचशांकेशाहेचतद्दर्शंच महेश्वरं प्रख्यापितेव
पैः शिष्यैर्धरयीते स्तुनीश्वरैः तेचतांपरिसंविम
प्रवर्तते महेश्वरि तेसंख्यिता पूजिता स्तुमुनीश्वरं
त्रमानेव देवेस्थस्मेरेष्वापि ब्रह्मविस्नुशिवादिभिः
जत्रीभूमासहस्रासः पंचवक्त्रश्च तत्सुरैः यल्लोके
किमहेल्लोमितामेकांते नमानकः स्वतकायाश्चव
ल्याश्वभक्तिनप्रात्मकेश्वरः प्रणामसनिराहारोरो
गोदवमुकृतैः ततोऽगोतिस्वरूपाद्यातेनारष्टिणुवा
वैते सकवीशेभवेसकांवेकंठंचजगाम हयाज्ञव

स्वाहान्तेवाणीनोत्रेयः संयतः पठेत् सकवीन्द्रो महावा
ग्मी बृहस्पतिसमो भवेत् महामूर्खश्च दुर्मेधो वर्षमे
कं यदा पठेत् सपण्डितश्च मेधावी सुकवीन्द्रो भवेद्ध्रुवं
इति श्रीब्रह्मवैवर्त्ते महापुराणे प्रकृतिखण्डे नारायण
नारदसंवादे सरस्वतीस्तुपाख्याने नाम चतुर्थोऽध्यायः ४
नारायण उवाच सरस्वती सा वैकुण्ठे स्वयं नारायणां-
तिके गंगाशापेन कलया कलयाऽऽभारती सरित् पु
ण्यदा पुण्यजननी पुण्यतीर्थस्वरूपिणी पुण्यवद्भिर्नि
षेव्या च स्थितिः पुण्यवतां सुने तपस्विनां तपोरूपा त
पस्याकाररूपिणी कृतपापेध्मदाहाय ज्वलदग्निस्वरू
पिणी ज्ञानेन सरस्वत्यां तोये यत्नात् मानवो भुवि तेषां
स्थितिश्च वैकुण्ठे सुचिरं हरिसंसदि भारतीकृतपापी
च स्नात्वा तत्रावलीलया मुच्यते सर्वपापेभ्यो विष्णु-
लोके वसेच्चिरं पौर्णिमास्यामक्षयायां दिनक्षये व्यतीपा
ते च ग्रहणेऽन्यस्मिन् पुण्यदिने पि च अनुषंगेन वस्नाति
हेलया श्रद्धयापि वा सारूप्यं लभते नूनं वैकुण्ठे सहरेर
पि सरस्वतीमन्त्रं तत्र मासमेकं च यो जपेत् महामू
र्खः कवीन्द्रः स भवेन्नात्र संशयः नित्यं सरस्वतीतो
ये यः स्नाति मुण्डयेन्नरः न गर्भवासं कुरुते पुनरेव
समानवः इत्येवं कथितं किंचिद्भारतीगुणकीर्तनं

सर्वंगुणपदंसारंकिंभूयःश्रोतुमिच्छसि सौतिरुवाच
नारायणवचःश्रुत्वानारदोमुनिसत्तमः पुनःपप्रच्छ
संदेहंछेत्तुंशौनकसत्वरं नारदउवाच कथंसरस्व
तीदेवीगंगाशापेनभारते कलयाकलहेनैवबभू
वपुण्यदासरित् श्रवणेश्रुतिसाराणांवर्द्धतेकौतु
कंमम कथामृतानांनालंमेतृप्तिःकेनश्रेयसितृप्यतेक
थंशशापसागंगांपूजितांतांसरस्वतीं शांतेसत्वस्व
रूपेचपुण्यदासर्वपुण्यदा तेजस्विनोर्द्वयोर्वादःका
रणंश्रोतुमिच्छामि सुदुर्लभंपुराणेषुतन्मेव्याख्यातुम
र्हसि नारायणउवाच शृणुनारदवक्ष्यामिकथामे
तांपुरातनीं यस्याःश्रवणमात्रेण सर्वपापात्प्रमुच्यते
लक्ष्मीसरस्वतीगंगातिस्रोभार्याहरेरपि प्रेम्णासम
स्तातिष्ठंतिसततंहरिसंनिधौ चकारसैकदागंगा
विष्णोर्मुखनिरीक्षणं सस्मितातिसकामाचसकटा
क्षपुनःपुनः विभुर्जहाससंतद्वक्त्रंनिरीक्ष्यावलणंमु
दा क्षमांचकारतद्दृष्ट्वालक्ष्मीर्नैवसरस्वती बोधया
मासतांपद्मासत्वरूपाचसस्मिता क्रोधाविष्टाचसा
वाणीसहसासेवभूवह उवाचगंगांभर्तारंरक्तास्या
सारक्तलोचना कंपिताकोपवेगेनशश्वत्प्रस्फुरि
ताधरा कमलायांचनम्रलेनचकिंविस्मयिप्रभो

गंगायाः पक्षपातार्थं प्रीतिर्वा स्वस्य संमता तस्माच्च का
रणेनेदं विपरीतं हरिप्रिया किं जीवनेन मे त्वेवं दुर्भ
गायाः स्वसौभाग्ये निष्फलं जीवनं तस्मात्पत्रेयमवि
नाशं सर्वेशं सत्स्वरूपं यं वदन्ति मनीषिणः नैव मूर्खो
नैवेदान्तज्ञानेनेति मतिर्नव सरस्वतीवचः श्रुत्वा द
क्षिणे कोपसंयुता मनसा समालोच्य जगाम वहि
समीपं तेनाराधितो गंगा उवाच निर्भयं स्पृहा वागधि
ष्ठात्री देवी सा वाक्यं श्रवणात् क्रूरं हे निर्लज्जे हे सकमे
स्वामिगर्वं करोषि किं त्वयि के स्वामिसौभाग्यविज्ञाप
यितुमिच्छसि मानं चूर्णीकरिष्यामि तव यद्धरिसन्निधौ
किं करिष्यति ते कान्तः मम मे वक्ता न वल्लभः इत्येवमुक्ता
गंगायाः केशग्रहणं कृतवती वारयामास तां पद्मा मध्य
देशस्थिता सती शशाप वाणी तां पद्मां महत्स्थलवती
सती वृक्षरूपा सरिद्रूपा भविष्यति न संशयः विपरी
तं यथादृष्टा किंचिन्नोवक्तुमर्हसि सा तिष्ठसि सभामा
ध्ये यथा वृक्षो यथा सरित् शापं श्रुत्वा च सा देवी न च
कलोचना श्रियं श्रुत्वा च सा देवी न शशाप च कोपव
तीत्येवं दुःखिता तस्या वाणीं श्रुत्वा कोपेन च उग्रमना च
ता रक्ताक्षी कोपप्रस्फुरिताधरा उवाच गंगा तां देवीं पद्मा
सां रक्तलोचना गंगोवाच तं मुक्त्वा समहो गंगा च पद्मे किं

मेकरिष्यति वाग्दुष्टा वागधिष्ठात्री देवी यं कलहप्रिया
भारती योग्यता सा स्वपावनी शक्तिरेव च तथा करो
ति वादं च मया सार्धं चतुर्मुखो स्वबलेयत्नमबले वि
लापयितुमिच्छसि जाने सर्वं त्वं भयोग्र भवं विक्रमं
मति इत्येवमुक्त्वा सा देवी वाग्देवीं शापं ददौ विति सरि
त्स्वरूपा भवत्वं सा पंचशोशा च हि अधोमर्त्यं सा प्रयात
सति यत्रैव पापिनः कलौ तेषां च पापांशं लभिष्यसि
न संशयः इत्येवं वचनं श्रुत्वा तां शशाप सरस्वती
त्वमेव यास्यसि महीं पापिपापं च लभिष्यसि एतस्मि
न्नंतरे तत्र भगवानाजगाम हरिः चतुर्भुजश्चतुर्भिश्च पा
र्षदैश्च चतुर्भुजैः सरस्वतीं करे धृत्वा वासयामास स्व
त्पसि बोधयामास सर्वज्ञो सर्वज्ञो सर्वज्ञानेश्वरानंत
श्रुत्वा रहस्यं तासां च शापस्य कलहस्य च उवाच दुःखि
तास्ताश्च वाक्यं सामयिकं विभुः नारायण उवाच लक्ष्मि
त्वं कलया तिष्ठ धर्मध्वजगृहे शुभे अयोनिसंभवा भू
मौ तस्य कन्या भविष्यति तत्रैव दैवदोषेण वृक्षत्वं च
लभिष्यसि मदंशस्यासुरस्यैव शंखचूडस्य कामिनी
भूत्वा पश्चाच्च मत्पत्नी भविष्यसि न संशयः त्रैलोक्य
पावनी नाम्ना तुलसीति च भारती कलया च सरिद्भूता
शीघ्रं गच्छ च भारते भारती भारतीशापापापाधिष्ठा।

यद्वपापिनां भगीरथस्य तपसा तेन तेनास्वशोभना
नाम्ना भागीरथी पूता भविष्यसि महीतले मदंशस्य
समुद्रस्य जायांजायासमात्त्वया मत्कलांदेहि हे नाथ
इष्टे माजन्मशोधनं मत्स्वामिना परित्यक्ताः कुतो जी
वंति कामिन्यः देहत्यागं करिष्यामि योगेन भारते ध्रुवं
श्रुत्वा त्वन्तेनो निपतनं प्राणसमर्हेति निनिश्चितं गंगोवाच
श्रुहे केनापराधेन त्वया त्यक्ता जगत्पते देहत्यागं क
रिष्यामि निर्दोषा यद्वधेन ते निर्दोषं कामिनीत्यागक
र्ता निरयाजनो भवेत् स याति नरकं कल्पं किं ते सर्वेश्व
रस्य वा महालक्ष्मीरुवाच नाथ सत्त्वस्वरूपं त्वं कोपः
कथं महोत्सव प्रसादं कुरु भार्ये द्वे सदेश स्वत्समावं
भारते भारती शप्यायास्यामि कलया यदि कलिका
लेतिष्ठः तत्र कदा द्रक्ष्यामि तत्पदं दाप्येनिपापिनः पा
पं मयि स्नानावगाहनात् केन ते न विमुक्ता सम्मा ग
मिष्यामि तत्पदं कलया वलक्ष्मीरूपं पद्मध्वजसतामस्
नो भूत्वा कदा लभिष्यामि तत्पदांबुजमद्भुतं वृत्तरूपं
भविष्यामि तदधिष्ठातृदेवतां मामुद्धरिष्यसि तदा त
न्मे ब्रूहि कृपानिधि गंगासरस्वतीशापाद्यदि यास्यति
भारते शापेन मुक्ता पापात्कदा केवा लभिष्यति गं
गाशापेनं सा वाणी यदि यास्यति भारते कदा शापाद्वि

निर्मुक्ता भविष्यति यदा तव स्वकेशैर्वेष्टने कृत्वा ह
रोद च पुनः पुनः उवाच पद्मनाभस्तां पद्मां कृत्वा च
वक्षसि ईषद्धास्यप्रसन्नास्यो भक्तानुग्रहकारकः ना
रायणः त्वदाज्ञामाचरिष्यामि स्ववाक्यं च सुरेश्वरि
समतां च करिष्यामि शृणु तत्क्रममेव च भारती या
त्वं कलया सरिद्रूपा च भारते अर्द्धांशा ब्रह्मसदनं स्वयं
तिष्ठति मद्गृहे भगीरथेन नीता सा गंगा यास्यति भा
रते पूतं कर्त्तुं त्रिभुवनं स्वयं तिष्ठति मद्गृहे तत्रैव चं
द्रमौलेश्च मौलिं प्राप्स्यति दुर्लभं ततः स्वभावतः पूता
प्यतिपूता भविष्यति कलांशांशेन त्वं गच्छ भारते क
मले भव पद्मावती सरिद्रूपा तुलसी वृक्षरूपिणी
कलेः पंचसहस्रे च गते वर्षे च मोक्षणं युष्माकं सरि
तां चैव मद्गेहे चागमिष्यथ यत्पदं हेतुभूतो च वि
पत्तिः सर्वदेहिनां विनाद्विपत्त्रे महिमा केषां पापेध्य
वोद्भवे मन्मंत्रोपासकानां च सरितां स्नानावगाहनात्
युष्माकं मोक्षणं पापात्पापिनां दर्शनात्स्पर्शनात् पृथिव्यां
यानि तीर्थानि सन्ति सन्त्यानि सुन्दरी भविष्यन्ति च पू
तानि मद्भक्तस्य दर्शनात् मन्मंत्रोपासका भक्ता भ्र
मन्ति भारते सति पूतं कर्त्तुं भारतं च सुपवित्रां वसुंध
रां मद्भक्ता यत्र तिष्ठन्ति पादं प्रक्षालयन्ति च

नत्स्यान्नेच महातीर्थे सुपवित्रे भवेद्ध्रुवं स्त्रीगोब्रह्म
हा नब्रह्मस्वहर्ता गुरुतल्पगः जीवन्मुक्तो भवेन्नूनं
मङ्गलस्पर्शदर्शनात् एकादशीविहीनस्य संध्याही
नोऽपि नास्तिकः नरघाती भवेन्नूनं मङ्गलस्पर्शदर्शना
त् ब्राह्मीजैव मसीजीवी धावकः शूद्रयाजकः वृषभा
हो भवेन्नूनं मङ्गलस्पर्शदर्शनात् विश्वासघाती मित्र
घ्नो मिथ्यासाक्षीप्रदायकः स्थाप्यहारी भवेन्नूनं मङ्ग
लस्पर्शदर्शनात् ऋणग्रस्तो वार्धुषिको नास्तिकः शू
द्रलीपतिः एतस्य शूद्रस्त्रीपुत्रो मङ्गलस्पर्शदर्शना
त् शूद्राणां सूपकारश्च देवलो ग्रामयाजकः अदीक्षि
तो भवेन्मुक्तो मङ्गलस्पर्शदर्शनात् अश्वत्थघातक
श्चैव मङ्गलनिंदकस्तथा नैवेद्यभोजी विप्रश्च मुक्तो
मङ्गलदर्शनात् पितरं मातरं भार्यां भ्रातरं तनयां
सुतां गुरोः कुलं च भगिनीं वेशहीनं च बांधवं श्वश्रूं च
श्वशुरं चैव योन पुष्णाति नारद स महापातकी मुक्तो
मङ्गलस्पर्शदर्शनात् देवद्रव्यापहारी च विप्रद्रव्या
पहारकः लाक्षालोहरसानां च विक्रेता च दुहितुस्तथा
महापातकिनश्चैते शूद्राणां शवदाहिनः भवेयुरेते
पूतांश्च मङ्गलस्पर्शदर्शनात् महालक्ष्मीकथां च भक्ता
नो लक्षणे वृद्धिभक्त्यानुग्रहकातरा येषां संदर्शनस्य

ब्र·
वै·पु·
२२

शोत्सवः स्नाता नराधमाः हरिभक्तिविहीनाश्च म
हाहंकारसंयुताः सर्वशास्त्ररताश्चैव शठाश्च साधु
निंदकाः पुनंति सर्वतीर्थानि येषां स्नानावगाहना
त् येषां च पादरजसा पूता पादोदकं मही येषां दर्श
नस्पर्शं शठाश्च साधुनिंदकाः पुनंति सर्वे ते पा
पाः वैष्णवानां समागमः नृपस्य याति तीर्थानि न
देवाः शिलामया ते पुनंत्युरुकालेन विष्णुभक्ता
स्तत्क्षणादहो सौतिरुवाच महालक्ष्मीवचः श्रुत्वा ल
क्ष्मीकांतस्य संस्थिताः स्मितपूर्वं कथितं हृष्टहृ
ष्टोपि च क्रमं नारायण उवाच भक्तानां लक्षणं लि
ख्यंति श्रुतिपुराणयोः पुण्यस्वरूपं पापानां वेदमुक्ति
मुक्तिदं सारभूतं गोपनीयं च कर्तव्यं वेलेषु च दीपावि
शेषाणां च स्नानं कथयामि निशामय गुरुवक्त्राद्विष्णुम
ंत्रं यस्य कर्णे प्रविशति वदंति वेदवेदांगास्तं पवित्रं न
रोत्तमं पुरुषाणां शतं पूर्वं तेन जन्ममात्रतः स्वर्गं
नरकस्थं वा मुक्तिमाप्नोति तत्क्षणात् येऽज्ञत्रिविधं जन्म
लब्ध्वा यत्र च जन्मसु जीवन्मुक्तास्ते वैष्णवा यांति कालेन च स्वः
र मद्भक्तियुक्तो मद्गुणानि युक्तो मद्गुणालापितः मद्गुणश्र
वणीयश्च सदा विष्णुमंत्रं मद्गुणस्मृतिमात्रेण सानंदः पु
लकांचितः मद्गद्गदः साश्रुनेत्रः स्वात्मविस्मृत एव च ।

नवांछति स्वर्गं मुक्तिं सालोक्यादिचतुष्टयं ब्रह्मत्वम
मरत्वं वा नहोह्याममसेवने इन्द्रत्वं च मनुत्वं च देवत्व
वत्सुदुर्लभं स्वर्गराज्यादिभोगेच्छ स्वप्नवन्नहि वांछति
ब्रह्मांडानि नश्यंति देवा ब्रह्मादयस्तथा कस्मांणभ
क्तिपूर्णस्य मद्भक्तो न विनश्यति भ्रमेति भारते भक्ता
लब्धा जन्म सुदुर्लभं नेप्सियांति महीं भूत्वा नरे तीर्थे
ममालये इत्येवं कथितं सर्वं कृष्णपाद्मस्य श्लोवितं नद
न्तत्पालानवक्रः हरिलिस्याक्षावोसृन इति श्रीब्रह्मवै
वर्त्ते महापुराणे नारायणनारदसंवादे प्रकृतिखंडे
सरस्वत्युपाख्याने पंचमोध्यायः ५ नारायण उवाच
सरस्वती पुण्यक्षेत्रे आजगाम च भारत गंगाशापेन क
लया स्वयं तस्थो हरेः पदे भारती भारतं गत्वा ब्रह्मीव
ब्रह्मणः प्रिया वागधिष्ठात्री देवी सा तेन वाणी च की
र्तिता सरोविश्वं वा पापाव्धा तां वनिहिदृश्यते ह
रि सरस्वान तस्या येतेन सा प्रोक्ता सरस्वती सरस्वती नदी
सा च तीर्थरूपातिपावनी पापिपिध्मदाहाय ज्वलदा
ग्निस्वरूपिणी पश्चाद्भगीरथानीता मही भागीरथीति
च समाजगाम कलया वाणीशापेन नारद तत्रैव स
मेयेनाव व्याराशिरसा शिवः वेगं सोढुमशक्ताया भु
वः प्रार्थनया विभुः पद्माजगाम कलया सा च पद्माव

ब्र. तीनदी भारतं भारतीशापात्स्वयं तस्थौ हरेः पदे ततो
वै प्र. मयासकलयाललाभजन्मभारते धर्मध्वजसुताल
२१ क्ष्मीर्विख्याताततुलसीतिच पुरासरस्वतीशापात्तस्य
स्याद्धरिशापतः वभूववृक्षरूपासाकलयाविश्वपाव
नी कलेःपंचसहस्रंचवर्षेस्थित्वाचभारते जग्मुस्ता
श्चसरिद्रूपंविहायश्रीहरेःपदे यानिसर्वाणितीर्था
निकाशीवृंदावनंविना यास्यंतिसार्धंताभिश्चवैकुं
ठमाज्ञयाहरेः सालग्रामोहरेर्मूर्तिर्जगन्नाथश्चभार
तं कलेर्दशसहस्रांतेययौत्यक्त्वाहरेःपदं वैष्णवाश्चपु
राणानिशंखानिसार्धंतैःपरं वेदोक्तानिचकर्माणि
यज्ञैःसार्धमेवच हरिपूजाहरेर्नामतत्कीर्तिगुण
कीर्तनं वेदांगानिचशास्त्राणिययुस्तेसार्धमेवच
वासाचाररताःसंतैर्मिथ्याकापट्यसमंततः तुलसीव
र्जिताःपूजाभविष्यंतिततःपरं एकादशीविहीनाश्च
वैधर्मविवर्जिताः हरिप्रसंगविमुखाःभविष्यंति
ततःपरं शठाःक्रूराःदांभिकाश्चमहाहंकारसंयुताः
चौराश्चहिंसकाःसर्वेभविष्यंतिततःपरं पुंसांभेदश्च
स्त्रीभेदोविविधिनिर्णयः स्वस्वभेदोवस्तूनांस्वत्वेभवि
ष्यंतिततःपरं सर्वेस्त्रीवशगाःपुंसःपुंश्चल्यश्चगृहेगृहे
तर्जनैर्भर्त्सनैश्चैवस्वामिनंताडयंतिच ::

गृहेश्वरी च गृहिणी गृहेश्वरीमन्यादिकोपमः चेटिमश्च
समेोवधाश्च ऋश्च शिष्टैस्ततः कनीयोवलितैर्नागेहेया
ति सेवेयथेवोयथवः विप्रोसवेधिभिः सार्थसमभाष्यापिन
विघ्नाते यथापरिवर्या लोकानन्याश्च सम्यग्वीयवाः सर्व
कर्मान्तमाशुमोपोषितामात्सर्गाविना ब्राह्मणत्रविस्मृ
ह्मणोज्ञामाचारविनिर्णयः संध्यावयन्नमृत्वेवभावल
मेनसंशयः म्लेच्छाचारभविष्यन्ति वर्णाश्चमारएवच
म्लेच्छाशास्त्रे भविष्यन्ति स्वशास्त्राणि विहायच ब्राह्मणत्र
विशोवेश्याः शूद्राणां सेवकाः कलौ स्वपकारायावकस्य
तृष्णवाहाश्च सर्वेतः सत्यहीनाजनाः सर्वेसत्यहीनाव
मेदिनी फलहीनाश्चतरवोपत्रहीनाश्चयोषितः स्त्री
रहीनानतथागावाः स्त्रीरंसमपिविवर्जितं दयंतीश्रीति
हीनोचगृहिणः सत्ववर्जिताः प्रजापहीनाभूपाश्च प्र
जाश्चकरपीडिताः जलहीनानद्यानद्योदीर्घिकाकेदा
दयः धनहीनाधर्महीनावर्णाश्चमारएवच तदेशु
शूण्यवालेकोपिनतिष्ठन्ति ततः परं ऊर्मिलाविक्रताका
रानरानार्यश्चवालकाः वार्तोत्कलितशाखोभविष्य
ति ततः परं केचिद्ग्रामाश्चनगरानरशून्याभयानकः
केचित्स्वल्पकुटैरेण ˉ ˋ रेवासमन्विताः ब्राह्मणानि
भविष्यन्ति ग्रामेषु नगरेषु च आरण्यवासिनः सर्वेजना

ब्र॰
वै॰ प्र॰
२५
25

श्चकरपीडिताः सस्यानि च भविष्यन्ति तडागेषु नदी
षु प्रकृष्टानि च क्षेत्राणि सस्यहीनानि ममयं हीनाः
प्रकृष्टाः धन्विनो वलदर्पसमन्विताः प्रकृष्टवंशजा
हीनाश्च भविष्यन्ति कलौ युगे अलीकवादिनो धूर्ताः शश्व
त्सत्यवादिनः पापिनः पुण्यवन्तश्च पापिष्ठाः शिष्टेभ
वञ्च नितें दियं लेपठाश्च पुंश्चल्यश्च पतिव्रताः नपरि
नेपानिकिनेजनाविप्रमेवेश्मवः अहिंस्रकदयायुक्ते चो
राश्च नरघातिनः भिक्षुवेशधराः भूता निर्दम्भदयसंपि
च भूता हिंसावानि युता जनानामधकारिणः शूजिता
लेभिर्भविष्यन्ति वेचकाज्ञानदुर्वलाः वामनाव्याधियुक्ता
श्च नरानाथश्च सर्वतः स्वल्पायुषो जरायुक्ता यौवनेषु
कलौ युगे पलिताः षोडशाब्दे महा ह्रस्वश्च विंशतो
अष्टवर्षा च युवती रजोयुक्ता च गर्भिणी वत्सरान्ते प्रस
ता स्त्री षोडशीन जरान्विता पत्ता कश्चित्सह सेषु सर्वे
धान्यश्च कलौ युगे कन्याविक्रयिनः सर्वे वर्णाश्चवार
पश्च मातृस्वजाचवे भूता जरायां जेन मत्सकः कन्या
नो भगिनीनां च जारोपार्जेन जीवनाः हरेर्नाम विक्रि
यनो भविष्यन्ति कलौ युगे स्वयं सुन्तस्य दानं च कीर्ति
वर्धने हेतवे नरस्यात्मनमालोच्य स्वयमुलंबयिष्य
ति देवहानिब्रह्महानि हानिर्गुरुजलस्य च स्वदत्तां

परदत्तां वा सर्वमुल्लंघयिष्यति कन्यकागामिनः के
चित्केचिच्च श्वश्रूगामिनः केचिद्गूर्गामिनश्च केचि
त्सर्वगामिनः भगिनीगामिनः केचित्सपत्नीमातृगा
मिनः मात्स्जायागामिनश्च भविष्यन्ति कलौयुगे अगम्या
गमनं चैव करिष्यन्ति गृहे गृहे आत्मयोनिं परित्यज्य वि
हरिष्यन्ति सर्वतः पत्नीनां निर्णयो नास्ति भ्रातृणां च क
लौयुगे प्रजानां चैव ग्रामाणां वस्तूनां च विशेषतः आ
लीववादिनः सर्वे चौरा भवन्ति लंपटाः परस्परं हिंसका
श्च सर्वे च नरघातिनः ब्रह्मक्षत्रविशां वंशः करिष्यन्ति च
पापिनः लाक्षालोहरसानां च व्यापारे लवणस्य च वृष
वाहा विप्रवंशा शूद्राणां शवदाहिनः शूद्रान्नभोजिनः
सर्वे सर्वे च वृषलीरताः पंचपर्वपरित्यक्ता ऊकराशे
षभोजिनः यज्ञसूत्रविहीनश्च संध्याशौचविहीनकाः
पुंश्चलीवार्द्धुशावीराकुम्भिनी च रजस्वला विप्राणां रं
यनागारे भविष्यन्ति च पावकाः अग्न्यानां नियमो नास्ति
योगिनां च विशेषतः आश्रमाणां जनानां च सर्वे म्लेच्छा
कलौयुगे एवं कलौ संवहने सर्वं म्लेच्छमयं भवेत्
विप्रस्य विष्णुर्यशसः पुत्रः कल्किर्भविष्यति नारायणक
लांशश्च भगवान्बलिनां वरः दीर्घेन करवालेन दी
र्घघोटकवाहनः म्लेच्छशून्यां च पृथिवीं त्रिरात्रेण करि

ब्र॰ ष्यति अराजकाश्च वसुधा दस्युग्रस्ता भविष्यति सस्याना
वै॰ प्र॰ प्रमाणं षष्ठगात्रे च वर्षे धारा मता मही लोकश्चाष्टहस्तश्च
२५ मात्रं हस्तप्रमाणा भविष्यति ततश्च द्वादशादित्याः करिष्य
25 न्त्युदयं मुने शोषिताभिः शुष्कता पृथ्वी समानेषाञ्च तेजसा
कलौ गते च दुर्दान्ते प्रवृत्ते च कृते युगे तपःसत्यसमायु
क्तो धर्मः पूर्णो भविष्यति तपस्विनश्च धर्मिष्ठाः पुण्य
कर्मरताः सदा वैश्याचारात्मकाः सन्ता विप्रभक्ताश्च धा
र्मिकाः शूद्राश्च शुद्धशीलाश्च धर्मिष्ठा विप्रसेविनः वि
प्राश्च विशांवंशा विष्णुयज्ञपरायणाः विष्णुमन्त्ररताः
सर्वे विष्णुभक्ताश्च वैष्णवाः श्रुतिस्मृतिपुराणज्ञा धर्म
ज्ञाः ऋतुगामिनः तेषां नास्त्यधर्मांशो धर्मः पूर्णः कृ
ते युगे धर्मस्त्रिपाच्च त्रेतायां द्विपाच्च द्वापरे स्मृतः ।
कलौ प्रवृत्ते चैकांशः सर्वेऽत्यल्पस्ततः परं वासराः सप्त यथा
विप्रतिथयः षोडश स्मृताः यथा द्वादश मासाश्च ऋ
तवश्च षडेव च द्वौ पक्षौ चायने द्वे च चतुर्भिः प्रहरैर्दिने
चतुर्भिः प्रहरै रात्रिर्मासस्त्रिंशद्दिनैस्तथा वर्षाण्यपि वि
धिज्ञेयाः कालसंख्या विधिः क्रमे यथा वा यान्ति यान्त्ये
वं तथा युगाश्च नृप वर्षं पूर्णे नराणां च देवानां च दि
वानिशं शतत्रयं षष्ट्यधिकं नराणां च युगं गते ।
देवानां च युगं ज्ञेया कालसंख्या विदां मतः ।

मन्वंतरंतदिव्यानांयुगानामेकसप्ततिः मन्वंतरंस्य
संज्ञेयंसूक्ष्माणुपरिकीर्तितं अष्टाविंशतिमेचंद्रेगते
ब्रह्मदिवानिशं अष्टोत्तरंवर्षशतेगतेयानस्यब्रह्म
णः प्रलयःप्राकृतोज्ञेयःतत्राद्दष्टावसुंदरा जगत्स
नानिविश्वानिब्रह्मविष्णुशिवादयः ऋषयोजीविनः
सर्वेलीनाःकृष्णपादाम्बे तेनैवप्रकृतिर्लीनाःतेन
प्राकृतिकोलयः लयप्राकृतिकनेयानेवब्रह्मणिम
ते निमेषमात्रेकालस्यकृष्णस्यपरमात्मनः एवंतस्य
तिसर्वाणिब्रह्मांडानिविलीनानिच ततोगोलोकवैकुं
ठेश्रीकृष्णस्यसपार्षदः निमेषमात्रेप्रलयेयदाविश्वंज
लप्लुते निमेषानंतरेकालेपुनःसृष्टिक्रमेणैव एवं
कतिविधाःसृष्टिलोकाःकतिविधोपिकाःकतिकृतोग
ताघाताःसंख्याजानातिकःपुमान् सृष्टिनांचलयेना
चब्रह्मांडानांचनारद ब्रह्मादीनांचब्रह्मांडेसंख्याजा
नातिकःपुमान् ब्रह्मांडानांचसर्वेषांईश्वरश्चैकशःस
दा सर्वेषांपरमात्माचश्रीकृष्णःप्रकृतेपरः ब्रह्माद
यस्यतस्यांशाः तस्यांशस्यमहाविराट् तस्यांशस्यविरा
ट्क्षुद्रः तस्यांशाप्रकृतिःस्मृता सचकृष्णोद्विधाभूतो
द्विभुजश्चचतुर्भुजः चतुर्भुजश्चवैकुंठेगोलोके``द्वि
जःस्वयं ब्रह्मादितृणपर्यं``सर्वप्राकृतिकंभवेत्

ब्र॰ यद्यत्प्राकृतिकं सृष्टं सर्वं नश्वरमेव च एवं विधिः सृ
वै॰ प्र॰ ष्टिहेतौ सत्यं नित्यं सनातने स्वेच्छामये परे ब्रह्मणि नि
२९ र्लिप्ते निर्गुणे परे निरुपाधिनिराकारे भक्तानुग्रह
विग्रहे अतीवकमनीये च नवीननीरदप्रभे द्विभु
जे मुरलीहस्ते गोपवेशे किशोरके सर्वज्ञे सर्वसे
व्ये च परमात्मानमीश्वरे करोति ब्रह्मा ब्रह्माण्डे यस्या
नायकेलोऽड्वे शिवास्त्रेजयस्यैव संहर्ते सर्वतत्व
वित् यस्य ज्ञानात्तपसा सर्वेशास्सोमहान् म
हाविभूतिविशिष्टश्च सर्वज्ञः सर्ववदः स्वयं सर्वव्यापी स
र्ववाताप्रदाता सर्वसंपदां विष्णुः सर्वेश्वरः श्रीमान्य
स्यज्ञानाज्जगत्पतिः महामाया च प्रकृतिः सर्वशक्ति
मतीश्वरी यज्ज्ञानाद्यस्यतपसा यत्पदाम्बुजसेवया
सावित्री वेदमाता सा वेदाधिष्ठातृदेवता यस्याद्विजा
नां वेदज्ञा यज्ञा वा यस्य सेवया सर्वविद्यादिदेवी सा स
त्यां च विद्वांपरा यत्सेवया यत्तपसा यस्य ज्ञानी सर
स्वती यत्सेवया च तपसा प्रसवी सर्वसंपदां च न स
स्याधिदेवी सा महालक्ष्मीः सनातनी सर्वस्तुता च सर्व
दा दुर्गा दुर्गतिनाशिनी कृष्णरामोपासनसंभूता राधिका स
प्राणाधिदेवता यत्सेवया यत्तपसा सा सर्वविशेषपूजि
ता सर्वग्रामादिदेवी सा सर्वसंपत्प्रदायिनी

सर्वेश्वरी सर्वदेव्या सर्वैश्वर्यप्रदायिनी । कृष्णप्राणाधि-
कप्रेमाराधिका कृष्णसेवया । सर्वाधिकं च रूपं च सौ-
भाग्यमानगौरवं । कृष्णवक्षस्थलस्थानं पत्नीत्वं प्राप
सेवया । तपश्चकार पूर्वं शतशृंगपर्वते दिव्यं
वर्षसहस्रं च निराहारकृशा सती । कृशांगी निश्वासपरिहि-
तां दृष्ट्वा च कृशकलेवरां । कृष्णो वक्षस्थले कृत्वा रुरोद कृ-
पया प्रभुः । वरं तस्मै ददौ सारं सर्वेषामपि दुर्लभं । स-
म वक्षस्थले तिष्ठ मयि ते भक्तिरस्त्विति । सौभाग्येन त-
पसा मानेन प्रेम्णा च गौरवेण च । त्वं मे श्रेष्ठा च प्रेष्ठा च ज्येष्ठा
च सर्वयोषितां । वरिष्ठा च गरिष्ठा च संस्तुता पूजिता म-
या । संततं तव साध्योऽहं भवाय प्राणवल्लभे । इत्युक्त्वा
जगतीनाथश्चकार सुखितां ततः । सपत्नीरहितां च
चकार प्राणवल्लभां । धर्मपापाश्च देव्याश्च पूजिता त-
स्य सेवया । तपस्या यादृशी यासां तासां तादृक्फलं लभ-
ते । दिव्यं वर्षसहस्रं च तपस्तप्त्वा हिमालये । दुर्गा च तत्प-
दं ध्यात्वा सर्वपूज्या बभूव ह । सरस्वती तपस्तप्त्वा पर्व-
ते गन्धमादने । लक्षवर्षं च दिव्यं च सर्ववंद्या बभूव ह
सा । लक्ष्मीर्युगशतं दिव्यं तपस्तप्त्वा च पुष्करे । सर्वसंप-
त्प्रदात्री च बभूव तस्य सेवया । सावित्री मलये तप्त्वा
द्विजपूज्या बभूव सा । षष्टिं वर्षसहस्रं च दिव्यं ध्यात्वा

ब्र॰ वै॰ प्र॰ २२

वर्त्तन्ते शतमन्वन्तरे तस्मिंश्शक्रेणाब्रह्मणः प्रभोः श
तमन्वन्तरे चैव ब्रह्मणस्तस्य भक्तितः शतमन्वन्तरे
विष्णुस्तथायातावभूवह दशमन्वन्तरे यस्मिंल्लस्मा
यातावभूवह मन्वन्तरन्तपोस्येपशेषाभस्मावना
रद मन्वन्तरस्य सूर्यस्य शक्रस्येन्द्रस्यैव च दिव्यश
तयुगं चैव वायुस्तस्माच्च भक्तितः सर्वप्राणः सर्व
पूज्यास्सर्वाधारो बभूव सः एवं कृष्णस्य तपसा सर्वे
देवाश्च पूजिताः एवं ते कथितं सर्वं पुराणं च यथा
गमं गुरुवक्त्राद्यथा ज्ञानं किं भूयः श्रोतुमिच्छसि ३
ति श्रीब्रह्मवैवर्ते महापुराणे नारायणनारदसंवा
दे प्रकृतिखण्डे कालकलेश्वरगणनाविरूपणे नाम ष
ष्ठोऽध्यायः ६ नारद उवाच हरेर्निमेषमात्रेण ब्रह्म
णः शतपतनं च तस्य पाते प्रकृतिकः प्रलयः परिकी
र्तितः प्रलये प्राकृते चोक्तं तत्रादृष्टा वसुन्धरा जल
प्लुतानि विश्वानि सर्वे लीना हरावपि वसुन्धरा ति
रोभूता क्व गता वा पुनस्तिष्ठति सृष्टेर्विधानसमये सा
विर्भूता कथं पुनः कथं बभूव सा धन्या मान्या सर्वाश्रया जया
जया तस्याश्च जन्मकथनं वद मंगलकारणं सर्वादि
सृष्टौ सर्वेषां जन्म कृष्णादिति श्रुतिः आविर्भावस्तिरोभावा
सर्वेषु प्रलयेषु च श्रूयतां वसुधाजन्म सर्वमंगलमंगले

विघ्ननिघ्नकरं पापनाशनं पुण्यवर्धनं अष्टाके विहृतं
नीतिमधुकैटभमेदसा बभूव वसुधा मानविरुद्ध
म`` तोऽमृणि इयं तस्याः पुरा विस्तृता पृथुपुत्रेन तेन सा
आवीवदन पञ्चो दीपयसा संहृतेति च तपोजीवनः
कालेन प्रसहता व भवेत्स्फुटं ततो बभूव मेघस्वमर
णानेतरं तयोः मेदिनीति च विख्याते समकार्ये सततं
तेऽमृते जलधौ ता कुशा पूर्वं वर्धिता: मेघिता यतः
कथयामि च तज्जन्म सार्थकं सर्वं संयुतं पुरा ऽस्मिन्तथ
कल्पे कल्पसमे वक्ताप्य पुष्करे महाविराट्शरीरस्य ज
``स्य तलविरं स्फुटं मनो बभूव कालेन संयोगमापके
भुवे सर्वप्रवेष्टः सर्वेषां तेला मा आविरेषु च कालेन
महता तस्मात् बभूव वसुधा तले प्रत्येकं प्रतिलोम
बभूवेषु मा स्थिता स्थिता आविर्भूता तिरोभूता सुज
लाव पुनः पुनः आविर्भूता सृष्टिकाले तज्जलोपर्यु
परि स्थिता प्रलये च तिरोभूता जलाभ्यन्तरवास्थिता
प्रति विश्वेषु वसुधा शैलकाननसंयुता सप्तसागर
संयुक्ता सप्तद्वीपमितः सती हिमाद्रिमेरुसंयुक्ताथ
ग्रहचन्द्रार्कसंयुता ब्रह्मविष्णुशिवाद्यैश्च सुरैर्लोकैश्च
दालया पुण्यतीर्थसमायुक्ता पुण्यभारतसंयुतः
कांचनी भूमि शैसक्ता सर्वे ऽर्गी समन्विता पातालेम

ब्र॰
वै॰ पु॰
२८
28

मतन्दर्यतदूर्ध्वं ब्रह्मलोककः भुवलोकस्यतत्रैवस
वैविश्वंचतत्रैव एवंसर्वाणिविश्वानिपृथिव्यांनिर्मि
तानिच ऊर्ध्वलोकेस्यवैकुंठोनिर्मोहिश्वपरोचतो नश्व
राणिचविश्वानिसर्वाणिक्रमाणिच प्रलयेप्राकृतेब्र
ह्मब्रह्मान्तेब्रनिपातने महाविराटादिस्तष्टेः स्रष्टुःकृ
लेनचात्मना नित्यस्थितः सप्रलये काष्ठाकाष्ठस्वैरः स
ह तिनिधिष्ठात्वदेवीसावराहहरूपिनिताम्बरैः श्रुतिभिश्च
निभिर्देवैगंधर्वोहिमीरेवच विसार्वराहरूपस्यपत्नी
मास्थिताः तस्याञ्चमंगलोजज्ञेयाश्रुतंञ्जेमंगलात्मजः
नारदउवाच भूमिनाकेनरूपेणवराहेनसंहेरमेहि
वराहेणवाराहीसर्वैसर्वाश्रयासती तस्याश्चपूजा
विधानंचश्रोतुंवोद्धरणक्रते मंगलमंगलस्यापि
जन्मवासंवदप्रभो नारायणउवाच वराहेचवरा
हस्यब्रह्मणोसंस्तुताःपुरा उद्धारमहीहत्वाहिर
ण्याक्षं रसातलात् जलेतांस्थापयामास पद्मपत्रेय
थार्णवे तत्रैवनिर्ममेब्रह्मासर्वंविश्वमनोहरा दृष्ट्वा
तदधिदेवीचसकामांकामुकोहरिः वराहरूपी
भगवान्कोटिसूर्यसमप्रभः कृत्वाकृतिंशर्वश्चाया
मूर्तिंचसमनोहरां क्रीडांचकाररहसिदिव्यंवर्षमह
निशं वर्षांतेचतनोप्राप्यकामीनसाजकाम्सुकी

पूर्वरूपं च वाराहं दधार वापि लीलया पूजां चकार भ
क्त्या च ध्यानाच्च परांगीमंत्री धूपैर्दीपैश्च नैवेद्यैः सिंदूरै
रक्तलेपनैः वस्त्रैः पुष्पैश्च वलिभिः संपूज्यो वा च तां हरिः
महावराह उवाच सर्वे यागा भवंतु मे सर्वैः संपूजिता
सुरैः मुनिभिस्तु निर्दिष्टैर्वैः सिद्धैश्च मानवादिभिः श्र
वाविंसगादिने गृहारंभे प्रवेशने वापीतडागारंभे च
गच्छे च कृषिकर्मणि नवपूजां करिष्यंति मद्वरेण सु
रादयः मूर्खा येन करिष्यंति यास्यंति नरकं च ते व
सुधोवाच महामि सर्ववाराहरूपेणाहं तवाज्ञया ली
लामात्रेण भगवान्विश्वं सचराचरं मुक्तास्तु किं हरे र
वीं शिवलिंगं शिवं तथा शंखं प्रदीपं मंत्रं च गणिकां
हीरकं मणिं गंधं सुधं च पुष्पं च पुस्तकं तुलसीदले
जयमालां पुष्पमालां कर्पूरं च सुवर्णकं गोरोचनां च
दर्वं च शालिग्रामजलं तथा एतान्वोढुं न शक्ताहं द्विर्
पामि भगवन्शृणु श्रीभगवानुवाच दत्वा प्रेतानि
ये मूढा स्रपयिष्यंति संधरीं नेयास्यंति कालसूत्रं दिव्यं
वर्षशतेन च इत्येवमुक्त्वा भगवान्विरराम च नारद
बभूव तेन गर्भेण तेजस्वी मंगलपरं पूजां चक्रुः श्रियि
यां च ते सर्वे चाज्ञया हरेः काण्वशाखोक्तध्यानेन स्त
हवस्तवेनेन च उं मूलेन मंत्रेण नैवेद्यादिकमेव

ब्र.
वै. प्र.
२५
29

व संस्तवनाद्विष्णुलोकेषु पूजिता सा बभूव ह नारद उवा
च किं ध्यानं स्तवनं तस्या मूलमंत्रं च किं वद गूढं सर्व
पुराणेषु श्रोतुं कौतूहलं मम नारायण उवाच आदौ
च पृथिवी देवी वराहेण च पूजिता ततो हि ब्रह्मणाप्य
थानतश्च पृथुना पुरा ततः सर्वैर्मुनीन्द्रैश्च मनुभिः
मानवादिभिः ध्यानं च स्तवनं मंत्रं शृणु वक्ष्यामि नार
द ॐ ह्रीं श्रीं क्लीं वसुधायै स्वाहा अनेनैव मंत्रेण पूजिता वि
ष्णुवसुधा पुरा श्वेतचंपकवर्णाभां शतचन्द्रसमप्रभां
चन्दनोक्षितसर्वांगां रत्नभूषणभूषितां रत्नाधारां र
त्नगर्भां रत्नाकरसमन्वितां वह्निशुद्धांशुकाधानां सस्मि
तां वन्दितां भजे ध्यानेनानेन सा देवी सर्वैश्च पूजिता भ
वेत् स्तवनं शृणु विप्रेन्द्र काण्वशाखोक्तमेव च विष्णुरुवा
च यज्ञशूकरजाये च जयं देहि जयावहे जये जये ज
याधारे सर्वशीले तत्पदे मंगले मंगलाधारे मंग
ल्ये मंगलप्रदे मंगलार्थे मंगलेशे मंगलं देहि मे भवे
सर्वाधारे सर्वबीजे सर्वशक्तिसमन्विते सर्वकामप्र
दे देवि सर्वेष्टं देहि मे भवे पुण्यस्वरूपे पुण्यानां बीज
रूपे सनातनि पुण्याश्रये पुण्यवतामालये पुण्यदे
भवे रत्नाधारे रत्नगर्भे रत्नाकरसमन्विते स्त्रीर
त्नरूपे रत्नाढ्ये रत्नसारप्रदे भवे ॥

सर्वसस्यालये सर्वसस्यादे सर्वसंपदे सर्वसस्यहरे
काले सर्वसस्याविकीभवे भूमिभूमिपसर्वस्वभूमि
पालपरायणे भूमिपाहंकाररूपे भूमिदेहि च भूमिदे
इदं स्तोत्रं महापुण्यं तां संपूज्य च यः पठेत् कोटिकोटि
जन्मजन्मसु स भवेद्भूमिपेश्वरः भूमिदानकृतं पुण्यं ल
भते पठनान्नरः भूमिदानहरात्पापान्मुच्यते नात्र सं
शयः भूमौ वीजत्यागपापा भूमौ देयादिस्थापनात्
शुक्रपाशी भूखननपापात्मुच्यते ध्रुवं अन्यकूपे मू
ध्रजानयामपापान्मुच्यते परभूस्त्रीहिजात्यागा
न्मुच्यते नात्र संशयः पापेन मुच्यते प्राज्ञः स्तोत्रस्य पठ
नात्मेन अश्वमेधशतं पुण्यं लभेन्नात्र संशयः इ
ति श्रीब्रह्मवैवर्ते महापुराणे नारायणनारदसंवादे
प्रकृतिखंडे पृथिव्युपाख्याने पृथिवीस्तोत्रं नारद उवा
च भूमिदानकृतं पुण्यं पापं तद्धरणेन यत् परभूमौ
श्राद्धपापं कूपे कूपरतं तथा शुक्रवावीभूखनने वी
जत्यागजमेव च देयादिस्थापनात्पापं श्रोतुमिच्छामि
यत्नतः अग्नापृथिवीवीजत्यागपापं यत्नश्वतः परं य
दस्ति तत्सतीकार्यं वेदवेदविदांवर नारायण उवाच
वितस्तिमात्रां भूमिं च यो दद्यान्नि च भारते सन्ध्यापूजाय
विप्राय सयाति विष्णुमंदिरं भूमिं च सर्वसस्याढ्यां ब्रा

ब्र. ल्लणोयह्न्ददातियः भूमिंरेणुप्रमाणंचवर्षंविस्नपदे
वै. पु. स्थितः ग्रामभूमिंचधान्यंचयोददात्यादददातियः सर्व
३. पापाद्विनिर्मुक्तोवैभौवैकुंठवासिनो भूमिदानेच
३० तत्कालेयः साध्वस्वानुमोदते सचयातिचवैकुंठमित्र
गोत्रसमन्वितः स्वदत्तांपरदत्तांवाब्रह्मवृत्तिंहरेत्तु
यः सतिष्ठतिकालसूत्रेयावच्चंद्रदिवाकरौ तस्यपौ
त्रप्रभृतिभूमिहीनश्रियाहतः पुत्रहीनोदरिद्रश्च
तेयातिचरौरवे गवांमार्गंविनिष्कृष्ययस्स्वसस्यादद
दातिच दिव्यंवर्षशतंचैवकुंभीपाकेचतिष्ठति गोष्ठं
तडागनिष्कृष्यमार्गंसस्यंददातियः सचतिष्ठतिसी
पत्रीयावदिंद्राश्चतुर्दश नपंचपिंडउद्धृत्यपरकूप
चस्नातिकः स्निग्धरेणुप्रमाणंचवर्षंचैवतिष्ठतिरौर
वे श्रुत्वाऽशक्तोभूत्वननेयःकरोतिचमानवः सया
तिकृमिणांयोनावस्थितितत्रचतद्युगं परकीयेतत्प
कूपेगृहः ··· करोतियः पुष्करिण्यांचवलयांपु
ष्करिण्यांददातियः सर्वफलंपरस्यैवतनमसूद्वेग्र
नेत्रसः तत्रतुःखेनसंततमोयावदिंद्राश्चतुर्दश प
रकीयानडागींचपंकमुद्धृत्यनोत्सृजेत रेणुप्रमा
णंचवर्षंचब्रह्मलोकेचमेनरः पिंडंपित्रेभूमिकर्तेप
ददातिचमानवः श्राद्धंकरोतियोमूढोनरकंयाः।

तितिश्चितं भूमौ दीपो यो र्पयंति सो यः सप्तजन्मसु
भूमौ शोवं च संस्थाप्य ऊर्ध्वं जन्म लभेत मुक्तामणि
कुहीवं च सर्ववर्णं च मणिलिखा यश्च संस्थापयेद्भूमौ ट
िहः सप्तजन्मसु शिवलिंगं शिवाम वीय स्थापयति
भूतले शतमन्वंतरं यावत्कामिभेस्ससतिष्ठति शक्ति
यंत्रे शिलातोयं पुष्पं च तलसीदलं यश्चार्पयति भूमौ
च स तिष्ठेन्नरके घुं जपमालां पुष्पमालां कर्पूरं रोच
नां तथा यो मृन्मयं स्थापयेद्भूमौ स याति नरके ध्रुवं मुक्ते
वेदनकाष्ठं च रुद्राक्षं कुशमूलकं संस्थाप्य भूमौ नर
के च सेन्मन्वंतरावधि पुस्तकं यंत्रसूत्रं च भूमौ संस्था
पयेत्तथः नाभवेद्धि प्रयोनौ च तस्य जन्मांतरे जनिः स्व
लहस्ता समं पापं इदं वै लभते ध्रुवं ग्रंथिपुस्तकं यंत्रसू
त्रं पुष्पं च सर्ववर्णकैः यज्ञसूत्रं तथा यो भूमिस्थीरेण न
क्षिपति स याति तमस्त्रीसमं तासु सप्तजन्मसु भूव
येव रूत्नेयोहि करोति वनंते ध्रुवा जन्मांतरे महापापी
सौगाहीने भवेद्ध्रुवं भवने यत्र सर्वेषां भूर्भूमिलेनकी
र्तिता वस्त्रं तैयाददाति वस्त्रयाचवसुंदरः हरेगौ
चयाजातासा चो वीयपरिकीर्तिता यगायत्रीयरणी
सर्वेषां धारणात्तया इत्यावजगदाधारस्तोणीतेण।
लयेच सा महातयेत्तयंयाति तितिस्तेन प्रकीर्तिता

ब्र॰
वै॰ प्र॰
३१
31

काश्यपे काश्यपस्येयमचला क्षितिके पितः विश्वंभरा
नंतरणाद्वानंतानंतरूपतः पृथिवी पृथुकन्यातो वि
स्तृतत्वान्महामुने इति श्रीब्रह्मवैवर्ते महापुराणे नारा
यणनारदसंवादे प्रकृतिखंडे पृथिव्युपाख्याने नाम स
प्तमोध्यायः ७ नारद उवाच श्रुतं पृथिव्युपाख्यानं अती
व सुमनोहरं गंगोपाख्यानमधुना वद वेदविदांवर
भारते भारतीशापात् जगाम सुरेश्वरी विष्णुस्वरूपा
परमा स्वयं विष्णुपदी सती कथं कुत्र युगे केन प्रार्थिता
प्रेरिता पुरा तत्क्रमं श्रोतुमिच्छामि पापघ्नं पुण्यदं शुभं
नारायण उवाच राजराजेश्वरः श्रीमान् सगरः सूर्यवंश
जः तस्य भार्या च वैदर्भी शैव्या च द्वे मनोहरे सत्यस्वरू
पः सत्येष्टः सत्यवाक् सत्यभावनः सत्यधर्मविचारज्ञः
परः सत्ययुगोद्भवः एकस्यामेकपुत्रश्च बभूव सुम
नोहरः असमंजः इति ख्यातः शैव्यायां कुलवर्धनः अ
न्या चाराधयामास शंकरं पुत्रकामुकी बभूव गर्भस्त
स्याश्च हरस्य च वरेण च गते शताब्दे पूर्णे च मांसपिं
डं सुषाव सा तं दृष्ट्वा च शिवं ध्यात्वाकरोद्रोदं सा पुनः
पुनः शंभुर्ब्राह्मणरूपेण तत्समीपं जगाम ह
चकार संविभक्तं तत्पिंडं छित्त्वा सहस्रधा सर्वे ब-
भूवुः पुत्राश्च महाबलपराक्रमाः ॥ ॥

ग्रीष्ममध्याह्नमार्तंडप्रभामुख्यकरावराः कपिलस्य
कोपसंतापाद्बभूवुर्भस्मसात्त्वेत राजाक्रंदत्कुलाज
गामशरणेशिवं तपश्चकारासमेतां गंगानयनका
नने तपःकृत्वालक्षवर्षं गंगानयनकारणं तपःकृ
त्वालक्षवर्षसमाः कालयोगात्ततः भगीरथस्तस्य पु
त्रो महाभागवतः सुधीः वैष्णवो विष्णुभक्तश्च गुण
वानजरामरः ततः कृत्वालक्षवर्षं गंगानयनकारणं
ददर्श कृष्णं हृष्टास्यं सूर्यकोटिसमप्रभं द्विभुजं मुर
लीहस्तं किशोरं गोपवेशकं परमात्मानमीशं च भ
क्तानुग्रहविग्रहं स्वेच्छामयं परं ब्रह्म परिपूर्णतमं
प्रभुं ब्रह्मविष्णुशिवाद्यैश्च स्तुतं श्रुतिगणैः स्तुतं निर्लि
प्तं साक्षिरूपं च निर्गुणं प्रकृतेः परं ईषद्धास्यप्रसन्ना
स्यं भक्तानुग्रहकातरं वह्निशुद्धांशुकाधानं रत्नभू
षणभूषितं तुष्टाव दृष्ट्वा नृपतिः प्रणम्य च पुनः पुनः
लीलया च वरं प्राप वांछितं वंशतारणं तत्राजगाम
गंगास्य चरणात्परमात्मनः तेन प्रणम्य प्रतस्थौ च त
स्याग्रे संपुटांजलिः उवाच भगवांस्तत्र तां दृष्ट्वा सुम
नोहरां कुर्वंतीं वचनं दिव्यं पुलकांकितविग्रहां कृ
ष्ण उवाच भारतं भारतीशापात्तात्र शीघ्रं सुरेश्वरि
सागरस्य सुतान्सर्वान्मतान्कुरु ममाज्ञया त्वत्स्पर्श

ब्र॰
वै॰ पु॰
३२

वायुना ̎ नायास्यतिमममंदिरं विमानोदिव्यमू
र्तिर्नैदिव्यस्यंदनगामिनः मत्संपदाभविष्यति
सर्वकालनिरामयः सत्तुष्टियकमेभोगांभवेज
न्मनिजन्मनि कोटिजन्मार्जितपापंभारतेयत्कृतंनृ
णां गंगायास्पर्शमात्रेणतन्नश्यतिक्षतोक्षते स्पर्शना
दर्शनाद्देव्याः शतपंदशगुणंतथा मोसलस्नानमात्रे
णसामामामादिवसेस्नाने शतकोटिजन्मपापंनश्यती
तिक्षतोक्षते यानिकानिचपापानिब्रह्महत्यादिका
निच जन्मासंख्यार्जितानिवकामतोपिकृतानिवता
निसर्वाणिनश्यंतिमोसलस्नानतोनृणां श्रुणुणाहला
नजंपुण्यंवेदानैववदंतिच किंविद्वदंतितेदविफल
मेवयथागमे ब्रह्मविष्णुशिवाद्याश्चसर्वेतेनविदंति
च सामान्यदिवसस्नानसेकल्पमेणगंदरि पुण्यंद
शगुणंचैवमोसलस्नानतःपरं ततःत्रिंशद्गुणंपुण्यं
रविसंक्रमणेदिने अमायांवापितत्सहस्रगुणं
दत्तिर्णायने ततोदशगुणंपुण्यंनराणांसुत्तराय
णे चातुर्मास्यांपौर्णमास्यांच तेतपुण्यमेवच अ
नयायांचतत्तत्स्यंनेनहेदनिरूपितं असंख्येपुण्यफ
लदंमेतेपुस्नानदानके सामाप्रदिवसंस्नानादानाश
नगुणंफलं सत्येतगयादेवेशिपुगणपापांनस्थैवच

माघस्य सितसप्तम्यां भीष्माष्टम्यां तथैव च तथाऽ
शोकाष्टम्यां च नवम्यां च तथा हरेः ततोऽतिद्विगुणं
पुण्यं नदीयोगे भवेल्लभे दर्शाद्वादशम्यां च पूर्णाह
द्विसप्तमे फलं वेदाप्तमे च वारुण्यां महस्मूर्वै च चतुर्गुणं
ततः चन्द्रग्रहणे पुण्यं द्विमहस्मूर्द्धके सति चंद्रोपराग
समये सूर्याद्दशगुणं ततः पुण्यं योद्धोदके कालेत
तः शतगुणं फलं सर्वेषामेव संक्रान्ते वैष्णवानां
फलं समं यथा नरहिताजीवन्मुक्ताश्च वैष्णवाः मत्प्रीति
भक्तिमाल्ये सर्वदा सर्वकर्मसु गुरुवक्त्राद्विष्णुमंत्रो
यस्य कर्णे प्रविशति जीवन्मुक्तं वै स्वयं तं वेदाः सर्वे
देनिव पुरुषाणां शतं सर्वं पितृकं च परेशतं माता
महस्य च शतं मातरं मातृमातरं भगिनीं भ्रातरं चै
व भगिनीयं च मातुलं श्वशुरं श्वश्रूं चैव गुरुपत्नीं
गुरोः सुतं गुरुं च ज्ञानदातारं मित्रं च सहचारिणं ।
भृत्यं शिष्यं तथा चैव दीप्रजाः स्वाश्रमसन्निधौ उद्धरे
दात्मना सार्द्धं मंत्रग्रहणमात्रतः मंत्रग्रहणमात्रेण
जीवन्मुक्तो भवेन्नरः तस्य संस्पर्शनात्तीर्थं तीर्थं च
भूरिभारते तस्यैव पादरजसा सद्यः सजावसुंदरा
पादोदके पतत्स्थाने तीर्थमेव भवेद् ध्रुवं भ्रमन्ते विष्णुम
लमंत्रं च हरिसौरनिवेदितं वैष्णवाश्चनवोदंतिने

ब्र॰
वै प॰
३२
33

वेणभोजिनः सदा विष्णोर्निवेदितान्नं च नित्यं ये भुं
जते ते नराः मतानि सर्वतीर्थानि तेषां संस्पर्शनादहो
विष्णोपादादिके श्वाल्ये नित्यं ये भुंजते ते नराः तेभ्यः पा
पं पलायते वैनतेयाद्दिवोरगाः तेषां संस्पर्शमात्रेण
सतेव भुवनत्रयं विष्णोः संदर्शने चक्रे सततं तेनेश्वर
रति मध्याह्ने लवने ये च पुलकांकितविग्रहः स
मुद्गलसाश्रुनेत्राश्च ते न वा वैष्णवोत्तमाः पुत्रादपि पर
स्नेहो मयि येषां निरंतरं गृहाद्याश्रममपि मत्ता ते न
वा वैष्णवोत्तमाः श्वाचलं लिमपर्यंतं मतः सर्वं चरा
चरं सर्वेषामहमेवेशः इति ज्ञा वैष्णवोत्तमाः ब्रह्मस्ये
कोटिब्रह्मांडब्रह्मविष्णुशिवादयः प्रलये मयि ली
यंते ते नित्यं वैष्णवोत्तमाः तेजस्वरूपं परं मे भक्तानु
ग्रहविग्रहं स्वेच्छामयं निर्गुणं च नित्यं ह्प्रकृतेः परं
सर्वेषां प्राकृतिकानां मतश्चाविर्भूताखिलनेहिताः इति ज्ञाते
ति ये दैवि ते नरा वैष्णवोत्तमाः इत्येवमुक्त्वा देवेशो वि
रराम तयोः पुरः उवाच च द्विजपत्नी गाभक्तिनम्रात्मकं ध
रा गंगोवाच याम्यतद्द्वारं तेनाथ भारती शापतः पुरा
न वाज्ञया च राजेन्द्र पमा चैव सांप्रतं दास्यंति पापिनो
मे पापानि यानि च तानि मे केन नश्यंति तदुपायं व
द प्रभो कतिकालं परिमितं ममात्र भारते ।

कदायास्यामि सर्वेशेनावद्धिसोःपरंपदं ममास्यह्वा
ञ्छितेययत्सर्वज्ञानामि सर्वविवित् सर्वान्तरात्मा सर्वत्र
तदुपायेवदप्रभो कृपयैवाव जानामि वांछितं भोग
नवसर्वेसुरेश्वरि पतिस्ते— यद्रूपोयेलवणोभवि
ष्यति ममोशापसमुद्रस्यतंवलक्ष्मीःस्वरूपिणी
विदग्धायाविदग्धेनसंगमोगुणवान्भुवि यावेसा
संतितनयस्यभारस्यायाश्रभारते सौभाग्यस्वेवता
स्विवलवणोदस्यसोरते यथप्रभृतिदेशिकलेः
पंचसहस्रके वर्षेष्यतिसेभारस्याःशापेनभवि
ताभुविः निर्वाणार्थिनामाइकरिष्यसिरहोरतिं व
मेवरसिकादेवीरसिकेंद्रेणसंयुताः वांस्तोष्यतिवि
स्तोत्रेणभगीरथकृतेनव भारतस्याजनाःसर्वेप्रज
पिष्यंतिभक्तितः कोसंमोकेनध्यानेनध्यानांवासन
पिष्यति यस्तोतिप्राणमेनितं सोश्वमेधफलंलभेत् गं
गागंगेतियोब्रूयायोजनानांशतैरपि मुच्यतेसर्वपा
पेभ्योविष्णुलोकंसगच्छति सहस्रपापिनांस्नातापः
स्नापेनेभविष्यति मद्भक्तस्पर्शनेनैवनदेवहिविनश्य
ति पापाणानसहस्राणांसवस्पर्शेनयत्नपि सम्मंत्रेण
सकस्नानासाधंसद्योविनश्यति यत्रयत्रभवेद्गंगेमम
नामगुणकीर्तनं तत्रेवचत्वमथिष्ठानंकरिष्यस्यवमोव

ब्र·
वै· पु·
३४
34

त् मार्ङ्कसरिद्भिः श्रेष्ठाभिः सरस्वत्यादिभिः शुभे ततती
र्थमभवेक्ष्मयोयत्रमज्जनकीर्तने तज्जलस्पर्शमात्रेण
मनोभवतियातकी रेणुप्रमाणवर्षं वैवैकुण्ठेवसे
द्ध्रुवं ज्ञानेनत्वयिमेभक्त्यासमनामसङ्कीर्तिपूर्वकं मम
स्यजेतिप्राणांस्त्यक्त्वेनगच्छेतिहरेःपदं पापंदृष्ट्वाले
वभविष्यन्तिहरेस्थिरं लङ्घ्याकृतकेनेवईश्वतिवा
पसंख्यका सततस्मवक्त्रेणपिनउत्तमवेत्वयिविमसे
त् प्रयातिसवैवैकुण्ठेयावदस्थ्नातिः त्वयि कायपृष्ठे
ततःकृत्वाभोजयित्वास्वकर्मके श्रमस्त्रवास्मजेसा
णांत्वनामसङ्कीर्तिपूर्वकं तस्मैददामितेतूर्ण्णंकरोमि
तेवपार्थिवे ज्ञात्वानीतजलस्पर्शोयदिप्राणान्समुत्सृ
जेत् तीर्थेष्वतीर्थेमरणेविशेषोनास्तिकश्चन मन्ने
रोपासकानांवतिसेनैवेद्यभोजनात् सनेककर्तृशशको
किलीलयाभुवनत्रयं रत्नेश्चरपानेनगोलोकंसप्र
यातिच मङ्गलाचाल्पवायनेनेयपञ्चाद्दयः शुभे ते
यांतिरत्नपानेनगोलोकेत्वसङ्कलेभे यत्रतत्रमृता
सेवज्ञानाज्ञानेनवांछति जयस्मकाशनेसतामङ्ग
लाश्रमस्मितियानततः इत्युक्त्वाश्रीहरिस्तांचसमुवाचभ
गीरथं सेतिहिंगंगामिमांभक्त्यासृजोऽर्वैतिसांप्रत
भागीरथस्तांतत्रैवसृजयामासभक्तितः ८

कौथुमोक्तेन ध्यानेन स्तोत्रेण च पुनः पुनः प्रणनाम च
श्रीकृष्णं परमात्मानमीश्वरं भगीरथस्स्वयं गंगां च सा तद्धि
नेच कार ह नारद उवाच केन ध्यानेन मंत्रेण केन स
ज्जाक्रमेण च सज्जां चकार स्तपति वेदवेदविदांवर ना
रद उवाच स्नात्वा नित्यक्रियायुक्तः कृत्वा यौते नव वास
सी संस्थाप्य देवषट्कं च सोधिकारी च भोजने गणेशं वि
घ्ननाशाय निष्पापाय दिवाकरं वह्निं शुद्धाय विष्णुं च मु
क्तये पूजयेन्नरः शिवं ज्ञानाय ज्ञानेशं शिवं च बुद्धिवृ
द्धये संपूज्यैतां भजेत्प्राज्ञो विपरीतमनोरथा इध्याव
नेनतद्ध्यानं शृणु नारद तत्त्वतः ध्यानं च कौथुमोक्तं च
सर्वपापप्रणाशनं श्वेतचंपकवर्णाभां गंगां पापप्र
णाशिनीं कृष्णविग्रहसंभूतां कृष्णतुल्यां परां सतीं व
ह्निशुद्धांशकाधानां रत्नभूषणभूषितां शरत्पूर्णेन्दुश
तकप्रभामुष्टकरां वरां ईषद्धास्यप्रसन्नास्यां शश्वत्सु
स्थिरयौवनां नारायणप्रियां शान्तां तत्सौभाग्यसम
न्वितां विभ्रतीं कवरीभारं मालतीमाल्यसंयुतां सिंदू
रबिंदुललितां सार्द्धं चंदनबिंदुभिः कस्तूरीपत्रकं गं
डे नानाचित्रसमन्वितां पक्वबिंबविनिंदैकचार्वोष्टपु
टमुत्तमां मुक्तापंक्तिप्रभामुष्टदंतपंक्तिमनोरमां
सुचारुवक्त्रनयने सकटाक्षं मनोहरां कठिनं श्रीफ

प्र· लाकारं स्तनयुगमे मस्तकं वा हृद्दन्तभागेणी स्वकटिनीरं
वै·प्र· भालेभविनिक्षिप्तां स्थलपद्मभ्रमात्तुहूणादपद्मयुग्मा
१५ वे रत्नपाशकसमस्तकेऽङ्कमाङ्के सपावके देवेश्वो
35 लिमन्दारमकरन्दकणाकणे स्वरसिद्धिमुनीन्द्रैः स्वदना
ध्यसेविते सदा तपस्विमौलिनिकरभ्रमरश्रेणिसेवि
ते मुक्तिप्रदे मुमुक्षूणां कामिनां स्वर्गभोगदे वरीवरे
श्रीवरदे भक्तानुग्रहकातरो श्रीविष्णोः पदद्वयीम
भज विष्णुपदीं सती इत्यनेनैव ध्यानेन ध्यात्वा विपश्च
गात्तुभां दत्वा संपूजयेत्स्याउपचाराराणिषोडश आस
नं पाद्यमर्घ्यंच स्नानीयं चानुलेपनं धूपदीपंच नैवेद्यं
तांबूलं शीतलं जलं वसनं भूषणं माल्यं गंधमाचम
नीयकं मनोहरं सद्बल्यं वदेयाम्येनानि षोडश दत्वा
भक्त्याच प्रणमेत्तस्तस्य संपूर्णतांजलिः संपूज्येवं प्रका
रेण सोप्यमेधफलं लभेत् होतेवकोशुमोक्षेवसेवा
दे विष्णुपादाब्जयोः श्रुणु नारद वक्ष्यामि पापघ्नंच सु
णुदं ॐ नमो गंगायै ब्रह्मोवाच श्रीनमिश्रामि देवे
शिलस्वीकीर्तजगत्त्रयी विष्णोर्विष्णुपदे स्तोत्रं पा
पघ्नपुण्यकारणं नारायण उवाच शिवसंगीत
संतुष्टश्रीकृष्णांगद्रवोद्भवाम् राधांगपर्वसं
सक्तां गंगां प्रणमाम्यहम्

मज्जन्मस्तु हे गाङ्गे च गोलोके रासमंडले सन्निधाने शंक
रस्य तां गंगां प्रणमाम्यहं गोपैर्गोपीभिराकीर्णे शुभेरा
धामहोत्सवे कार्त्तिके पूर्णिमायां तां तां गंगां प्रणमाम्य
हं कोटियोजनविस्तीर्णा दैर्घ्ये लक्षगुणा ततः समाहू
ता या वैकुंठे तां गंगां प्रणमाम्यहं विंशल्लक्षयोजनायात
ता दैर्घ्ये चतुर्गुणाः आहूता ब्रह्मलोके या तां गंगां प्रण
माम्यहं त्रिंशल्लक्षयोजनायातता दैर्घ्ये गुणा ततः आहू
ता शिवलोके या तां गंगां प्रणमाम्यहं लक्षयोजनवि
स्तीर्णा दैर्घ्ये सप्तगुणा ततः आहूता ध्रुवलोके या तां गं
गां प्रणमाम्यहं लक्षयोजनविस्तीर्णा दैर्घ्ये दशगुणा
ततः आहूता चंद्रलोके या तां गंगां प्रणमाम्यहं षष्टि
सहस्रयोजनाया दैर्घ्ये दशगुणा ततः आहूता ऋषि
लोके या तां गंगां प्रणमाम्यहं लक्षयोजनविस्तीर्णा दै
र्घ्ये च षड्गुणा ततः आहूता सूर्यलोके या तां गंगां प्रण
माम्यहं दशलक्षयोजनाया दैर्घ्ये पंचगुणा ततः आहू
ता या तपोलोके तां गंगां प्रणमाम्यहं सहस्रयोजनाया
ता दैर्घ्ये दशगुणा ततः आहूता जनलोके या तां गंगां प्र
णमाम्यहं सहस्रयोजनायाता दैर्घ्ये सप्तगुणा ततः
आहूता या च कैलासे तां गंगां प्रणमाम्यहं शतयोजन
विस्तीर्णा दैर्घ्ये दशगुणा ततः मंदाकिनी इंद्रलोके

ब्र·
वै·पु·
१९
36

तां गंगां प्रणमाम्यहं पातालीया भोगवती विस्तीर्णद
शयोजना ततो दशगुणा दैर्घ्ये तां गंगां प्रणमाम्यहं
क्रोशैकमात्रविस्तीर्णा ततः क्षीणा च कुत्रचित् क्षितौ खा
लकनंदा या तां गंगां प्रणमाम्यहं सत्ये या क्षीरवर्णा च
त्रेतायामिंदुसन्निभा द्वापरे चंदनाभा च तां गंगां प्रण
माम्यहं जलप्रभा कलौ च नान्यत्र पृथिवीतले स्वर्गे च
नित्यक्षीरा या तां गंगां प्रणमाम्यहं यत्तोयकणिकास्प
र्शात् पापिनो च पितामहः ब्रह्महत्यादिपापौघकोटि
मार्जितं दहेत् यस्याः प्रभावमतुलं पुराणे च श्रुतौ श्रु
ते श्रूयते पापहन्त्रीं तां गंगां प्रणमाम्यहं इत्येवं क
थितं ब्रह्मन् गंगायाः पद्यैकविंशतिः स्तोत्रं जपं च परमं पा
पघ्नं पुण्यबीजकं नित्यं यो हि पठेद्भक्त्या संपूज्य च सु
रेश्वरीं अश्वमेधफलं नित्यं लभते नात्र संशयः अपु
त्रो लभते पुत्रं भार्याहीनो लभेत् स्त्रियं रोगात्प्रमुच्यते
रोगी बद्धो भवेन्मुक्तो अस्पष्टकीर्तिः सुयशा मूर्खो भव
ति पंडितः यः पठेत्प्रातरुत्थाय गंगास्तोत्रमिदं शुभं
शुभं भवेत् स दुःस्वप्नो गंगास्नानफलं लभेत् इति श्री
ब्रह्मवैवर्ते गंगास्तोत्रम् नारायण उवाच भगीरथो
ऽनेन स्तोत्रेण स्तुत्वा गंगां च नारद जगाम तां गृहीत्वा
वै यत्र नष्टाश्च सागराः वैकुंठं ते ययुस्तूर्णं गंगायाः

स्पर्शेवायुना भगीरथेनसमानीतातेनभागीरथीस्मृ
ता इयं तोचगतायांचराधायांकिंबभूवह तत्रस्थाव
जनायेयेतेचकिंचक्रुःहे नरे एतत्सर्वंस्वविस्तीर्णंकृ
त्वावक्तुमिहार्हसि नारायणउवाच कार्तिकीपूर्णि
मायांचराधायाःसमहोत्सवे कृष्णःसंपूज्यतांराधांपु
वाचरासमंडले कृष्णेनसंपूजितातेनसंपूज्यकृष्णमा
नसः ब्रह्मादयःसर्वेऋषयःसनकादयः एत
स्मिन्नंतरेकृष्णसंगीतंचसरस्वती जगौसुंदरतालेन
वीणयाचमनोहरं तुष्टोब्रह्मादेवोतस्मैरत्नेंद्रसार
केयूरंशिरोमणिंददौसारंचसर्वंब्रह्मलोकेकुंडलेमे कृष्णः
कौस्तुभरत्नंचकवीन्द्रायस्मरेवरं अमूल्यरत्ननिर्मा
णहारसारंचराधिका नारायणश्चभगवान्वनमाला
मनोहरमा अमूल्यरत्ननिर्माणंलक्ष्मीमकरकुंडले
विष्णुमायाभगवतीमूलप्रकृतिरीश्वरी दुर्गानाराय
णीशानाविष्णुभक्तिंसुदुर्लभां धर्मबुद्धिंचधर्मश्चय
शश्वविपुलेभवेत् वह्निशुद्धांशुकंवायुश्चम
णिनूपुरे एतस्मिन्नंतरेशंभुब्रह्मणाप्रेरितोमुदः
जगौश्रीकृष्णसंगीतंरासोल्लाससमन्वितं मूर्छांप्रापुः
सुराःसर्वेचित्रपुत्तलिकायथा तत्क्षणेनचतेनाराणा
दृष्टोरासमंडले स्थलंसर्वंजलाकीर्णंराधाकृष्ण

ब्र॰
वै॰ प्र॰
३७
37

विहीनकेऽग्रस्थेरुरुद्रः सर्वेगोपागोप्यः सुराद्विजाः
ध्यानेनब्रह्मातुष्टेषु सर्वेजनसमभीक्षिते गतस्त्वराधया
सार्धंश्रीकृष्णोऽन्तर्वनामिति तेनाब्रह्मादयः सर्वेतुष्टु-
ष्टुः परमेश्वर स्वमूर्तिंदर्शयवियोवांछितेवरमेवंः
एतस्मिन्नंतरेतत्रवागभूद्याशरीरिणी तामेकश्रु
त्रुः सर्वेसर्वकामप्रदान्विता सर्वात्माहमिषशक्ति
भक्तानुग्रहविग्रहे ममाप्यस्मान्यहेदेवादेहेनचकि
माचयोः मनवोमानवाः सर्वेसनयः देवदेवसवाः म
मेवहूतामेवदृष्टमागमिष्यतिमत्पदं मूर्तिंदृष्टेवस्त
व्यापाप्यंपंयदिस्तेरुषाः केशानशेषुक्लत्रैवमदीय
वाकपालने स्वयंविधानातुब्रह्मलतज्ञोकरुजगाद्ध
के कतेशास्त्रविशेषंवेदांगसमनोहरं श्रुसर्वमंत्र
निकरैः सर्वाभीष्टफलप्रदैः सेत्रैरुपकवैवध्याने
पूतस्त्राविधिकस्तैः मन्यंत्रकवंवसात्रह्मकनायः
नैनमापने भवेतिविस्मारायतज्जनामांतकविष्ठ
ति सहस्रेषुगतेषकोमनीत्रपामकोभवेत तेजना
मेवहृजाश्वागमिष्यतिचमत्पदं श्रमण्याचमविष्ठ
तिसर्वेगोलोकवासिनः निष्कलंभविनासर्वैब्रह्मा
द्यैवब्राह्मणाः जनाःपंचप्रकाराश्चयुक्तारुष्टं भ
वेभवे पृथिवीवासिनःकेचित्केचित्स्वर्गनिवासिनः

ग्रयोनिवासिनो केचिद्ब्रह्मलोकनिवासिनः इदं कौतु
महाश्चर्यंः करोत्येव संसदि प्रतिज्ञां सदृढः सत्यः न
तो मूर्तिं वहस्यसि इत्येवमुक्त्वा गंगेन विरराम सनात
नः ततश्च ब्रह्म जगतां धातानमुवाच शिवं मुदा ब्रह्म
णो वचनं श्रुत्वा ज्ञानेशो ज्ञानिनां वरः गंगातोयं करे
धृत्वा स्वीकारं चैव चकार सः सयुक्तो विष्णुमायायामंशा
द्यैः शास्त्रमुत्तमं वेदसारं करिष्यामि श्रीकृष्णस्याज्ञया पाल
नाय च गंगातोयमुपस्पृश्य मिथ्या यदि वदेज्जनः स
याति कालसूत्रं च यावद्वै ब्रह्मणो वयः इत्युक्ते शंक
रे ब्रह्मन्गोलोकेश्वरसंसदि आविर्बभूव श्रीकृष्णो राध
यासह तत्परः ते ते दृष्ट्वा च संहृष्टाः संस्तूय पुरुषोत्त
मं परमानंदपूर्णाश्च चक्रुश्च पुनस्तत्सर्वे कालीनं श
भुर्भगवान्सर्वात्मा स्वद्वीपं चकार सः इत्येवं कथितं सर्वं
गंगोपाख्यानमुत्तमं सा यत्र द्रवरूपा या गंगा गोलोकस
संभवा राधाकृष्णांगसंभूता भुक्तिमुक्तिफलप्रदा स्था
ने स्थाने स्थापिता सा कृष्णेन परमात्मना कृष्णस्वरू
पा परमा सर्वब्रह्माण्डपूजिता इति श्रीब्रह्मवैवर्ते म
हापुराणे नारायणनारदसंवादे प्रकृतिखंडे गंगो
पाख्यानं सप्तमोध्यायः ७ नारद उवाच कलेः पंचसह
स्राब्दे समतीते सुरेश्वरी क्व गता सा महाभाग तन्मे

ब्र॰
वै॰ प्र॰
३८
38

व्याख्यातुमर्हसि॥ नारायण उवाच॥ भारती भारते शा
पात्समागतेश्वरेच्छया। जगाम सा च वैकुंठं शापांते पु
नरेव सा। भारती भारतं त्यक्त्वा जगाम तं हरेः पदं प
द्मावती च शापांते गंगा याश्चैव नारद। गंगा सरस्वती
लक्ष्मीश्चैतास्तिस्रः प्रिया हरेः। तुलसीसहिता ब्रह्मन्
चतस्रः कीर्तिताः श्रुतौ॥ नारद उवाच॥ श्रुतं च भुवि गोलो
के सा गंगा द्रवरूपिणी। राधाकृष्णांगसंभूता तदंशा
तत्स्वरूपिणी। द्रवाधिष्ठातृदेवी या रूपेणाप्रतिमा भु
वि। नवयौवनसंपन्ना रत्नाभरणभूषिता। शरन्मध्या
ह्नपद्मास्या सस्मिता सुमनोहरा। तप्तकांचनवर्णाभा
शरच्चंद्रसमप्रभा। स्निग्धप्रभातिसुस्निग्धा शुद्धस
त्त्वस्वरूपिणी। सुपीनकठिनश्रोणी सुनितंबयुगं व
रं पीनोन्नतसुकठिनस्तनयुग्मसुवर्तुलं सुचारुने
त्रयुगलं सुकटाक्षं सुवंकिमं वंकिमकबरीभारं
माल्यसंयुतं। सिंदूरबिंदुललितं सार्धं चंदनबिंदुभिः
कस्तूरीपत्रिकायुक्तं गंडयुग्मं मनोरमं। बंधूककुसु
माकारमधरोष्ठं च सुंदरं। पक्वदाडिमबीजाभदंत
पंक्तिसमुज्ज्वला। वाससी वह्निशुद्धे च निवीयुक्ते च
बिभ्रती। सा सकामा कृष्णपार्श्वे समुवास सलज्जि
ता। वाससा स्वमुखं छाद्य लोचनाभ्यां विभोर्मुखं।

निमेषरहिताभ्यां च पिबन्ती संततं मुदा प्रफुल्लव
दनाम्भोजान्तर्वसंगमलालसा मूर्छिता प्रेमभूरेण
पुलकांकितविग्रहा एतस्मिन्नन्तरे तत्र विद्यमाना च
राधिका सापि त्रिंशत्कोटियुक्ताकोटिचंद्रसमप्रभा
कोपेन रक्तपद्मासारक्तपंकजलोचना श्वेतचंपक
वर्णाभा गजेन्द्रमंदगामिनी अमूल्यरत्ननिर्माणना
नाभूषणभूषिता अमूल्यविचित्रदासममूल्यंवह्नि
शौचकं पीतवस्त्रयुगलं नीवीयुक्तं च बिभ्रती स्थल
प्रभाप्रमृष्टकोमलं च सुरंजितं कुलदमाख्यंसयु
क्तं बिभ्रती पदांबुजं रत्नेन्द्रसारनिर्माणविमाना
दवरुह्य च सेव्यमाना च सखीभिः श्वेतचामरवायु
ना कस्तूरीबिंदुभिर्युक्तं चंदनेन्दुसमन्वितं दीप्तद्वी
पप्रभाकारं सिंदूरबिंदुसुन्दरं दधती मणिमध्य
च सीमन्ताधःस्थलोज्वले पारिजातप्रसूनानां माल
युक्तं सुवंकिमं सुचारुकबरीभारं कल्पयन्ती च कं
पिता सुचारुनासासंशक्तिमौक्तिकं पयती रुषा ग
तो वामहस्तपार्श्वरत्नसिंहासने च वै न सखीनां च स
मूहैस्सार्धं परिपूर्णा विभोः सभाः तां च दृष्ट्वा सत्वैस्याकृ
ल: सादरपूर्वकं संभाषणमधुरामाद्यैः सस्मितवस
संभ्रमः प्रणम्य रत्नसिंहासनाग्रोपानस्थान्तिके पराः त

ब्र·
वै· प्र·
३९
39

पुष्टुस्ते च भक्ता च तुष्टा च परमेश्वरः उत्थाय योगासम
हसा संभाषा च ``कारस्मा कुशलं परिपप्रच्छ भीता·
निविनयेन च नम्रभागा स्थिता उत्तलाशुष्ककंठोष्ठ
तालुकाः ध्यानेन मरणापलाश्रीकृष्णस्य चरणांबुजे
न्नहृत्पद्मे स्थिता कृष्णो भीता ये वाभयं ददौ वधूवस्थि
ता रविता स्मा सर्वेश्वराणां च ऊर्ध्वे सिंहासनस्थां च यथा
गंगात्ददर्श सा सहस्रं या सूर्यवद्दशभा च ज्वलंती ब्रह्म
तेजसा असंख्यब्रह्मणामायावादिदृष्टे सनातनी
यथा द्वादशवर्षीया कन्यातिनवयौवना विश्ववेषे
निरूपमा रूपेणा च गुणेन च शांता कांतानंतानंता
मायेन रहिता सती शुभा शुभाङ्गी सुभगा सौम्यसौ
भाग्यसंयुता सौंदर्यसुंदरी श्रेष्ठा सर्वासां सुंदरीषु
च कृष्णार्धांगा कृष्णसमा तेजसा वयसा त्विषा पूजिता
च महालक्ष्मीलक्ष्मीलक्ष्मीश्वरेण च प्रच्छायमाना प्रभ
या सभामीशस्य सम्प्रभा सविंदने भगवतीतां कूल
मल्लिकोल्लेभ जनन्यां सर्वजननी या त्या मां सां च माति
नी कृष्णप्राणाधिदेवी च प्राणप्रियतमा रमा दृष्टा रासे
श्वरीं तस्मीन जगाम सईश्वरी निमेषरहिता भ्याचलो
चना भ्यां यथोचती पतस्मिन्नंतरे राधा जगाद ईशम
वाचह वाचाम धुरया शांता विनीता सस्मिता मुने

ऋषिरोवाच केयं प्राप्तोस्मि कल्याणी समस्मिन्नानन्दबो
धने पश्यतीसंततं तं पार्श्वे सकामा रक्तलोचना मूर्च्छ
यामि तिर्यक्रूपेण पुलकांकितविग्रहा वेष्टणेपु स्वमा
च्छायति शीर्यति पुनः पुनः तेवापीमां सति शीलसका
मासक्लिन्नः सदा मपिजीवति रोगे लोके भूनाउहेति
दृशी त्वमेव वैवैवंडहं ते वारं वारं के रोषि च तमांक रो
मि श्रेनाचह्वीजानि तिस्त्रृच्यमानमाः संग्रहे मो श्रियामि
श्रीगेला कान्तां छलेपटः श्रमणानहि तेभद्रेमविष्णु
ति ब्रजेश्वर दृष्ट्वाहं विरजापुत्रको मया चेदनकानेन
तमो हतानामयाः सर्वं सावीनावचनादहो त्वया महाह
मात्रेण तिरोधाने कृते पुरा देहं संत्यज्य विरजानदीत
याव भूवसा कोटियोजन विस्तीर्णं तत्तोदिदं येवं तरु
णी श्रपापि विरमानां सातव सकोति रूपिणी गरैह
मयि गता याव पुनर्गतवान तदा निके उन्छु करोली विर
ते विरजेवति संस्मरन् तदातोयात्समुत्थाय सायोग
सिद्धयोगिनी मालिकारामूर्तिमती दृष्टे त्वमेवदर्श
नो ततस्तां च समाश्लिष्य वीजा हानेकृतं त्वया ततो वभ
वुः तस्याश्च समुद्रः सप्तपवच दृष्ट्वा स्नेहं पया गोप्या
पुत्रदेपककानेन सद्योमच्छ हमात्रेण तिरोदानेकृ
ते त्वया शोभा देहपरित्यज्य जगामवैरसमंडले ततस्त

ब्र०
वै०प्र०
खं०
40

स्वाशरीरेचक्षिर्गोचरंतेजोवभूवह संविभज्यत्वयादत्तो
हृदयेनविराटयता रत्नायकिंचित्स्वर्णायकिंचित्स्ना
निवरायच किंचित्स्त्रीणांशुभ्रवानेभ्यः किंचिद्राजेवकिं
चन किंचित्कमलयेभ्यश्चपुष्पेभ्यश्चापिकिंचन किं
चित्फलेभ्यःसुस्वेभ्यासंपकेभ्यश्चकिंचन त्वपदेवग
हेभ्यश्चसंस्कतेभ्यश्चकिंचन किंचितननवस्त्रेभ्याउ
गेभ्यश्चापिकिंचन दृष्टस्त्वंप्रभयागोप्यापुक्तोहेदाव
नेमया सर्वोमच्छेहमात्रेणनिरोधानेकृतेवधाप्रभादे
हेपरित्यज्यगामसूर्यमंडले ननस्त्वस्वशरीरेचती
र्गोतेजोवभूवह संविभज्यत्वयादत्तंप्रेम्णाप्रकृदता
प्रगा विसृज्यचत्वेषानेत्रेलज्जयामहृयेनच कृतांश
नायकिंचित्स्वल्पेभ्यश्चापिकिंचन किंचिद्रूक्षसि
हेभ्योयशस्विभ्यश्चकिंचन भक्तदत्ताचसर्वेभ्यसर्वम
दितप्रयतः शंसागोप्याप्रतस्त्वंवद्द्येनगासमंडले
वसंतीत्वलश्याग्यांमालंसंचांचेदनोदितः रत्नप्रदी
पेशुकैवरत्ननिर्माणमंदिरे रत्नभूषणभूषाद्यार
त्नभूषितयासह त्वयादत्तेचतांबूलेभक्तवमासरम
या त्वयादत्तेचतांबूलेभुक्तवांश्चप्रगाविभो सर्वो
मच्छेहमात्रेणनिरोधानेकृतंमया शांतिदेहप
रित्यज्यभिपालीनात्वपिप्रभो

ततस्तस्य शरीरं च गुणश्रेष्ठं बभूव ह । संविभज्य त्वया
दत्तं प्रेम्णा पुरंदरेणा पुरा । किंचिद्विष्णवे नैकं चित्तस्थं त्वद्रू
पाय विष्णवे । पुष्पं स्वस्वरूपाय वै किंचिल्लक्ष्म्यै सेवया विभो
त्वं प्रेम्णा मम केशवाय वैष्णवेभ्यः स्वकिंचन । तपस्विभ्य
श्च यमोत्माय मिष्टं भव्यस्य किंचन । मया पूर्वं च त्वं दृष्टो
गोपेश्वरस्य मया सह । हरे शत्रुकोमालावानाय वदने
मेऽत्रतः । रत्नभूषितया गाय च वदनो ऽलितया सह । सेव
नमूर्च्छितं तल्ले पुष्पचंदनसंयुते । स्विष्टो निहितया
मयः सेवितेन त्वं समतात् । मया प्रबोधिता सा च भवी
स्वस्मरणेनैव गृहीतपीतवसनेन मुरलीवमनोहा
वनमालाकौस्तुभेनाप्यमूल्येन रत्नकुण्डलेन । पश्चात्त्व
हं तं प्रेम्णा च मया तेन वचनाद्दृष्टो । लज्जया तु स्ववर्णो
भूद्वानया पि पश्यामो । नमोदं हं परिसंज्य लज्जया
पृथिवीं गता । ततः तस्य शरीरं च गुरुश्रेष्ठं बभूव ह ।
संविभज्य त्वया दत्तं प्रेम्णा पुरुदत्तापुरा । किंचिद्दत्तं वि
ष्णवे च वैष्णवेभ्यश्च किंचन । यमिष्टभ्यश्च यमोपद्रवे
लेभ्यश्च किंचन । तपस्विभ्यो ऽपि देवेभ्यः पण्डितेभ्यश्च
किंचन । पतन्मे कथितं सर्वं किं भूयः श्रोतुमिच्छसि । व
रुणं च वरुणं तेजानामिव नवप्रभा । शैलेन्द्रवक्त्रकासारा
पारक्तपंकजलोचना । गंगावक्रं समारंभेन प्राप्ता

ब्र॰
वै॰ प्र॰
५८
41

तन्मनांसती गंगा रहस्थं विज्ञाय योगेन सिद्धयोगिनी
तिरोभूय सभामध्याज्जले च प्रविवेश सा राधा योगेन
विज्ञाय सर्वज्ञा विस्मिता च तां ध्यानेन कर्त्तुं समारेभे गंगाहू-
तां सिद्धयोगिनी श्रीकृष्णचरणाम्भोजे विवेश शरणं
ययौ गोलोके चैव वैकुण्ठे ब्रह्मलोकादिके तथा ददर्श
राधा सर्वत्र नैव गंगां ददर्श सा सर्वलोकं जलशून्यं शुष्क
पंकं च गोलोके जलजन्तुसमूहैश्च मृतैर्देहैः सम
न्वितं ब्रह्मविष्णुशिवानन्तधर्मेन्द्रेन्दुदिवाकराः मन
वः मुनयः सर्वे देवाः सिद्धास्तपस्विनः गोलोकं च समा
जग्मुः शुष्ककण्ठोष्ठतालुकाः सर्वे प्रणेमुर्गोविंदं सर्वे
शं प्रकृतेः परं वरं वरेण्यं वरदं वरिष्ठं वरकारणं
वरेशं च वराहं च सर्वेषां प्रवरं प्रभुं निरीहं च निरा
कारं निर्लिप्तं च निराश्रयं निर्गुणं च निरुत्साहं नि
र्गुणं च निरंजनं स्वेच्छामयं च साकारं भक्तानुग्रह
विग्रहं सत्यस्वरूपं सत्येशं साक्षिरूपं सनातनं परं प
रेशं परमेशं परमात्मानमीश्वरं प्रणम्य तुष्टुवुः सर्वे भ
क्तिनम्रात्मकंधराः सगद्गदाः साश्रुनेत्राः पुलकांचि
तविग्रहाः सर्वेशं सर्वरूपं सर्वेशं भगवंतं परात्परं
ज्योतिर्मयं परं ब्रह्म भगवंतं परात्परं ज्योतिर्मयं
परं ब्रह्म सर्वकारणकारणम्

अमूल्यरत्ननिर्माणचित्रसिंहासनस्थिते सेव्यमाने
च गोपालैः श्वेतचामरवायुना गोपालिकावृन्दसंगी
ते पश्यन्ते सस्मितं मुदा परितो व्याहृते शश्वद्गोपेश
शतकोटिभिः वेष्टोचितसर्वाङ्गरत्नभूषणभूषिते
नवीननीरदश्यामे किशोरे पीतवाससे यथा हार्द
शवर्षीयबाले गोपालरूपिणे कोटिचन्द्रप्रभामुष्ट
पुष्टश्रीयुक्तविग्रहे स्वतेजसा परिहृते सर्वदर्पणम
नोहरे पिबन्तीभिर्लोचनाभ्यां मुखचन्द्रप्रभीमुदा गो
पिकाप्रियतमाराधावक्षस्थलस्थिते तयाप्रदत्त
ताम्बूले भक्षवन्ते सुवासिते परिपूर्णतमे रासे दत्तसुधे
स्यं मुदा स्तुवन्ति ये मानवाभिज्ञाः तापसाश्च तपस्विनः
प्रह्वमानसः सर्वं जगत्सुः परमविस्मये परस्परं समा
लोक्येन समूहस्थितमुखे निवेदिते जगन्नाथस्वामि
प्रायमभीप्सिते ब्रह्मा तद्वचनं श्रुत्वा विशेषकृत्वा स
दक्षिणे वामतो वामदेवं च जगाम कुसुमसन्निभं पर
मानन्दयुक्तं च परमानन्दरूपकं सर्वं कृत्स्नमयं ध्या
ता ददर्श रासमण्डले सर्वं समानवेशं च समानासन
संस्थिते द्विभुजे मुरलीहस्ते वनमालाविभूषिते म
यूरपुच्छं च दंष्ट्र कौस्तुभेन विराजिते अतीव कामनी
यं च सुन्दरं शान्तविग्रहं गुणभूषणरूपेण तेजसा

ब्र.
वै. प्र.
५२
52

समुपाविष्टा वामस्तायशमा कीर्त्तोभस्ताभंगीमया
समं परिपूर्णतमं सर्वं सर्वेश्वरं समन्वितं कंसेठ
मेव कं वा वा दृष्ट्वा निवेकममतमः लणोत्तमस्वरूप
वरूपं तत्रस्थितं तत्क्षणम् निराकारं च साकारं ददर्श
द्विविधं क्षणे एकमेव क्षणा कृष्णरायया राहितं तप
ते शेषे कामसनं संस्थवत यावत्सहितं तत्क्षणे रायारू
पयैकं कृष्णं कृष्णस्वरूपकलत्रकं किंमीत्रूपं च पुरूप
वियात ध्यानममतमः हृत्पद्मस्थं च श्रीकृष्णं ध्याना
ध्यानेन चेतसा चकार स्तवनं भक्त्या परिहारमनेक
धा ततः स्वचक्षु कृष्णीलस्वतनस्थं ततद्वत्तया ददर्श
कृष्णमेकं च राधा वक्षस्थलस्थितं स्वपार्षदैः प
रिवृतं गोपीमण्डलमण्डितं पुनः प्रेणमुखं दृष्ट्वा तदृ
ष्टस्थ पुनस्थितं विज्ञाय तदभिप्रायमेता हृतुः परमेश्व
रः सर्वात्मा सर्वेषामीशः सर्वेशः सर्वभावनः श्रीभ
गवानुवाच आगच्छ कमलेब्रह्मनागच्छ कमलाय
ने इहागच्छ महादेव शम्भु कुशलमस्तु वः आगता
स्थ महाभागा गोगणानयनकारणात् गंगा मच्चरणा
म्भोजे भयेन शरणागता राधीमाया पानमिच्छती इच्छा
मन्त्र विधान ततः दाम्यामीमावहि कृत्वा स्वयं कृत
ति भया श्रीकृष्णस्य वचः श्रुत्वा सस्मिता कमलोद्भवः

दृष्ट्वा च सर्वगायांनांगायां श्रीकृष्णपूजितो वैकुंठः चतु
र्भिः संस्तूय भक्तिनम्रात्मकंधरः ध्यानाच्चतुर्गुणो वे
दतास्तुवाच चतुराननः ब्रह्मोवाच गंगा त्वं द्रवसंभूता
प्रभोश्चरणमंडले द्वयं ह्यपामस्तुद्दनो स्तुत्ययोः श
करस्मरात् कृष्णांशा च त्वं देशाश्च लवणोदस्य वारि
धिः सो लोकस्याप्ययाराधा सर्वत्र स्यात् दा विवेके तदे
विकातं देवेशि सर्वेदा सा तदा मज्जा ब्रह्मणो वचनेन कृ
ष्णः स्त्री च काराच सारस्मिता वहिर्विभूय सा कृष्णा सा तु
ष्टेन वोत्तनः तत्रैव संस्थिता शीघ्रं तस्यै स्ते पार्वमध्य
नः उवाच सता पाउरुस्याय तत्र दाषिद्यां त्रं देवता नतो येत्रा
लणा किंचित्सा पिबैव चक्र मंडलो किंचिद्यथा शिरसा
वे केवे द्रवेशोवरः गंगायै राधिका मे त्रैप्रदे दोकमलो
द्भवः तत्स्तोत्रं कवचं पूजनो विधानं ध्यानमेव च सर्वं
तस्मा मे वेदोक्त स्त्रश्च धर्मांतरं तत्था गंगा नाम्नैव संपू
ज्यो वैकुंठं प्रययौ सती लक्ष्मी सरस्वती गंगा तुलसी वि
श्वपावनी एता नारायणस्यैव चत्वारोपोषिताः स्तुवे
वतत्समक्षिते कृष्णो ब्रह्माणो स्तुवाच मः सर्वकाल
सहतां तेडवी धर्म विपश्चितो कृष्ण उवाच गदिष्णंगा
गाहे ब्रह्म स्त्रिलोके महेश्वर श्रृणुकाल स्य हे तां तयद
तो तेन विशामय स्ययं च वै पे देवा स्तुत नयामनवल

ब्रं॰
लं॰वै॰
प्र॰
४२
43

था सिद्धाश्च पार्षदाः सैव ये ये ते वै समागता एते जीव
न्ति गोलोके कालचक्रविवर्जिते जलप्लुते सर्वविश्वसमा
गते प्राकृते लये ब्रह्माद्या ये च विश्वस्थास्ते लीनाश्च पुना
मपि वैकुंठं च विना सर्वं जलप्लुतं च पयोजः गवास्
ष्टिं कुरुते ब्रह्मलोकादिकं नवं स्वब्रह्माण्डे विरचय
पश्चात्तां गाश्च यास्यति एवमेतेषु विश्वेषु सृष्टा ब्रह्मादि
केषु नः कोशस्य हेतुना सृष्टिं गच्छ शीघ्रं सर्वैः सह स
मस्तेषां निमेषेण ब्रह्मणः पतनं भवेत् गता कति वि
धाले च भविष्यन्ति चैव यमः इत्यकारादिका नाशोऽज
गाम तः पुरे स्तुते देवागता पुनः सृष्टिं च कुरेव प्रयत्नतः
गोलोके च स्थिता गंगा वैकुंठे शिवलोकके ब्रह्मलोके
तथान्यत्र ···· यत्र पुरः स्थिता तत्रैव सागता गंगा वा
तथा परमात्मने निर्गता विष्णुपादाज्जातेन विष्णुपदी
स्मृता इत्येवं कथितं सर्वं गंगोपाख्यानमुत्तमं सुखदं
मोक्षदं सारं किं भूयः श्रोतुमिच्छसि इति श्रीब्रह्मवैवर्ते
महापुराणे नारायणनारदसंवादे प्रकृतिखण्डे गं
गोपाख्याने नवमोऽध्यायः ९ नारद उवाच लक्ष्मी
सरस्वती गंगा तुलसी विश्वपावनी एता नारा
यणस्यैव चतस्रश्च प्रिया इति गंगा जगाम
वैकुंठे इदमेव श्रुतं मया ॥

कथं सा तस्य पत्नी च बभूवेति च नः श्रुतं सौतिरुवाच न
यास्यार्थं प्रणम्य जगदीश्वरं ब्रह्मोवाच राधा कृष्णांशा
संभूता या देवी स्वरूपिणी तदधिष्ठातृदेवी यं रूपे
ण प्रतिमा भवेत् नवयौवनसंपन्ना सुशीला सुन्दरी वरा
सत्त्वरूपा नारायणस्तां मिमांभीते यं बुद्धि सर्वके विशेष वर
णो वा जे कृष्णस्य परमात्मनः सर्वप्रगो जले सु कच्छ्रु
ह्मगामेनदा गोलोकं यत्र कृष्णस्य सर्वहृतेतनशामये
सर्वात्मना सर्वतो ज्ञानाभिप्रायेम सर्व वह्निरूपकार
णो योगमायादोग्रहहनवोयतः दत्वा ते राधिकां संबपूर्वि
ताच गोलके प्राणमयचराये शरद्धीतामागमे प्रभो
तो यथैन विवाहेन गृहाण मां सुरेश्वरी सुरेश्वरस्त्वं
सि कृष्ण सिकोर संभावना तेरत्नु ष्व से देवेश कारत
स्वीहित्युयमती विदग्धाया विदग्धेन संगमो गुणवान् भ
वेत् उपस्थितो वयः कर्मानगच्छति मदेन च ते विह्ह
यमहालस्मीक छायाति नसंशयः योऽभवं संडिताभो
पि ब्रह्मतिनाव मन्यते सर्वप्राकृतिकाः पुंसः कामि
नः प्रकृतिकलाः त्वमेव भगवानात्मा निर्गुणः प्रकृतेः
परः अर्धांगो द्विभुजः कृष्णोऽर्धांगेन चतुर्भुजः कृष्ण
वामांश संभूता बभूव राधिका पुरा दक्षिणांशः स्वयं
सा च वामांश कमला यथा तेन त्वं वा ह्यपि त्वेव यत्नतः

ब्र॰
वै॰ प्र॰
४४
44

देहसंभवा पंकांगस्यैव स्त्रीपुंसो यथा प्रकृतिपूरुषः
इत्येवमुक्त्वा चाथावतो सममर्थं जगाम सा गांधर्वेण विवा
हेनतां जग्राह हरिः स्वयं शय्यां रतिकरीं कृत्वा पुष्पचं
दनचर्चितां रेमे रमापतिस्तत्र गंगया सहितो मुदा गां
गं स्त्रीं च गतां या च स्वस्थाने पुनरागता निर्गता विलपा
दाब्जाद्गंगा विष्णुपदी स्मृता मूर्छां प्राप्ता च सा देवी नवसं
गमसाद्यतः रसिकाभ्यां वसंभोगां रसिकेश्वरसंयुता
नदृष्टा दुःखिता वाणी मा पश्चाद्विवर्णिता निसमीक्ष्य
तिष्ठां वाणी न च गंगा मा सरस्वती गंगायास्सह तस्यैव नित्या
भार्या रमापतेः सार्द्धं त लक्ष्म्या पश्चाद्ब्रह्मवचनस्सः तद्बभूव ह
इति श्रीब्रह्मवैवर्ते महापुराणे नारायणनारदसंवादे
प्रकृतिखंडे गंगोपाख्याने तद्विवाहो दशमोध्यायः १०
नारद उवाच नारायणप्रिया सा धी कथं सा च बभूव ह
तुलसी कुत्र संभूता का वा सा पूर्वजन्मनि कस्य वा सा
कुले जाता कस्य कन्या तपस्विनी केन वा तपसा सा च
संप्राप्ता प्रकृतेः परं निर्विकारं निरीहं च सर्वसाक्षि
स्वरूपकम् नारायणं परं ब्रह्म परमात्मानमीश्व
रम् सर्वाराध्यं च सर्वेशं सर्वज्ञं सर्वकारणम् ।
सर्वाधारं सर्वरूपं सर्वेशं परिपालकम् कथं
मीताटपी देवी हस्तत्वे समवाप ह ॥ ॥

कथं साध्यं त्वया प्रोक्तमासाव भूवतपस्विनी मस्त्रियंमे
मनोलोलं प्रयेमांसुरू सुरूः हेत्वमर्हसि संदेह
वदे मे कृपया विभो नारायण उवाच मनुष्यदत्तस्य
वर्णित्रुणपवात्वेसर्वतुविः यशस्वीकीर्तिमांश्चैव वि
लोरेशस्समुद्भवः तस्येयमेस्मावर्णिमहात्विस्य प
रायणः वृषध्वजस्य तस्येवा वृषध्वजयरायणः यस्मा
च्च मे स्वयं शंभुगामीदेवपुरात्वयं पुत्रादपिपरं स्नेहं
त्वेतनास्मिन्शिवस्य च नवनारायणमेनेन वलं
स्त्री मरस्वती पूजां च सर्वदेवानां हरिभूतां चकार सः
भाद्रमासि महालक्ष्मी पूजां महोत्सवेवहु मावे सरस्व
ती पूजां हरी भू" चकार सः यज्ञं च विरस्त पूजां च निर
ने च च चकार सः नकोपि भूपेंद्र शशापशिवकारणा
त् प्रहृष्टः श्री भवभूपेति शशाप तं दिवाकरः शीलेरि
हीनांते सूर्यं दत्त्वा शंकरस्त्वयं पिता सार्थंदिनेशस्य
ब्रह्माणं शरणं ययौ शिवविस्मृत हस्तस्य ब्रह्मलोक
मगात्तथा ब्रह्मा सूर्यं पुरस्कृत्य वैकुंठं च ययौ प्रिया
ब्रह्मलोकस्य पमानोऽरूः सेत्र स्नाः शुश्रूषितालयकाः सर्वं नि
वेदनेन च त्रुभवस्य कारणे हरेः नारायणस्तदातत्रते
भ्यो पिस्म भयं ददौ स्थिराभवति हे भीता भयं किं त्वाम
स्थिते स्मरं तिये यत्रमां विपयेनोभयान्विताः तांतत्रग

तारस्यामिवक्त्रहंसो नगान्वितः यानाहं जगतां दे
वाः कर्त्ता च सनातनः सदा सृष्टा च ब्रह्मरूपेण संहर्त्ता
शिवरूपतः शिवोहं नमहं चापि सूर्योहं त्रिगुणात्म
कः विधाय नानारूपं चक्रिरिमि सृष्टिपालने सूर्ये
गच्छतम इवोभविष्यति भयं कुतः अयं ब्रह्मंति सद्ध
रेणभयं वो मास्तु शंकरात् आशुतोषस्स भगवान्लो
कपालः शंकरः सतां भक्ताधीनस्स भक्तेशो भक्तात्मा
भक्तवत्सलः सद्दर्शने शिवश्चैव मम प्राणाधिकप्रि
यः ब्रह्माण्डेषु नतेजस्वी हे ब्रह्मन्मनयोः परः शंकः
सहस्रशः दिवः सर्वकोटिचलीलया कोटिब्रह्मण
मेवाकिमस्माथ्येव शूलिनः ब्रह्मस्तानेतस्यके विधा
येनमाहिवानिशं सन्नाम मन्त्रेण भक्त्या पंचवक्त्रेण
गायति अहमेवं चिंतयामि तत्कल्याण दिवानिशं
ध्येयध्यानां प्रपंचेनेतात्स्वेव मम नाम सह शिवस्वरूप
भगवान्शिवाधिष्ठानदेवता शिवो भवति तस्मा
त् शिवेन तेन विज्ञेयाः एतस्मिन्नंतरे तत्र जगाम श
करस्स्वयं शूलहस्तो वृषारूढो रत्नपंकजलोचनः
ब्रह्मकल्पवृषान्पूर्णभक्तिनस्रात्मकेपरः नत्वाम भ
स्मान्तः शांतलक्ष्मीकान्तंपरात्परं रत्नसिंहासनस्थं च रत्ना
कारजभूषितं किरीटिनं कुंडलिनं चक्रिणं वनमालिनं

नवेननीरजश्यामंसुंदरंवचतुर्भुजं चतुर्भुजैःसे
वितंवश्वेतचामरवाहुना वेदनोत्तिनसर्वांगभू
षितेपीतवाससा लक्ष्मीप्रदत्तेनतांबूलेभुक्तवंतंच
नारदं विद्याधरीन्दृत्यगीतेनपश्यंतंसस्मितेनमुदा ई
श्वरंपरमात्मानंभक्तानुग्रहविग्रहं तेननाममहा
देवोब्रह्माणंचननामसः ननामसूर्योभक्त्याचसंच
त्नः वंद्दशेकरं कश्यपश्चमहाभक्त्यानत्वावचनना
मच शिवःसंस्तूयसर्वेशंसञ्जवासमस्वासने सुखा
सनेसुखासीनेविश्रांतेवंद्दशेश्वरं श्वेतचामरवाते
नसेवितविस्मयाश्चियैः प्रक्रोधसनवसंसर्गास्वसने
सस्मितंमुदा स्तूयमानेपंचवक्त्रैःपरंनारायणंप्रभुं
नमुवाचब्रह्मनात्माप्रसन्नसरसंसदि पीयूषतुल्यं
मधुरंवचनंसुमनोहरम् श्रीभगवानुवाच प्रभंत
सुपहास्यंचाशिवप्रश्नंशिवशिव लौकिकेवैदिके
प्रश्नंहृष्टुमिच्छामिज्ञानंध्यायंश तपसांफलदातारंदाता
रंसर्वसंपदां संयत्नश्चेतपः प्रश्नंत्रयोगपतेञ्चसांप्र
ते ज्ञानाधिदेवीसर्वज्ञेदानेच्छामिकिंहता निराय
दिवियत्नश्चमलेसदेजयेहरेः त्वमेवागमनप्रश्न
मलेश्चाश्रयमागमे श्रागतासिकथंब्रह्मन्नेवंवद
कारणं महादेवउवाच वृषध्वजेचमड्लंकेसमपा

ब्र॰
वै॰ प्र॰
४९

46

णाधिकं प्रिये सूर्यः शशाप इति मे कारणं शृणु गोप
ये: पुत्रवात्सल्यशोकेन सूर्यं हन्तुं समुद्यतः सत्राला
णं प्रपन्नः स्वसमं सूर्यं स्वविधिवत्त्वयि तयोयमेव नापने
ध्यानेन वचसा धिया निरापदं तेन निःशंका जराम्ब
भ्वते जितः मातापि शरणापन्ना तत्फले किं वदामि मो
हस्तिस्थ निम्या भयदा सर्वमंगलदा सदा किं मे भक्त
स्य भविता तत्क्षेत्र हिजगात्स्वभो श्रीहृतस्यास्य मृत्स्य
सूर्यशापेन हेतुना श्रीभगवानुवाच कालेनियातो
देवन पुण्यानामेकविंशति वैकुंठे च टिका हेन शी
घ्रं गच्छ नृपालयं वृषध्वजो महालक्ष्मी कारागृह निवार्या
त्सदा करुणात रथध्वज स्वतनय शोभ तः सापि प्रिया
हतः तमत्रस्वमहाभोगाय मे ध्वज कुशध्वजौ हत
श्रियौ सूर्यशापान्नो च परमवैष्णवौ राजश्रेष्ठौ श्रिया
भ्रष्टौ कमलातपसा तु भो तयोरश्च भार्ययोः लक्ष्मीक
लया च जनिष्यति संपत्युक्तौ नृपतीतौ च नृपश्रेष्ठौ भ
विष्यति स्तनले सेवकः शंभो गच्छ पृष्ठ च गाह्लत
इत्युक्त्वा च महालक्ष्मीकः सभाहित्यन्तरं गतः देवाजग्मुः स्व
स्थानं स्वाश्रमं परमं मुदा शिवः स्वतपसे शीघ्रं ययौ विष्णु
न मायया इति श्रीब्रह्मवैवर्ते महापुराणे नारायणनारद
संवादे प्रकृतिखंडे तुलस्युपाख्याने एकादशोऽध्यायः ११

नारायणउवाच लक्ष्मींतौचसमाराध्यचोग्रेणतपसा
मुने वरमिष्टंचप्रत्येकंसंप्रापतुरभीप्सितं महाल
क्ष्म्यावरेणैवतौपृथ्वीशौवभूवतु धनवंतौपुत्रवंतौ
धर्मध्वजकुशध्वजौ कुशध्वजस्यपत्नीचदेवीमालाव
तीसती सासुषावचकालेनकमलांशांसुतांसती सा
वभूमिष्ठमात्रेणज्ञानयुक्तावभूवह कृत्वावेदध्वनिंस
च्चैस्तस्थौसूतिकागेहे वेदध्वनिंसाचकारजातमात्रे
णकन्यका तस्मात्तांचवेदवतींप्रवदंतिमनीषिणः
ज्ञानमात्रेणसस्नाताजगामतपसेवने सर्वैर्निषिद्धाय
त्नेननारायणपरायणा एकंमन्वंतरंचैवपुष्करेचत
पस्विने अत्युग्रांचतपस्यांचलीलयाचचकारसा त
थापिपुष्टानक्लिष्टानवयौवनसंयुता शुश्रावचविवस
हसासावाचमशरीरिणी जन्मांतरेचतेभर्त्ताचभविष्य
तिहरिःस्वयं ब्रह्मादिभिर्दुराराध्यंपतिंलप्स्यसिसुंदरी
इतिश्रुत्वाचसाहृष्टाचकारहपुनस्तपः अतीवनिर्ज
नेस्थानेपर्वतेगंधमादने तत्रैवसुचिरंतप्त्वाविश्वस्य
समुवाससा ददर्शपुरतस्तत्ररावणंदुर्निवारणं
दृष्ट्वासातिथिभक्त्याचपाद्यंतस्मैददौकिल स्वादुफ
लमूलंचजलंचातिसुशीतलं तच्चभुक्त्वासपापिष्ठः
श्चोवासतत्समीपतः चकारप्रश्नमितितांकात्वंकल्या

ब्र·
वै· पु·
४७
47

एवेतिव नोवदृष्ट्वा वरारोहां पीनश्रोणिपयोधरां
शरत्पद्मास्यवामांच सस्मितांशुद्धदतीं सतीं मूर्छामवा
प कृपणः कामबाणप्रपीडितः नोकरेण समाकृष्य
शृंगारं कर्तुमुद्यतः सा सती कोपदृष्ट्या च स्तंभितं च च
कार ह स जडे हस्तपादैश्च किंचिद्वक्तुं न च क्षमः तष्ठा
मनसा देवी पद्मां शापपद्मलोचना मातस्त्वं वेन संत
प्तश्चकृते तं चकार ह शशाप च मदर्थेन विनश्यसि
सबांधवः दृष्टा हंच तया कामात्तिह स्मात्सं विलोकय
इत्युक्त्वा सा च योगेन देहत्यागं चकार ह गंगायां याते
वे सुस्मर सा स्वगृहं रावणो ययो अहो किमद्भुतं दृष्टं कि
कृतं वा मया धुना इति संविस्मितं विमृष्य विललाप पुनः पु
नः सा च कालांतरे साध्वी बभूव जनकात्मजा सीता देवी
ति विख्याता यदर्थे रावणो हतः महातपस्विनी सा च त
पसा पूर्वजन्मनः लेभे रामं च भर्तारं परिपूर्णतमं हरिं
संप्राप्य तपसा राध्यं तं सुरागाध्यं जगत्पतिं सा रमा सु
चिरं रेमे रामेण सहसुंदरी जातिस्मरा च स्मरति तप
श्च क्लेशं परा सविनतं जहौ सर्वदुःखं चापि सा
सुफलं नानाप्रकारविभवं चकार सविरंसतीं
संप्राप्य सुकुमारं तमतीव नवयौवनं गुणिनं र
सिकं शांतं कांतं वेशमनुत्तमं ::

ह्रीणांमनोज्ञंरुचिरंतपसालभेयथेप्सितं पितःसम
पालनार्थंममसंघोरहन्तमः जगामकाननेपश्चा
त्कालेनचबलीयसा तस्यौसमुद्रनिकटेसीतायाल
क्ष्मणेनच ददर्शतत्रवह्निंचविप्ररूपधरेहरिः तेन
मेदुःखितेनदृष्ट्वासचदुःखीवभूवह उवाचकिंचिस्मि
तेदुःसमेसमस्यपरायणं अग्निरुवाच भगवन्स्मूयतां
वाक्यंकालेनयदुपस्थितं सीताहरणकालोयंतवैव
समुपस्थितः सदैवदुर्निवार्येनचदैवान्तरवलम
मंसमपिसंमसच्छायारत्नांतिकेधुना दास्यामिसीतां
तस्यैवपरीतामयपुनः देवैःप्रस्थापितोहंवनेव
विशेद्भुताशनः रामस्तद्वचनंश्रुत्वातनप्रकाशपवलत
णे स्वीचकारवसवच्छंदेहदयेनविदूयता वह्नियोगे
नसीतायामायासीतांचकारह ततस्सगुणसंपन्नां
दृष्ट्वारामायनारद सीतांरक्षोवासयथोगोप्यवकेनि
षिध्यच लक्ष्मणेनचवुबुधे गोप्यमतस्यकाकथा पत
नेतेरामोददर्शकनकंमृगं सीतातंप्रेरयामासत
दर्थेयमृवर्कं सेनसपलक्ष्मणोरामोज्ञानकारणेव
ने स्वयंजगामवनेपृणांविव्याधसायकेनच लक्ष्मणेति
वशाहेवचकृत्वास्वर्णमयोमृगः प्राणांस्तत्याजसहसा
पुरोदृष्ट्वाहरिंस्मरन् मृगदेहंपरित्यज्यदिव्यरूपवि

ब्र. यायव रत्ननिर्माणयत्नेनवैकुंठमजगामहे वैकुं
वै.पु. ठे ''''द्वार्याबाकिंकरोद्वारपालयोः जयविजययो
४८ श्चैव बलवांच्छ्याजिताभिधः शापेनसनकादीनांसं
48 प्राप्य रातसीतत्वं पुनर्जगामसद्वारमादौसद्वारपाल
योः प्रथमाहं चसांकबालस्मेति निवविक्रवं सीता
ने प्रेरयामासलक्ष्मणं रामसन्निधिं गतेचलक्ष्मणेरा
मेरावणेनदुर्निवारणः सीतागृहीत्वाप्रययौलंकामे
वमलीलया विषमदवरामश्ववनेदृष्ट्वाचलक्ष्मणे
नंगावलाश्रमगतावासीतानेवददर्शसः मूर्छांसंप्राप
सविरंविललापदृशेपुनः पुनर्वैश्रामगावनेनदन्व
षणपूर्वकेकालेसंप्राप्यतहांनीपक्षिद्वारानदीत
टे सुग्रीववानरं हत्वावालिवेदेमार्गगं हरिः लंकांगत्वा
रत्नैश्छिन्नजवानमापकेनच सर्वांयवेरावणंचसीता
प्राप्यदुःखिता नोचवह्निपरीक्षांचकारयामासस
र्वं हुताशनःतत्रकालेवाल्मीकीजानकीदेदोउवा
चकायावह्निंवाममवविनयात्विता करिष्यामीति
किमहंतदपायंवदस्वमे वह्निरुवाच वेगाद्धनप
मेदविशुद्धकरंवसुप्राणदं हुतात्तनपस्यांतेवसर्गे
लक्ष्मीभविष्यति सावनतदवनेष्कत्राग्रतपष्पुष्करे
तपः दिव्यंमिलतंवर्षंचस्वर्गेलक्ष्मीवभूवह ॥

साच कालेन तपसा प्राप्तं कं उत्समुद्भवा कामिनी पाण्ड
वानां च सैव द्रौपदी द्रुपदात्मजा कृते युगे वेदवती कुशध्व
जसुता शुभा त्रेतायां सैव रामपत्नी सीतेति जनकात्मजा
तच्छायायां सैव द्रौपदी देवी द्वापरे द्रुपदात्मजा त्रिहायणीति
सा प्रोक्ता विद्यमाना युगे युगे नारद उवाच प्रियाः पञ्च
कथं तस्या बभूवुर्मुनिपुङ्गवः इति मे चित्तसंदेहं भ
ञ्ज संदेहभञ्जन नारायण उवाच लंकायां वास्तवी सी
ता रामे संप्राप्त नारद रूपयौवनसंपन्ना छाया च च
ऊ चिन्तिता रामाग्नेराज्ञया तस्याः पावके शंकरं वरं
कामातुरा पतिव्यग्रा प्रार्थयन्ती पुनः पुनः पतिं देहि प
तिं देहि पतिं देहि त्रिलोचन पतिं देहि पतिं देहि प
ञ्चवारं चकार सा शिवस्तत्प्रार्थनां श्रुत्वा सस्मितो र
सिकेश्वरः प्रिये तव प्रियाः पञ्च भविष्यन्ति वरं ददौ ते
न सा पाण्डवानां च वभूव कामिनी प्रिया इति ते कथि
तं सर्वं प्रस्तावं वाञ्छितं शृणु अथ संप्राप्य लंकायां सी
ता रामो मनोहरां विभीषणाय तां लंकां दत्वा योध्यां
ययौ पुनः एकादश सहस्राब्दं कृत्वा राज्यं च भारते
जगाम सर्वैर्लोकैः सार्धं वैकुण्ठमेव च कमलांशा वे
दवती कमलायां विवेश सा कथितं माख्यानं पुण्यदं
पापनाशनं सततं मूर्तिमन्तं च वेदा वदन्ति नारद च ॥

ब्र
वै प्र
५५
49

संनियस्यास्वजिह्वाये सा च वेदवती स्मृता कुशध्वज
सुताख्यानं कृतं ते सर्वमेव च धर्मध्वजसुताख्यानं
निबोध कथयामि ते इति श्रीब्रह्मवैवर्ते महापुराणे
नारायणनारदसंवादे प्रकृतिखंडे तुलस्युपा
ख्याने वेदवत्युपाख्यो चतुर्दशः १४ नारायण उवाच
धर्मध्वजस्य पत्नी च माधवीति च विश्रुता नृपेण सा
र्द्धं सा रामा रेमे च गंधमादने शय्यां रतिकरीं कृत्वा पु
ष्पचंदनचर्चितां चंदनोक्तिनसर्वांगी पुष्पचंदनवा
युना स्त्रीरत्नमतिचार्वंगी रत्नभूषणभूषिता कामु
की रसिका श्रेष्ठा रसिकेशेन संयुता सुरते विरतिर्ना
सीत् तयोः सुरतविज्ञयोः गतं दैववर्षशतं तयोर्दिवा
निशं ततो राजा मतिं प्राप्य सुरताद्विरराम सः कामु
की सुंदरी किंचित न ववर्ष जगाम सा दधार गर्भं सा
सम्यक् दैवाब्दशतकं सती श्रीगर्भा श्रीयुता सा च संब
भूव दिने दिने शुभक्षणे शुभदिने शुभयोगेन संयु
ते शुभलग्ने शुभांशे च शुभस्वामिग्रहान्विते कार्ति
कीपूर्णिमायां च सिते वारे च पद्मजे सा सुषाव प
द्मांशां पद्मिनीं तां मनोहरां पादपद्मयुगे पद्मराजी
राजीविराजितां राजराजेश्वरीलक्ष्मीगर्भांशसंयु
तां राजलक्ष्मीलतत्पुत्रीं राजलक्ष्म्यपि देवताम्

शरत्पार्वणचंद्रास्यां शरत्पंकजलोचनां पक्वबिंबाध
रौष्ठीं च पश्यंतीं सस्मितां गरुडं हस्तपादतलारक्तां नि
म्ननाभिमनोरमां नदथः त्रिवलीयुक्तां नितंबगुरुगव
लां घनमांसकेशीं रुचिरांगग्रीवपरिमंडलां मेघा
चंपकवर्णाभां .... सुंदरीं नरनारायणाश्रमांत द
ष्ट्वा ललनां तां तु मन्मथः तेननाम्नावत्सलसीतांवदं
ति पुरा विदः सा च भूमिष्ठमारण्यगृहावप्रक्रांतयथा
मेवैनि षिद्धांतपसी जगाम बदरीवने न तदैवाहल
तेव वचकार परमं तपः ममनारायणः स्वामी भवितेति
ति च निश्चिता ग्रीष्मे पंचतपाः शीते नीय च साचप्रावृ
षि शाशानन्यावृषिधारासंहृतीतिदिवानिशं विंश
त्सहस्रं वर्षं च फलतोयाशनात्तसा नतोदशसहस्रा
ब्दं निराहारा बभूव सा विंशत्सहस्रवर्षं च पत्राहारा
तपस्विनी चत्वारिंशत्सहस्राब्दं वायाहाराकृशोदरी
निर्लेता वै पादस्थाहष्टातांकमेलाद्दवा समायचेवरं
दातुं परं बदरिकाश्रमे चतुर्भुजविष्णुः स्माह सानना
हं सर्वात्मने नास्तुवाचजगत्कर्ता विधाता जगतामपि
ब्रह्मा वा च वरं वृणीष्व ललसि यत्ते मनसि वांछितं
हरिभक्तिं च मुक्तिं वाप्यजरामरतामपि तत्सर्वा च
सृजतातत्प्रदास्यामि यत्ते मनसि वांछितं सर्वज्ञस्या

ब्र·
वै·प्र·
५·
50

पित्ररतःकालत्रयमनेनसोऽप्रते अहंतुलसिगोपीच।
गोलोकेहंस्थितापुरा कृष्णस्यप्रियाकिंकरीचतदंशा
तत्सखीप्रिया गोविंदेनसहसंभुक्तामत्संमानावमूर्छि
ता रासेश्वरीसमागमदृष्ट्वामामंडले गोविंदंभ
र्त्सयामाससामांशशापकृष्णालिंता याहित्वंमानवींयो
निमित्येवंचपितामह मामुवाचगोविंदोमदंशात्वंच
तपेजं लभिष्यसितपस्याभारतेब्रह्मणोवरात्
इत्येवमुक्त्वादेवेशोंतर्धानंचकारसा देहंत्यक्त्वाभिया
तत्रेयकालप्रजन्ममयाभुवि अहंनारायणंकांतं।
शांतंसुंदरविग्रहं सांप्रतंलब्धुमिच्छामिवरेदेहिवदे
हिमे ब्रह्मोवाच सदामानामगोपश्चश्रीकृष्णांगस
मुद्भवः तदंशश्चातितेजस्वीलेभेजन्मभारते सां
प्रतंराधिकाशापाद्दनुवंशसमुद्भवः शंखचूडइति
ख्यातः त्रैलोक्येनचतत्समः गोलोकेत्वांपुरादृष्ट्वाका
मोन्मथितमानसः विलंबितुमशशाकराधिकाया
प्रभावतः सचजातिस्मरस्तस्मात्बालोलभवरेणच
जातिस्मरात्वमपिचसर्वंजानासिसुंदरी अधुनातस्य
पत्नीत्वंभवभामिनिशोभने पश्चान्नारायणंशांतंका
तमेवलभिष्यसि शापान्नारायणस्यैवकलयादैवयो
गतः भविष्यसिवृक्षरूपात्वंसततंविश्वपावनी।

प्रधानां सर्वपुष्पाणां बिल्वं प्राणाधिका भवे तया वि
नाच सर्वेषां पूजा च विफला भवेत् हे दानवेन्द्र तन्
पानां श्रान्ते दानवेति च नमस्ते गोप्यो गोपाश्च पूजा
यिष्यन्ति माधवे ब्रह्मादिदेवीरूपेण सार्द्धं कैलासनसे
नने विहरिष्यसि गोपेन स्वच्छन्दं महर्षेणव इत्येवं
वचनं श्रुत्वा तामस्मि नाहं हृष्यमाणस्सा प्रणनाम वत्सला
णेन च किंचिदुवाच रू तत्स्सवाच यथा मे द्विभुजे
कृष्णे वांछा च यथा मत्सुंदरी सम्प्रवीमि हे तातन
तथा च च तत्र भुज श्यामाहे च गोविंदे देवातं श्री गाभ
गतः गोविंदस्यैव वचनामृतं श्रेयामि च तत्र भुजे व
त्वसादेन गोविंदपुत्ररैवसहं लेभे श्रुवमेवलभि
ष्यामि नायाभीतेस्मस्मोचत ब्रह्मेलोवाच गृहाणरा
धिकामंत्रं दशाक्षिषोडशाक्षरं तस्याच प्राणतत्स्या
त्वं सहदेवेण भविष्यसि सृंगारे पुत्र गोपीनां च प्रातास्य
ति च राधिका राया समनात्वं हभगाणो विंदास्य भावि
ष्यति इत्येव मुक्त्वा ददौ च देवाश्च षोडशाक्षरं मंत्रं
तस्मै जगद्धाता स्तोत्रं च कवचं वरं सर्वं पूजाविधानं
च पुरश्चर्याविधिक्रमं परं स्वभासिषहकृत्वा सोत तद्धा
तं च कारह साच ब्रह्मोपदेशेन पुण्यं पदरिकाश्र
मे तताप परमं मंत्रं यदि पूर्वजन्मनः दिव्यं द्वाद

ब्र॰
वै॰ प्र॰
५१

शवर्षं च सञ्जाते चैव चकार सा बभूव सिद्धा सा देवी त
स्मादेशमाययौ सिद्धे तपसि विमे च वरं प्राप्य यथे
प्सिते शुशुभे च महाभागा हिम्मेव सुहृत्तुले भे प्रस
न्नमनसा देवी तस्याजतपसा क्रमे सिद्धे फले न रा
णां च दुःखं च सदा च स्मृतं मे भुक्ता पीता च संनद्धा शा
यनं च चकार सा नलं मनोरमं तत्र पुष्पं चंदनचर्चि
ते इति श्रीब्रह्मवैवर्ते महापुराणे नारायणनारदसं
वादे प्रकृतिखंडे नलस्योपाख्याने वरप्रदानं नाम त्र
योदशोध्यायः ॥ १३ ॥ नारायण उवाच नलः सा परिवेष्टि
तं सम्प्राप्य हृष्टमानसा नवयौवनसंपन्ना हृष्टास्य
नी वरांगना विलेपनं च वाणं च पंचवाणास्वतां प्रति
पुष्पास्पुटेन सा टरम्या पुष्पं चंदनचर्चिता पुलकांकि
तसर्वांगी के पिता रक्तलोचना तत्क्षणं सा पुष्पकं तां प्रा
प तत्क्षणं मूर्छामिनायन तत्क्षणं शुद्धियुक्तां प्राप तत्क्षणं ते
शासलावहः तत्क्षणं सा दहनं प्राप तत्क्षणं प्राप सम्मतो
तत्क्षणं सा च नतं प्राप तत्क्षणं प्राप विषमतो उत्तिष्ठती
तत्क्षणं तत्स्थानं यच्छतीनि कटं तत्क्षणं भ्रमेनेतत्क्षणं सुहे
गात्रे त्वायपुनरेव सा पुष्पं चंदनं तल्पं च तत्रं भूवा
निकेटकं च विषमाहारसंकाशं द्दिव्यरूपं फलं जल
म निलयं च विताकारं संख्यं च संकृताशनम ॥

सिंदूरं यत्रे केचैव ब्रह्मांतस्येचतुः खेदं तत्पणंददर्शते
ज्ञायास्वचेशेषुकुषेसती संदरंचषुवानोचसंक्षि
तेरेसिकेष्वरे चेदनोत्तिनसंवोगंरत्नभूषणभूषि
ते आगच्छंतमालस्वंवेतेपर्श्यंतेतन्मुखोभुजे कण्ठं
नेरतिकण्ठाच्चवेतेमधुरेमुहुः संभुक्तंवेततस्येव
समास्लिष्ठेनमीक्षिते पुनरेवनगच्छंतेआगच्छंते
वसंतेके योतहृयास्मिप्राणेशातिष्ठसेवमुवाचसा ।
पुनश्चचेतनांप्राप्यविललापपुनःपुनः पवनयो
वनेसाचतस्थौतत्रैवनारद श्रीखंडेमहायोगयो
गीसेव्यात्मनोहरे क्तसमेतंचसंप्राप्यकृत्वासिद्धेतपु
क्षेरे कवचंचगलेवधासर्वेमंगलंमंगले ब्राह्मण
श्चवरंप्राप्यपत्नेनासिवांछिते आतत्पात्रह्मणः सा
पिवहुरीचसमाययौ आगच्छंतंशंखचूडं ददर्श
तलसीशुने नवयौवनसंपन्नंकामदेवसमप्रभं
रत्नसारविनिर्माणविमानस्थमनोहरं रत्नकुंडल
युग्मेनगंडस्थलविराजितं पारिजातप्रसूनानांमा
लावंतेचसंभित कस्तूरीकुंकुमयुतंसुगंधिचंदना
न्वितं सादृश्यासन्निधानेनतंमुखेमाच्छापवाससा ३
च्चचंदनंतत्संदतत्तभूवान्तिकंठकं विषमाहारस
··रदिव्यतूयंफलेजलं निलंय·· विनाकारमूलम

ब्र·
ल·वै·
प्र·
५२
52

वसंकृताशाने सिंहरपत्रकैश्चैव अलनतल्पवह्नः खेदे
तंएांदर्शनेस्वायामवेशेपुरुहसती संदरंवपुवा
नेचसस्मितेरसिकेश्वर आगच्छतेमात्यवंतंपश्य
नेनकोविवुजे पुनरेवत्वगच्छेनेमागच्छेनेवसंत
के यांतल्यामिपादौशशतिष्ठसेवपुवावसा पुनश्च
नेजसाप्राप्यविललापपुनःपुनः एवंतपोवनेसा
वनसैयोनेवैवनारद शोविद्धूरमहायोगोसेव्यात्म
नह्वया ततःस्वयासिप्राणेशतिष्ठसेवपुवावसा पु
नश्चनेततोप्राप्यविललापपुनःपुनः एवंतपोवने
सावनसैयोनेवैवनारद शोविद्धूरमहायोगी····
सेव्यात्मनोहरे हंसस्यमेत्रेसप्राप्यहृतासिद्धतत्र
कारे कवलेचगलेवद्धामसंवंमेगलमगले वालए
स्ववरप्राप्यतन्मनसिवांछिते आजपाप्रालए
सोपिवरीवससमाययो नवयौवनसंपन्नेकामदेव
समप्रभ श्वेतचंपकवर्णाभेरत्नभूषणभूषिते शा
रत्पार्वणचंद्रास्यशरत्पंकजलोचने रत्नसारवि
र्माणविमानस्थमनोहरे सस्मितातेनिरीक्षितास
कटाक्षंपुनःपुनः बभूवातिनम्रमुखीनवसंगमं·
लज्जिता कामुकीकामुबाणेनपीडिताषुलकांचि
ता पिबंतीतन्मुखांभोजंलोचनाभ्यांचसस्मितम

ददर्श विंदुचूडश्च कन्यामेकां नवयौवनां पुष्पवेस्नन
लस्थां वसंतीं वामस्त्रीहृतां पश्यंतीं तन्मुखं शश्व
त्स्मितेन सुमनोहरां सुपीनकठिनश्रोणीपीनोन्न
तपयोधरां मुक्तापंक्तिप्रभामुष्टदंतपंक्तिं सुबिभ्रतीं
पक्वबिंबाधरोष्ठीं च सुनसां सुंदरीं वरां नवकांचन
वर्णाभां शरच्चंद्रसमप्रभां स्वतेजसा परिहृतां सुव
दृशां मनोहरां कस्तूरीबिंदुभिः सार्धं मध्ये चंदनबिंदु
ना सिंदूरबिंदुना शश्वत्सीमंताधःस्थलोज्वला नि
म्ननाभिगंभीरां वतदयः त्रिवलीयुतां करपद्मजला
रक्तेन च चंद्रैर्विभूषितां स्थलपद्मप्रभाभास्पादद्व
यं च बिभ्रतीं आरक्तवर्णलिनकमलत्वक्समप्रभं
द्वंद्वं पद्मस्थलेपद्मपादपद्मविराजिते शरदींदुवि
नीस्वैकनविंदुराजिराजिते अमूल्यरत्ननिर्माणपाव
कावलिसंयुते मणीन्द्रसारनिर्माणकनत्संजीरं
जिते दधतीं कबरीभारमालतीमाल्यसंयुतं अमूल्य
रत्ननिर्माणमकराकृतिरूपिणं चित्रकुंडलयुग्मे
नगंडस्थलविराजितां रत्नेंद्रसारहारेण स्तनमध्य
स्थलां रत्नकंकणकेयूरशंखविभूषणभूषितां रत्ना
गुलीयकैर्दिव्यैरंगुल्यावलिराजितां दृष्ट्वा तां ललि
तां रम्यां सुशीलां सुदतीं सतीं उवाच तत्समीपे च म

ब्र· वै· प्र· ५२ श्रुत्वेतां स्तुवाचम शिववृष उवाच कान्तमत्र कस्य के
धर्मेमाने स्तुयोषिता कान्ते मानिनि कल्याणि सर्वक
ल्याणदायिनी स्वर्गभोगादिसारे रतिविहारे हारस्रूपि
णि संसारदारहारे वामा राधारे मनोहरे जगाह्विलत
रितामेस्तुनीं इमां हकारिणि भूतेकिंकर मां .... स्ते
भाग्यांकस्मदी इत्येवं वचनं श्रुत्वा सकामा वामलो
चना सस्मितानन्दवदना सकामं तं स्तुवाच सा तत्स्व
वाच धर्मध्वज स्त्वं नाह वत्तपस्यायां तपोवने तपस्वि
नीह निच्छामि कस्त्वं गच्छ यथासुखं कामिनी जलजा
तां च रहस्य कामिनी सती न इच्छति कुले जातं एवं म
वक्तां श्रुत्वा लंपटा सत्कुले जाता धर्मशास्त्रार्थमश्रु
तः यानस्कृतं श्रुत्वा तेरर्थं सकामी इच्छति कामिनी शिव
वृष उवाच श्रुत्वा तन्मधुरां मे तेमे तत्कामुकस्य घसूस्यता वि
घ्रकभाकार रूपा मत्ता स्थाच सन्तते हृदये ल रथा
रामाशाश्वत्वम धुरभाषिणी स्वकार्यपरिनिष्ठलितं
सुरासक्ततं सदा कार्याथ्येमिला शिव सभामत्स्यर्थवा
क्यं सदा स्वांतमे लीनरूपा च प्रसन्नवदने तल्ला
श्रुत्वा ब्राह्मणी यासां च चरित्र महिता रूपिते तास को
विष्णेश्यो पंडितस्थ परस्त्रियम् निर्जने निर्ज
ने वापि रहस्यं च वहा स्त्रियाम :: ५

53

आगच्छामि त्वत्समीपमाज्ञया ब्रह्मणोऽधुना गांधर्वेण
विवाहेन त्वां ग्रहीष्यामि शोभने अहमेव शंखचूडो
देवविद्रावकारकः पुत्रवंशोद्भवो विश्वसहायामाहह
वैः पुरा अहमिहैव गोपो गोपपार्षदेषु च श्री
धरनाम्ना नवेंशोऽहं राधिकायाः शापतः जातिस्मरो
ऽहं जानामि त्वां हरिस्पर्शप्रभावतः जातिस्मराऽहं तुलसी
मत्स्पृहा हरिणाधुना नेमवरार्थेकाकी पानाना सिभा
रेत भुवि मां से भक्त मिकुंकोऽहं राधाभयात्ततः....
कांतमेवं विधं कांता शश्वदिच्छति कामतः त्वयाहम
धुना साध्वे विचारेण पराजितः स निंदितं ततः वाप्य
पुंवियः प्रमोऽस्थाः स्त्रिया जितः निंदन्ति पितरो देवा बां
धवाः स्त्रीजितं जनं स्त्रीजितं च मनः सा माता पितामा
ता च निंदति शुद्धे हिप्रो दशाहेन जाते मृतके तथा
भूमिपो द्वादशाहेन वैश्यः पंचदशाहतः शूद्रो मा
सेन वेदेषु मात्स्यवर्द्धापर्यंकरः स्त्रीविसीजितः शु
द्धः स्त्रीता द्वाहेन कालतः न गच्छ्यणतीच्छया तस्य पितं
रः पिंडं तर्पणं न गच्छन्त्यणतीच्छया देवास्तस्य पुष्पजला
दिकं किं तद्दानेन न तपसा जपहोमप्रपूजनैः किं वि
द्यया वा यशसा स्त्रीभिर्यस्य मनो हृतं विद्याप्रभावज्ञा
नार्थं मया त्वं च परीक्षितं कृत्वा परीक्षां कांतस्य वृणोति

ब्र॰
वै॰ प्र॰
५४
54

तिकामिनीवरं ददाय गुणहीनाय या वृद्धायाज्ञानिने
नथा दरिद्राय च मूर्खाय रोगिणे कुत्सिताय च क्रो
नकोपयुक्ताय चासंतद्भूस्मुखाय च पिंगलायाङ्गही
नाय चान्धाय च बधिराय च जडाय चैव मूकाय क्लीवतु
ल्याय पापिने ब्रह्महत्यां लभेत्सोपि यः स्वकन्यां द
दाति च शान्ताय गुणिने चैव यूने च विदुषे पि च वैष्ण
वाय स्वतां दत्वा दशवाजिफलं लभेत् यः कन्यापाल
नं कृत्वा करोति विक्रयं यदि विपत्तौ धनलोभेन कु
म्भीपाके स याति हि कन्यामूत्रपुरीषं च तत्र भक्षति पा
तकी कृमिभिर्दंशितः काकैर्यावदिन्द्राश्चतुर्दश तत
[illegible] विधानो वलमते जन्मजन्मनि वित्तं विक्री
णाति मांसं भारं वहति दिवानिशं इत्येवमुक्त्वा तुलसी
विरराम तपोवने पतन्त्रिमेनेत्तद्ब्रह्मलातपोरति
कमायधौ मूर्ध्नाननाम तुलसी शङ्खचूडश्च नारद
उवास समवदेवेशः शोवाच वचनं पोहितं ब्रह्मा वाच
किं करोषि शङ्खचूड संवादमनया सह गान्धर्वेण
विवाहेन त्वमिमां ग्रहणं कुरु त्वं वपुःषु रत्नं च सती
रत्नेषु स्त्रियं सती विदग्धायां विदग्धेन संगमो गु
णवान्भवेत् निर्विरोधो सुखं राजन्को वा त्यजति दु
र्लभं यो विरोधमुखं त्यागी स पशुर्नात्र संशयः किं

पश्यन्ति नेत्रकोणैर्ईदृशो गुणिनेस्मति देवानाममराणां
वरानन्वानां विमेदको यथा लक्ष्मीवल्लक्ष्मीशे यथाकु
स्मेवराधिका यथा मपिवसा विशी भवानीव भवे यथा
यथा धरा वराहे च यथा मीना हिमालये यथा शचीव ए
स्त्रयोव देपत्नी च यथानले रोहिणीव यथा चंद्रे यथा
कामी रतिःसती यथा दिलकश्पेव वसिष्ठे हृयतीव
यथा यथाहल्या गौतमे वेदवह्नेव कर्दमे यथाहह
स्पैमेनारायणे रूपामनोयथा यथाचदत्तिणाय स्वेय
यथा स्वाहाग्निनाशने यथा शचीमहेन्द्रे च यथा पुष्टिग
णेश्वरे देवसेना यथा स्कंदे धर्मे मूर्तिर्यथा सती सोभा
यथा स्त्रियाश्च वंशे वृद्धे न यथा भव श्रेनेन सार्द्धं सा विरं
हेदरोगं च सुन्दरी स्थाने स्थाने विहारं च यथेच्छं क्रुरु
तेने यथा ग्रामाग्रामस्त्रियो ग्रविंदं गोलोके पुनरेव च तत्पुत्र
वैवेकंठे शोवेच तृजेष्मृते स्मिति इत्येवमाशिषं कृत्वा नाखात
येप्रयथो विधिः गांधर्वेण विवाहेन जगदेहेतो वदान
जगदेहेतो च दानवः स्वर्गं दुन्दुभिवाद्य च पुष्पवृष्टि वेभू
वह सरे मेगाम यासार्द्धं वासगेहे मनोहरे मूर्छांसंप्रा
ण्य लक्ष्मी न वसंगमस्तंगतः निमग्नानि जैनी सार्धीसे
भोगसुखे सागरे चतुः षष्ठिकलामाने चतुः षष्ठिवि
धेस्तवि कामशास्त्रेयनिरूपितं तत्र मिकालोययेष्यिते त्रे

ब्र॰ गङ्गसंगमसंस्थे पुष्पं वै केसरी मनोहरं तस्मै वै सर्वदेवेशं गा
वै॰ प्र॰ ङ्गं च कारवस्मिके स्वरः अतीव रम्ये देशे च सर्वदेवैस्तु विव
५५ र्जितः पुष्पचंदनताम्बूलैश्च पुष्पचंदनवासुना पुष्पो
55
द्यानेन नदीतीरे पुष्पचंदनवर्जितः स्वर्हीनावस्थिको
रामे पुष्पचंदनवर्जिता भूषितो भूषणैर्नैव वस्त्रभूष
णभूषिता सर्वतैर्विरतिर्नोलिनेयो सौरतवर्जयोः
नहारमानेभ`` तैली लली लयामती स्वजने रसिका
यो स्वजहारवसभाववित् वत्सः चंदने वा स्मिनिलके
विजहारस्मा सव्वजयात्कृतस्यास्य सिंहरविडपत्रके
पतद्वतस्कारसंस्थे वनाविरवेटदेशे पुरा सादेदेतत्कहाम
पास्थकरभूषणलतणि राजानदाष्ट पुटकेदेदेदर्श
नदर्शने तत्कृतपुटलेस्याच प्रदेदेतस्य स्वगुणे स
रतो विरतो नो च ममप्रयाय परस्परं सर्वदेवेश वक्रतल
त्रय तन्मनसि वाञ्छितम् कुंकुमांकं चंदनेन समाव
तस्मै निकेटदे सर्वांगासंदेरम्य चकारवानुले
पनं सवासितेव तांबूलं वह्निप्रवेष्टनवासस्त ।
पारिजातस्य ऊरुमे जरारोगहरं परम् अमूल्यर
त्न निर्माणमंगुलीयकमुत्तमम् सुंदरं च स्मातिव
रं त्रिषु लोकेषु दुर्लभम् दासी तवाहमित्येव
मम प्रभ्रायपुनः पुनः

निमेषरहिताभ्भोवसकटालेचवृंदे सर्वतोवसमा
कृष्णचकारवत्तसिद्धिये सस्मितेवा`` ससादद्रशु
त्वंपंकजे ननामसपरयाभक्त्याहस्तामिनेगुणशालिने
सस्मितत्वन्मुखांभोजेलोचनाभ्यांययौपुनः चंचंवक
टिनेगंडेविंवोष्ठेपुनरेवच ददौतस्मैवसस्तुगंम``
वरुणालाहलेन नदाहतेरत्नमालांविपुलाकेयूरलंभे
ददौमंजीरयुग्मंचस्वाहाद्यावाहृतेवयत केयूरयुग्मं
ददौयायारोहिण्यांचेवकुंडले अंगुलीयकरत्नानिर
त्नाढ्यकरभूषणं शंखं`` सविरचित्रयरत्नैर्विषक
र्मणा विचित्रयाषकश्रोणीशोभावापित्तदुलेभा भूष
णानिवदनाचपरिहारंचकारह निर्मायकवरीभा
रेनस्याश्चमाल्यसेतुंन सविंत्रपत्रकंगंडेजयलेवस
मेतपा चंदेलेलाविचित्रभित्तुकंकंदृदेनेनसुगोयेना प
वितःपवितः चित्रैःसार्धकुंकुमविंदुभिः ज्वलत्प्रदीपा
कारंचसिंदूरतिलकंददौ ननाददर्पणंयुगलेमलप
र्घविनिर्दिते चित्रालक्तकरागंचनखेरस्ददौमुदा
सर्वतोसिद्धकुंकुमंलंसगरचरणांबुजे हेदेविनवदासो
हमस्मिवाधपुनःपुनः रत्नानिर्माणपानेनवाचहस्ता
सवलासि नेपावरेपरितमजरराज्ञाथ्यानीतनेरोददौ म
लयेदेवनिलयेशैलेशैलेवनेवने स्थानेस्थानेति

ब्र॰
वै॰ प्र॰
५८
56

रम्येचपुष्पोद्यानेनिर्जने कंदरीकंदरे सिंधुतीरे
चसुंदरीवरे पुष्पभद्रानदीतीरे नीरवाने मनोहरे
पुलिनेपुलिनेदिव्ये नंदोद्याने तवेनदे मधौमधुक
राणांचमधुरध्वनिनादिते विस्पंदने सुवासेन गंध
मादिने देवोद्याने देववने चित्रचंदनकानने चंप
कानांकेतकानांमाधवीनांचमाधवे कुंदानांमाल
तीनांचकुमुदांभोजकानने कल्पवृक्षे कल्पवृक्षे पा
रिजातवनेवने निर्जनेकानने स्थाने धर्मकांचनप
र्वते कांचिवने किंचनेकेकचुकेकोचनाकरे पुष्प
चंदनतल्पेचपुंस्कोकिलरुतश्रुते पुष्पचंदनसं
युक्त पुष्पचंदनवायुना कामुकांकामुकः कामं
लरेमेरामयासह नविच्छेदोनवोढः रमितेव
जगामसा हविषाकृष्णवर्त्मेवववृधेमदनस्तयोः
नयामहत्समागम्य स्वाश्रमेदानवातथा रम्यक्रीड
लयंकृत्वाविजहारपुनस्ततः एवंसबुभुजेराज्यं
शंखचूडः प्रतापवान् एकमन्वंतरंपूर्णंराजाराज्ये
श्वरोबली देवानामसुराणांचदानवानांचसंततं
गंधर्वाणांकिंनराणांराक्षसानांचशासितः हृता
धिकारादेवाश्चचरंतिभिक्षुकायथा पूजाहोमा
दिकंतेषांजहारविषयंबलात्

श्राश्रमेचाधिकारंचशश्वासम्भूषणादिकं निरूपमा
स्तदाः सर्वेचित्रपुत्तलिकायथा नैवसर्वेविषण्णाश्च
श्चजग्मुर्ब्रह्मणःसभां वृत्तांतंकथयामासुरुकडश्च
भूशेषुरूः ततोब्रह्मासुरैःसार्धंजगामशेषकमालयं
सर्वंसकथयामासविधानाचेदृशोविरं ब्रह्माशिव
श्चैतैःसार्धंवैकुंठंचजगामह तत्रलेभेपरंधामश्रि
गारश्रीहरेवरं सप्तापचवरंद्वारमाश्रमाणोहरेरहो
ददर्शद्वारपालांश्चरत्नसिंहासनस्थितान् शोभि
तामीनवेषेश्चरत्नभूषणभूषितान् वनमालावि
ताश्चसर्वान्श्यामसुन्दरविग्रहान् शंखचक्रगदापद्म
धरांश्चैवचतुर्भुजान् सस्मितान्पद्मवक्त्रांश्चपद्मने
त्रान्मनोहरान् ब्रह्मातान्कथयामासवृत्तांतंगम
नार्थकं तेनज्ञाचदत्तुलस्मेप्रविवेशतदाज्ञया प
वंचषोडशद्वाराणिगिरीशकमलोद्भवः देवैःसार्धंना
वलीमप्रविवेशहरेःसभां देवर्षिभिःपरिवृत्तांता
श्चैवचतुर्भुजैः नारायणस्वरूपैश्चसर्वैकौस्तुभ
भूषितैः पूर्णेंदुमंडलाकारांचतुरस्रांमनोहरां म
णीन्द्रसारनिर्माणांहीरसारसुशोभितां अमूल्यरत्न
खचितांरचितांस्वेच्छयाहरेः माणिक्यमालाजाला
मुक्ताशिकिविभूषितां मंडितांमंडलाकारैरत्नदर्पण

ब्र·
ल·वै·
प्र·५७

कोटिभिः इंद्रनीलसंनिभमेघैर्वेष्टितेनसुमनोहरे
सन्नतत्नपूर्णकुंभानांसमुद्रैश्चसमन्वितेन पारिजात
प्रसूनानांमालाजालैर्विराजितेन कस्तूरीकुंकुमाक्ते
श्चसुगंधिचंदनद्रवैः सुसंस्कृतेनसर्वत्रवासितेन
गंधवायुना विद्याधरीसमूहानांसंगीतैश्चमनोह
रे सहस्रयोजनायामेनपरिपूर्णेनचकिंकरैः ददर्श
श्रीहरिंग्वालांशकैश्चसखैःसह वसंतंतन्मध्यदेशे
येष्ठेरत्नतारकाहृते अमूल्यरत्ननिर्माणचित्रसिंहास
नस्थितं किरीटिनंकुंडलिनंवनमालाविभूषितंशं
खचक्रगदापद्मधारिणंचचतुर्भुजं नवीननीरद
श्यामसुंदरंसुमनोहरं अमूल्यरत्ननिर्माणसर्वभू
षणभूषितं चंदनोक्षितसर्वांगंबिभ्रतंकेलिपद्मं
प्ररतोन्नतमीनंचपश्यंतंसस्मितंसुदा शांतंसर
स्वतीकांतंलक्ष्मीधृतपदांबुजं भक्तप्रदत्ततांबूलं
भुक्तवंतंसुवासितं गंगयापरयाभक्त्यासेवितंश्वे
तचामरैः सर्वैःस्तूयमानंचभक्तिनम्रात्मकंधरैः
एवंविशिष्टंतंदृष्ट्वापरिपूर्णतमंप्रभुं ब्रह्मादयःसु
राःसर्वेप्रणम्यतुष्टुवुः तदापुलकांकितसर्वांगाः
साश्रुनेत्राःसगद्गदाः परयाचपरयाभक्त्याभीतानम्रा
त्मकंधराः पुटांजलियुतोभूत्वाविधाताजगतामपि

हसंतो ते कथयामासुर्विनयेन हरेः पुरः हरिस्तद्वच
नं श्रुत्वा सर्वज्ञः सर्वभाववित् प्रहस्योवाच श्लक्ष्णा
णं रहस्यं च मनोहरं श्रीभगवानुवाच शृणुध्वं
सुहृत्तमा तत्सर्वज्ञा नाभिपद्मज मद्भक्तस्य च गोपस्य
महातेजस्विनः पुरा ह्रा शृण्वधुनस्तवं इतिहासं
पुरातनं गोलोकस्यैव चरितं पापघ्नं पुण्यकारणं
श्रीदामनामा गोपश्च पार्षदप्रवरो मम सोऽप्याप दा
नवीं योनिं राधाशापात्सुदारुणात् तेनैकदाहमगमं
स्वालयाद्रासमंडले विहृत्य मानिनी देवी मम प्राणा
धिकापरं सा मां विरजया सार्द्धं विज्ञाय किंकरीयुता
त् पश्चात्क्रुधा साजगाम ददर्श चैव तत्र मां विरजा च
नदीरूपा सा तत्रैव तिरोहिता पुनर्जगाम सा कष्टा
स्वालयं सखिभिः सह मां दृष्ट्वा मंदिरे देवी सुदाम्ना
सहितं पुरा भृशं सा भर्त्सयामास मानीभूतं च सुस्थि
रं तद्दृष्ट्वा सहमानश्च सुदामा तां चुकोप ह सर्वतोभ
र्त्सयामास कोपेन मम संनिधौ तद्दृष्ट्वा कोपयुक्ता
सा रक्तपंकजलोचना बहिः कर्तुं चकाराज्ञां मम रला
मम संसदि सखीलक्षं समुत्तस्थावुदीरं तेजसा त्वं त
बहिष्कारं ते तूर्णं नत्वा तं च पुनः पुनः सा चैतद्व
नं श्रुत्वा समाकृष्टा शशापयेत यो हि रे दानवीं योनिमि

ब्र. वै. प्र. ५८ 58

मेवेदारुणंवचः नेगच्छेन्नेशापंनेवददेहं नेमांप्राणम्य
व वारयामास माता तष्टा रुदंती कृपया पुनः हे वत्स त्व
ंमागच्छ क्वयासीति पुनः पुनः समस्तार्येवतस्या
नेगाम सा च विक्रमा गोप्यश्च रुरुदुः सर्वे गोपाश्च
ति सदुःखिताः नैसर्वेराधिकाश्चापि तस्याद्वाचि
नामया श्राद्यास्यति तत्राहं न कृत्वा शापस्य पालनं स
दामा तत्र मिहागच्छेत्सकाच मालिवारिता गोलोकस
त्राहं वैक मन्वंतरं भवेत् इत्थियां जगन्नाथा तत्रिमे
वे वचनं श्रुते सपवंशाविहृत्स्य पुनस्तत्रैव यास्यति
महाबलिष्ठो योगेशः सर्वमायाविशारदः मम शूले
दहीत्वा वशीघ्रं गच्छतु भारते शिवः कोपात्संहारं म
म शूलेन दानवे ममैव कवचं कंठे सर्वमंगलमंग
ले विभर्ति दानवः शंखस्तस्मात् विजयी ततः तत्रैव ब्र
ह्मणाख्यितेन कोपि हिंसितुं क्षमः नत्वां वाचकश्चि
मि विप्ररूपोहमेव च सतीत्वभंगं तस्यात्र यत्र काले
भविष्यति तत्रैव काले तन्मृत्युरिति दत्तवरस्तया त
स्मात्संहारे वीर्यमपि विष्णामि निश्चितं तत्क्षणेनैव
तन्मृत्युर्भविष्यति न संशयः पश्चात्स देहमुत्सृज्य भ
विष्यति प्रियामम इत्युक्त्वा जगतांनाथो दत्वा शूलं ह
राय च शूलं दत्वा ययौ शीघ्रं हरिरभ्यंतरं मुदा ।

भारते वर्षे पुरा देवा ब्रह्मारुद्रपुरोगमाः ॥ इति श्रीब्रह्मवै
वर्त्ते महापुराणे नारायणनारदसंवादे प्रकृतिखण्डे तु
लस्युपाख्याने शंखचूडवधप्रसंगो नाम चतुर्दशोध्यायः ॥
॥ नारायण उवाच ॥ ब्रह्मा शिवं संनियोज्य संहारे दानव
स्य च जगाम स्वालयं तूर्णं यथास्थाने सुरास्तु ते चंद्रभा
गानदीतीरे वटमूले मनोहरे तत्र तस्थौ महादेवो देव
निस्तारहेतवे दूतं कृत्वा चित्ररथं गंधर्वेश्वरमीप्सित
तं शीघ्रं प्रस्थापयामास शंखचूडान्तिकं मुदा सर्वेश्वरा
ज्ञया शीघ्रं ययौ तत्र पुरं वरं महेंद्रनगरोत्कृष्टं कुवेरभ
वनाधिकं पंचयोजनविस्तीर्णं दैर्घ्येन द्विगुणं भवेत्
स्फटिकाकारमणिभिर्विमाणपानवेष्टितं सप्तभिः
परिखाभिश्च दुर्गमाभिः समन्वितं ज्वलदग्निनिभैः शा
श्वज्ज्वलितै रत्नकोटिभिः युक्तं सद्वीथिशतकैर्मणि
वेदीविचित्रितैः परितो वणिजां संघै नानावस्तुविराजि
तैः परितो रचितैः शश्वसनवैः शतकोटिभिः दिव्याश्र
याकारिभिः पूर्णैर्महाबलपराक्रमैः स्वेटैश्च सद्वेशैश्च
नानालंकारशोभितैः तोदृष्ट्वा पुष्पदंतोपि वरं द्वारं द
दर्श सः द्वारे नियुक्तं पुरुषं शूलहस्तं च सस्मितं तिष्ठ
न्तं पिंगलाक्षं च ताम्रवर्णं भयंकरं कथयामास सहृतो
ते जगाम तदनुज्ञया अतिक्रम्य नव द्वारं जगामाभ्य

प्रे· तोरं पुनः नकोपि रक्षतिष्ठत्वा हृतहृपमनस्यव गत्वा
वै प्र· सोभ्यंतरं द्वारं द्वारपालस्तुवावहृ रण्यस्य स्वर्वहृमांतेवि
५९ ज्ञायपितस्मीश्वरं सचतं कथयित्वावहृतेगत्वस्तुवाव
59 हृ सगत्वा शंभवेहृदेतद्ददर्श सुमनोहरं सभामंडलम
ध्यंस्य स्वर्णसिंहासनस्थितं मणीन्द्रविचितं चित्रंरत्न
दंडसमन्वितं रत्नकृत्रिमपुष्पस्तबकशालशोभितेस
दा भ्रमरैन मल्लकेसरस्वर्णच्छत्रमनोहरं सेवितेपा
र्षदगणैः रुद्रैः स्वेतवासोभिः सर्वेशं सदरं रक्ष्यरत्न
भूषणभूषितं मालानुलेपनसंलग्नं वस्त्रवरस्यतं पुनैः
दानवैन्द्रैः परिहृतं सर्वेशं सप्तकोटिभिः शतकोटि
भिरन्यैश्च प्रमथैर्हिरण्यपाणिभिः एवंभूतं वतं द्दृष्ट्वा
श्चर्येतस्य विस्मयः उवाच रणञ्जतान्तेयद्भक्तेशकरण
व पुष्पदन्त उवाच राजेन्द्रशिवहृतोहं पुष्पदन्ताभिधः
प्रभोः यद्भक्तेशोकरोणव तद्ब्रवीमिनिशामय राजे
न्द्रहिवदेवानामधिकारेच संस्थितं देवाश्च सर्वाणाय
तादेवैश्च श्रीरुद्रैश्चरौ प्रिये हरिदत्ताह्वशीलेवतेनम
स्थापितःशिवः पुण्यमन्दानदीतीरे वटमूले विले
वनः विषयेदेहितोपि च प्रह्वाकृनिश्चिते गत्वा
वसामि किंशंभुरथवांवदमामपि हृतस्यववनेश्च
ताशांवहृदः प्रहस्यव ःः ःः ःः

प्रभातेहं गमिष्यामि त्वं च गच्छेस्तु वा वद ॥ भगवानोवाचत
लोनैवदम्नृश्रुत्वाशोकेवूलस्थमीष्वरे शोकेहृदुस्व
चनेनदीर्घयघर्मारिष्टं एतस्मिन्नंतरे स्कंदःपश्चाजगाम
शिवोनंदिके वीरभद्रश्चनंदीचमहाकालःशुभङ्ककः
विषालाक्षस्तथाबाणश्चपिंगलाक्षो विकंकणः विरूपोवि
कटश्चैवमणिभद्रश्चवाष्कलः कपिलाक्षोदीर्घदंष्ट्रो
विकटस्ताम्रलोचनाः कालंकरोवलिभद्रकालजिह्वः
कुटीचरः गणोमनोरणश्चावीडओघोडंगमस्तथा अ
श्वाचभैरवोरोद्राकनूत्रेश्चकादशस्ततः हुताशनश्च
रुद्रश्चविश्वकर्माश्विनीचैतौ कुबेरश्चयमश्चैवकुनपतो
नलकूबरः वायुश्चवरुणश्चैवबुधश्चमंगलस्तथा
धर्मश्चशनिरीशानःकामदेवश्चवीर्यवान् उग्रदंष्ट्रा
वोग्रचंडीकोटवीकेठभीतथा स्वयंशतभुजादेवीभ
द्रकालीभयंकरी रत्नैरुद्गारनिर्माणविमानेपरिसं
स्थिताः रक्तवस्त्रपरीदानारक्तमाल्यानुलेपना रमं
तीचहसंतीचगायंतीसस्वरंमुदा श्रमयंदयतीभक्त
मभयाम्नाभयेविश्रं विभ्रतीविकटाजिह्नांसलोलाघो
रनादयंता एवघोरंवनंलाकारंगंभीरंयोजनायतं त्रि
शूलगगनस्पर्शशाकिंचयोजनायुतो शोषवकृगास
पंशश्वशांभयंकरं मुद्गरंमुसलंवज्रशक्तिफल

ब्र·
वै·प्र·
९·
60

कमण्डलुं वैष्णवास्त्रं वारुणास्त्रं वह्निं च नागपाशकं न
ारायणास्त्रं गान्धर्वं ब्रह्मास्त्रं गारुडं तथा पार्जन्यं च पाशुप
तं जृम्भणास्त्रं च पार्वतं माहेश्वरास्त्रं वायव्यं दण्डं संमोहनं
तथा अव्यर्थमस्त्रशतकं दिव्यास्त्रशतकं परे आगम
न तत्र योगेन योगिनीनां त्रिकोटिभिः भूताः प्रेताः पिशा
चाश्च कूष्माण्डा ब्रह्मराक्षसाः वेतालाः क्षेत्रपालाश्च राक्ष
साः चैव किंनराः नाभिस्तस्य सहस्रकं यः प्रणम्य च ईश्व
रं पितृपार्श्वे सभार्यो वसत्सुवामनतरात्तया रणवा
र्तां च साश्रुनेत्रा शुष्ककंठोष्टतालुका उवाच मधुरं सा
ध्वी हृदयेन विदूयता तुलस्युवाच हे प्राणनाथ हे
वं प्रतिष्ठ मे वक्षसि तं क्षणं हे प्राणाधिष्ठातृदेव रक्ष मे
जीवनं क्षणं यो तज्जन्म मम मायां ते यत्क्षेम मनसि वांछि
तं पश्यामि नाहं क्षणं किं वियोजनाद्यापि वासते सो
लायंते प्राणमेनमेनाटवं यं च मंतते उः स्वं मे च मयाट
ष्टं स्वप्ने चैव चरमे निशि तुलसीवचनं श्रुत्वा भुक्तापी
लातेश्वरः उवाच वचनं प्राञ्जो हितं सत्यं पथ्यं विनि
शांखचूड उवाच कालेन योजितं सर्वं कर्मभोगनिबं
धने शेष्टुहर्षं सुखं दुःखं भयं शोकमंगलं काले
भवंति वृक्षास्तत्काले पंबंतस्य कालतः क्रमेण पुष्प
वंतस्य फलवंतस्य कालतः

तेषां फलानि पक्वानि प्रभवंत्येव कालतः तेसर्वेफ
लिनः काले काले प्रयांति च भवंति काले भू
तानि काले काले प्रयांति च काले भवंति विश्वानि का
ले पश्यंति सुंदरि कालेस्सृजति स्रष्टा च पालनयाति
व कालतः संहर्ता संहरेत्काले सर्वं रतिक्रमेणते
ब्रह्मविष्णुशिवादीनां ईश्वरः प्रकृतेः परः स्रष्टापा
ता च संहर्ता सकलांशेन सर्वदा काले स एव प्रकृ
तिं मायये स्वेच्छया प्रभुः निर्माय प्राकृतान्सर्वान् विश्व
स्थान्स्वचराचरान् आब्रह्मलोकपर्यंतं सर्वं हि विश्व
मेव च प्रभवंति च कालेन न धर्मपि वनस्थं भज
सत्तं परं ब्रह्मरायेशं त्रिगुणात्परं सर्वेशं सर्वरू
पं च सर्वात्मानं तमीश्वरं जनं जनेन सृजति जनं
याति जनेन यः हरेज्जनं जनेनैव तं कृष्णं भज म
नते यस्याज्ञया वाति वातः शीघ्रगामी मसंततं
यस्याज्ञया वाति वातः शीघ्रगामी मसंततं यस्याज्ञ
या च तपनः तपत्येव यथाक्षणं यथाक्षणे वर्षतो
यो मरुत्संस्मरन्निजेन तु यथाक्षणं दहत्यग्निश्चयो
मर्त्यभीतवत् मृत्योर्मृत्युं कालकालं यमस्य च यम
परं चिंतस्रष्टुस्स्रष्टारं पालकस्य पालकं भवेत् सं
हर्तारं च संहर्तं श्रीकृष्णं शरणं व्रज को वे प्रकस्य के

प्र·
वै प्र·
६१
61

षांवामर्वैवं ध्रुं भजप्रिये अहं कोवावनेवाकाविधि
नायोजितास्त्रिया त्वयासार्धं कर्मणाच पुनस्तेन वि
योजितः अत्रानेकान्तदुःशोके वियतौवनपंडितः स
खेदः खेभ्रमसेववक्रनेमिक्रसेणव नारायणेन स
वैशंकान्ते प्राप्स्यसि निश्चिते नपःकृतं यदर्थं वपुरा
वर्धितं काश्रमे मयातं तपसा लब्धाक्रमस्व॰ वैवे
णव हेरघ्वेनव तपो हरिं प्राप्स्यसि काकिनि हृदा
वनेवेगाविंदेगोलोकेवलभिष्यति अहं ग्रासस्वामित
लोके तनुस्त्वकाचिदानवी नवद्रस्त्रियातंवंवाव
द्रस्यामि सतने भागमृगाविकाशायाङ्गारतनंच सह
लेभ पुनर्यासस्वामितत्रैवकः शोकोमनृणासिये
नवेदहं परिलस्व्रद्विच्चनृपविधायच नकालेभ
स्मामि हरिं माकोनेकातराभव इत्सुक्वावस्थितातव
नयामाहं मनोहरे सद्मापशोभनेनतम्पुष्पचंदन
वर्जिते नानाप्रकारविभवैक्कारत्नमंदिरे रत्न
प्रदीपसंयुक्तेस्त्रीरत्नप्राप्य सुंदरी तिनायरजनी
राजक्रीडाकोतनकमंगलैः कृत्वावत्सिकांतांतांतू
नी सखितुः खिन्ना कृपाट्टीनिरागांनिमग्राशोक
सागरे पुनस्तावाथयामासादिद्यज्ञानेनज्ञानवित
पुराकृसेनपदंतेभोअरे तत्त्वमुत्तमम ।।

सर्वत्सप्रदं तेन तं सर्वशोकहरं परं ज्ञानं संप्राप्य
सा देवी प्रसन्नवदनेक्षणा क्रोडे चकार हर्षेण सर्व
सर्वेतिनश्वरं नोर्दयन्ती च क्रोडात्तौ निमग्नौ सुखसा
गरे पुलकांचितसर्वांगौ मूर्छितौ निर्जने शुभे अंग
प्रत्यंगसंयुक्तौ सुप्रीतौ सुरतोत्सुकौ एकांगौ च त
थातौ द्वौ चार्द्धनारीश्वरौ यथा प्राणेश्वरं च तं लक्ष्मी
मी मेने प्राणाधिकं परं प्राणाधिकां च तां मेने राधेश
णेश्वरी सती तौ स्थितौ सुखसंभोगं च तं स्थितौ सुंदरौ
समौ सर्वेशौ सुखसंभोगादवेष्टौ समनोहरौ क्षण
संचेतनं तौ च कथयंतौ च सत्कथां कथां मनोरमां
दिव्यां रहसि तौ च क्षणं पुनः सुखं वितौ च ताम्बूलं च
जेतां प्यापरस्परं परस्परं सेवितौ च सुश्वेत
चामरैः नवेशयानौ सानंदौ च सस्मितौ च क्षणं पुनः
क्षणं केलिनियुक्तौ च वक्रेक्षौ च समन्वितौ सुरतौ
विरतिर्नास्ति तयोर्हि सुखपंडितौ सततं जययुक्तौ
द्वौ क्षणेनैव पराजितौ इति श्रीब्रह्मवैवर्ते महापु
राणे प्रकृतिविवेके नारायणनारदसंवादे तल्प
पाख्याने कृष्णशिशुवरूपसंभोगो नाम पंचदशः १५
नारायण उवाच श्रीकृष्णस्य मनसा ध्यात्वा राजा कंस
परायणः उद्यायात्राहिते हर्तेषु पातनस्मात्मनो हृदा

ब्र. न्द्राविवासं परिधाय स्नाता मंगलवारिणा धौते
वै. प्र. वाससी धृत्वा कृत्वा तिलकमुज्ज्वलं चकाराह्निक
९२ मावश्यमभीष्टदेववंदनं दध्याज्यमधुलाजं च ददर्श
62 वस्तुमंगलं रत्नश्रेष्ठं मणिश्रेष्ठं वस्त्रश्रेष्ठं च कांचनं
ब्राह्मणेभ्यो ददौ भक्त्या यथा नित्यं च नारद अमूल्यर
त्नं यत्किंचिन्मुक्तामाणिक्यहीरकं ददौ विप्राय गुरवे
यात्रामंगलकृत्याय हितवे गजरत्नमश्वरत्नं धनरत्नम
नोहरं ददौ सर्वं दरिद्राय विप्राय मंगलाय च भांडारा
णां सहस्रं च नगराणां नियुतकं ग्रामाणां शतकोटि
श्च ब्राह्मणेभ्यो ददौ मुदा पुत्रं कृत्वा तु राजेंद्रं सर्वेषु दा
नवेषु च पुत्रे समर्प्य भार्यां च राज्यं च सर्वसंपदं प्रजा
श्च वरसंघं च भांडारं वाहनादिकं स्वयं सन्नाहयुक्त
श्च धनुःपाणिर्बभूव सः भृत्यद्वारा क्रमेणैव चका
र सैन्यसंचयं अश्वानां च त्रिलक्षेण लक्षेण वरहस्ति
नां रथानामयुतेनैव धानुष्काणां त्रिकोटिभिः त्रिको
टिभिश्चर्मिणां च शूलिनां च त्रिकोटिभिः कृत्वा सेनाप
रिमितां दानवेंद्रेण नारद तस्यां सेनापतिश्चैकायु
द्धशास्त्रविशारदः महारथः स विज्ञेयो रथिनां प्र
वरो रणे त्रिलक्षाक्षौहिणीसेनापतिं कृत्वा तु रा
धिपः त्रिंशदक्षौहिणीवाद्यभांडौघं च चकार ह ।

वह्निबिंबभूवशिविरात्मनसाक्षीहरिंस्मरन् । रत्नेंद्र
सारनिर्माणविमानमारूढो हंसः गुरुवर्गानुग्र
हकृतप्रश्रयप्रोशंकरोतिकं शुष्कभद्रानदीतीरप्रश्र
नयवटस्तुभे सिद्धाश्रमेच सिद्धानां सिद्धक्षेत्रेच ना
मतः कपिलस्य तस्यानेत्रणपतेत्रेचभारते पश्चि
मोदधिपूर्वैवमलयस्यचपश्चिमे श्रीशैलोत्तरभा
गेवरांयस्मात्दनदक्षिणे पंचयोजनविस्तीर्णेदैर्घ्ये
शान्तगुणातथा शाश्वतीजपश्रणोच शुष्कभद्रान
दीशुभा तयापादशियाभार्याशाश्वत्नेभागपसेशु
ना शुद्धस्फटिकसंकाशाभारतेचमहेश्वपदाशाव
तीमिश्रितावनिर्गतासाहिमालयात् गोमतेवाम
नः कृत्वाप्रविष्टापश्चिमेदधौ तत्रगत्वाशेवशुभे
दक्षिणेद्रशेखरं वटमूलेसमासीनंसूर्यकोटिस
मप्रभं कृत्वायोगासनंदृष्ट्वा शुद्धाशुंतंचसस्मिते
शुद्धस्फटिकसंकाशंज्वलतंब्रह्मतेजसा त्रिशुणेश
दक्षिणपरंव्याघ्रचर्माम्बरंपरं तप्तकांचनवर्णाभंज
टाजालेचविभ्रतं त्रिनेत्रंपंचवक्त्रंचनागयज्ञोपवी
तिनं हस्तेजनघहस्तहस्तेवरिपहस्तकरंपरं भक्त
हस्तेहरशान्तंगौरीकान्तंमनोहरं तपसाफलद
तारंदातारंसर्वसंपदां प्राप्नोतेसप्रसन्नास्यभक्ता

ब्र॰
वै॰ प्र॰
९३

63

त्रयहङ्कारकं विश्वनाथं विश्वरूपं विश्वबीजं च विश्व
जं विश्ववेद्यं विश्ववंद्यं विश्वसंहारकारणं कारणका
रणानां च नरकार्णवतारणं ज्ञानप्रदं ज्ञानबीजं ज्ञा
नानंदं सनातनं एवं कृत्वा विमानाग्रं ते दृष्ट्वा दानवे
श्वरः सर्वैस्तार्थं भक्तियुक्तः शिरसा प्रणनाम सः वाम
नो भद्रकालीवनमध्यःस्थितः आशिषं च ददौ तस्मै
कालीस्कथयश्च शंकरः उत्तस्थुराशिनं दृष्ट्वा सर्वे नरेश्व
रादयः परस्परं च संभाषं ते चक्रुस्तत्र संप्रति राजा कु
लानसंभाषामुवास शिवसन्निधौ प्रसन्नात्मा महादे
वो भद्रकालमुवाच ह महादेव उवाच विधाताज
गतो ब्रह्मा पितामहस्य धर्मवित् मरीचिस्तस्य पुत्र
श्चैव सत्वानो च धार्मिकं कश्यपस्त्वापि तनयोऽथ धर्मि
ष्ठः प्रजापतिः दक्षः श्रीमद्देवो भगवांस्तस्य कन्याश्च
योदश तास्वेका च यत्तुः स्वाधीनस्तेभाग्येन वर्द्धिता
वतां शिशादनो पुत्रा दानवास्तेजसोल्बणाः तेषु को
विश्वविनिश्च महाबलपराक्रमः तमग्रो धार्मिको
दैभो विष्णुभक्तो जितेंद्रियः जपजापपरमं मंत्रं पु
ष्करेलतवन्तरे शुक्राचार्यगुरुं कृत्वा कुलस्य प
मात्मनः तदातां तनयं प्रापयं कुलस्य परायणं
पुत्रं तं पार्श्वदैत्यगणयो ये पुच स धार्मिकः ।

अथुनाभाधिकाशापाङ्गारतेदानवेश्वरः आत्रलते
भपर्यंतत्रमेमेनचवेस्तवः सालोकसाम्मिताभी
येस्मान्नूष्यत्वेहरेरपि दीपमानेनरदृक्तानिवेसवाते
वतेविना अमत्वेममरत्वेवातद्धमेनचवेस्तवा हे
स्तवेवामरत्वेवानमेनेगणनास्तव हृकसभृतकस्यते
किंवादेवानांविषयश्मे देहिराजंचदेवानामत्री
तिरत्तरभूमिप ज्ञानिनोहृस्पपापस्यकलानाहेति
षोडशी स्वतेपदांचहानिवपहिराजेहमन्यसे स
वीवस्थावसमताकेघोयातिवसर्वदा आलाएष्वा
तिरोभावोलयेप्राकृतिकेसदा आविर्भावश्चनलस्य
प्रभवोदीपवेङ्कया ज्ञानवृद्धिश्चतपसास्वरतिलोम
स्पनिश्चिते करोतिस्टहिज्ञानेनस्टष्टास्तेपिक्रमेण
वपरिपूर्णतमोयमौसत्यसमाश्रयः सदा त्रिभागः
सोपित्रेतायाद्विभागोद्वापरेस्तुतः एकभागः कले
पूर्वेतद्धासस्वक्रमेणाच कलामात्रंकलेःशेषेकृष्ण
वेदकलोपमा याहकेजोरवेत्रीषेनतनाहकशिशि
रेपुनः दिनेपुयाहक्तध्याहेसायंप्रातनेनत्सम उद
येजातिकालेनवाल्यतोवक्रमेणाव प्रकोऽतावतम
स्याकालेसपुनरेवसः दिनेप्रच्छन्नतायातिकाले
नेडदिनेचने राजप्रसलेकंपितस्यपुनरेवप्रसन्नता

ब्र·
वै· प्र·
६४

64

परिपूर्णतमः स्वेच्छः पृथिव्यां यावत्तादृशः तादृशेन
मेव निमेषेण यया ति दिने दिने पुनस्तस्य हितो याति प
रः कृष्णो दिने दिने संपूर्ण पते ...... पलेककलि
लयत्सप्रणा गच्छत्यल्ले दिने स्तानोऽस्ति हिने निरंजयते
कालेन चैव भवेच्छ्रीकृष्णो यदृच्छया कलमेदके भविष्यति
बलिं चैव यदृच्छया समता के पुना कालेन रक्षिता स्यापा
सर्वाधारा वसंपदा कालेन लेनि मग्रा सानि रा भूताबि
यन्नता कालेन नश्यन्ति विश्वानि सर्वलेस्य वकालनः च
राश्वरा क्रकालेन न नश्यन्ति प्रभवेति च ईश्वरस्यैव मम
तो कृष्णस्य परमात्मनो ब्रह्मस्व जयाय स्मादंस ब्रि
प्राकृते लये ब्रह्मणं वापि दृष्टाभिवारं वारं पुनः पुनः
स च प्रकृति रूपश्च स एव पुरुषः स्मृतः स चात्मा सर्व
जीवश्च नाना रूपधरः परः करोति सततं यो हि तन्ना
म गुण कीर्तनं कालमृत्युं स जयति जन्म रोग जराभ
यं दृष्टा कृतो विधिलेन यानाविसृष्टो भव ब्रह्मके
न सृष्ट कृतो वयो विधिनाकृताः कालाग्नि रुद्र संहा
रे नियोग विषयेन च ब्रह्मके गामि सततं तेन नामगुण
कीर्तनं तेन मृत्युं जयो हेच ज्ञानेन नानेन निर्भयः स्व
श्व मृत्योदया यानिवेदनं तयादिवरागः इत्थं कालं
च सर्वेशाः सर्वज्ञः सर्वभावनः ॥

विरामस्यसर्वस्यसभामध्येचनारद राजातत्रच
नेक्लत्वाप्रणामञ्चपुनःपुनः उवाचमधुरंदेवप
रंविनयपूर्वकं शंखचूडउवाच त्वयाधिकृष्ठितं
नाथसर्वंसत्यंवचनान्ततं तथापिविपाण्येस्वप
तामनिवेदने त्वानिडोहीमहत्मार्यं त्वयोक्तमधुना
त्रयतः गृहीत्वातस्यसर्वंत्वज्ञतःप्रस्थापितोबलिः
मयासहतंतंसर्वंमूर्धमैश्वर्यमीश्वरं सुतलाश्वतत्पूर्वं
त्वेनात्वहारेगदाधरः सभ्रातृकोहिरण्याक्षःकथं
दैवैश्चहिंसितः शुंभादयःचासुराश्चकथंदेवैनि
पातिताः पुरासमुद्रमथनेपीयूषंभक्षितंसुरैः क्ले
शभाजोवयंतत्रतेःसर्वेःफलभाजिनः क्रीडाभाण्ड
मिदंविश्वंकृत्स्नस्यपरमात्मनः यस्मैयत्रसदादाति
तस्मैस्त्वैश्वर्यंभवेत्तदा देवदानवयोर्वादःशश्वन्नैमि
त्तिकःसदा पराजयोजययोस्तेषांकालेऽस्मान्क्रमेण
च तवावयोर्विरोधेवागमनंनिष्फलंपरं सर्वसंबं
धिनोर्वयो ··रीशस्यमहात्मनः इयंतीमहतीलज्जा
स्पर्धास्माभिःसहप्रभुना मतोऽधिकाचसमरेकीर्तिर्हा
निपराजये शंखचूडवचःश्रुत्वाप्रहस्यचत्रिलोच
नः युक्तमाहतोहरैवमधुनाकैटभेनच हिरण्यक
शिपोरासीत्संहतेनमहात्मना हिरण्याक्षस्ययुद्धं

ब्र·
वै प्र·
६५
65

वपुनस्तेनगदाभृता त्रिपुरैः सह युद्धं च ममापि
च पुराकृते सर्वेभ्यः सर्वमातृः शक्तिमाया च बभूव
ह सह ब्रह्मादिभिः पूर्वं समरे परमाद्भुते पार्षदप
प्रवरस्त्वं च श्रीकृष्णस्य परमात्मनः ये ये हतास्त्वया ते दै
त्याः नहि कोपि त्वया समः कलांशा महती राजन्मम
युद्धे त्वया सह सगणानां शरणे सैव प्रेषितस्त्वं हरेर
हो देहि राज्यं च देवेभ्यः चालेकरह कारणं कृतो
तस्यो शंखचूड उवाच मामे सह सत्वरः इति श्रीब्रह्मवै
वर्ते महापुराणे नारायणनारदसंवादे प्रकृतिख
ण्डे तुलस्युपाख्याने शिवशंखचूडसंवादोऽध्यायः ९
नारायण उवाच शिवं प्रणम्य शिरसा दानवेंद्रः
प्रतापवान् समारुरोह चयुष्यतेन बभूव पराङ्मु
खो बभूव स्मे च महत्त्वाः स्कंदस्य शक्तिपीड्याने
दुर्दुर्भयः सैन्यं पृष्ठतः शिवं बभूव ह स्कंदस्योपरि
नेदेव समरे च भयंकरे स्कंदस्य समरं दृष्ट्वा सम
हद्भुतमुल्वणे दानवानां क्षयकरं यथा प्राकृति
केलयं राजाविमानमारुह्य शरवर्षं चकार सः
रूपस्य शीरहृष्टिश्च घनस्य वर्षणं यथा महाघो
रपकारं च वह्निस्थाने बभूव ह देवाप्रदुद्रुवुः चोमय
वे नन्दीश्वरादयः एकश्च कार्तिकेयः तस्थौ समरमूर्धनि

पर्वतानांचसर्पाणांशिलानांशिखिनांतथा घोरास्त्र
कारहृष्टिंचडुर्वार्यंचभयंकरी रूपस्यशरहस्राव
षट्वक्त्रःशिवनंदनः नीरदेनचसोरेणसंछन्नोभा
स्करोयथा धनुःविछेदस्कंधस्यडुर्वाहंचभयंकरं
वभंजचरथंदिव्यंविछेदरथचोटकान् मयूरंजर्ज
रीभूतंदिव्यास्त्रेणचकारह शक्तिविक्षेपसूर्याभांत
स्यवत्सविद्यातिनी ततोमूर्छांचसंप्रापवकारचेत
नेपुनः रदृष्टोत्ताननिधन्तर्दिव्यंघटतेविस्मनापुरार
त्नैरस्मारनिर्माणयानमारुह्यकार्तिकः शस्त्रास्त्रव
दृष्टिमाचचकाररणमुल्बनं सर्पांश्चपर्वतांश्चैववृ
क्षांश्चप्रस्तरांस्तथा सर्वांश्चिछेदकोपेनदिव्यास्त्रे
णशिवात्मजः वह्निंनिर्वापयामाससपार्जन्येनपन्नगा
पवान् रथंधनुश्चविछेदशंकरसूनुस्सलीलया
सन्नाहंसारथिंरत्नकिरीटमुकुटोज्ज्वलं विक्षेपश
क्तिंचोल्काभांदानवेंद्रस्यवक्षसि मूर्छांसंप्रापराजा
वचेतनेचचकारसः आरुरोहयानमसंख्यधनुर्जेशा
स्तवरः चकारशरजालंचमायिपामायिनांवरः
गृहीत्वाछादसमरेशरजालेननारद जयाहशक्ति
मव्यर्थांशतसूर्यसमप्रभं प्रलयाग्निशिखोरूपां
विक्षेपतेननाहता विक्षेपतांचकोपेनमहावेगेन

ग्रं·
वै·प्र·
५५
66

कार्तिके यथाशक्तिः ·· नक्षत्रे वह्निराशिखिरिवोज्ज्वलः
मूर्द्धाभिषेशान्यशक्त्यांचकार्तिकेयो महाबलः काली
त्कृतानातंकोडेविनयेशीवसन्निधौ शिवलिंगवापित्वा
नेनस्नीवयामास लीलया दृढोबलमनेनेवसवन
स्थाप्रतापवान् शिवःस्वमेवमेदेवास्वेश्रयामासम
त्वरः दानवेंद्रस्वमेमेचयुद्धारेभीवभूवह स्वयम
हेहोयुद्धयेसार्थचहरूपवणा भास्करोयुद्धयेवि
प्रचितिनामरूसत्वरः देभेनमहेद्वस्वचवाकास
मंवरे कालस्वरेणकालस्यगोकर्णेनकृतांशनः
कावः कालकेयनविमुकर्णीमेयनव मयंकरेण
रुंकस्वमहोरेणयमसत्यया कालविद्रकेनवरुणः
वेयलेनसमीरणः बृहस्पत्यूनदृष्टेनकोलेनश
नेश्वरः जयैतारत्लसारेणवसवैवववसागणोः श्व
श्विनौचदीप्तिमतापूषेणनलकूवरः धुरंधरेण
धर्मस्य मेद्रकोलेण मंडलः शोभाकरेणवे ·· नः
पिठरेणचमन्मथः गोकामुखेन पूषेण विद्रूत
वध्वजेनच काचीमुखेन पिठरेन पूषेण सहनेकिन्ना
विश्वनवपलाशेनवादिसायुयुधुःपर एकाद
शाद्रिकूहास्येकेकादशभयंकरैः माहामसीव यु
युधेवाद्रवेरादिभिःसह नंदीप्रमादयःसर्वेदान

वानोगणैः सह पुष्पदन्तश्च महाप्रचण्डे प्रलये च भयंकरे
वटमूले च शंभुश्च तस्थौ कालात्मा स्वतेजनैव सर्वे च
ययुः सैन्यसमूहास्ते तत्र मुने रत्नसिंहासने रम्ये
कोटिभिर्दानवैः सह उवास शंखचूडश्च रत्नभूष
णभूषितः शंकरस्यैव योधाश्च दानवैश्च पराजिताः
देवाश्च दुद्रुवुः सर्वे भीतास्त्रस्तविक्षताः चकार को
पं स्कन्दश्च देवीभ्यश्चाभयं ददौ बलं च स्वगणानां चव
र्धयामास तेजसा स्वयमेकश्च युयुधे दानवानां गणैः
सह शतैस्त्रिकोटीनां शतं कैः समरे संजघान ह खर्पर
पातयामास काली कमललोचना पपौ रक्तं दानवा
नां च व्यासा शंखर्परं दशलक्षं गजेन्द्राणां शतल
क्षं च घोटकं समादायैकहस्तेन मुखे चिक्षेप लीलया क
बन्धानां सहस्रं च ननर्त्तानां तेन मुने स्कन्दस्य शरजा
लेन दानवास्तत्र विक्षताः भीतास्ते दुद्रुवुः सर्वे महाब
लपराक्रमाः विप्रपर्वा विप्रचित्तिर्दम्भाश्चापि भयंकराः
स्कन्देन सार्धं युयुधुश्च सर्वे क्रमेण च कलाविजक
मन्तेश्वरत्नकान्तिके शिवः वीरास्ताम तुजगस्तुश्चते
चनेन्द्राश्चरादयः सर्वे देवा यक्षगन्धर्वाः पलगात्क्षसकि
न्नराः वायुभांउस्त्रबकरुणः शान्तकौ मधुवाहकः सा
वगताश्च संग्रामे सिंहनादं चकार ह देव्याश्च सिंहना

ब्र·
वै· प्र·
६२
67

दैत्यशत्रुः मूर्छां च दानवाः अहो दृष्टा मम शिवं चकार
च शत्रुः शत्रुः दृष्ट्वा ये यो च माधीकेनन तेरणमूर्ध्नि
उग्रदंष्ट्रा वो ग्रदंष्ट्राकोटदेवी चयं यामथुः योगिनीनां
डाकिनीनां गणाः स्वर्गणादयः दृष्ट्वा कालीशं खड्ग
धारी त्रस्ता जिसमायेयो दानवाश्च भयं शत्रुराजानो
ऽपी भयं ददौ कालीविलीप वह्निं व प्रलयाग्निशिखोप
मे राजा निवारयामास पार्जन्येन च लीलया विलेपवा
रुणंमावतलीक्षेमनलहृदद्धुतं गांधर्वेण वविष्ठे ददा
नैवेद्येण लीलया माहेश्वरेणा विलेपकाली वह्नि
शिखोपमे राजा जगातलक्ष्मी चैव सर्वेन च लीलया
नारायणास्त्रमो देवी विलेपमंत्रपूर्वकं राजा तेना
मनेन दृष्ट्वा वारुण्यास्त्रेण ददौ दुर्धे जगाम तत्र हस्तं प्रल
याग्निशिखोपमे पपात शांवद्रूत्वमश्चमत्ताव दउ
वद्रुवि अत्रोमेलमाच निलेपयतेलामंत्रपूर्वकं ब्र
ह्मास्त्रेण महाराजा निर्वाणमथ चकार ह विलेपाती
च दिव्यायोमोदेवी मंत्रपूर्वकं राजा दिव्यास्त्रजाले
न निर्वाणं च चकार ह देवी विलेपशक्तिं च यत्नतो·
योजनायतां राजा ·· तीलाजालीनशातां खड्गं चका
र ह नयाह मंत्रपूजां चैव देवी पाशुपतं ऋषा नते
मेव निखिद्धा च वायव्यं प्रदशरीरिणा ।:

रक्तपात्रप्रपतेनाखिलरूपस्य च महात्मनः यावदस्मै
वैकुंठस्य कवचं वहरेरिति यावत्तावन्नमस्तीतिस
मास्कन्दयोधितः तावदस्यजरामस्तुनाश्लीतिव
ल्लितोदयः इमाकर्णप्रभद्रकालीनतिश्चिक्षेपसा
ती शतलतेदानवानांजग्राहलीलयातथा यल
जग्राहवेगेनशंखचूडभयंकरी दिव्यास्त्रेणहती
तोनवारयामासदानवाः सर्वविक्षेपसादेवीग्री॰
कस्पृष्ठायपप्रेपरे दिव्यास्त्रेदानवेन्द्रः शतविंडचका
रसः पुनर्ग्रलमहादेवीवेगेनवज्रगामतं सर्ववि
देश्वरीश्रीमालहृपेदानवेश्वरः वेगीनमुष्टिनाका
लीकोपयुक्ताभयंकरी वर्भजवरएतस्यजवान
मारयिस्मती साचशीलेचविक्षेपप्रलयाग्निशिखो
पमं वामहस्तेनजग्राहशंखचूडस्यलीलया मुष्ट्या
जघानतंदेवीमहाकोपेनवेगतः वज्रामव्यथापा
दैत्यः क्षणंमूर्छामवापह क्षणेनचेतनांप्राप्य
दैत्योवप्रतापवान् नवकारवाक्रयुद्धं देव्यासहनना
मते देव्या ··· हंचविच्छेदजग्राह ··· स्वतेजसा नाम
विक्षेपतांभक्त्यामास त्रुशाचैवैसवः सहीतादानवे
देवीध्रामयित्वापुनःपुनः ऊर्ध्वंवप्रेरयामासमहा
वेगेनकोपतः ऊर्ध्वात्पपातवेगेनशंखचूडःप्रता

ब्र॰
वै पु॰
९९
68

पवान् निशम्यचसप्तुनस्तोत्रंप्रणम्यभद्रकालिकां
रत्नेंद्रसारनिर्माणेविमानेचमनोहरे आरुरोहहर्षे
प्रेकानविश्रांतामहारणे दानवानांचलतंजमासे
वापिलथाहरे पीतात्पुक्ताभद्रकालीजगामशंक
रांतिके उवाचरणहृतांतेपीतांयथायथाक्रमं स्क
न्दाजरुासमशंभुश्चदानवानांविनाशके ललेचदान
वेंद्राणांरचिंतांहरणेप्रुना उद्धृतंभूतामाहतंतदंसे
पुरुक्तं‥मीश्वरे संग्रामदानवेंद्रस्यहतेपाशुपत
नवै ग्रवध्मलवराजेनिवामवभूवाशरीरिणी गा
नेंद्रस्यमहाज्ञानीमहाबलपराक्रमा नचविलेय
मध्यंस्वविछेदममसायकं इतिश्रीब्रह्मवैवर्तेम
हापुराणेनारायणनारदसंवादेप्रकृतिखंडेम
लम्भपाख्यानेकालीशंखचूडसमरदशोध्यायः ९
नारायणउवाच शिवस्तंत्रंसमाकर्ण्यतत्त्वज्ञानविशा
रदः ययौस्वयंचसमरेसगणैःसहनारद शंखचू
डः शिवंदृष्ट्वाविमानादवरुह्यच ननामपरयाभ
क्त्याशिरसादंडवद्भुवि नेत्रप्रणम्यवेगेनविमान
मारुरोहसः तूर्णंचकारसन्नाहंधनुर्जग्राहदुर्वहं शिवस्य
नवयोर्युद्धंपूर्णमब्दंबभूवह नवभूववबलयोर्ब्रह्मन्
नजयपराजयौ न्यस्तशस्त्रश्चभगवान्सन्नद्धश्चमदानवः

ण्यश्च्यः शंखचूडस्य हृष्टहृष्टो वृषभध्वजः दानवानां
च शतकं उद्धर्तुं च बभूव ह रणे प्रवृत्तास्ताः शंभुर्जी
वयामास तान्विभुः एतस्मिन्नंतरे वृद्धब्राह्मणः पर
यामुदा आगत्य च रणे स्थानमुवाच दानवेश्वरं वृ
द्धब्राह्मण उवाच देहि भिक्षां च राजेंद्र मह्यं विप्राय
सांप्रतं त्वं सर्वसंपदां दाता यन्मे मनसि वांछितं नि
राहाराय वृद्धाय तृषिताय तरायच पश्चात्त्वां कथ
यिष्यामि पुरः सत्यं च कुरु वेति ओमित्युवाच राजेंद्र प्र
सन्नवदनेक्षणः कवचार्थी जनः सोहं इत्युवाच ति
मायया तच्छ्रुत्वा दानवश्रेष्ठो ददौ कवचमुत्तमं गृही
त्वा कवचं दिव्यं जगाम हरिरीश्वर शंखचूडस्य रूप
ण जगाम तुलसीं प्रति गत्वा तस्यां मायया वीर्या
धानं चकार ह अथ शंभुर्हरेः शूलं जग्राह दानवेश्व
ति श्रीक्षमयाद्भुमार्तांडशतकप्रभमुज्ज्वलं नाराय
णाधिष्ठिताग्रं ब्रह्मादिभिर्निषेव्यमे शिवाधिष्ठानं
लेवकालाग्न्यधिष्ठितधारकं किरणावलिसंयुक्तं
लयाग्निशिखोपमं दुर्निवार्यं च दुर्धर्षं मव्यर्थं वैरि
घातकं तेजसा चक्रतुल्यं च सर्वशस्त्रास्त्रसारकं शि
वकेशवयोरन्यदुर्वहं च भयंकरं धनुःसहस्रे दै
र्घ्यं प्रस्थेन शतहस्तकं सजीवं ब्रह्मरूपं च निर्मि

रूपमनिर्मिते संस्कृते सर्वस्त्रीतोऽमले च स्वावलील
या विलेपचूर्णके कृत्वा शंखचूडे च नारद राजाप्यप
परिस्पृश्य श्रीकृष्णस्य चरणांबुजे ध्यानं चकार भक्त्या च
कृत्वा योगासनं दिव्या शूलं च भ्रमणं कृत्वा पपात
दानवोपरि चकार भस्मसमानं च समर्थं चावलील
या राजाप्यवादीत्स्वरूपं किशोरं गोपवेशकं द्विभु
जं मुरलीहस्तं रत्नभूषणभूषितं रत्नेन्द्रसारनिर्माणं
वेष्टितं गोपकोटिभिः गोलोकादागतं यानमारुह्य
तत्र स ययौ गत्वा नत्वा च शिरसा राधायाश्च पयोमुने
भक्त्या च चरणांभोजं नामे हे दावने मुदा मानयन्तेन च
ते दृष्ट्वा प्रफुल्लवदने नेत्रोऽत्र क्रोडे चकार स्नेहेन प्रणा
तिपरिसंत्यक्तो ग्रहशूले च वेगेन प्रययौ शूलिनः
करे शंकरस्तस्य शूलेन शूलपाणिर्बभूव सः राधि
वस्तेन शूलेन दानवस्यास्थिजालके प्रमाणाच प्ररण
मासतत्र वर्णे च समादरे अस्थिभिः शंखजस्य शंखजा
तिर्बभूव ह नानाप्रकाररूपा च शश्वत्पूजासु सर्वेण
प्रशस्तं शंखतोयं च देवानां प्रीतिदं परं तीर्थतोयस्व
रूपं च पवित्रं शंभुना विना शंखशब्दो भवेद्यत्र तत्र ल
क्ष्मीश्च सुस्थिता स स्नातः सर्वतीर्थेषु यः स्नातः शं
खवारिणा शंखो हरेरधिष्ठानं यत्र शंखस्ततो हरिः

तेषेच सततं तुलसीहरिभूतनम मंगले स्त्रीणां च शेषविध
निभिः शूद्राणां च विशेषतः भीता रुष्टा यातितुलसीः स्व
लमन्येष्वलानतः शिवस्य दानवेहत्वा शिवलोकं जगा
मसः प्रहृष्टा हृषसारुल्लगणेष्व समावृतः स्वरा
स्वविषयं प्रापुः परमानंदसंयुताः नेदुर्दुंदुभयः स्वर्गे
जगुर्गंधर्वकिंनराः बभूवश्च हिहिहि स्म शिवस्यापरि
सेतते प्रशशंसुः स्वरास्तव मुनींद्रप्रवरादयः इतिश्री
ब्रह्मवैवर्ते महापुराणे नारायणनारदसंवादे प्रकृति
खंडे शंखचूडवधप्रस्तावो नामाष्टादशोध्यायः १८ नारायणः
उवाच नारायणश्च भगवान्वीर्याधानेच कार ह तुलस्यां
केन रूपेण तन्मे व्याख्यातुमर्हसि नारायण उवाच ना
रायणश्च भगवान्देवानां साधनेन च शंखचूडस्य रूपे
ण रेमे तन्मया सह शंखचूडस्य कवचं गृहीत्वा वि
ष्णुमायया पुनर्विधाय तद्रूपं जगाम तुलसीगृहं दुं
दुभिं वादयामास तुलसीद्वारसंनिधौ जयशब्दं च तत्र
कारयामास सुंदरी तच्छ्रुत्वा सा च साध्वी च परमानंद
संयुता राजमार्गं गवाक्षेण ददर्श परमादरात् ब्राह्म
णेभ्यो धनं दत्वा कारयामास मंगलं वंदिभ्यो भिक्षुके
भ्यश्च वाचिकेभ्यो धनं ददौ अवरुह्य रथाद्देवो देव्या
श्च भवनं ययौ अमूल्यरत्ननिर्माणं सुंदरं च मनोह

ब्र॰
वै॰ प्र॰
७॰
70

रे दृष्ट्वाच पुरतः कोंतेषांते कोंतामुद्दाल्किंतां ततमादे॰
तालयममस्ततनामवकृतोदच रत्नसिंहासनेरम्यवा॰
सयामासकामुकी तांबूलंचददौतस्मैकर्पूरादिसुवा
सितं अथमेसफलंजन्मजीवनेचचबभूवह रत्नागतेच
प्राणेशंपश्यमानायपुनर्दहं सस्मितानामकटाक्षेचसका
मपुलकोचिता पप्रच्छ रमणहृताते कोंतमपुरयागता
नलस्तूवाच अमेत्येविश्वसेह्नोसाष्टुमाजेनतवप्रभो
कर्थंचविजयेनस्मातन्मेब्रूहिकृपानिधे नलस्याववच
नंश्रुत्वाप्रहस्यकमलापतिः शाविवृद्धस्यपूपाणतात्र
वाचात्मनेववः हरिरुवाच श्रावयोःसमभेकोंतेपूर्णम
हूवभूवह नाशाचभूवसर्वेषांदानवानांचकामिनि
प्रीतिंचकारयामासब्रह्मलाचस्वयमाचयो देवानामधि
कारमप्रदत्तोब्रह्मणास्तथा मयागतेस्वभवनेशिवलो
केशिवोगतः इत्युक्त्वाजगतांनाथःशापंतेचचकारह
रेमरमापवित्रंगामयापमृहनारद सामसाधीस्वविसंभो
गादाकर्षणव्यतिक्रमात सर्वेवितर्कयामासकृत्स्ने
वेसुवाचसा नलस्तूवाच कोवात्रचदमायेशाश्वका
हेमायायातया अहीकृतेमतस्तीतमस्यवाताशाः
यामिहे नलस्योवचनंश्रुत्वाहरिःशापभयेनच ॥

दद्दार लीलया ब्रह्मन्सा मूर्तिं च मनोहरां ददर्श गुरु
रो देवी देवदेवं सनातनं नवीननीरदश्यामं श्या
मं कंजलोचनं कोटिकंदर्पलीलाभं रत्नभूषण
भूषितं ईषद्धास्यप्रसन्नास्यं शोभितं पीतवाससा
तं दृष्ट्वा कामिनी कामान्मूर्छां संप्राप्य लीलया पुन
श्चेतनां प्राप्य पुनः सा तमुवाच ह तुलस्युवाच हे
नाथ ते दयानास्ति पाषाणसदृशस्य च छलेन धर्म
भंगेन मम स्वामी त्वया हतः पाषाणहृदयस्त्वं च द
याहीनो यतः प्रभो तस्मात्पाषाणरूपस्त्वं भव देव त
वाधुना ये वदंति दयासिंधो त्वां ते भ्रांता न संशयः भ
क्तो विना परार्थेन परार्थे च कथं हतः सर्वेश त्वं च
सर्वज्ञान्न जानासि परव्यथां ततः त्वमेव यत्तु षिल
मेव विस्मरिष्यसि इत्युक्त्वा महासाध्वी निपत्य च
णो हरेः भृशं रुरोद स्वी कान्ता विललाप मुहुर्मुहुः
तस्याश्च करुणां दृष्ट्वा करुणामयसागरः नयेता
बोधयितुमुवाच कमलापतिः श्रीभगवानुवाच त
पस्त्वया कृतं साध्वि मदर्थं भारते चिरं त्वदर्थं शंख
चूडश्च चकार सुचिरं तपः कृत्वा त्वां कामिनीं कामी
विजहार च तं नमस्कालात् अधुना दातुमुचितं तवैव त
पसः फलं इदं शरीरं त्यक्त्वा च दिव्यदेहं विधाय च

रामे रमस्व मया सार्द्धं त्वं रमा सदृशी भव त्वद्देहं तनूं नदी
रूपा गण्डकीति च विश्रुता पूता सुपुण्यदा नृणां पु
ण्यभवत्तु भारते तव केशसमूहश्च पुण्यवृक्षो भवि
ति तुलसी केशसंभूता तुलसीति च विश्रुता त्रिषु
लोकेषु पुष्पाणां पत्राणां देवपूजने प्रधानरूपा तु
लसी भविष्यति वरानने स्वर्गे मर्त्ये च पाताले वैकुण्ठे
मम सन्निधौ भवन्तु तुलसीवृक्षा वरा पुष्पेषु सुन्दरि
गोलोके विरजातीरे रासे वृन्दावने भुवि भाण्डीरे चम्प
कवने रम्ये चन्दनकानने माधवीकेतकीकुन्दमल्लि
कामालतीवने भवन्तु तरवस्तत्र पुण्यस्थानेषु पु
ण्यदा तुलसीतरुमूलेषु पुण्यदेशेषु पुण्यदं अधि
ष्ठानेच तीर्थानां सर्वयज्ञेषु दीक्षितः तत्रैव सर्वदेवा
नां समधिष्ठानमेव च तुलसीपत्रपतनप्राप्तये च
वरानने स स्नातः सर्वतीर्थेषु सर्वेषां च भविष्यति
तुलसीपत्रतोयेन योऽभिषेकं समाचरेत् सुधाघट
सहस्रेण या तुष्टिर्भवेद्धरेः सा च तुष्टिर्भवेन्नूनं
तुलसीपत्रदानतः गवामयुतदानेन यत्फलं ल
भते नरः तुलसीपत्रदानेन तत्फलं कार्तिके स
ति तुलसीपत्रतोयं च मृत्युकाले च यो लभेत् ॥
स मुच्यते सर्वपापाद्विष्णुलोकं स गच्छति

नित्यं यः तुलसीतोयं भुंक्ते भक्त्या च मानवः सप्तकी
वन्मकृतः सर्वगंगास्नानफलं लभेत् प्राणांस्त्यजति ती
र्थेषु विष्णुलोकं स गच्छति तुलसीकाष्ठनिर्माणमा
लां कण्ठे धारयेन्नरः पदे पदेश्वमेधस्य लभते निश्चि
तं फलं तुलसीस्वकैरकृत्वा स्वीकारं यो नरस्तति स
याति कालसूत्रं च यावच्चंद्रदिवाकरौ करोति मिथ्या
शपथं तुलस्या यो हि मानवः स याति कुंभीपाके च या
वदिंद्राः चतुर्दश तुलसीतोयकं निकामस्य काले
च यो लभेत् रत्नयानेन समारुह्य वैकुंठं स प्रयाति व
पूर्णिमायाममायां च द्वादश्यां रविसंक्रमे तैलाभ्यंगे
स्नाने च मध्याह्ने निशि संध्ययोः अशौचेषु विकाले वा
रात्रिवासाचितेन वा तुलसीं ये विचिन्वंति ते छिंदंति
हरेः शिरः त्रिरात्रे तुलसीपत्रं शुद्धं पर्युषितं सति श्रा
द्धे व्रते वा दाने वा प्रतिष्ठायां सुरार्चने भूगतं तोयप
तितं यद्दत्तं विष्णवे सति शुद्धं च तुलसीपत्रं तालना
द्यन्यकर्माणि नद्युपविष्टात्स्यदेवयाभारते च स्पृष्टपद
लवर्णादस्य सापत्नी मदंशा स भविष्यति त्वयि स्व
यं महासाध्वी वैकुंठे मम सन्निधौ रमा समा च रामा
च भविष्यति न संशयः अहं च शैलरूपी च गंडकी
तीरसन्निधौ अधिष्ठानं करिष्यामि भारते तव शापतः

ब्र॰
वै॰ प्र॰
७२

72

वज्रकीटाख्यकृमयो वज्रदंष्ट्रस्य नत्रवै नखिलास्वरू
पे चक्रे कस्मिंश्चिन्निमदात्मिके एवं द्वारे चतुश्चक्रं वनमा
लाविभूषिते नवीननीरदाकारे लक्ष्मीनारायणाभि
धं एवं द्वारेपि चतुश्चक्रं नवीननीरदोपमे लक्ष्मीजना
र्दनं ज्ञेयं हे हि ते वनमालया द्वारदेशे चतुश्चक्रेण
पदेन समन्विते रघुनाथाभिधं ज्ञेयं रहिते वनमा
लया अतिलघ्वदे द्विचक्रं च नवीनजलदप्रभं दधिवा
मनाभिधं ज्ञेयं गृहिणां च समावेष्टदे अतिलघ्व दे द्विचक्रे
च वनमालाविभूषिते विज्ञेयं श्रीधरं देवं श्रीपदं
गृहिणां सदा स्थूले वर्तुलाकारे रहिते वनमाल
या द्विचक्रं स्फुट कमलं ज्ञेयं दामोदराभिधं मध्य
मे समचक्रे च वक्षचतुर्णां समन्विते राजराजेश्वरं ज्ञे
यं राजसंपत्प्रदं नृणां द्वि समचक्रे स्थूले च नवीन
जलदप्रभं अनंताख्यं च विज्ञेयं चतुर्वर्गफलप्रदं
छत्राकारे द्विचक्रं च समश्रीके जलदप्रभं सगोष्प
दं मध्यमं च विज्ञेयं मधुसूदनं सुदर्शनं वै कच
क्रेणुसमचक्रे गदाधरं द्विचक्रं हयवक्त्राभं हयग्रीवं
प्रकीर्तितं अतीव विस्तृतं मीनास्यं वद्द्विचक्रं विक
टाकृतिम् नरसिंहाभिधं ज्ञेयं सद्यो वैराग्यदं नृ
णाम् द्विचक्रं विस्तृतास्यं च वनमालासमन्वितं

लक्ष्मीनृसिंहं विज्ञेयं गृहिणां सर्वदं सदा ॥ द्वारदेशे
द्विचक्रं च समश्रीकं च समस्फुटं वासुदेवं च विज्ञेयं स
र्वकामफलप्रदं ॥ प्रद्युम्नः सूक्ष्मचक्रं च नवेननीरद
प्रभं । सुषिरं छिद्रबहुलं गृहिणां च सुखप्रदं ॥ द्विच
क्रं चैकलग्नं तु पृष्ठे यत्र तु पुष्कलं । संकर्षणं तु वि
ज्ञेयं सुखदं गृहिणां सदा ॥ अनिरुद्धस्तु पीताभो वर्तु
लो वातिशोभनः । सुखप्रदो गृहस्थानां प्रवदन्ति मनी
षिणः ॥ शालग्रामशिला यत्र तत्र संनिहितो हरिः ।
तत्रैव लक्ष्मीर्वसति सर्वतीर्थसमन्विता ॥ यानि कानि च
पापानि ब्रह्महत्यादिकानि च । तानि सर्वाणि नश्यं
ति शालग्रामशिलार्चनात् ॥ छत्राकारे भवेद्राज्यं व
र्तुले च महाश्रियः । दुःखं च शकटाकारे शूलाग्रे मर
णं ध्रुवं ॥ विकृतास्ये च दारिद्र्यं पिंगले हानिरेव च । ल
ग्नचक्रे भवेद्व्याधिर्विदीर्णे मरणं ध्रुवं ॥ व्रतदानप्र
तिष्ठा च श्राद्धं च देवपूजनं । शालग्रामशिलायां वा
धिष्ठानात्स्वशालके । स स्नातः सर्वतीर्थेषु सर्वयज्ञे
षु दीक्षितः । शालग्रामशिलातोयैर्योऽभिषेकं समाच
रेत् ॥ सर्वदानेषु यत्पुण्यं प्रादक्षिण्ये भवेद्यथा । सर्व
यज्ञेषु तीर्थेषु व्रतेष्वनशनेषु च । पाठे चतुर्णां वेदा
नां तपसां करणे सति । यत्पुण्यं लभते नृणां शाल

ग्र॰
वै॰ प्र॰
७३
73

ग्रामशिलार्चनात् सालग्रामशिलातोयं पिनिसंयुतेव
योनरः सरेश्मितेप्रसादेवजन्मस्टमजराहर तस्यस
र्षीववांछितितीर्थानि निशिलानिच जीवन्मुक्तो महा
पूतो याते यांति हरेः पदे तत्रैव हरिणा सार्द्धं प्रसंछि
प्राकृतेलयं पश्यत्येव हि दासेव निर्मुक्तो दासक
र्मणि यानि कानि च पापानि ब्रह्महत्यासमानि च
तेच दृष्टा भिया यांति वैनतेयमिवोरगाः तस्मादप
ग्रजन्मासयः सृजावमदरा प्रसालेलतमिलणाति
लेरेतत्स्यजन्मेना सालग्रामशिलातोयं स्पृष्ट्वा काले
च यो लभेत् सर्वपापाद्विनिर्मुक्तो विष्णुलोकं स गच्छ
ति निर्वाणमुक्तिं लभते कर्मभोगाद्विमुच्यते विष्णु
पादे प्रलीनस्य भविष्यति न संशयः सालग्रामशि
लाग्रेतांस्मिथ्यावाक्यं वदेत्तु यः स याति कूर्मदेहे स्वया
वैन्द्रकल्पाणि च यः सालग्रामशिलास्पृष्टा स्त्रीकारं
येन पालयेत् सप्रयात्यसिपत्रवनं तन्मन्वन्तराव
धि तुलसीपत्रविच्छेदं सालग्रामे करोति यः तस्य ज
न्मान्तरे काले स्त्रीविरहो भविष्यति भार्याहीनो भवेत्सापि
रोगी च सप्तजन्मसु सालग्रामे च तुलसीशो विच्छेकअप
वव यो रलतिमहाज्ञानीमभवेन्नहरेः प्रियः ।
सकृदेव हि यो यस्याश्रीयो दानेनकरोति च ।

न्निहिते देतस्मात्ः त्वमेवेदेवपरस्परं स्वप्रियाशे
त्वद्भूतस्यैवैकं मत्वेत गावधिः शंवेन सार्द्धं तद्रूस
केवलेद्धः त्वदस्तव इत्युक्त्वा श्रीहरिस्तां च विरा
मच सादरं सा च देहं परित्यज्य दिव्यरूपं दधार ह प
श्चाच्छ्रीस्वतत्त्वात्सा च यथा वासहरिवक्षसि प्रजगाम
तया सार्द्धं वैकुण्ठं कमलापतिः लक्ष्मी सरस्वती गंगा
तुलसी चापि नारद हरेः प्रियाश्चतस्रश्च बभूवुरीश्व
र बभूवुरीश्वरस्य च मत्पः तद्देह ... नाच च भूव गंड
कीनदी हरेरंशेन शैलश्च तत्तीरे पुण्यदे नृणां
कुर्वन्ति तत्र कीटाश्च शिलां वक्रविधाश्च ने तुलेपतं
तियाश्च जलदानाश्च निश्चिते स्थलस्थापिगला
लेयाश्चोपतापाहरेरिति इत्येवं कथितं सर्वं किं भूयः
श्रोतुमिच्छसि इति श्रीब्रह्मवैवर्ते महापुराणे नारा
यणनारदसंवादे प्रकृतिखण्डे तुलसीपाख्याने प
कोनविंशः १९ नारद उवाच तुलसीवजगत्पूजा पू
जानारायणप्रिया अस्याः पूजाविधानं च स्तोत्रं च किं
भूतेमया केन पूजा स्तुता केन पूजा प्रथमतो मुने
तव पूज्या सा च पूर्वं केन वा वद मामहो सूत उवाच
नारदस्य वचः श्रुत्वा प्रहस्य मुनिपुंगवः कथ्याम क
थितमारेभे पुण्यं पूर्णं पुरातनं नारायण उवाच ।

ब्र॰
वै॰ प्र॰
७४
74

हरिः संप्राप्य तल्लक्ष्मीं रेमे च रमया सह रमा संप्राप्ता
सौभाग्यं चकार गौरवेण च सेहे लक्ष्मीं गंगा च तस्य
वचनं च संगमे सौभाग्यं गौरवे कोपान्न सेहे सरस्वती
सा तां जघान कलहे मानिनी हरिसन्निधौ श्रीरयासा
पमानाश्च सा तद्धानं चकार ह सर्वसिद्धेश्वरी देवास्त
विनी सिद्धयोगिनी बभूवादर्शनात्कोपात्सर्वेश्वरू
विरप्यहो हरिर्न दृष्ट्वा तल्लक्ष्मीं वाचयित्वा सरस्वती ।
तदन्तु सा गृहीत्वा च जगाम तल्लक्ष्मीवनं तत्रगत्वा
वस्त्वा वाच तल्लक्ष्मीं च सरस्वती पूजयामास ध्याना
नेत्वा भक्त्या चकार ह लक्ष्मीमायाकामवाणीबी
जमष्टदशाक्षरं हृदावने तिः ते च वह्निजायान्तमेव
च व्रतेन कल्पतरुणा मंत्रराजेन नारद पूजयेयो
विधानेन सर्वसिद्धिं लभेद्ध्रुवं धूपदीपेन धूपेन
सिंदूरचंदनेन च नैवेद्येन च पुष्पेणोपहारेणना
रद हरिस्तोत्रेण तुष्टा सा वाविर्भूय महीरुहात्पु
प्लोवाच रणांभोजे जगाम शरणं शुभा वरं तस्मै ददौ
विश्वजगत्पूजा भवेदिति अहं त्वां धारयिष्यामि
मूर्ध्नि च लक्ष्मीति च सर्वे त्वां धारयिष्यन्ति स्वमूर्ध्नि च हरा
दयः इत्युक्त्वा तां गृहीत्वा च प्रययौ स्वालयं प्रभुः नार
द उवाच किं ध्यानेन च न किं वा किं वा पूजाविधिक्रमं

तुलस्याश्च महाभाग तन्मे व्याख्यातुमर्हसि नारायण
उवाच अंतर्हितायां तस्यां च गत्वा च तुलसीवने हरिः
संपूज्य तत्छा च तुलसीविरहातुरः श्रीभगवानुवाच
वृंदारूपाश्च वृक्षाश्च यदेकत्र भवंति च विदुर्बुधास्तेन
वृंदामस्त्रियां तां भजाम्यहं पुरा बभूव या देवी ह्यादौ वृंदा
वने वने तेन वृंदावनी ख्याता तां सौभाग्यां भजाम्यहं अ
संख्येषु च विश्वेषु पूजिता या निरंतरं तेन विश्वपूजिता
ख्यातां च पूज्यां भजाम्यहं असंख्यानि च विश्वानि पवित्रा
णि यया सदा तां विश्वपावनीं देवीं विरहेण स्मराम्यहं
देवा न तुष्टाः पुष्पाणां समूहेन यया विना तां पुष्पसारां
शुद्धां च द्रष्टुमिच्छामि शोकतः विश्वे यस्याः प्रतिमात्रेण म
हानंदो भवेद्ध्रुवं नंदिनी तेन विख्याता सा प्रीता भवता
द्धि मे यस्या देव्यास्तुला नास्ति विश्वेषु निखिलेषु च तेन
सा तेन विख्याता तां यामि शरणं प्रियां कृष्णजीवनरूपा या
शश्वत्प्रियतमा सती तेन कृष्णजीवनीति सा मे रक्षतु जी
वनं इत्येवं स्तवनं कृत्वा तत्र तस्थौ रमापतिः ददर्श तुल
सीं साक्षात्पादपद्मे नतां सतीं रुदंतीमभिमानेन मानि
नीं मानपूजितां प्रियां दृष्ट्वा प्रियां शीघ्रं वासयामास व
क्षसि भारत्या सा गंगया च स्वालयं च ययौ हरिः भार
त्या सह तत्सौ ति कारयामास सत्वरं वरं विसृज्य देवानां तेस्य

ब्र. वै. पु. ७५

75

विश्वपूज्या भवेत्तेन शिरोधार्या च सर्वेषां वेप्सितामा
भवेत्तेन विशेषेण सा देवी परितुष्टा बभूव ह मम रक्ष
तीतामास्मिंश्चाभयामास सन्निधौ लक्ष्मीगणास्मि
तीतां समास्मिंश्च वनाद् द्वारं प्रवेशयामास विनयेन
सतीं तदा वृन्दा वृन्दावनी विश्वपूजिता विश्वपावनी पु
ष्पसारा नन्दिनी च तुलसी कृष्णजीवनी एतन्नामाष्टकं
चैव स्तोत्रं नामार्थसंयुतं यः पठेत्तां च संपूज्य सोश्वमेध
फलं लभेत् कार्तिकीपूर्णिमायां च तुलस्या जन्म मङ्गले
तत्र तस्याश्च पूजा च विहिता हरिणा पुरा तस्यां यः पूज
येत्तां च भक्त्या च विश्वपावनीं सर्वपापाद्विनिर्मुक्तो वि
ष्णुलोकं स गच्छति कार्तिके तुलसीपत्रं विष्णवे यो ददा
ति च गवामयुतदानस्य फलमाप्नोति निश्चितं अपुत्रो
लभते पुत्रं प्रियाहीनो लभेत्प्रियां बन्धुहीनो लभेद्बन्धुं
····· स्तोत्रश्रवणमात्रतः रोगी विमुच्यते रोगाद्बद्धो मुच्येत
बन्धनात् भयान्मुच्येत भीतस्तु पापान्मुच्येत पातकी
इत्येवं कथितं स्तोत्रं ध्यानं पूजाविधिं शृणु त्वमेव वेदजा
नासि काण्वशाखोक्तमेव च तद्वृक्षे पूजयेत्तां च भक्त्या
चावाहनं विना ध्यात्वा षोडशोपचारैश्च ध्यानं पातक
नाशनं तुलसीं पुष्पसारां च सतीं पूज्यां मनोहरां कृ
त्स्नपापेध्मदाहाय ज्वलदग्निशिखोपमाम

पुष्पेषु तुलना यस्या नास्ति देवेषु वा मुने पवित्ररूपा
सर्वेषु तुलसी सा च कीर्तिता शिरोधार्या च सर्वेषामी-
प्सितां विश्वपावनीं जीवन्मुक्तां मुक्तिदां च भजे तां ह-
रिभक्तिदां इति ध्यानां च संपूज्य स्तुत्वा च प्रणमेत्सुधीः
उक्तं तुलस्युपाख्यानं किं भूयः श्रोतुमिच्छसि इति श्री
ब्रह्मवैवर्ते महापुराणे नारायणनारदसंवादे प्रकृ-
तिखंडे तुलस्युपाख्याने विंशोध्यायः २० नारद उवा-
च श्रुतं तुलस्युपाख्यानमिदमीशस्य योपमं यत्त
त्सावित्र्युपाख्यानं तन्मे व्याख्यातुमर्हसि पुरा या च स
मुद्भूता सा श्रुता च श्रुतिप्रसूः केन वा पूजिता देवी प्र
थमे कैश्च वा परे नारायण उवाच ब्रह्मणा वेदजन
नी पूजिता प्रथमे मुने द्वितीये च देवगणैः तत्पश्चा
द्विद्वद्गणैः तदा चाश्वपतिः पूर्वं समजयामास भार
ते ततश्चात्पूजयामास वर्णाश्चत्वार एव च नारद उ॰
वाच को वा सोश्वपतिर्ब्रह्मन्केन वा तेन पूजिता सर्व
पूज्या च सा देवी तन्मे व्याख्यातुमर्हसि नारायण उवा
च मद्रदेशे महाराजो बभूवाश्वपतिर्मुने वैरिणां ब
लहर्ता च मित्राणां दुःखनाशनः आसीत्तस्य महाराज्ञो
महिषी धर्मचारिणी मालतीति समाख्याता यथा॰
लक्ष्मीर्गदाभृतः सा च राज्ञी महाराज्ञो महिषी धर्मचा

ब्र·
वै· प्र·
७९
76

रिणी मालती नि समाख्याता यथा लक्ष्मी गदाभृता
सा च राज्ञी महाव्रता वसिष्ठस्योपदेशतः चकार चा चे
नेभक्त्या सा विप्रा वैव नारद ब्रह्मोपदेशेन सा प्राप महि
षीं एव दर्शितां गृहे जगाम सा दुःखा हृदयेन विदूयता
राज्ञा ``दुःखितेनाद्य हा वा पथि ताजपेन वै सावित्र्यास्त
पसे भक्त्या जगाम पुष्करं तदा तपः चचार तत्रैव संयतः
शतवत्सरं न ददर्श वेता देवी ब्रह्मोपदेशाच भूव ह कु
ताचाकाशवाणीच स्वपेद्दः वाशरी रिणी गायत्री दश
लक्षं च जपः ऊचे तिनारद दशधा प्रजपो न्रणां दिवा
रात्र्य च मवच शतधा च जपेत्स्व वं पापं मासार्जितं प
रे सहस्त्रधा जपेत्स्व वं कत्सम व वत्सरार्जितं लक्षजन्म
कृतं पापं दशलक्षः त्रिजन्मनः सर्वं जन्म कृतं पापं
शतलक्षो विनश्यति करोति मुक्तो विप्राणां जपो द
शगुणस्ततः करंसर्पफणाकारं कृत्वा तं द्दं समुद्गि
ते कृत्वा यामा निकारा जनं जपेत्तीर्थे सुरालये संस्था
प्य मालां मस्वस्थ यत्र समस्त समस्तुतं कृत्वा गोरोचनाक्को
चगायत्र्या लजपेत्तु धीः गायत्री शतकेनस्या जपेत्स्व
विधि पूर्वकं अथवा पंचगव्येन स्नात्वा त्वा मालां सुस
स्कृतां अथवा गंधोदके नैव स्नात्वा चा तिसंसत्कृ
ताम एवं क्रमेणा राजर्षे दशलक्षं जपेत्कुरु ।

मातादृत्तासमा विद्वीत्रिजन्मपातकक्षयात् नित्यंनि
त्यंत्रिसंध्यंचभविष्यति दिनेदिने मध्याह्नेचापिसाया
ह्नेप्रातरेवशुचिःसदा संध्याहीनोऽशुचिर्नित्यमनर्हः
सर्वकर्मसु यदह्नाकुरुतेकर्मनतस्यफलभाग्भवे
त् नोपतिष्ठतियःसर्वांनोपास्तेयस्तुपश्चिमां सशू
द्रवद्बहिःकार्यःसर्वस्माद्द्विजकर्मणः यावज्जीवप
र्यंतयस्त्रिसंध्यांकरोतिच सचसूर्यसमोविप्रस्ते
जसातपसासदा तत्पादपद्मरजसासद्यःपूतावसुं
धरा जीवन्मुक्तःसतेजस्वीसंध्यापूतोहियोद्विजः
तीर्थानिचपवित्राणितस्यस्पर्शमात्रतः ततःपापा
नियांत्येववैनतेयादिवोरगाः नगृह्णंतिसुराःपूजां
पितरःपिंडतर्पणं स्वेच्छयाचद्विजातेश्चत्रिसंध्यारहि
तस्यच विष्णुमंत्रविहीनस्यत्रिसंध्यारहितोद्विजःए
कादशीविहीनस्यविषहीनोयथोरगः हरेरनिवेद्य
भोजीचवृषवाहकः शूद्रान्नभोजीविप्रश्चविषही
नोयथोरगः शवदाहीचशूद्राणांयोविप्रोवृषलीप
तिः शूद्राणांसूपकारश्चविषहीनोयथोरगः शूद्रा
णांचप्रतिग्राहीशूद्रयाजनयोद्विजः असिजीवीमसी
जीवीविषहीनोयथोरगः योविप्रोवीरान्नभोजीऋ
तुस्नातान्नभोजकः भगजीवीवार्धुषिकोविषहीनोय

घोरगः यः कन्याविक्रयी विप्रो यो हयगोनीमविक्रयी
यो विद्याविक्रयी विप्रो विष्णुहीनो यथोरगः सूर्योदये
यो हि भोजी मत्स्यभोजी च यो हि जः शिलापूजादिरहि
तो विप्रहीनो यथोरगः इत्येवं वचनं श्रुत्वा निशेषः सर्वपू
जाविधिक्रमं तमुवाच च सावित्र्या ध्यानादिकमभी
प्सितं दत्वा सर्वमन्त्रं पंचायतनं यथौ स्वाश्रमं मुनिः राजा
संपूज्य सावित्रीं ददर्श वरमाप च नारद उवाच किंवा
ध्यानं च सावित्र्याः किंवा पूजाविधिक्रमं स्तोत्रं मंत्रं च किं
दत्वा च यथौ स पराशरः नृपः केन विधानेन संपू
ज्यतिमातरं वरं च किंवा संप्राप वद सांप्रतं नृपः
नारायण उवाच ज्येष्ठकृष्णत्रयोदश्यां शुद्धकालेन
संयतः व्रतमेवं च तद्दश्यां व्रती भक्त्या समाचरेत् व्र
तं चतुर्दशाब्दं च द्विसप्तफलसंयुतं दत्वा द्विसप्त
नैवेद्यं पुष्पधूपादिकं तथा वस्त्रयज्ञोपवीतं च भोज्यं
च विधिपूर्वकं संस्थाप्य मंगलघटं फलशाखासम
न्वितं गणेशं च दिनेशं च वह्निं विष्णुं शिवं गिरिं
संपूज्य पूजयेद्देवीं घटे आवाहिते शुभे ध्यानेन
च सावित्र्या चोक्तं मध्यंदिनेन यत् स्तोत्रं पूजाविधानं च
मंत्रं च सर्वकामदं तप्तकांचनवर्णाभां ज्वलन्तीं ब्रह्मते
जसा ग्रीष्ममध्याह्नमार्तंडसहस्रसमप्रभाम्

दशहस्ताग्रमत्तास्यां वस्त्रभूषणभूषितां वह्निशुद्धे
शुकाधानांभक्तानुग्रहकातरां सर्वदाशुक्लिदाशां
तांकोतांवज्रगतांविधे सर्वसंपत्स्वरूपां वरदांदेवीस
र्वसंपदां वेदाधिष्ठातृदेवींवेदशास्त्रस्वरूपिणीं वे
दबीजस्वरूपांचभजेतंवेदमातरं ध्यानावाहनेन ध्या
नेन दत्वाशुभ्रंस्वमूर्धनि पुनर्ध्यानावाहनेभक्त्यादेवी
मावाह्यहेतुवी दत्वाषोडशोपचारंवेदोक्तमंत्रपूर्व
कंसंपूज्यसंनताप्रणमेद्देवदेवींविधानतः आसनं
पाद्यमर्घ्यंचस्नानीयंचानुलेपनं धूपदीपंचनैवेद्य
तांबूलेशीतलंजलं वसनंभूषणंमाल्यंगंधमाचम
नीयकं मनोहरंसुतल्पंवेदयामेतानिषोडश दा
रुसारविकारंवृहस्माद्धिनिर्मितंवरं देवाधारंपु
ण्यदंचमयातुभ्यंनिवेदितं तीर्थोदकंचपाद्यंचशु
ण्यदंप्रीतिदंमहत् पूजादिसंतेषुशुद्धंचमयातुभ्यंनि
वेदितं पवित्ररूपमर्घ्यंचदूर्वापुष्पादसान्वितंपुण्य
दंशोभनंतोयाकंमयातुभ्यंनिवेदितं सुगंधिधात्री
तैलंचदेहसौंदर्यकारणं मयानिवेदितंभक्त्या ॥
नीयंप्रतिगृह्यतां गंधद्रव्योद्भवंपुण्यंप्रीतिदंद्रव्य
नीयंनं मयानिवेदितंभक्त्याधूपंचप्रतिगृह्यतां म
लयावलसंभूतंदेहसौभाग्यवर्धनं सुगंधियुक्तं

ब
वै. प्र.
७८
78

स्वादं मया तुभ्यं निवेदितं जगतां दर्शनीयं च दर्शनं
दीपिकारकं ग्रंथकारध्वंशवीजं मया तुभ्यं निवेदितं
तुष्टिदं पुष्टिदं चैव प्रीतिदं तद्विनाशनं पुण्यदं स्वादु
रूपं च नैवेद्यं प्रतिगृह्यतां ताम्बूलं च वरं रम्यं कर्पूरादि
सुवासितं तुष्टिदं पुष्टिदं चैव मया तुभ्यं निवेदितं
सुशीतलं वासितं च पिपासानाशकारणं जगतां जी
वरूपं च जीवनं प्रतिगृह्यतां देहशोभास्वरूपं च स
भाशोभाविवर्धनं कार्पासजं च कृमिजं वस्त्रं प्रति
गृह्यतां कांचनादिविनिर्माणं श्रीयुक्तं श्रीकरं सदा
स्वादं पुण्यदं चैव भूषणं प्रतिगृह्यतां नानापुष्प
विनिर्माणं बहुशोभासमन्वितं प्रीतिदं पुण्यदं चैव
माल्यं च प्रतिगृह्यतां सर्वमंगलरूपं च सर्वमंगल
दं परं पुण्यप्रदं च गंधाख्यं गंधं च प्रतिगृह्यतां सु
हितं सुहितप्रदं चैव प्रीतिदं पुण्यदं महत् रम्यमाचमनी
यं च मया दत्तं प्रगृह्यतां रत्नसारादिनिर्माणं पुष्प
वेदनसंयुतं स्वादं पुण्यदं चैव सत्तल्पं प्रतिगृ
ह्यतां नानाद्रुमसमुद्भूतं नानारूपसमन्वितं फ
लं स्वरूपफलदं फलं च प्रतिगृह्यतां सिंदूरं च वरं
रम्यं भालशोभाविवर्द्धनं भूषणानां च प्रवरं सिंदू
रं प्रतिगृह्यतां विष्णुहितं ग्रंथिसंयुक्तं पुण्यसूत्रं विव

र्यं ते पवित्रं वेदमंत्रेण यज्ञसूत्रं च चारु हत्वा तां इष्ट्वा मेतां
निमूलेन दत्वा स्तोत्रं पठेत्सुधीः ततः प्रणम्य विप्राय
व्रती दद्याच्च दक्षिणां सावित्रीति च तद्ध्यानं च क्रियायात
मेव च लक्ष्मीमायाकामपूर्वं मंत्रमष्टाक्षरं विदुः माध्य
दिनं च स्तोत्रं च सर्ववांछाफलप्रदे विप्रजीवनरूपं च नि
बोध कथयामि ते कृष्णेन दत्ता सावित्री गोलोके ब्रह्म
णे पुरा न याति सा तेन सार्द्धं ब्रह्मलोकं च नारद ब्रह्म
कृष्णाज्ञया भक्त्या तुष्टाव वेदमातरं तदा सा परितुष्टा
च ब्रह्माणं चकमे सती ब्रह्मोवाच नारायणस्वरूपेण
नारायणि सनातनि नारायणमसुद्भूते प्रसन्ना भव सुं
तेजःस्वरूपे परमे परमानंदरूपिणि द्विजातीनां ¨ ति
रूपे प्रसन्ना भव सुंदरि नित्ये नित्यप्रिये देवि नित्यानं
दस्वरूपिणि सर्वमंगलरूपांते प्रसन्ना भव सुंदरि
सर्वस्वरूपे विप्राणां मंत्रसारे परात्परे सुखदे मोक्ष
दे देवि प्रसन्ना भव सुंदरि विप्रपापेध्मदाहाय ज्वल
दग्निशिखोपमे ब्रह्मतेजःप्रदे देवि प्रसन्ना भव सुं
दरि कायेन मनसा वाचा यत्पापं कुरुते द्विजः तत्
स्मरणमात्रेण भस्मीभूतं भविष्यति इत्युक्त्वा जगतां
धाता तत्र तस्थौ च संसदि सावित्री ब्रह्मणा सार्द्धं ब्रह्म
लोकं जगाम सा अनेन स्तवराजेन संस्तूयाश्वपतिर्नृप

ब्रं. वै. प्र. २५
79

ददर्श तां च सावित्रीं वरं प्राप मनोगतं ॥ स च राजर्षि
दे पुण्यं संख्याकृत्वा तु यः पठेत् पठेच्छृण्वन्नरो वेदानां य
फलं लभते ध्रुवं ॥ इति श्रीब्रह्मवैवर्ते महापुराणे नारा
यणनारदसंवादे प्रकृतिखंडे सावित्र्युपाख्याने सा
वित्रीस्तोत्रप्रणयनं नामैकविंशतमोऽध्यायः ॥ २१ ॥ नाराय
ण उवाच ॥ स्तुत्वा तेन नृपोश्वपतिः संपूज्य विधिपूर्वकं
ददर्श तत्र तां देवीं सहस्रार्कसमप्रभां ॥ उवाच सा तं रा
जानं प्रसन्ना सस्मिता ॥ यथा माता स्वपुत्रं च द्योत
यंती दिक्षु त्विषा ॥ सावित्र्युवाच ॥ जानामि ते महाराज य
न्मे मनसि वर्त्तते वांछितं तव पादाब्ज सर्वं दास्यामि नि
श्चितं ॥ साध्वी कन्याभिलाषं च करोति तव कामिनी ॥ त्वं
च प्रार्थयसे पुत्रं भविष्यति क्रमेण ते ॥ इत्युक्त्वा सा मह
देवी ब्रह्मलोकं जगाम सा ॥ राजा जगाम स्वगृहं तत्क
न्यादौ बभूव ह ॥ आराधनाच्च सावित्र्या बभूव कमला
कला ॥ सावित्रीति च तन्नाम चकाराश्वपतिर्नृपः ॥ काले
न सा वर्द्धमाना बभूव च दिने दिने ॥ रूपयौवनसंप
न्ना शुक्ले चंद्रकला यथा ॥ सा च वरं वरयामास द्युम
त्सेनात्मजं तदा ॥ सत्यवंतं सत्यशीलं नानागुणस
मन्वितं ॥ राजा तस्मै ददौ तां च रत्नभूषणभूषितां
स च सार्द्धं कौतुकेन तां गृहीत्वा गृहं ययौ ॥

सवसंवत्सरेतीतेसम्यवात्सस्यविक्रमः जगामफ
लपुष्पार्थं प्रहृष्टः पितुराज्ञया जगामसाधीतस्य
ध्यात्वाविद्रीदेवयोगतः निपत्यहत्वादेवेनप्राणा
लत्याजसत्यवान् यमस्तज्जीवरूपंहृत्वाययौस
मेमुने गृहीत्वागमनेवैकेनतमस्थाम्ययथासती य
ध्यातोसुंदरीदृष्ट्वायमः संयमनीपतिः उवाचम
पुरंसाधीसापूर्नाथवेगामहान् यमउवाच ग्रहो
यास्यसिसाविद्रीगृहीतामातुर्धीतत्वं यदियास्यसि
कांतेनसार्थदेहंतदात्मज गंतुमर्हसिनशक्नोतिगृ
हीत्वापंचभौतिकं कर्मणोहोभवेज्जीवोब्रह्मपुत्रः स्व
कर्मणा स्वकर्मणाहरेदेहोजन्मादिरहितोभवेत्
स्वकर्मणाकर्मसिद्धिममरत्वंलभेद्ध्रुवं लभेत्स्वक
र्मणाविष्णोः सालोक्यादिचतुष्टयं कर्मणाब्रह्मणा
त्वंमुक्तिंचस्वस्वकर्मणा सुरत्वंचमनुष्यत्वंचराजे
न्द्रत्वंलभेन्नरः कर्मणाचमुनींद्रत्वंमत्स्यजत्वंचकर्म
णा स्वकर्मणाचस्वरूपंलभतेनात्रसंशयः स्वक
र्मणाजंगमत्वंस्थावरत्वंस्वकर्मणा स्वकर्मणाच
शेनत्वंहंसत्वंचस्वकर्मणा कर्मणातुद्विजत्वंकृ
मित्वंचस्वकर्मणास्वकर्मणाचसर्पत्वंगंधर्वत्वंस्व
कर्मणा स्वकर्मणागतसत्वंकिंनरत्वंस्वकर्मणा

ब्र. कर्मणा चैव प्रेतत्वं वेतालत्वं स्वकर्मणा भूतत्वं च
वै. पु. पिशाचत्वं डाकिनीत्वं च कर्मणा दैत्यत्वं दानवत्वं च
८. असुरत्वं स्वकर्मणा कर्मणः पुण्यवान् जीवः तथापी
80 पी स्वकर्मणा कर्मणा सुंदरी रोगी महारोगी च कर्मणा
कर्मणा यस्य कालसूत्रं स्थितस्य स्वकर्मणा कर्मणा न
रकं याति जीवः सर्वं स्वकर्मणा कर्मणा शक्रलोकं च
सूर्यलोकं च कर्मणा कर्मणा चन्द्रलोकं च शिवलोकं
च कर्मणा याति नक्षत्रलोकं च सप्तलोकं च कर्मणा
जनलोकं तपोलोकं महर्लोकं स्वकर्मणा स्वकर्मणा
च सर्वेषां पुण्यं सर्वेषां तेषां वरं कर्मणा याति वैकुंठं गो
लोकं च निरामयं कर्मणा विरजी विरक्तीणां पुरस्य स्व
कर्मणा कर्मणा कोटिकल्पायुःतीणां पुरस्य स्वकर्म
णा जीवसंचार मातापुगर्भतीणां स्वकर्मणा इत्येवं क
थितं सर्वं सकृत्वं चैव सुंदरि कर्मणा नेष्टो भर्तीरा
सुखं त्वं यथा सुखं इति श्रीब्रह्मवैवर्ते महापुराणे
नारायणनारदसंवादे प्रकृतिखंडे सावित्र्युपाख्या
ने सावित्रीयमसंवादे कर्मविपाके कर्महेतुप्रदर्श
नेनाम द्वाविंशोध्यायः २२ नारायणः यमस्य वचनं श्रु
त्वा सा वित्री च पतिव्रता तुष्टाव परया भक्त्या तमुवाच यम
न स्वनी सावित्र्यु. किं कर्म वा शुभं कर्म तथा किं वा शुभं शर
णं

कर्मनिर्मूलयंत्येवं केनवासाधनेनजनाः कर्मणोबी
जरूपः कः कोवाकर्मफलप्रदः किंकर्मतद्भवेत्केनगा
वातद्भवेत्तवच कोवाकर्मफलंभुंक्ते कोवानिर्लिप्तए
वच कोवादेहीकस्यदेहः कोवात्रकर्मकारकः किंवा
ज्ञानंमनोबुद्धिः केप्राणावाशरीरिणः कर्मेन्द्रियाणि
किंतेषांलक्षणंदेवनाश्यकाः मोक्षबीजपिताकोवा
कोभोगाश्चनिःकृतिः कोजीवःपरमात्माकः तत्वंत्वमा
ख्यातुमर्हसि यमउवाच वेदप्रणीहितंकर्मकर्मत
न्मंगलंपरं अवैदिकंचयत्कर्मतदेवाशुभमेवच अहै
तुकीविष्णुसेवासंकल्परहितासता कर्मनिर्मूलरूपा
चसाएवहरिभक्तिदा हरिभक्तोनरश्चैकोसचमुक्तः
स्कृतोस्कृतः जन्ममृत्युजराव्याधिशोकभीतिविवर्जितः
मुक्तिश्चद्विविधासाधिभ्रूत्वावसर्वसंमतः निर्वाणप
ददाश्रीवहरिभक्तिप्रदान्नृणां हरिभक्तिस्वरूपावमुक्त
मिच्छंतिसाधवाः कर्मणोबीजरूपाश्चसततंतत्फलप्र
दः कर्मरूपश्चभगवान्श्रीकृष्णःप्रकृतेःपरः सोपि
तद्धेतद्रूपस्यकर्मतेनभवेत्सति जीवःकर्मफलंभुं
क्तेस्वात्मानिर्लिप्तएवच आत्मनःप्रकृतिर्विंबः देही
जीवःसएवचः पांचभौतिकरूपश्चदेहोनश्वरएव
च पृथिवीवायुराकाशोजलंतेजः तथैवच एताभि

ब्र॰
वै॰ प्र॰
८१

सर्वेषां प्राणिनां हृदि हि: सृष्टिविधौ हरेः कर्मकर्ता च देही
च स्वात्मा भोजयिता सदा भोगा विभवभेदश्च निष्कृति
र्मुक्तिरेव च सदसद्भेदरूपश्च ज्ञानेन नानाविधं भवेत्
विषयाणां विभागानां भेदबीजं च कीर्तिदे बुद्धिर्वि
वेचनारूपा सा ज्ञानजननी श्रुतौ वायुभेदाश्च प्राणा
श्च बलरूपाश्च देहिनां इंद्रियाणां च प्रवरं ईश्वरांशं म
नः स्मृतं महदेव प्रेरकं कर्मणां चैव दुर्निवार्यं च देहिनां अनि
रूप्यमदृश्यं च ज्ञानभेदं मनः स्मृतं लोचने श्रवणे त्व
क् वाक् जिह्वादिकमिंद्रियं अंगिनामंगरूपं च प्रेरकं
सर्वकर्मणां रिपुरूपं मित्ररूपं च सुखदं दुःखदं सदा
सूर्यो वायुश्च पृथिवी कमला देवता स्मृताः प्राणा देहा
दिभृद्यो हि स जीवः परिकीर्तितः परमात्मा परंब्रह्म
निर्गुणः प्रकृतेः परः कारणं कारणानां च श्रीकृष्णो
भगवान्स्वयं इत्येवं कथितं सर्वं मया पृष्टं यथागमं
ज्ञानिनां ज्ञानरूपं च भगवान्म यथा श्रुतं सावित्र्युवाच
स्वल्पा कृपासि कांतं वा तं वा ज्ञानानां विबुधं यथ यत्को
पिहिंश्च वतद्वान्वक्तुमर्हसि कां कां योनिं याति जीवः
कर्मणा केन वा यम केन वा कर्मणा स्वर्गं केन वा नर
कं पितः केन वा कर्मणा मुक्तिः केन भक्तिर्भवेद्गु
रौ: केन वा कर्मणा रोगी वा रोगी केन कर्मणा ।

ग्रंथंवाकृपणोवापिभ्रमतः केनकर्मणा लिप्तोतिल
व्यःचौरश्चकेनवानरघातकः केनसिद्धिमवाप्नोति
सालोक्यादिचतुष्टयं केनवाब्रह्मणत्वंचतपस्विम
च केनवा स्वर्गभेदादिकं केनवैकुंठं केनकर्मणा गो
लोके केनवाब्रह्मन्सर्वोत्कृष्टंनिरामयं नरकंवाक
तिविधंकिंसंख्यंनामकिंचवा कोवाकिंनरकंयाति
कियंतंतेषुतिष्ठति पापिनाकर्मणाकेनकोवाव्या
धिप्रजापते यद्यदस्तिमयापृष्टंतन्मह्यंव्याख्यातुमर्हसि
इतिश्रीब्रह्मवैवर्ते महापुराणे नारायणनारदसं
वादेप्रकृतिखंडे सावित्र्युपाख्याने यमसावित्रीसंवा
दे कर्मविपाके सावित्रिप्रश्नोनामत्रयोविंशः २३ ना
रायणउवाच सावित्रीवचनंश्रुत्वाजगामविस्मयंय
मः प्रहस्यवक्तुमारेभे कर्मपाकंचजीविनः यमउवा
च कन्याद्वादशवर्षीयावत्सेत्वंवयसाधुना ज्ञानंते
सर्वविदुषांज्ञानिनांयोगिनांपरं सावित्रीवरदानेन
त्वंसावित्रीकलासती प्राप्तापुराभूभृतास्वतपसात
त्समाशुभे यथाश्रीःश्रीपतेःक्रोडेभवानीभववक्षसि
यथाराधाचश्रीकृष्णेसावित्रीब्रह्मवक्षसि धर्मवक्षसिय
थामूर्तिःशतरूपायथामेनोकर्दमेदेवहूतिश्चवसि
ष्ठेरुंधतीयथा अदितीचकश्यपीवयथाहल्याचगोत

ब्र॰
वै॰ पु॰
८२
82

मे यथा शची महीन्द्रे च यथा चन्द्रे च रोहिणी यथा र
तिः कामदेवे यथा स्वाहा हुताशने यथा स्वधा च पि
तृषु यथा संज्ञा दिवाकरे वरुणानी च वरुणे यथैव
दक्षिणा यथा यथा पराचरा हैव देवसेना च कार्त्ति
के सौभाग्या सुप्रिया चैव भव सस्वति प्रिये इत्येत
म्भवं दत्ते मया रे च यद्याचिते शृणु देवि महाभागे
सर्वदास्यामि निश्चिते सावित्र्युवाच समवाप्तो रसे
नैव शुश्रूणा शतकं मम भविष्यति महाभाग वर
मेवं मदीप्सितं मम पितुः पुत्रशतकं श्वशुरस्य च च
क्षुषोः राज्यलाभो भवेत्सर्ववरमेवं मदीप्सितं श्रेते
सस्य च तां सार्द्धयास्यामि हृद्गृहमन्दिरं समतीते लक्ष
वर्षे देहितं मे जगत्प्रभो यम उवाच जीवकर्मवि
पाकं च कथयामि निशामय शुभानामशुभानां
च कर्मणां जन्मभारते पुण्यक्षेत्रे च सर्वत्र नामथ्या
भुञ्जते जनाः सुरा दैत्या दानवाश्च गन्धर्वा राक्षसा
नरश्च कर्मजनकाः न सर्वे जीविनः सति विशिष्ट
जीविनः कर्म भुञ्जते सर्वयोनिषु शुभाशुभं च सर्व
त्र स्वर्गे च नरकेषु च विशेषतो मानवश्च भ्रमति स
र्वयोनिषु शुभाशुभं भुञ्जते च कर्मपूर्वार्जितं पर
शुभेन कर्मणा याति ते स्वर्गादिकमेव च ।

कर्मणावाशुभेनैवबध्नंतिनरकेध्रुवंकर्मनिर्मूल
नैमुक्तिःसाचात्माहिद्विविधामता निर्वाणरूपासेवाच
कृत्स्नस्यपरमात्मनः रोगीरुक्कर्मणाजीवःचारोगीशु
भकर्मणा दीर्घजीवीचक्षीणायुःस्याद्विड्ढःविचनिषि
ने श्रेयादयश्चागर्हीनाकृत्मितेनचकर्मणा सिद्धादि
कमवाप्नोतिसर्वोत्कृष्टेनकर्मणा सामान्यकर्षितम
र्वैविशेषेणसदरीः सुदुर्लभस्तगोप्येवपुराणेषु
क्तिष्वपि दुर्लभामानवीजातिःसर्वजातिषुभारते
सर्वोपाब्राह्मणःश्रेष्ठःप्रशस्तसर्वकर्मसु विष्णुभक्तो
द्विजश्रेष्ठवगरीयान्भारतेततः निष्कामश्चसकामश्चवै
ष्णवोद्विविधामति सकामश्चप्रधानश्चनिष्कामोभक्त
एवच कर्मभोगीसकामःस्यान्निष्कामोनिरुपद्रवः
सयातिवेहंत्यक्त्वापदंविष्णोर्निरामयं पुनरागम
नेनास्तितेषांनिष्कामिनां सति येसेवंतेचद्विभुजंकृ
ष्णमात्मानमीश्वरं गोलोकंयांतितेभक्त्यादिव्यरूपध
धारिणः येचनारायणंभक्ताःसेवंतेचचतुर्भुजं वैकुं
ठंयांतितेसर्वेदिव्यरूपविधानतः सकामिनोवैष्ण
वाश्चगत्वावैकुंठमेवच भारतंपुनरायांतितेनज
न्मद्विजातिषु कालेनतेचनिष्कामाभवंत्येवक्रमे
णच भक्तिश्चनिर्मलाबुद्धिस्तेभ्योदास्यतिनिश्चितं ब्रा

ब्र
वै॰पु॰
८२
83

णाणो वैष्णवाद्यैस्सकामाः सर्वजन्मसु न तेषां निर्मला
बुद्धिर्विष्णुभक्तिविवर्जिताः तीर्थाश्रिता द्विजा ये च तप
स्यानिरताः सति ते यान्ति ब्रह्मलोकं च पुनरायान्ति भा
रते स्वकर्मनिरता ये च तीर्थाश्रमत्र निवासिनः व्रजन्ति ते
सत्यलोकं च पुनरायान्ति भारते स्वधर्मनिरता विप्राः सू
र्यभक्ताश्च भारते व्रजन्ति ते सूर्यलोकं च पुनरायान्ति भार
ते स्वधर्मनिरता विप्राः शैवाः शाक्ताश्च गाणपत्याः ते या
न्ति शिवलोकं च पुनरायान्ति भारते ये विप्रा अन्यदेवे
ष्टाः स्वकर्मनिरता सति ते गत्वा शिवलोकं च पुनरा
यान्ति भारते हरिभक्ताश्च निष्कामाः स्वधर्मरहिता द्वि
जाः तेपि यान्ति हरेर्लोकं क्रमाद्भक्तिबलादहो स्वधर्म
निरता विप्राश्चैषां सेवितः सदा भ्रष्टाचाराश्च वामा
श्च ते यान्ति नरकं ध्रुवं स्वधर्मनिरता एव वर्णाश्चत्वा
र एव च भवेत्स्वस्वशुभस्य स्वकर्मणः फलभागिनः स्वध
र्मरहितास्ते च नरकं यान्ति हि ध्रुवं भारते च भवेत्स्व
कर्मणः फलभागिनः स्वधर्मनिरताः विप्राः स्वध
र्मनिरता ये च कन्यां दत्वा च विप्राय चंद्रलोकं व्रजे
न्ति ते वसन्ति तत्र ते सार्धं यावदिन्द्राश्चतुर्दश सा
लंकृताया दानेन हि द्विगुणं फलमुच्यते सकामा
यान्ति तल्लोकं न निष्कामाश्च वैष्णवाः ॥

नैप्रियांति विष्णुलोके फलंसंख्यानवर्जिताः गव्यंचर
जंतेभार्यावत्सशास्यफलेजले येददात्येव विप्रेभ्यःत
लोकेनैवव्रजंतिच वसंतितचतल्लोके यावन्मन्वंतरंस
ति सत्वाचिरात्मविरेवासंकल्पंवेतितत्रैतेजनाः योदद्या
ति स्ववर्णोंचगोचताम्राद्रिकंसति नैयांतिस्वर्गलोके
वसुवयेब्राह्मणायच वसंतितत्रैतेलोकेवर्षाणाम
युतंसति वाप्याफलेशतगुणंप्राप्नोतिमानवासदा मे
तशेत्रुप्रदानेन तत्तडागस्यफलंलभेत् यत्तुःशतसह
स्रेणदैर्घ्यमानेननिश्चितं नूनेवातावतीप्रस्यसावापी
परिकीर्तिताः दशवापीसमाकन्या यदिपात्रेप्रदीयते
फलेददातिद्विगुणंयदिसालंकृताभवेत् तत्फलेव
तडागीवर्षकोद्धारेचतत्फले वाप्याश्वपंकोद्धारेणवापी
तल्यफलंलभेत् प्रश्वत्थवृक्षमारोप्यप्रतिष्ठांयःकरो
तिच सचयांतितपोलोकेवर्षाणामयुतंपरं पुष्पोदा
नेयोददातिसाविविभवभूतले सवासेध्रुवलोकेचव
र्षाणामयुतेध्रुवं योददातिविमानेचविस्त्रेवभारते
सति विष्णुलोकेवसेत्सोपियावन्मन्वंतरंध्रुवं विच
पुष्केचविपुलेफलेतस्यचतद्गुणं रथ्यार्द्धेपि विकाल
नेफलंमेवेलभेद्ध्रुवं योददातिभक्तियुक्तोहरयेवो
पमंदिरं विष्णुलोकेवसेत्सोपियावन्मन्वंतरंध्रुवं

ब्र॰
वै॰ पु॰
८४
84

राजमार्गे सोपुष्करं यः करोति पतिव्रते ब्रह्मणेभ्यो
विवेकेभ्यो दानेसमफलं लभेत् यद्यहं मे वनद्रुमेत
रं तेनापतिष्ठति भुक्त्वा स्वर्गादिकं सौख्यं पुण्यवाञ्जन्म
भारते लभेद्विप्रकुले श्रेष्ठे वक्रमेणैव तमादिषु भारते
पुण्यवान्विप्रो भुक्त्वा स्वर्गादिकं परं पुनःसोपि भवेद्वि
प्रो वैवं वन्तुत्रियादयः हृवियोवापि वेश्या वा कल्प
कोटिशतेन च तपसा ब्राह्मणत्वं च न प्राप्नोति स्कंनो
स्कंते स्वधर्मरहिता विप्रा नानायोनिं व्रजन्तिते भुक्त्वा
वकर्मभोगं च विप्रयोनिं लभेम्न न। मा भुक्तं क्षीयते
कर्म कल्पकोटिशतैरपि अवश्यमेव भोक्तव्यं कृतं क
र्म शुभाशुभं देवतीर्थसहायेन कायव्यूहेन सिद्ध्यति
पतत्ते कथितं सर्वं किं भूयः श्रोतुमिच्छसि इति श्रीब्र
ह्मवैवर्ते महापुराणे नारायणनारदसंवादे सावित्री
यमसंवादे सावित्र्युपाख्याने कर्मविपाके कर्मानु
रूपस्थानेनामचतुर्विंशः २४ नारायण उवाच सा
वित्र्युवाच प्रयाति स्वर्गमन्यं च येन येन वकर्मणा
मानवा पुण्यवंतश्च तन्मे व्याख्यातुमर्हसि यम
उवाच अन्नदानं च विप्राय यः करोति च भारते
अन्नप्रमाणवर्षं च विष्णुलोके महीयते अन्नदा
नेमहादानं श्रेष्ठं भ्योपि करोति यः ::

ग्रन्थप्रमाणवर्षंचशक्रलोकेमहीयते ग्रन्थदानात्स
ंसानेनभूतेनभविष्यति नात्रपात्रपरीक्षास्यान्न
कालनियमःक्वचित् देवेभ्योब्राह्मणेभ्योवाददा
तिवासनेयदि महीयतेवह्निलोकेवर्षाणामयुत
क्रंवैयोददातिचविप्रायदिव्यांधेनुंपयस्विनीं त
ल्लोममानवेवर्षंविष्णुलोकेमहीयते वतगुणंग्रणे
दिनेतीर्थेशतगुणंभवेत् दानेनारायणेक्षेत्रेफल
कोटिगुणंभवेत् गांयोददातिविप्रायभारतेभक्तिपू
र्वकं वर्षाणामयुतंवैवेन्द्रलोकेमहीयते यश्चाभ
यस्त्रवोदानेकरोतिब्राह्मणायच तल्लोममानवर्षंच
वैकुंठेचमहीयते योददातिब्राह्मणायसालग्राम
सवस्त्रकं महीयतेसवैकुंठेयावच्चंद्रदिवाकरौ
योददातिब्राह्मणायछत्रंचसुमनोहरं वर्षाणाम
युतेसोपिमोदतेवरुणालये विप्रायपादुकायुग्मं
योददातिचभारते महीयतेवायुलोकेवर्षाणाम
युतेसति योददातिब्राह्मणेभ्योदिव्यांशय्यांमनोर
मां महीयतेचंद्रलोकेयावच्चंद्रदिवाकरौ योदद्या
त्प्रदीपंचदेवायब्राह्मणायच यावन्मन्वंतरंसा
पिब्रह्मलोकेमहीयते संप्राप्यमानवींयोनिंचक्ष
क्षांचभवेद्ध्रुवं नयातियमलोकेचतेनपुण्येनसंद

ब्र- वै पु. ८५

85

रि करोति गजदानेन यो हि विप्राय भारते यावद्दिं
नेरितावद्दिं इन्द्रधामसनेवसेत् भारते यो ऽश्वदानेन क
रोति ब्राह्मणाय च भारते वारुणीलोके यावद्दिन्द्रः च
तुर्दश प्रकृष्टां शिविकां यो हि विप्राय प्रददाति च म
हीयते विष्णुलोके यावन्मन्वन्तरं सति यो ददाति च वि
प्राय व्यजनं श्वेतचामरं महीयते वायुलोके वर्षाणा
मयुतं ध्रुवं धान्याचलं यो ददाति ब्राह्मणाय च भारते
स च धान्यप्रमाणाब्दं विष्णुलोके महीयते ततः स्वयो
निं संप्राप्य चिरंजीवेत्सुधीः ॥ धान्यागारं हि यो दाता चैव ध्रु
वं वैकुण्ठवासिनो सततं श्रीहरेर्नाम भारते यो जपेन्नरः
स एव चिरंजीवी च ततो मृत्युः पलायते यो नरो भा
रते वर्षे दोलने कारयेद्धरेः पूर्णिमा रजनीशेषे जी
वन्मुक्तो भवेद्ध्रुवं इह लोके सुखं भुक्त्वा यात्यन्ते वि
ष्णुमंदिरं निश्चितं चिरमेतत्र शान्ते मन्वन्तरावधि
फलमुत्तरफल्गुन्यां ततो पि द्विगुणं भवेत् कल्पा
न्तजीवी स भवेदित्याह कमलोद्भवः तिलदानं ब्राह्म
णाय यः करोति च भारते तिलप्रमाणवर्षं च ....
विष्णुमंदिरे ततः स्वयोनिं संप्राप्य चिरंजीवी भवेत्सुखी
ताम्रपात्रस्थदानेन द्विगुणं च फलं लभेत् साल
कृतां च भाम्यां च सवत्सां सुंदरीं प्रियाम् ॥

घोददातिब्राह्मणायभारतेचपतिव्रता महीयतेवेंद्रलो
केयावदिंद्राश्चतुर्दश तत्रस्वर्वेश्यपयासार्द्धंमोदतेचदि
वानिशं ततोगंधर्व.........लोप्रियवादिनी ददाति
सफलंहस्तंब्राह्मणायचयोनरे फलप्रमाणवर्षंचश
क्रलोकेमहीयते पुनःस्वयोनिंसंप्राप्यमहाश्वधनवा
न्भवेत् योजनःसत्यसंयुक्तोभूमिंसविंशती केवलं
फलदानेचब्राह्मणायददातिच स्वर्चिरंस्वर्गवासंच
कृत्वायातिचभारतं नानाद्रव्यसमायुक्तंनानासस्य
समन्वितं ददातियश्चविप्रायभारतेविपुलंगेहं कु
वेरलोकेवसतिसचमन्वंतरावधि ततःस्वयोनिंसं
प्राप्यमहीश्चधनवान्भवेत् योजनःसत्यसंयुक्तोभूमिं
वरंविंशति ददातिभक्त्याविप्रायपुण्येचैवभारते
महीयतेसवैकुंठेमन्वंतरशतंध्रुवं पुनःस्वयोनिंसं
प्राप्यग्रामलक्षंलभेद्ध्रुवं नजहातिचतंपृथ्वीजन्मतो
लक्षमेवच स्वप्रजस्यप्रकृष्टंचपक्वंसस्यसमन्वितं ना
नापुष्करिणीवृक्षफलभागसमन्वितं नगरंयस्यवि
प्रायददातिभारतेभुवि महीयतेसवैकुंठेदशलक्षं
कालकं पुनःस्वयोनिंसंप्राप्यराजेन्द्रोभारतेभुवि
नगराणांचनियतंसलभेन्नात्रसंशयः यशासनंस
जमेवजन्मनांतिप्रुतंध्रुवं परमैश्वर्यसंयुक्तोभवे

ब्र· देवमहीय नगराणि च शतैकं देशं यो हि द्विजातये
वै प्र· सुसमृद्धं प्रजायुक्तं ददाति भक्तिपूर्वकं वापीतडा
८६ गसंयुक्तं नानाद्रुमसमन्विते महीयते स वैकुण्ठे को
86 टिमन्वन्तरावधि पुनः स्वयोनिं संप्राप्य जम्बुद्वीपप
तिर्भवेत् परमैश्वर्यसंयुक्तो यज्वा शास्त्रतः तथा भुवि
महीतेन जहात्येव जन्मनां कोटिमेव च कल्पान्तजी
वी स भवेद्राजराजेश्वरो महान् साधिकारं समग्रं च यो
ददाति द्विजातये चतुर्गुणफलं वा तेन भवेत्तस्य न संश
यः समद्वीपमहीदातः सर्वतीर्थानुसेवितः सर्वया
तपसां कर्तः सर्वोपवासकारिणः सर्वदानप्रदातृयस्त
वैशिष्ट्यं श्रवणस्य च आत्मैव पुनरावृत्तिं न भजेत् स्य हरेरहो
असंख्यब्राह्मणयानेपथ्येति वैस्मवासति निवसति
हि गोलोके वैकुण्ठे वा हरेः पदे: विस्मयेद्योपासकस्य
विद्यमानं वीततुं बिभर्ति दिव्यरूपं च जन्मस्मरजरा
परे लब्ध्वा विलोमस्य मातृण्य विस्मयं वा करोति च सर्वप
ण्यानि गोलोके ह्यसंख्यप्राकृतलये नश्यन्ति देवाः
सिद्धाश्च विश्वानि निखिलानि च कुसुमकानन
पश्यति दुःखस्मजरापहाः कार्त्तिकीं तुलसी
दानं करोति हरये वयं युगे पञ्चप्रमाणं च मा
दते विस्मयं हि ते ::

पुनः स्वयोनिं संप्राप्य हरिभक्तिं लभेद्ध्रुवं सावित्रीव वि
रत्नीवीवसंभवेद्भारते भुवि हृतप्रदीपं हरये कार्ति
केयो ददाति च पलप्रमाणवर्षं च मोदते हरिमंदि
रे पुनः स्वयोनिं संप्राप्य विष्णुभक्तिं लभेद्ध्रुवं महा
यनादयः समवत्स्यो चैव दीप्तिमान् माघे यः स्नाति
गंगायां प्ररुणोदयकालतः युगषष्टिसहस्राणि मो
दते हरिमंदिरे पुनः स्वयोनिं संप्राप्य विष्णुभक्तिं ल
भेद्ध्रुवं जितेंद्रियाणां प्रवरः सम्भवेद्भारते भुवि माघे
यः स्नाति गंगायां प्रयागे वारुणोदये वैकुंठे मोदते सो
पि लक्षमन्वंतरावधि पुनः स्वयोनिं संप्राप्य विष्णुभ
क्तिं लभेद्ध्रुवं स स्नात्वा मानुषं देहं पुनर्याति हरेः पदं
नास्ति तस्य पुनरावृत्तिर्वैकुंठे च महीतले करोति हरि
दास्यं च लब्ध्वा सारूप्यमेव च नित्यस्नायी च गंगायां
स पूतः सूर्यवद्भुवि पदे पदेऽश्वमेधस्य फलं लभते निश्चि
तं फलं तस्यैव पादरजसा सद्यः पूता वसुंधरा माघे
ते स चैव वैकुंठे यावच्चंद्रदिवाकरौ पुनः स्वयोनिं सं
प्राप्य तपस्विप्रवरो भवेत् स्वधर्मनिरतः शुद्धो विष्णु
स्नापि जितेंद्रियः मीनकर्कटयोर्मध्ये गाढं तपति भा
स्करे भारते यो ददाति सजलमेवं स्वाशितं स मोदते
वैकुंठे यावदिंद्राश्चतुर्दश पुनः स्वयोनिं संप्राप्य

व्र.
वै. प्र.
८२
८८
८४

रूपवांश्च सुखी भवेत् यज्ञसूत्रेण तत्फलं लभते ना
त्र संशयः वैशाखे शुक्लदाने च यः करोति द्विजातये
सत्कारेण प्रमाणान्हे मोदते विष्णुमन्दिरे करोति भार
ते यो हि कृष्णजन्माष्टमीव्रतं शतजन्मकृतात्पापा
न्मुच्यते नात्र संशयः वैकुण्ठे मोदते सोऽपि यावदिन्द्राश्च
तुर्दश पुनः स्वयोनिं संप्राप्य कृष्णभक्तिं लभेद्ध्रुवं इहै
व भारते वर्षे शिवरात्रिं करोति यः मोदते शिवलोके
सप्तमन्वन्तरावधि शिवाय शिवरात्रौ च बिल्वपत्रं ददा
ति यः यत्रमानयुगं तत्र मोदते शिवमन्दिरे पुनः स्व
योनिं संप्राप्य शिवभक्तिं लभेद्ध्रुवं विद्यावान् पुत्रवान्
श्रीमान्प्रजावान्भूमिवान्भवेत् चैत्रमासमथवा माघे श
करं योऽर्चयेद्व्रती करोति नक्तेनैव भक्त्या वेत्रपाणिर्दिवा
निशं मासं वा चार्धमासं वा दशसप्तदिनानि वा दिनमा
नं युगं सोऽपि शिवलोके महीयते श्रीरामनवमीं यो हि
करोति भारते नरः सप्तमन्वन्तरं यावन्मोदते विष्णुम
न्दिरे पुनः स्वयोनिं संप्राप्य रामभक्तिं लभेद्ध्रुवं जितेन्द्रि
याणां प्रवरो महाश्चर्यधार्मिको भवेत् शारदीयां महा
पूजां प्रकृतेर्यः करोति च महिषैश्छागलैर्मेषैः खड्गै
र्भाण्डादिभिर्नरैः नैवेद्यैरुपचारैश्च धूपदीपादिभिस्त
थान्नम् नृत्यगीतादिभिर्वाद्यैर्नानाकौतुकमङ्गलैः

शिवलोकेवसेत्सोपि सप्तमन्वंतरावधि पुनःस्वयोनिं
मे प्राप्य वृद्धिंच निर्मला भवेत् श्रवलोभ्रियमामातिषु
नैषैंगादिवंधीनी महाप्रभावपुरुषश्च राजराजिसम
न्वितः राजराजेश्वरः सोपि भवेद्देवनसंशयः भाद्रशु
क्लाष्टमीं प्राप्य महालक्ष्मीं विधिवर्चयेत् नित्यंभक्त्यापद्मस
के पुण्यक्षेत्रे च भारते दत्वा तस्यैव प्रकृष्टा चोपचाराणि
षोडश मोदते सोपि वैकुंठे यावच्चंद्रदिवाकरौ पुनः
स्वयोनिं संप्राप्य राजराजेश्वरो भवेत् कार्तिके पूर्णिमा
यां च कृत्वा तु रासमंडले गोपालांगनकैः कृत्वा गोपीनां
शतकेतथा शिलायांप्रतिमायां वा श्रीकृष्णं राधया सह
भारते पूजयेद्दत्वा चोपचाराणि षोडश गोलोके च वसे
त्सोपि यावद्ब्रह्मणो वयः भारते पुनरागम्य हरिभ
क्तिं लभेत् एवं क्रमेण सुदृढां भक्तिं लब्ध्वा मंत्रं हरेरपि
देहं त्यक्त्वा गोलोके पुनरेव हि याति च तत्र कृष्णस्य
सारूप्यं संप्राप्य पार्षदो भवेत् पुनस्तस्मान्नेतास्ति निर्गम
स्त्रसहरो महान् शुक्लां चाप्यथवा कृष्णां करोति कार्त
शीचयः वैकुंठे मोदते सोपि यावद्ब्रह्मणो वयः भा
रते पुनरागम्य हरिभक्तिं लभेद्ध्रुवं पुनर्याति च वै
कुंठं न तस्य पतनं भवेत् भाद्रशुक्ले चतुर्दश्यां यः शक्रं
पूजयेन्नरः स षष्टिवर्षसहस्राणि शक्रलोके महीयते
रविवारे च संक्रान्त्यां ससप्तम्यां शुक्लपक्षे ततः संपूज्यार्कं

ब्र॰ वै॰ पु॰ ८९

89

हविष्यान्नेयः करोति च भारते महीयते सोर्कलोकेश
वर्षैर्द्दिवाकरो भारते पुनरागम्य चारोगी श्रीयुतो भ
वेत् । ज्येष्ठे कृष्णचतुर्दश्यां सावित्रीं यो हि पूजयेत् । मही
यते ब्रह्मलोके सप्तमन्वन्तरावधि । पुनर्महीं समागत्य
श्रीमानतुलविक्रमः । चिरंजीवी भवेत्सोपि ज्ञानवान्सुपरि
युतः । माघस्य शुक्लपञ्चम्यां पूजयेद्यः सरस्वतीं । संयुतो भ
क्तितो दत्वा चोपचाराणि षोडश । महीयते स वैकुण्ठे याव
द्ब्रह्मदिवानिशं । संप्राप्य च पुनर्जन्म स भवेत्कविपण्डितः
गौरवर्णादिके यो हि ब्राह्मणाय ददाति च । निमज्जीवत
पर्यन्ते भक्तियुक्तश्च भारते । गवां लोमप्रमाणाब्दं हि गुण
विष्णुमन्दिरे मोदते हरिणा सार्द्धं क्रीडाकौतुकमङ्गलैः
ततः पुनरिहागम्य राजराजेश्वरो भवेत् । गोमांश्च पुत्र
वान्विद्वान्ज्ञानवान्भवेत् । तःस्वादी भोजयेद्यो हि मिष्टान्नं ब्रा
ह्मणेभ्यश्च भारते । विप्रलोमप्रमाणाब्दं मोदते विष्णुम
न्दिरे । ततः पुनरिहागम्य राजेन्द्रो भारते भवेत् । शिलायां
योर्चयेन्निम्नशिलातोये च भक्त्याति । महीयते स वैकुण्ठे
यावद्वै ब्रह्मणः शतं । ततो लब्ध्वा पुनर्जन्म हरिभक्तिं सु
दुर्लभां । महीयते विष्णुलोके न तस्य पतनं भवेत् । तथा
सिंचेच्च सर्वाणि वृन्तानि निखिलानि च । कृत्वा निष्ठु
नि वैकुण्ठे यावदिन्द्राश्चतुर्दश । ततो लब्ध्वा पुनर्ज
न्म राजेन्द्रो भारते भवेत्

नतो मुक्तो भवेद्यस्मात्पुनर्जन्म न विद्यते यः स्नाति स
र्वतीर्थेषु भुवः कृत्वा प्रदक्षिणं सर्वनिर्वाणतां याति
न तज्जन्म भवेद्भुवि पुण्ये क्षेत्रे भारते चैवाश्वमेधकरो
तिच अश्वेतां ममिताहे व शाकुस्माद्वीमनेवसेत वत
ग्रहणे राजसूयफलमाप्नोति मानवः नरमेधस्य मेधे
व गोमेधे च तत्‌देवव प्रतिष्ठो वतदर्द्धे च सप्तु वं च लभे
द्भुवं लभते लोगले ष्टो च गोमेधसदृश फलं तत्सम
वापि विप्रेष्टोह द्विरागे च तत्फलं पञ्चयज्ञेन दर्द्धे च
फलमाप्नोति मानवः विशोके व विशोके च पञ्चार्द्धे
स्वर्गमुच्यते अद्भियागे महेश्वर्ये पञ्चयज्ञे समं भवेत्
विल्वपत्रप्रदानेन च सर्वयज्ञेषु संदरि ब्रह्माणा च कृते
पूर्वं महादत्संभारसंभृतः बभूव कलहो यत्र दक्षश
र्वयोः सति कोपस्य ने दिने विप्रानंदी विप्रस्य कोप
नः यत्राहतो दक्षयज्ञे च भजनवद्रशोवरः चकार वि
ष्णुयज्ञे च पुरा दक्षः प्रजापतिः धर्मस्य कश्यपस्य च
वौशिष्ठस्यापि च कर्दमः स्वायंभुवो मनुश्चैव तत्सपत्रस्य
प्रियव्रतः शिवः सनत्कुमारश्च कपिश्चैवत्तथा राज
सूयसहस्राणां समस्त्राकलं भवेत् राजसूयसहस्र
स्राणां फलमाप्नोति निश्चितं विल्वपत्रास्यरोपणेनाना
लिवे दे फलप्रदा बहुकल्यांतजीवी च जीवन्मुक्तो भ
वेद्ध्रुवं स्नानेन तपसा चैव विल्वात्यालभवेद्ध्रुवं देवा

ब्र० प्र०
११
9|

ततं अतीवदुर्निवार्यं च तं कालं प्रणमाम्यहं ये
नान्तश्च कृतो विश्वे सर्वेषां जीविनां परं कर्मानुरूपं का
ले च तं कृतान्तं नमाम्यहं स्वात्मारामश्च सर्वज्ञो मित्रं
पुण्यकृतां भवे पापिनां क्लेशदो यस्तं पुण्यमित्रं न
माम्यहं यज्जन्म ब्रह्मणो वंशे ज्वलन्तं ब्रह्मतेजसा
यो ध्यायति परं ब्रह्म ब्रह्मवंशं नमाम्यहं इत्युक्त्वा
सा च सावित्री प्रणनाम यमं मुने यमस्तां विष्णुभज
नं कर्मपाकमुवाच ह इमं यमाष्टकं नित्यं प्रातरु
त्थाय यः पठेत् यमात्तस्य भयं नास्ति सर्वपापात्प्र
मुच्यते महापापी यदि पठेन्नित्यं भक्त्या च नारद
यमः करोति संशुद्धं कायव्यूहेन निश्चितं इति
श्रीब्रह्मवैवर्ते महापुराणे सावित्रीकृते यमस्तोत्रे
षड्विंशतितमोऽध्यायः २६ नारायण उवाच य
मस्तस्यै विष्णुमन्त्रं दत्वा च विधिपूर्वकं कर्माशु
भविपाकं च तामुवाच रवेः सुतः यम उवाच शु
भकर्मविपाकं च श्रुतं नानाविधं सति कर्माशुभ
विपाकं च कथयामि निशामय नानाप्रकारं स्वर्गं
च याति जीवः स्वकर्मणा कुकर्मणा नरकं याति यो
निं नानाविधं नरः नरकाणां च कुण्डानि सन्ति नाना
विधानि च नानापुराणभेदेन नामभेदानि तानि च

विस्सनानिगभीरागलिक्षेपादानिवजीविनो भयेक
रागिलिवारोगिाहेवन्सेऊन्सिनानिव षडशीतिव
ॐउानिसेयमिन्मेवसेनिव निवेयनेषोनामानिम
सिद्धानिस्कनोसानि वह्निॐडेनमॐडेन्तारॐडेम
मानके विहृॐडेमूवॐडेवलेषमॐडेवडः सद्धे
गरॐडेहृषिकाॐडेवसाॐडेनपेवव श्रकॐ
उमसकॐडेघ्रसॐडेवजन्सिने ॐडेगाद्यमला
नोवकर्मविद्ॐडेमेवव वज्रॐडेमोघॐडेनख
ॐडेवडस्सरे लोम्नोॐडेमस्थिॐडेमज्ञाॐडेवडः
सहे नामॐडेलोहॐडेमनमेक्लेशादेमहस्नू मी
न्नाकालकॐडेचविषॐडेववि ह्मदे यमॐडे
नमसाराॐडेवपरिकीर्तिने मनमेनेनॐडेव
केतुॐडेवडर्वहे कमिकटेकपॐडेसपॐडेउ
रेनके मलॐडेमाॐडेभीमेलवणॐडेके ॐडे
ववन्नदेह्माणाहश्चिकानांवसवने मारॐडेस्त्र
णाॐडेखहॐडेवभीषण गोलॐडेनकॐडेकाक
ॐडेश्रुवास्पदे सेचारुॐडेरमॐडेकमेॐडेमहे
न्नले न्नालाॐडेमस्सॐडेदग्यॐडेवसेदरि नम
स्मेमसीपञ्चेन्तरयारेभुवीमरवे गोकामुखेनक
मरवेगजदेशेवगोमरवे ॐपीपाकेकालसञ्चेश्रव

ब्र॰सा॰
प॰
८८
९२

येदमकर्दमे मोक्षमोजेपाशावेष्टे सनयोनयके
पने उल्कामखमेयक्ष्मपवेयनेऊँउनाउने ज्वाल
रंमेहेहर्ल्लीदलनेघोषणेकथे सर्पज्वालाम्रवे
जिह्मेसुमोथनागवेष्टने सहस्रणपनागनिसाविवि
पाणिनोक्रेणाद्दानिव निष्ठुमैकिंकरगणैः रक्ति
नानिवसनने देउहलेखड्गहस्तेपाशहस्तेभये
करैः शक्तिहस्तैगदाहस्तैमदोन्मत्तसदाकरैः न
मोक्षमैदयाहीनेउर्वीप्येसेवसर्वनः नेत्रस्विभि
म्बनिःशोकेराज्ञामग्निगलोचनेः पोगश्च्कैः स्नि
ह्विपमैनानारूपधरैवरैः श्वासत्रमस्तभिरैः
पापभिःसर्वजीविभिः स्वकर्मनिरमेःशोवैःशा
मेसोरैस्त्रगाणपैः श्रहसैःपुणहक्रिम्बस्निह्विर्यो
गिभिरेवव स्वधर्मनिरमेवाणिनिरनेवाणनेश्चकैः
वलवद्भिम्बनिःशोकैः समाहस्रम्बवेसवे एन
नेकथिनेसावित्रिऊँउसंख्यानिरूपणं नेषानिवा
सोमन्कंउनिवोपकथयामिमे इतिश्रीब्रह्मवैव
र्तेमहापुराणेनारायणनारदसंवादेप्रकृतिखंडे
सावित्र्युपाख्यानेयमसावित्रीसंवादेनाककुंडसं
ख्यानेनामसप्तविंशोध्यायः २७ यमउवाच
हरिसेवारतःशुद्धोयोगीसिद्धव्रतीसतिः नयस्वी

ब्रह्मचारीवनायातिनरकंपतिः ॐउवाचावोथ
वाक्षखलमेनवयोनरः दग्धंकरोतिवनरानव
ह्निॐउमयातिसः नखलोमप्रमाणाहंवर्षस्थिना
वऊःखनः नमस्यलेवह्निॐउपत्नीवसमजन्मव
रविवारार्कसंक्रान्तासमायोद्भववासरे वस्त्राणा
ज्ञारसंयोगंकरोतियाहिमानवाः सयातिज्ञारॐ
उवसूत्रमानाहूपवचु सवजेद्रजकीयोनिंसम
जन्मसुभारते स्वदत्तांपरदत्तांवाब्रह्महतिहरेत
यः षष्टिंवर्षसहस्राणिविट्ॐउसमयातिसः ष
ष्टिंवर्षसहस्राणिविट्कमिभूत्वनर्भवि परगी
यतजागीवनजागेयाःकरोतिच उत्सृजेदेवदोष
णमूत्रॐउमयातिसः नद्वेएडमानवर्षवनज्ञो
जीनवतिष्ठति भारतेगोपिकावैवसमवेसम
जन्मसु एकाकीमिष्टमश्नातिसेष्याॐउमयातिस
हस्तीमहाशनेवैवनज्ञोजीनवतिष्ठति हस्तीहस्ता
शनाहंवसमीनोभारतेभवेत् श्लेष्मसूत्रगरेवे
वद्वयंभुक्तेनरः शुचिः पितरंमातरंवैवगुरुंभा
यांसुतेसतोयोनपुष्णात्यनाथंवगरशूॐउमयातिच
हस्तीअक्षसहस्रंवनज्ञोजीनवतिष्ठति नतोवजे
ननोयोनिंशानेवर्षनरःशुचिः हस्तातिथिंवक्र

व ल
प्रं
९३
93

वन्तुः करोति यो हि मानवः पितृदेवास्तस्य जलेन गं
तानि च पापिनः यानि कानि च पापानि ब्रह्महत्या-
दिकानि च इहैव लभते चोते हृषिकाकुं उमाव्रजेत
उनरक्षणेनैव नक्षोजीनवनिष्ठति ततो नरो भवे-
न्नपो दरिद्रः सप्तजन्मसु ततो भवेन्मानवश्च दरि
द्रो-इरेवच इमां सेकामिनीवापि कामिनीवाउ
मानव यः शुक्लेपानपंसेवे शुक्लेकुं उभयानि सा उ
नरक्षणेनैव नक्षोजीनवनिष्ठति दंवाद्वंवव वि
मापवान्यसैदीपतेयदि सतिष्ठति वसाकुं उनक्षो
जीषानवन्तरं कुकलासो भवेन्सोपि भारते सप्तज
न्मसु यो नि क्रमिशनाहृदव भवेद्दरिद्रनः शुचिः
पत्ता अवगुरुं विप्ररक्तपानेवकारयेत् सचनिष्ठ
ति सत्कुं उनक्षोजीषानवन्तरं ततो भवे-- यज
न्मसप्तजन्मसु भारते ततः पहिं भवामोति मानव
श्च कमेणव प्रस्कवंतेवगायेतेभक्तं रक्षासगन्दे
श्री क्रलग्णमेगीते सस्येव यो हि मानवः सचसेद
स कुं उचनक्षोजीषानवन्तरे ततो भवेत्सवंजलो
त्रिजन्मनि ततः शुचिः करोति खलु नां षशदश
हरदयो नरः कुं उगात्रमलानां च सप्तयाति शानाद
के ततः सगर्दभी योनिमवाप्नोति जन्मनि त्रिज

न्मनि चगगोगिणां ततः शुद्धो भवेद्ध्रुवं वधिरे यो हि स
मेव निंदे नेव हि मानवः सवसेत्कर्णविड् कुंडे नक्रो
जीशन वत्सरं ततो भवेत्स वधिरो दरिद्रः सप्तजन्म
सु सप्तजन्मसांगहीनः ततः शुद्धिं भवेद्ध्रुवं लोभा
त्सभत्तणार्थीयजीवने हेतियो नरः मज्जाकुंडेव
सेत्सोपि नक्रोजीलक्षवत्सरं ततो भवेत्स पशाको
मीनश्च सप्तजन्मसु वनादयश्च कर्मण्यं ततः शु
द्धिं लभेद्ध्रुवं स्वकन्यापालने कन्याविक्रीणाति
यो नरः अर्थलोभान्महामूढो मांसकुंडे सया
ति सः कन्यालोमप्रमाणाब्दं नक्रोजीनवतिष्ठति
नेवदेद्यमहारेव करोति यमकिंकरः मांसभारं
मूर्ध्नि कृत्वा रक्तधारां लिहेत्तथा ततो हि मारते
पापी कलविड्सुकर्मि भवेत् षष्टिवर्षसहस्रा
णि व्याधश्च सप्तजन्मसु त्रिजन्मनि वराहश्च कुक्कु
रः सप्तजन्मसु सप्तजन्मसु मंडूको जलौकाः स
प्तजन्मसु सप्तजन्मसु काकश्च ततः शुद्धिं लभे
द्ध्रुवं व्रतानामुपवासानां श्राद्धादीनां वसंयमे
नकरोति नोरकर्मश्च शुचिः सर्वकर्मसु स वसति ष
ति कुंडे पुनः स्वादीनां वसेदरी नदैव दिनमात्रं मन
क्रोजी दंडनाडिनः सकेशं पार्थिवं लिंगं यो ˉ र्चय

व्र ल
ग्रं
१४
९५

निभारने सनिहन्तिकेशं ॐ उस्मिं उमानवर्षकं
नदनीपावनीयोनिश्रयातिहरकोपनः शानाद्वात्
शुद्धिमेमोनिराजसंलभतेध्रुवं पित्रणोयोविलपदे
पिंउनेवदशाजिव सचनिहन्यस्त्रिं ॐ उस्वनामांहूमहे
श्रीर ननःसयोनिसेयाप्यसंजःसमस्तजन्मसु भेव
महादरिद्रमननः शुद्धोहिदेउनः यःसेवतेमहाम्
फोगुर्विणीवलकामिनी मनसेनाम ॐ उवशानव
र्षसनिहन्ति श्रवीरान्वयोभुंक्तेसमस्तानान्नमेवच
लोरदंउशनाहूंवसचनिहन्तिनमके सवनेदजकी
योनिंदरिद्रःसमजन्मसु महाहणेदरिद्रमननः
शुद्धोभवेनरः योहिवर्मीकदस्तेनदेवद्रव्यमप
हरेत् शतवर्षप्रमाणेवचर्मं ॐ उसनिहन्ति य
श्रूद्रेणाभ्यनुज्ञातोभुंक्तेश्रद्धामनमेवच सपनमस
रा ॐ उयानाहूनिहन्तिद्विजः ननोभवेत्शूद्रया
नीवलनणःसमुजन्मसु सूद्रशाद्धानमोजीवन
नःशुद्धोभवेद्भव वाकुडसाकदुवाचायानाउये
स्वामिनेसदा नीलाकेटक ॐ उसानलज्ञोजीनवति
हन्ति नाशिनायमहूनीनदमेनवचनत्रुंगं नन
उवैः शवाःसमजन्मसेवननः शुचिः वि
षणजीवनेहेतिनिंदयोयोहियामरः

विषकुंडे च नरो जीवः सहस्राब्दं च तिष्ठति ततो भवे
न्मृघाती च ब्राह्मणी च सप्तजन्मसु सप्तजन्मसु कुष्ठी च
स तिष्ठति च नरके घोरे गवां लोमप्रमाणं हि वर्षो भवति
नरः कुष्ठेन हन्ति जीवं यो लोहेन वडिशेन वा कुंन
कुंडे वसेन्नोपि वर्षाणामयुतं सप्त ततः स्वयोनिसे
प्यवादरव्यापिसे पुनः सलोममानवर्षे वनरो
जीवनतिष्ठति जन्मने केन क्लेशेन ततः शुद्धो भ
वेन्नरः यो भुंक्ते च हव्यं मांसं मनस्य वानीव बालणाः
हरेत्तेनैव सो जीकृमिकुंडे भयाति सः ततो भवेन्म्ले
च्छजातिर्विजन्मनि ततो द्विजः शूद्रयाजी च यो वि
प्रः शूद्रस्याद्यान्नभोजकः शूद्राणां शववाही च प्र
पकुंडे भवेद्ध्रुवं यावल्लोमप्रमाणं हि पंचजन्मानि च
सर्वत्र नाडीनो पमत्स्येन नरो जीवन तिष्ठति
ततो भारतमागत्य स शूद्रः सप्तजन्मसु महाशूली
दरिद्रश्च ततः शुद्धः पुनर्द्विजः विप्रो दंडजीवी यो
लक्षेणस्वर्ह्नियः सदेशमस्यापो कुंडे मेन मा मा
हकं वसेत् दिवानिशं भक्षिन स्पैर नाहारस्य सह
कन् हस्तपादादि वद्धश्च यमहूनेन ताडितः त
तो भवेन्त्त्द्ज्जेन जीतिस्पापावनीमत्ता ततो भवे
न्मानवश्चसेगहीनः ततः शुचि यो मत्तामध्यागर

ब्र ल
प्रं
१५
95

ण्ानि हत्वा च मद्भक्तिको सर्पवगरलेऽङ्के जीव
मानाहृङ्केवसेत् भक्तिनेगरलेईग्योयमहूमेन
नाडितः ततो हीभक्तिकाजातिः ततः शुद्धो भवे
न्नरः दंडं करोति दंडं च विप्रदंडं करोति यः स
ऽङ्के वज्रदंष्ट्राणां कीटानां च प्रयाति च तद्दोम
मानवर्षं वनचरेति हिमहर्निशं समर्हत्तिणनस्त
वततः शुद्धो भवेन्नरः अर्थलोभेन यो भूयः प्रजा
दंडं करोति यः हस्तिकानां च ऽङ्के सततं लोमा हूव
सेऽङ्कवे ततो हस्तिकजातिश्च सप्तजन्मसु भारने
ततो नरः चांगहीनो व्याधि शुद्धो भवेन्नरः ब्राह्म
णः शास्त्रचारी यो ऽस्य सेवां धावको भवेत् संध्याही
नश्च मूढश्च हरिभक्तिर्विहीनकः सतिहस्तिस
नामा हूं ऽङ्के ऽगद्गुसवादिषु विद्धः सराट्टिमिश
श्चततः शुद्धो भवेन्नरः कारागारेण यःकारेति ब
धाति प्रजावद्यः प्रमनः स्वल्पदोषेण गोलऽङ्के
प्रयाति यः सर्पकेन मनोयो नेसाय कारं भयं कर
नीलं दंष्ट्रश्च कीटैश्च संकुलं के गोलऽङ्के कीटैर्वसे
त्तत्रप्रजा ... ऽङ्के प्रयाति सः ततो नक्राद्विजाति
श्च भवेन्नयादिषु अफवे ततः सर्पोपि सर्पा हिंदशी
नैव भवेन्नरः वस्याचानामलनास्सेव यः परपतिपरहि

यः कामेनकामकोहि ३एपत्तेङचभारने सवले
न्काकङ्केङेवकाकैम्यत्तम्यलोचनः नच स्तलोम
मानाहेननः चायः त्रिजन्मनि सर्णस्तेपीचयोम
प्कोभारनेसरविश्रयोः सवसेवा`` ङ्केङेवसनामा
हेवसेङ्कवे नाडिनोयमहूनेनसेचालोत्तसलोच
नः नविद्दमोजीवनतेवननः चायः त्रिजन्मनि
समजन्मदरिद्रश्चमहाक्रूरम्यपानकी भारनीव
णीकारम्यसवसर्वचणीकन योभारनेनाम्यवो
ङेलोहम्योरम्यसेदरि सवस्तलोममानाहेवाज
ङ्केङेमयानिव नवेववाजविद्दमोजीवाजम्यन
स्तलोचनः नाडिनोयमहूनेननन ःशुद्धोभवे
नरः भारनेदेवचोरम्यदेवद्व्यापहारकेः सउ
स्तरेवक्रङ्केङेसलोमाहेवसेङ्कवे देहूदायापिन
चनैवनाहारम्यपाहूकन् नाडिनोयमहूनेननतः
शुद्धोभवेनरः रोप्यगवानेश्चकानोपम्योरेः सर
विश्रयोः नमयाषाएङ्केङेचसलोमाहेवसेङ्कवे
त्रिजन्मनिवकः सोपिसेनहेसः त्रिजन्मनि नन
म्यनालहत्तम्यननः शुद्धोभवेनरः यान्यादिश
सनोहूल`` योहरेनिश्रमो श्रासनंवनयानस
हूलङ्केङेमयानिसः श्रानाहूननिवसेयमहूनेननता

वल
मं:
९८

96

ढिनः नरो भवेन्मेषजाति ऊष्ट्रस्य विजन्मनि न
रो भवेच्छ्वानरस्य कारव्याधियुतो भुवि वेशहीनो
दरिद्रश्च वाल्यायुष्मतनः श्रुतिः करोति विप्राणां
हन्ताइब्येव यो नरः सर्व्वसस्यकं डेव शना हेद
उनाडिनः नरो भवेच्छ्वानरस्य तैलकारस्य विजन्म
नि व्याधियुक्तो भवेद्रोगी वेशहीनः ततः श्रुति
वायुवेष्टवविभ्रुकरोतीवकन्तो नरः मयाति च
कंडेवसेनवगुगमति नरो भवेत्सवकोगो
हीनोगः समजन्मनि दरिद्रो वेशहीनस्य मायों
''नस्तनः श्रुतिः शापने ह्लर्मे मोसे चवलएणापा
ह्लिमन्नति ह्लर्मेकंडेवसेन्मापिपासाहे ह्लर्मे भः
त्तिनः नरो भवेन्ल्हमेजन्मविजन्मनि व सुकरः
विजन्मनि विडालस्य मर्कटस्य विजन्मनि हन्तेला
दिकं चैव यो हरेन्नरविप्रयोः मयाति ज्वालाकंदु
वमस्तकंडेवपानकी मञ्जिष्ठिनाशनाहे वमभव
तैलपायिका समजन्म''स्यरंको मूषीकोनतः
श्रुतिः हगंधिनेलेयाजीवगंधद्रव्याण्येववा
मानने ब्रणपवर्षचयो हरेन्नरविप्रयोः सर्वसेद
स्यकंडेव भवेदग्योश्विनिशा सरोमसानवर्षचह
नो डर्गधिका भवेन डर्गधिकासमजन्मसगनाभि

स्विजन्मनि सप्तजन्मसु गोघातनो हि मानवो भवेत्
बलेनैव खलत्वेन हिंसारूपेण वा सति वृश्चिकस्तद
रेद्भूमिभारनेपरपेन्तकी सर्वलेनमस्कृपीवभवेन्ना
पीगैवानिशं नमनेलीयथाजीवोदग्धोभ्रमतिसंन
ते भस्मसाद्भवत्येवभोगोदेहेन्ननश्यति सप्तम
वनरपापीसेनमः तत्रतिष्ठति शाहकरोतिन्महारो
पमहत्तेनन्नाडितः षष्टिवर्षसहस्राणिविट्क
मिश्रभवेन्ननः ततोभवेद्भूमिहीनोदरिद्रश्चनगं
श्रुविः ततःसयोनिसंप्राप्य शुभकर्माभवेत्ततः स्थि
रंतिजीविनःखद्देदयाहीनः सदारुणः नरयाति
हतिनरेश्चर्थलोभेनमारते श्रुसिपवेवसवसेया
वदिंद्रावनदेश नेभवेद्गालणेहेतिसंनेमन्वंनरेल
दा छिमोगश्चभवेत्पापीखङ्गधारेणसंनते श्वमाहा
रः शाहकश्चयमहत्तेननाडितः संचालःपातजं
न्मानिमाहिषश्चततःश्रुविः ग्रामेवानगरेवापिदा
हत्तेयःकरोतिच तत्रधारेवसेन्सोपिछिनांगः वि
श्रुगेसति ततःप्रीतोभवेन्सयोवह्निवकोप्रमेतमही
सप्तजन्मामेध्यभोजीखद्योतः सप्तजन्मसु सप्तजं
न्मगलन्कुष्ठीततः शुद्धोभवेन्नरः परकर्णेसुखेद
तापरनिम्नेकरोतियः परदोषमहासाक्षीदेवब्राल

ब्र स
प्रं
९०

97

णिनिंदकः सूचीमुखीचसवसेनस्त्रीविद्वेषोभगवद्ये
ननोभवेद्धलिकाश्वसर्पश्वसप्तजन्मसु वज्रकीटः स
प्तजन्मसुमत्कीटस्ततःपरे ननोभवेन्मानवस्सम
हाव्याधीततःशुचि गृहिणीवगृहेभिन्नाचलस्तेय
करोतियः गांसल्लागोवमेषांश्चयातिगोकाण्डवस्व
सः नाडिनोयमहूतेनवसेनत्रभगवद्ये ननोभवेन्स
प्तजन्मगोजातिव्याधिलेपुते विजन्मतिषेवजातिछा
गजातिविजन्मति ननोभवेन्मानवश्चनिम्नरोगीद
रिद्रकः भार्याहीनोवंधुहीनः सन्तापीवततःशुचिः
सामान्यद्रव्यचौरश्चयातिनक्रमसंवृगे ननोभवे
न्मानवस्सम हारोगीततःशुचिः हस्तिगाश्वगजोश्चेव
नरंगाश्चनरोस्तथा सयातिगजदंशेवमहापापीभगव
ये नाडिनोयमहूतेनगजदंतेनहेनतं समवेद्गजजातिश
नरगश्चविजन्मति गोजातिर्वाछजातिश्चततःशुद्धो
भवेन्नरः जलेपिवंतोनरषिनेगांवारयतियोनरः न
नगुश्रूषाविहीनोयोगोग्रसेयातिमानवः नरकेगो
मुखाकारकृमिनमोदकान्विते नवतिहंतिसेन
मोयावन्मन्वंतरावधि ननोनरोपिगोहीनोम
हारोगीदरिद्रगः सप्तजन्मो ॥ ॥
॥

सप्तजन्मान्यजानि श्वानतः शूद्रो भवेन्नरः गोहत्यो-
ब्रह्महत्यश्च यः करोत्यादिदैशिके योगच्छेदस्य गम्यो
वसंध्याहीनोप्यदीक्षितः प्रतिग्रहीयः तीर्थे ग्राम
याजी च देवलः शूद्राणां सूपकारश्च प्रमत्तो हृष-
लीपतिः गोहत्यो ब्रह्महत्यो वस्त्रीहत्यो च करोति
यः भिन्नहत्यो हूणहत्यो महापापी च मारते ऽमी
पाके स च वसेद्यावदिंद्राश्चतुर्दश नास्तितो यमह्ने
न हरणीमानश्चसेनने तर्णं पतनिवर्कोव तर्णं प
नतिं केटके तर्णं वनमने लेभनम मेना पेश्रवत्तणं
तर्णं चनम पाषाणेन मलोहनन्नः तर्णं गृध्रः को
टिसहस्राणि यानजन्मानि सूकरः कालश्च सप्तज
न्मानि सर्पश्च सप्तजन्मसु षष्टिवर्षसहस्राणि नन
श्च कृष्टकृमिर्भवेत् न नो भवेन्नहृषलोगलनुकु
ष्टि दरिद्रकः पश्चग्रलोवंशहीनो भार्याहीनः तनः श्व
विः सावित्र्युवाच विप्रहत्यो गोहत्यो किं वियाम या
ति देहि किं कावान्तरणाम गम्या वा को वा संध्याविही
नकः अदीक्षितः अमान्को वा को वा तीर्थप्रतिग्रही
हिजको वा ग्रामयाजी को वा विप्रश्च देवलः शूद्राणां
सूपकारः कः प्रमत्तो हृषलीपतिः एतेषां लक्षणं प्र
वदस्व वेदविदां वरः यम उवाच श्रीकृष्णसेवनरतो

ब्र. ल.
प्रं.
९८

यो मृण्मयं भक्तैस्तथा गणेशो वा नन्दीयामेवं स
र्वेश्वरं हरिं यः करोति भेदबुद्धिं ब्रह्महत्यां लभेन्नरः
सगुणेशेषु देवेषु जन्मयानरीमानरी करोति भेदबु
द्धिं यो ब्रह्महत्यां लभेन्नरः वैष्णवेष्वन्यभक्तेषु ब्राह्म
णेषु नरेषु च करोति सममनो यो हि ब्रह्महत्यां लभेन्न
रः हरेः पादोदके चान्यदेवपादोदके तथा करोति स
मनो यो हि ब्रह्महत्यां लभेन्नरः यो मूढो विष्णुनैवेद्यं
चान्यनैवेद्यके तथा करोति सममनो यो हि ब्रह्महत्यां
लभेन्नरः सर्वेश्वरेश्वरे कृष्णे सर्वकारणकारणे स
र्वाद्ये सर्वदेवानां सेव्ये सर्वान्तरात्मनि मायया नेक
रूपे वाप्येक एव हि निर्गुणे करोत्यन्येन सममनो ब्रह्मह
त्यां लभेन्नरः पितृदेवार्चने यो वै परे वेदविनिर्मितो
यः करोति निषेधं च ब्रह्महत्यां लभेन्नरः यो निन्द
ति हृषीकेशं तन्मन्त्रोपासकं तथा पवित्राणां पवि
त्रं च ब्रह्महत्यां लभेन्निते यो निन्दति विष्णुमायां विष्णु
भक्तिप्रदां सतीं सर्वशक्तिस्वरूपां च प्रकृतिं सर्वमात
रं सर्वदेवीस्वरूपां च सर्वाद्यां सर्ववन्दितां सर्वकारण
रूपां च ब्रह्महत्यां लभेन्निते कृष्णजन्माष्टमीं रामनव
मीं शुभां पुण्यदां परां शिवरात्रिं तथा चैकादशीं वारे रवेस्त
था पञ्चपर्वाणि पुण्यानि ये न कुर्वन्ति मानवाः लभन्ते

ब्रह्महत्यांचब्रह्महत्यांलभेन्निते गुरुंचमानवंरेनाते
सावीगायंत्रन्नेहन्तो अनाथ्योयोनडस्नातिब्रह्मह
त्यांलभेन्नरः विवाहोपस्थनमवेत्रपशपतिशनैव
यः हरिभक्तिविनोयोब्रह्महत्यांलभेद्ध्रुवं हरेर्
नैवेद्यभोजीनित्यंविष्णुनर्जयेत्‌ शुणंपार्थिवलिं
गंवाब्रह्महत्यांलभेन्नरः गामाहारमक्रुर्वनेषिव
नेयोनिवारयेत्‌ पानिगोविप्रयोमध्येगोहत्यावल
भेन्नरः देवैर्गोस्ताडयेन्मूढोयोविप्रोहषवाह
कः दिनेदिनेगवांहत्यांलभतेनात्रसंशयः पादेद
त्तानिवस्त्रोवगोवपादेननाडयेत्‌ गृहेविप्रेदेशो
नोहिंस्त्रानांगोवधमाचयेत्‌ योभुंक्ते सितयपार्द
नेशोनेस्त्रियां रेवच सर्पोदयेचविमोनोसगो
हत्यांलभेद्ध्रुवं प्रवीरांचपोभुङ्क्तेयोनिजीवीच
ब्राह्मणः यात्रिसंध्याविहीनश्चगोहत्यांलभतेध्रुवं
पित्रेश्चपर्वकालेचापितृयकालेचदेवतः नसेव
नेतिथियोगोहिंसगोहत्यांलभेद्ध्रुवं स्वभर्तेरिवक
लेवाभेदबुद्धिंकरोतिया कटुस्वानानाडयेकांतेस
गोहत्यांलभेद्ध्रुवं गाश्वश्वाम्नीतिपोवादोमिथ्या
वादीमनारकः देवद्वेषीगुरुद्वेषीगोहत्यांसलभे
द्ध्रुवं देवतामतिमांहत्वागुरुंवाब्राह्मणंसतिसेभ

ब्र ख
प्रं
९९

मात्रनमेध्योहिसगोहत्यांलभेद्ध्रुवं नददान्याशिषंको
पाप्रणानायचेयोद्विजः विद्यार्थिनीचविद्यांचसगोह
त्यांलभेद्ध्रुवं सगोहत्याब्रह्महत्याचकथितानातिदे
शिकी यथास्कन्नेस्तुर्घवक्ष्याकिंभूयः श्रोतुमिच्छसि
सावित्र्युवाच वास्तवचातिदेशंचममोपेपापखण्डयोः
न्यूनाधिकेचकोभेदः तन्मांव्याख्यातुमर्हसि यमउवाच
ऊर्ध्वापिवास्तवःश्रेष्ठःसूत्रेनातिदेशकःसति ऊर्ध्वातिदे
शिकः श्रेष्ठोवास्तवोन्यूनएवच ऊर्ध्ववास्तवमतोसाविधि
नयोर्भेदःप्रमाणतः करोतिनवनास्यांयोगुरुहत्यां
लभेत्सः भ्रातापितृवधेविप्रोविद्यामंत्रप्रदानतः गु
रोपितरमातेयोवास्तवःश्रेष्ठउच्यते पितुःशतगुणा
माताप्रातुःशतगुणानथा विद्यामंत्रप्रदानाचगुरुःप्र
न्यः स्मृतेमतः गुरुमातागुरुपत्नीचगौरवेणगरीयसी
वध्येष्टदेवपत्नीचसमांचाभीष्टदेवता विप्रःशिवः
समोपंचविप्रस्ततस्यपराक्रमः राज्ञातिदेशिकाश्रेष्ठा
वास्तवोगुणलक्षितः सर्वगंगासमंतोयंसर्वेव्यास
समाद्विजाः सहस्रेणत्रयमयशिनोवाश्रेवसमतानयो
श्चातिदेशकहत्यायावास्तवमपचतुर्गुणः समतासर्व
वेदानामित्याहकमलोद्भवः श्चातिदेशिकहत्यायाभेद
सकथितःसति पापागम्यान्तराणामेवतिवोपकथयामिते

स्वस्त्रीगम्या च सर्वेषामिति वेदनिरूपितं अगम्या च तद
न्या या इति वेदविदो विदुः सामान्यं कथितं सर्वं विशेष
शृणु हे सुन्दरि अगम्यागम्या च या श्रुतिनिबोध कथयामि ताः
शूद्राणां विप्रपत्नी च विप्राणां शूद्रकामिनी अतिगम्या
निन्द्या च लोके वेदपतिव्रते शूद्रश्च ब्राह्मणीं गच्छेद् ब्र
ह्महत्याशतं लभेत् तत्समं ब्राह्मणी वापि कुंभीपाके व्र
जेद्ध्रुवं यदि शूद्रां व्रजेद्विप्रो वृषलीपतिरेव सः स भ्र
ष्टो विप्रजातेश्च चाण्डालात्सोऽधमः स्मृतः विष्ठासमश्च
तत्पिंडो मूत्रं चैव तस्य च तर्पणे न पितॄणां सुराणां च तस्
नेन तत्समे सति कोटिजन्मार्जितं पुण्यं संध्यार्चातपसार्जि
तं द्विजस्य वृषलीभोगान्नश्यत्येव न संशयः ब्राह्मण
श्च सुरापीती विड्भोजी वृषलीपतिः हरिवासरभोजी
च कुंभीपाके व्रजेद्ध्रुवं गुरुपत्नी राजपत्नी सपत्नी मात
रं प्रसूः सुता पुत्रवधूं श्वश्रूः सगर्भा भगिनी सति हरिवा
सरभोजी च कुंभीपाके व्रजेद्ध्रुवं सोदरभ्रातृजायां च
मातुलानीं पितृप्रसूः तत्स्वसारं भगिनीं च भ्रातृकन्य
का शिष्यां च शिष्यपत्नीं च भगिनीयस्य कामिनी भ्रा
तृपुत्रप्रिया चैवागम्या माह प्रजः एतासेकामनेका
वा यो व्रजेन्मानवाधमः स मातृगामी वेदेषु ब्रह्महत्याश
तं लभेत् अकर्मार्होऽपि सोऽस्पृश्यो लोके वेदेऽतिनिन्दितः

ब्र ख
प्र
९९
100

सयातिकुंभीपाकंचमहापापीसउल्ककरे करोतिसंध्यां
सुहीवसंध्यावानकरोतिच त्रिसंध्यांवर्जयेद्योवासंध्या
हीनश्चसद्विजः वैसवंचनथाशैवंशाक्तंसौरश्चगा
णपो सोहंकारामस्थानिसंदेहे ... सोदीक्षितः सवाह
मवर्षिहंतायाव- स्रवनशर्य नवनारायणस्वामी
गंगामभीतिरेवच नवनारायणेतेवेकुरुक्षेत्रेहरेः
पदेः वाराणस्यांदद्यांचगंगासागरसंगमे पुष्करे
भास्करेतीर्थेप्रभासेरासमंडले हरिद्वारेचकेदारेसोमे
वदरपावले सरस्वतीनदीतीरेवृंदावनेवने गो
दावर्यांचकौशिकांत्रिवेण्यांचहिमालये एतेषा
मेष्ठुयोदानेप्रतिगृह्णातिकामतः सचतीर्थप्रतिग्रा
हीकुंभीपाकंप्रयातिच शूद्रसमोद्विजःयाजीयाम
याजीप्रकीर्तितः शूद्रायाकोपजीवीचस्वपकारइति
स्मृतः संध्याप्रत्नाद्विहीनश्चप्रमतःपतितः उक्तप्र
वप्रकारेणलक्षणहृषलीपते एतेमहापातकि
नः कुंभीपाकंप्रयांतिते कुंडान्यानिचयेयांतितिवो
पकथयामितान् इतिश्रीब्रह्मवैवर्त्तेमहापुराणे
नारायणनारदसंवादेसावित्र्युपाख्यानेयमसावि
त्रीसंवादेपापिनरकनिरूपणंनामसप्तविंशः २७
यमउवाच हरिसेवाविनासाध्विनभवेत्कर्मखंडनं

शुभकर्मस्वर्गबीजंनरकंचकुकर्मणः । शुभ्रस्यसंभव
योभुंक्तेवेश्यान्नंचपतिव्रते नैवजेनन्द्विजोयोहिकाल
सूत्रंप्रयातिसः । शतवर्षकालसूत्रेस्थित्वातत्रशूद्रोभवेद्ध्रु
वं नरजन्मनिरोगीचततः शूद्रोभवेद्द्विजः । पतिव्रता
चैकपत्नीहितनीयेकुलटास्सता । सतीयेदर्शनेतेयाव
नुष्ठीउभ्रलीस्सताः । वेश्यावर्षंचमेषलीउगीचसम
एमेततः । उर्द्धंमहावेश्यासाचस्यात्सप्तजन्मनिशु । योद्वि
जः कुलटांगच्छेद्वर्षिणीउभ्रलीमपि । उगीगामीच
शतजन्मचसेनचतनसंशयः । महावेश्यागामकस्ततततः
शतजन्मचसेतन् नदेवसर्वगामीवेस्येवमाहणिस्तम
हः । नवैवयान्ननातुकेपमहान्नेननाद्विजः । तित्तिरि
कुलटागामीहश्यागामीचवायसः । कोकिलःशुभ्र
लीगामीवेश्यागामीवृकस्तथा । उंगीगामीसूकर
स्सप्तजन्मसुभारते । महावेश्यागामकस्ततततःश
तजन्मचसेतन् । योभुंक्तेज्ञानहीनश्चग्रहणेचंद्रसूर्य
योः । अहंनहंतयान्येवयावत्मानाहमेवच ततोभवेन्मा
नवश्चापुदरव्याधिसंयुतः । ततश्चरुक्मकामसंद
नहीनःततःशुचिः । वाक्दत्तांचकन्यांचपश्चाद्यस्से
प्रदानिच सर्वसेत्याशुभोजीवतन्द्रोजीवशतानावृक
दत्तापहारीयःसाक्षिपापोवेहशतानाहृके निवसेन्नर

ब्र॰ल
प्र॰
१०१
101

सर्पायांयमहन्नेनताडितः भस्मानस्सृजयेद्योहिशि
वलिंगेचपार्थिव सर्पानिश्चलिनःपापाच्छुलेपोनेस
दारुणे स्थिताशानाहन्नेनैवसापदः सप्तजन्मसु न
नोभवेद्देवलस्यसप्तजन्मननः शुचिः करोतिदण्डयो
विप्रयज्ञपात्कर्मनेहिजः प्रकोपनेवसेत्तोपिविप्र
लोमाहमेवच प्रकोपवदनाकोपान्तामिनेपाचप
प्रपति क—किंनेचवदतिपापिचोल्कामुखेवसा उ
ल्कोदद्दातिनष्ठकेतनंनेपमकिंकरः दण्डेनताडये
न्मूर्भिनलोमाहंप्रमाणके नतोभवेन्मानवीचविध
वासप्तजन्मसु भेकाण्डःखेचवैपद्यव्याधिपूरकःन
नःशुचिः पावालणीसूदप्रोग्यासोयकृपंप्रयानिसा
नुमशौचोदकेधानेनदाराचेदिवानिशं निवसेदति
सेनमेपमहन्नेनताडिना शौचोदकेनिमग्नावपाव
टिंसाश्चनदेशा काकाजन्मसहस्राणिशानजन्मानि
सूकरीकुक्कुटीशानजन्मानिसृगालीसप्तजन्मसु पा
रावतीसप्तजन्मवानरीसप्तजन्मसु नतोभवेन्साचं
डालीसर्वभोग्यावभारते नतोभवत्सरजकीपसयस्ता
सपुंश्चली ननः कुष्ठनानेलकारीसूद्राभवेन्ननः व
पणवसेद्देपनेवद्यागीवदंडताडने नालेधरेमहाव॰
पणाकुलटादेहन्नणीके हेगिणीदलनेचेवरहमावर्णाव

ऐनया निवसेयान्नाशुक्लायमहूतेनताडिता विप्र
त्रैभस्यासनंनेयावन्मन्वेनरेसति ततोभवेत्तिर्यक्कमि
स्ववर्षलक्षननः शुचिः ब्राह्मणोब्राह्मणींगच्छेत्क्षत्रि
यांवापिक्षत्रियः वैश्योवैश्यांशूद्रःशूद्रस्त्रीमन्यांव्रजे
यदि सवर्णपरिहारीचकरोत्यातिनयासह भक्ताक
षायतिक्रोदेनिरनोह्लादशाह्वके ततोविशोभवेच्छू
द्रः वैवेवक्षत्रियादयः योषित्स्त्रापिशुद्धानीयेवमा
ह्यपिनामहः क्षत्रियोब्राह्मणींगच्छेद्वैश्यावापिपति
तेन मानरगामीभवेत्सोपितुर्यंचनरकेंव्रजेत् स्वर्णका
रेस्त्रक्रिमिभिर्ब्राह्मणाःसर्वभक्तिनः प्रतमसूत्रभोजीव
यमहूतेनताडितः नवैवयानतोऽत्रकेयावदिन्द्राश्चव
र्देशा जन्मसमवराहस्त्रछागलस्वनतः शुचिः करीह
व्याचनलसीप्रतिज्ञायोनपालयेत् शिलावादेवशति
मोसवज्वालामरंवव्रजेत् मित्रद्रोहीकृतघ्नश्चयोहि
विश्वासघातकः मिथ्यासाक्षीमदश्चैवसवज्वालामु
खेव्रजेत् एमेनरवुसेमेवयावदिन्द्राश्चतुर्दश पश्या
गारमद्रग्याश्चयमहूतेश्चताडिताः चाण्डालस्त्रलुसीपत्या
सीजन्मसमततः शुचिः स्तेच्छोगंगाजलस्पर्शीपवज
न्मततः शुचिः शिलास्पर्शीविट्कृमिश्चसमजन्मसहे
द्रि अश्वत्थस्पर्शीव्रलकृमिजन्मसमततः शुचिः मिथ्या

ब्र ल
प्रं
१०२
102

वादीदेवगृहेदेवलः सप्तजन्मसु विप्रादिस्पर्शकारीयः
सोग्रदानीभवेद्ध्रुवं ततोभवेन्निम्नकालेवपिशाचस्त्रिजन्म
नि भार्याहीनावेशहीनावेधूहीनास्ततः शुचिः मित्रद्रो
हीचनकुलः कृतघ्नापिचेडकः विश्वासघातीव्याघ्रस्स
प्तजन्मसुभारते मिथ्यासाक्षीप्रदश्चाचभल्लकः सप्तज
न्मसु सर्वान्समपरान्सम्प्रकुरूपोहन्निवात्मनः नित्यक्रि
याविहीनश्चजडत्वेनयतोद्विजः यस्यनास्त्यावेदवाक्ये
मेदेहृसतिसेनने व्रतोपवासहीनश्चसद्दाकापरिनिंद
कः जिह्वेजिह्वेवसेत्सोपिशनाहंवह्निमालके जलजन्म
भवेत्सोपिशानजन्मक्रमेणच ततोनानाप्रकारश्चमत्स्य
जातिततः शुचिः यःकरोत्यपहारंवदेवब्राह्मणयोर्धने
पानपित्वास्वगुरूषान्स्पाप्सर्वादत्पापरान् स्वयंयातिच
सूमोयंसूमधानसमन्विते सूमलिप्तोसूमभोजीवसेत्र
त्रचतुर्युगं ततोमूषकजातिश्चशानजन्मान्निधारते न
तोनानाविधायस्तिजानयःकृमिजानयः ततोनानावि
धाहत्तजानयश्चततोनरः भार्याहीनोवेधुहीनःसवसे
ह्याधिसेपुतः ततोभवेत्स्वर्णकारः सप्तवर्णवणिक्
नः ततोयवनसेवीचब्राह्मणोगणकस्ततः विप्रदेव
लोयजीवावैयजीवीचिकित्सकः लालालोहाद्याप
दीयोरसादिविक्रयीचसः सयातिनागवेह्मवनागेवै।

ष्ठिनश्च वसेत्सलोममानाहृतन्नैवनागकर्षिनः
ननोमवेत्सगणकोवैयक्ष्मसमजन्मसु गोपस्वकर्म
कारश्चरंगकाराःनताःश्रुचिः प्रसिद्धानिचकुंडानिक
थितानिपतिव्रते अन्यानिचप्रसिद्धानितत्स्थानिसंतित
त्रैव संतियातनाकिनाःनेश्वस्वकर्मफलभोजिनः भ्रमं
तिनानायोनिनिनेकिंभूयःश्रोतुमिच्छसि इतिश्रीब्रह्म
वैवर्तेमहापुराणेनारायणनारदसंवादेसावित्र्युपाख्या
नेसावित्रीयमसंवादेपापकुंडनिर्णयोनामाष्टविंशः २८
सावित्र्युवाच धर्मराजमहाभागवेदवेदांगपारग नाना
पुराणेतिहासपंचरात्रप्रदर्शकः सर्वेषुसारभूतंयत्स
र्वेष्टंसर्वसम्मतं कर्मच्छेदबीजरूपंप्रशस्यंसुखदंनृणां
यशःप्रदंधर्मदंचसर्वमंगलमंगलं येनयामीतेनया
तियातनानोभयदुःखदं कुंडानिचनपश्यंतितेनतैवप
तंतिच नभवेयेनजन्मादिनत्कर्मवदसुव्रत किमाका
राणिकुंडानिकानितेषांमितानिच केनरूपेणतत्रैव
वसंतिहिजीवपापिनः स्वदेहेभस्मसाद्भूतेयांतिलोकां
तरंनराः केनदेहेनवाभोगंभुंजंतेवाशुभाशुभं सु
चिरंक्लेशभोगेनकथंदेहोननश्यति देहोवाकिंविधो
ब्रह्मन्तान्मेव्याख्यातुमर्हसि सावित्रीवचनंश्रुत्वाधर्म
राजोहरिंस्मरन् कथांकथितुमारेभेगुरुंनत्वाचनारद

ब्र.ख. धर्मउवाच वन्द्ये च यत्सुवेदे पुण्यधर्मे च संहितासु च पुरा
प्र. णेषु नित्यं सर्वेषु पञ्चरात्रादिकेषु च अन्येषु सर्वशास्त्रेषु
९३ वेदांगेषु च संस्तवने सर्वसंसार भूते च मंगले कृष्णसेवनं
103 जन्ममृत्युजरारोगशोकसन्तापनाशनं सर्वमंगलरूपं
च परमानन्दकारणं कारणं सर्वसिद्धीनां नरकार्ण
वतारणं भक्तिवृक्षांकुरे कारकं कर्मवृक्षनिकृन्तने
गोलोकमार्गसोपानमविनाशिपदप्रदं सालोक्यसा
र्ष्टि सारूप्यसामीप्यादिपदं शुभम् कृष्णनियमतोनैव
यमकिंकरान् नहि पश्यन्ति स्वप्ने हि श्रीकृष्णकिंकरा
सन्ति हरिव्रतेप्येकर्व तिन्द्रहीणः कर्मभोगिनः यो
ति ये हरितीर्थं च नाश्नन्ति हरिवासरे प्रणमन्ति हरिं
नित्यं हृष्य चार्चयन्ति च न यान्ति ते पथो घोरं च यमस्ये
यमं नोर्द्धरी विसेव्यं प्रजाविधाम्य शुद्धाचारसमन्वि
ताः स्वधर्मनिरतास्तापि स्वधर्मविरताः तथा गच्छन्तो
मर्त्यलोके च दृष्ट्वा यमकिंकराः भीताः कृष्णपाद
कांक्षिणेननेयाद्विनोरगाः सहन्ते पाशहस्तं च गरुडेनेव दा
स्यहे पासमीतिव सर्वे च हरिदासास्ममेविना कृष्णमन्त्रो
पासकानां नामानि च निकृन्तने करोति नरकं न्यायवि
ग्रमस्मीनवन् मधुपर्कादिके तत्त्वानेषां च कृन्तनेषु नः वि
लेपाचवलता लोके च गोलोके गच्छन्तो समस्ता दृष्ट्वा तानि च नष्टापतितं
नेषां च स्पर्शमात्रेण

यथाशुप्रज्वलद्वह्नौ शुष्काणि वनराणि च शामो-
तिमोहः समोहः नो वहस्त्रावमीनवत् कामस्य का
मिनेयाति लोभक्रोधौ न नः स्पृति स्वस्तुः पलायते रो
गोजराशोकौ भयेन यथा कालस्तु माख्यमेकमेहर्षः
शोकः नश्यैव च येयेन योनियमिनीकश्चिन्नेते म-
यासति स्पृष्टदेहविवरणं कथयामि यथागमं पृ
थिवीवायुराकाशः तेजस्तोयमिति स्फुटं देहिनो
देहिबीजं च स्थूलः स्थिर्विधौपरं पृथिव्यादिपंच
भूतेयो देहो निर्मितो भवेत् सस्वविमोनस्य रस्य भल
लास्य भवेदिह ह्यहं गुरुपमाणं च यो जीवः पुरुषः
स्मृतिः विभर्ति स्थूलदेहं तेनेत्रपं भोगदेहं न वे स्वदे
हो न भवेद्वह्नि प्रज्वलद्भौ यमालये जलेन न क्लेदे
हीवमहारौरवविरेकते न शास्त्रैव न शास्त्रैव सती-
त्याकेदकैस्तथा न मद्वैन न मलोहे न मपाषाणप
व च मनमपनिमास्यैवपुरूर्ध्वपन नेनव नचद
ग्धो न भग्नस्त्रगुंके सेनापमेव च कश्चित् देहहा-
नो न कारणं च यथागमे ॐ ज्ञानोलक्षणं सर्वनिरो
पकथयामि ते इति श्रीब्रह्मवैवर्ते महापुराणे ना
रायणनारदसंवादे प्रकृतिखंडे सावित्र्युपाख्याने य
मसावित्रीसंवादे ऊनत्रिंशः २९ यम उवाच ॥

ब ल
प्र:
१८

104

हरोगंडमेडलाकारेसर्वंऊंडेववर्नले अनीवनिम्नेपा
षाणभेदस्त्रवविनेमनि ननखरेवाश्रलयेनिर्मितेवस्त्र
रेख्वया पानकिनोक्षेशादेवनानानारूपेनदालये ज्वलद
गारदूपेवषानहस्तशिखान्विते हरिनेक्षेशमानेवव
क्रिऊंउपकीर्तिते महाख्वेषऊर्वेष्ठिः पापिभिः परिस्र
विते रक्तितेयमहनेश्वनाडिनश्चापिसेननने मनमाद
कहरणेवहिंसजेनसमन्विते महाचोरायकारेवपापि
सेवेनसेऊल मऊर्वनाकाऊशाद्वे महारेहणनेनव क्षे
शाईमानेमहनेनाडिनेनररक्तिते नमन्तारादकाःहरण
नऊेश्वपरिवेष्टिते सेऊलेपापिभिश्चवकोशमानेभया
वहे गाहीतिषाहृऊर्वेष्टिमेमहनेश्वनाडिनेः मवलष्टि
रनाहरेः श्वफकंटेहनालकेः विद्धवेरवहरणेक्रो
शमानेवऊग्निते अनिडर्गन्धिसंकुलेकव्याम्रयापापिभिरे
वव नाडिनेर्यमहनेश्वनदाकारेरूपद्रवेः रक्तेगतिशाहृ
ऊर्वष्ठिनन्कीटेरेवभक्षिते नमन्मृत्रद्रवेः हरणेमृत्रकीटे
श्वसेऊले भुक्तेमहापापिभिश्चनन्कीटेरेवभक्षिते
गवाग्निमात्रेधा नाक्षेशाहृक्रमिश्वसेनने ममहनेना
डिनेचोरेः श्वफकंटेहनालकेः सेष्माहरणेषामि
नेनन्कीरेभक्षितेमदा नक्रोजिभिः पापिभिश्चवेष्टि
तेवेष्टिनेः मदा क्रोशाहेगारमणेवगरभोजिभिरन्विते

गर्भकीटैर्भक्षितैश्च पापिभिः मार्गमेव च ताडितैर्भग्न
हतैश्च शाहलक्लिश्चकेपितैः सर्पाकृतैर्वज्रदंष्ट्रैः शुक
केदैः सुदारुणैः नेत्रयोर्मलमार्गेण वक्त्रे शाईकीटभ
क्षतैः पापिभिः संकुलैश्च सक्र वह्निः कीटभक्षितैश्च
सारस्तनमार्गेण वक्त्रे शनयीशडः सहं नक्रोजिभिः
पानकिभिर्व्यामैर्हतैश्च नाडितैः शुकमार्गेण क्रोश
नर्पृशाककीटैश्च भक्षितैः केदह्निः पापिभिः स
मसंकुलैर्व्याकुलैर्भियो दुर्गेपिरक्तमार्गेण वापी
माने गभीरके नक्रोजिभिः पापिभिश्च संकुले कीट
भक्षितैः मार्गेणैव शास्त्रभिन्नैर्व्याप्यई पापिभिर्वृते
नाडितैर्भग्नहतैश्च व्याघ्रैश्च कीटभक्षितैः नरणोगाचैर्म
लैः मार्गेण नद्यस्तैः पापिभिर्वृते कर्णविट्पविमार्गेण च न
द्यस्तैः पापिभिर्वृते वापीनूर्यमाणे च द्रवह्निकीटभ
क्षितैः पापिभिः संकुलैश्चैव वापीमानभयानके कन्या
विक्रपिभिश्चैव नद्यस्तैः कीटभक्षितैः पाहितिशाहंजु
वह्निसास्तिश्च भयानकैः वापीनूर्यमाणे च नरवा
द्विकवनमार्गे पापिभिः संवृतैः शापन्नमहतैश्च नाडितै
मनसं नाशकं वनासोपयन्नकान्वित नासाग्रं प्रतिमा
लस्तैः मनमव्याहतं सदा मेषकं प्रतिमासिषेरूपवह्नि
पापिभिर्वृते गव्यूतिमात्रे विस्तीर्णे भग्नहतैश्च नाडितैः

व ल
प्रं
१०५
105

प्रतप्तैस्ताम्रकुम्भैश्च ताम्रोपपन्नकान्विते ताम्राणां प्रति-
मालकैः प्रतप्तव्याहतेस्तदा प्रत्येकं प्रतिमालिखितैरूप
वह्निपापिभिर्दुष्टैस्ते गच्छन्ति मार्गे विस्तीर्णे समसह्नते स्र
मन्विते: प्रतप्तलोहाधारैर्ज्वलदङ्गारसंवृते लोहा
नां प्रतिमालकैः प्रतप्तैर्गाहतेस्तदा प्रत्येकं सर्वाश्लिष्टै-
श्च शास्त्रज्वलितैर्भिया दुस्तरस्तेतिशाह्वे चक्रैर्वह्निहत
ताडितैः महापातकिभिर्दुष्टैर्विगच्छन्ति प्रमाणकं भया
नकं घोरं दुष्टैर्लोहकुण्डे-- न्विते प्रत्येः शाल्मलिहत
सतीक्ष्णाकण्टककुण्डके लसत्पीलुषमाने चक्रोशामा
नेचण्डःखदं पश्चाद्बाणकण्टकैश्च सतीक्ष्णैः परिवेष्टि
ते प्रत्येकं कण्टकैर्विद्धो महापातकिभिर्दुष्टैस्ते हतगा
त्रिपतद्भिश्च यमहस्तैश्च पातकैः ज्वलद्देहीति शाह्वे चक्र
वह्निः शुष्कनालकैः महाभिपातिव्याघ्रैश्च दंष्ट्रैनम
प्रमत्तकैः प्रबलद्विर्यष्यान समैलज्वालाभिर्वेवच
विचित्रैश्चैन तत्कादीनां सर्पैश्च क्रोशमानकं नक्रैस्तैपा
पिभिर्दुष्टैर्यमहस्तेन ताडितैः वमद्दुष्टैनमस्तथा
कुण्डेवाप्यहंमेवच तप्तोजिम्भिः पापिभिश्च व्याप्रस
ह्नतताडितैः प्रतप्तैतैलसर्पैश्च कीटादिपरिवर्जिते
महापातकिभिर्दुष्टैर्दग्धगात्रैश्च वेष्टिते शाश्वत
स्सस्वरूपं पञ्चक्रोशान्तर्यप्रमाणकं ॥ ॥

वेह्निनेपानकीभिस्रक्ङेनविङ्हेस्रवेह्निनेः नाङिनेमैमह
नैस्रग्रुक्ककेदोह्सनालकेः कीटेःसेङलमानेस्रसर्पमावे
भयेकरेः नीत्तादेनैस्रविह्कनेव्यामेधानग्रनेसति म
ह्लापानकिभिग्रुक्कंभीनैस्रकीटमत्तिनेः डुवह्निःको
शमानेवयमहूनेननाडिनेः श्रुतिङगेयिसेग्रक्कंशाईः
ह्यपह्णीके नह्नेःपापिभिङक्कंममहूनेननाडिनेः
ह्निगव्यतिमममांवह्निमनोयघघ्रिने नालहत्तपमा
रोस्रसर्पकोटिभिराह्वने सपेवेह्निनमावेस्रपापिभिः
सवेमत्तिनेः सेङलेशाहक्कह्निस्रममहूनेस्रनाडिनेः
ङेउवयमसादीनोह्णोवमसकादिभिः सर्वकोशाहे
मानेवमह्लापानकिभिग्रने हूसपादादिभिवेहेःन
नःत्तनजलोह्निनेः ह्लाहेनिशहूंङवेह्निःप्रवलह्निः
स्रसेननने वह्निहृस्रिकयेःङेउनाभ्पांवपरिसरिने
पापहेपापिभिङक्कंवह्निहृस्रिकदेशिनेः ङेउवयेश
रादीनोनेरेवपरिहृरिने मेविहेःपापिभिङक्कंवापहे
वह्कलोह्निनेः नमपकोटूकेःघणेसधानेगोलङेउके
कीटेसङलमानेस्रमत्तिनेःपापिभिग्रने वापहेपरि
सर्णेवनलस्येनेवकोटिभिः काकेस्रविह्कनाकारेघ
नलेनेवपापिभिः सेव्यालवाजयोङेउपापिभिःसङ
लेसदा शाहक्कह्निवेन्नदंरेपेःसोदधानमयेपरे वापी

व ल
प्रं
१०९
106

द्विगुणमार्गेणं वनमपमस्त्रानिर्मिते ज्वलदंगारसद
शं चलद्भिः पापिभिर्वृते त्वरयारोपमैः नीतोयापा
णैर्निर्मितेपरं महापातकिभिर्वृत्कै तनः तनन्ज
नोहितैः दुर्गैर्धिनालमर्णैवनद्धैः पापिभिर्वृते
क्रोशमानंगभीरं च यमदूतैस्तनाडितैः नमनोपा
ज्ञनाकारैः परिहर्णीयन्तःशाने चलद्भिःपापिभिर्वृ
तैः समसहूतैस्तनाडितैः हणीवे द्रद्रवैः क्रोशमानै
पापिभिरन्विते नद्योजिभिमदर्म्येस्तयमदूतैस्तना
डितैः ॐउऊलालवक्राभेहर्णीमार्गेणसंतनते स्तु
नीतोपाषाडमारं वह्नीनेपापिभिर्वृते श्रनीवचक्र
निमेवह्निगवन्निप्रमाणके केदराकारनिर्मा
णेनमोदकसमन्विते महापातकिभिर्वृतैर्भक्ति
तैर्मैलज्ञन्तभिः चलद्भिःशाहृकाद्भिस्तध्यानवृक्ते
भयानकं कोटिभिर्विकनाकारैः कण्पेस्तदारु
णैः नलस्पृष्टेतनेस्तभगन्तैः पापिभिर्वृते ज्वा
लाकलापैः तेजोभिर्निर्माणं क्रोशमाणके शाहृकद्भिः
चलद्भिस्तपापिभिः संवृते सदा क्रोशमानं गभी
रं वनमसमस्तभिरन्विते शाषश्वलद्भिः संवृतैःपापि
भिर्भूसमभग्निते: नमपापाणलोहानां समूहैः परि
हरिते पापिभिर्ईग्यगात्रैस्तवृतैर्वज्रकनालकैः

कोशमानेधांनमयेगभीरमतिदाहरणेः नाडिनैर्मम
हनेषद्रयेंऊंउंमकीर्तिने अनीवोर्मिडकनोपंसेन
मतारसेडने नानाप्रकारविक्रनेजलजेनसमविने
हिगवतिषमाणेवगभीरेंधानसेडने नद्दसेःपापि
भिडंकेदंशिनेजेलजेनभिः वलभिःशहूकभिश्चन
पपपभिःपरस्परे उनमनूर्मिऊंउंवकीर्तिनेवभयान
के असीवयारेपवस्यापुष्पैस्तालनरोरपः कोशाई
मानकेउंवपनन्यउसमविने पापिनोरक्षस्णेवह
नाग्रामनन्नोपरे पपिग्राहीनिशाहेंवऊंवेनामममनाम
पि गभीरेंधानसेडकेरकीटसमविने नदसीप
वऊंउंवकीर्तिनेवभनके पनुःशानप्रमाणेवबरा
कारासंजले पापिनोरकस्णेवज्जरयारेभयान
के भुवीवास्यासेडकेपापिरक्तोवहरिनं पंचाश
दनुरायासेक्रोशादेवभुवीमरेव कदाचिज्जेनमेद
स्पगोकेनस्पसुखाहृतिं हृपदृपेगभीरेवयवर्वि
शाद्भयानकें महापानकिनोवैवमहाक्लेशप्रदेपरं
नन्कीटभक्षितानोचमहाक्लेशप्रदेपरे नन्कीटभ
क्षितानोवनमाप्नुनोवसेननेऊंउंनकमसुखाकार
पनुःषोडशमानके गभीरेहृपदृपेवपापिनासेऊ
लेसदा गजेंद्राणांसमूहेनव्यासेकेंडाकनेस्थले ग

ब्रह्म
प्रं ८०
107

जन्तूनां हननं च पापिनां रक्तशरीरं तत्कीटैर्भक्षिता-
तां च काकस्याहतं तेमदा यत्तु मानप्रमाणं च कीर्तितं
गतं देशातं यत्स्थितं स्वप्रमाणं च कुण्डे च गोकुलाहतं पा-
पिनां सर्वदेशसहोमस्वपुरि कीर्तितं प्रमितः काल-
चक्रेण सततं च भयानकं कुण्डाकारं यातनं प्रक्रोदितं व्य-
तिप्रमाणकं लक्षयोजनप्रमाणं च भीरमस्मितं विस्तरं
कुण्डं विततं सततं च कुण्डं अभ्यन्तरितं परं कुण्डं विततं सपाषा-
णकुण्डं अभ्यन्तरमतिकं कुण्डं विततं लोहादिनानादिकुं-
डमेव च पापिनां च प्रयातं सर्वमहापातकिभिर्युतं
परस्परं तप्यमानं क्लिश्यमानं च क्लिश्यमानं तं नाडितं मम
हतं सद्दृष्टं सम्यक् सलेलसया हृष्णमाणः पतन्ति स-
र्वक्लिन्नं सततं तत्र पातितं मम हृतं सततं तत्सा-
त्तरणं तत्र पावनपापिनः सन्ति सर्वकुण्डेषु संदरि
ततः च तत्रैणासं तं कुम्भपाकं चण्डक्रूरं स चिरं पापा-
मानात्सम्भोगदेहा नमस्करः सर्वकुम्भप्रयातं च कुम्भी-
पाकं प्रकीर्तितं कालनिर्मितं सर्वेणतं वद्धाय च पा-
पिनः उभ्यापिनां सम हृतं तत्रैव तिमज्जितः
तिःश्वासवद्धाः सचिरं कुण्डे दभ्यन्तरे सदा प्राणीव क्लेशा-
श्रुकाश्च भोगदेहा नस्करा: दण्डेन स सहलेन च मम हृ-
तं सततादिनाः पतन्ति मनो यत्र कुम्भं च कालसूत्रं प्रकीर्तितं

श्ववटः कूपभेदश्च माश्रादंष्ट्रेण दष्टाकृते यत्तमनोपहृश्यते
वपुर्वे विशाम्यमाणके व्यामेमहापापिभिश्चदस्युगात्रे
श्चेतनने मद्गनताडिनेः शस्त्रदवद्रोदप्रकीर्तिते यत्रो
पस्पर्शमात्रेण सर्वव्याधिश्च पापिनो भवेदकस्मात्स्यन
नोपवर्तकेऽर्येपद्यः शाने सर्वैरुषोपापिनश्चनदेनियत्रसेनते
ह्राहेनिशहृऊर्ध्वश्लिः नदेवाहंन्नदेविडः नमनोस्मभिरा
कीर्णीज्वलद्भिः तुषदग्धकैः नवृत्तैः पापिभिर्डक्रेपा
ह्लमोजयवः शाने यत्रन्मात्रेव पापीव पापेनवेह्मिनो
भवेत् कोशमानेवकेऽर्येव नत्पापावेहनेविडः यत्र
न्मात्रेव पापीव स्वलेनग्रथितोभवत् यत्रैर्विशाम्यमा
णेवस्मूलपोतेप्रकीर्तिते यत्रनोपापिनोयत्रभवेदव
प्रकेपने श्चनीवहिमनोमेवक्रोशाद्वैवप्रकंपने द
दस्यैवहिमहृताः यत्रोल्काः पापिनोध्वे यत्रैर्विशाम्य
माणेवनउल्काभिश्चसंकुले लत्तपोरुषमानैवगमी
रश्चयत्रः शाने नानाप्रकारकोमभिः संडकावभया
नकैः ग्रन्येपकारव्यानंदान्रूपाकारंववनेले नद्व
मैः पापिभिर्डकैनपश्यद्भिः परस्परं नमन्नोयप्रदगैपे
श्चवलद्भिः कीटभक्तिने धानेनववत्रुषावायेरंभक्
पेप्रकीर्तिते नानाप्रकारशस्त्रैवर्षेवतविद्धाश्चपापिनः
यत्रैर्विशाम्यमाणेचवेयनेनस्मकीर्तिते दंडेनताडि-

ब्र ख
प्र
१८
108

नोपत्रममहृतैश्च पापिनः यत्नुःषोडशमानेच नरकुंडे देउ
नाउने निवद्धाश्च महाज्वालैर्यथाभिज्ञाश्च पापिनः यत्रसि
धान्यमाणेवज्जालरेषेमकीर्तिने यन्त्रनोपापिनोकुंडेदेहा
न्यगोमवेतिव लौहवेदीनिवद्धानः कोटिपौरुषमानकं
गंभीरंत्रानमुकेच यत्नुर्विधान्यमाणके मूर्छितानोज्जुडोना
वदेहद्वयेणमकीर्तिने दलितापापिनोयत्रममहृतैश्च
महतैः सदायनःषोडशमानेवनरकुंडेदलनेस्मृते नाना
वमकषायोयंपरिकीर्णोयत्रःशाने उर्गात्पिष्टकेनह्रस्तैःपा
पिभिसंकुलेकषे स्यात्कारेमुखं कुंडे यत्नुह्यादशमान
के नमलोहवालकाभिस्त्रपूर्णेयानकिभिर्वृते श्वेनर
ग्निशिखानेवज्ज्वालाव्याममखेसदा यत्रविधान्यमाण
स्यपसकुंडेउस्मृते दरी ज्वालाभिर्दग्धगात्रेश्च पापिभिर्व्या
ममेवच नन्महत्केशादेशश्च कुंडेउज्वालामुखेस्मृते यत्र
न्मात्रोपत्रपापीमूर्छितोजरंभितोभवेत् नमेष्टकाम्यंतरि
ने वाप्पर्ईजिसत्कुंडेउके मूमोयकारकुंडेच मूमार्थैःपा
पिपिडैने यत्रधानेस्मामरेषेमूर्मीयंपरिकीर्तिते यत्र
न्मात्रोपत्रपापीनागेश्चवेष्टितोभवेत् यत्रःशानेनाग
पूर्णेनत्रागवेष्टिकुंडेउके षट्पीतिवकुंडेअतिमयोक्ता
नि--- यामयल न्नणेवापितेवोचकिंभूयःश्रोतुमि
च्छसि इतिब्रह्मवैवर्ते महापुराणे सावित्र्युपाख्याने यम

सावित्रिसंवादे कुंडलक्षणप्रकथनेनाम त्रिंशोध्यायः ३०
सावित्र्युवाच हरिभक्तिं देहि मह्यं सारभूतां सुदुर्लभां
सर्वसंमतं च धर्म त्वनावशिष्टो वरो मम किंचित्कथय धर्म
र्मज्ञ श्रीकृष्णगुणकीर्तनं पुंसामुद्धारबीजं च नरका
र्णवतारणं कारणं मुक्तिसाराणां सर्वाशुभनिवारणं
दारणं कर्मवृक्षाणां कृतपापौघहारणं मुक्तयः कति
विधाः सन्ति किं वा तासां च लक्षणं हरिभक्तिर्मुक्तिभेदं निषे
कस्यापि लक्षणं तत्त्वज्ञानविहीना च स्त्रीजातिर्विधि
निर्मिता किंचिज्ज्ञानं सारभूतं वद वेदविदां वर सर्वदा
नं स्नानं तीर्थस्नानं व्रतं तपः अज्ञानोज्ज्ञानदानस्य
कलां नार्हति षोडशीं पितुः शतगुणं माता गौरवेण
तिरिच्यते मातुः शतगुणं पूज्यो ज्ञानदाता गुरुः प्रभो
यम उ॰ पूर्वं सर्वं वरो दत्तो यस्ते मनसि वाञ्छितः अधु
ना हरिभक्तिस्ते वत्से भवतु मद्वरात् श्रोतुमिच्छसि क
ल्याणि ..... श्रीकृष्णकीर्तनं वक्तॄणां कर्तॄणां प्रश्न
श्रोतॄणां कुलतारणं शेषो वक्तुं सहस्रेण न हि शक्तं
मीश्वरः मृत्युंजयो न तत्समर्थो वक्तुं पंचमुखेन वै धा
ता चतुर्णां वेदानां विधाता जगतामपि ब्रह्मा चतुर्मुखे
नैव नालं विष्णुश्च सर्ववित् कार्तिकेयः षण्मुखेन ना
पि वक्तुमलं ध्रुवं न गणेशः समर्थश्च योगीन्द्राणां गुरो

ब्र·ख
प्रं
१०९

109

गुरुः सारभूताश्च शास्त्राणां वेदाः चत्वार एव च कला
मात्रं यद्गुणानां न विंदन्ति द्रुयाश्च के सरस्वती जडीभूता
नालं यद्गुणवर्णने सनत्कुमारो धर्मश्च सनकश्च सनात
नः सनंदश्चापि सूर्यश्च येऽन्ये वा ब्रह्मणः सुताः विवक्तुण
न यद्गुणं केवाऽन्ये न उडुहयः न यद्गुणं तत्त्वमासिद्धा मुनी
द्रा योगिनः न यथा केवाऽन्ये च वयं के वा भगवद्गुणवर्ण
ने ध्यायेन यम दामौ जे ब्रह्मविस्मृयावादयः श्रुतिस्वाध्या
य भक्तानां न तदन्येषां सुदुर्लभः कश्चित्किंचिद्धि जाना
ति तद्गुणोत्कीर्तने क्षमं श्रुतिरिक्तं विजानाति ब्रह्मा च
ल विशारदः ननोतिरिक्तं जानाति गणेशो ज्ञानिनां गु
रुः सर्वातिरिक्तं जानाति सर्वज्ञो भैरवश्च नसैदनेगु
रा ज्ञानेक्लेशेन परमात्मानि श्रीनीवत्रिजनी रम्ये गोलोके
रासमंडले नैव कथितं किंचित्तद्गुणोत्कीर्तने पुनः
धर्मेन कथयामास शिवलोके शिवः स्वयं धर्मस्तत्क
थयामास भास्करं पुष्करे पुरा भगाराध्य ममपिता मो
मापत्तपसा सति सर्वं स्वविषये चाहं न रक्षामि यत्न
नः वैराग्ययुक्तः तपसे गत्वा मिक्षामि सत्यवने नदामोक
थयामास पिता तद्गुणकीर्तनं यथागमेन हृदा
मि निवोधयानी वडगीमे न तद्गुणं सतनमानाति न
वस्य च का कथा ॥ ॥ ॥

यथाकाशेनज्ञानानित्येनमेववरानने सर्वान्तरात्मा
भगवान्सर्वकारणकारणे सर्वेश्वरश्च सर्वार्थः सर्व
वित्सर्वरूपधृक् नित्यरूपी नित्यदेही नित्यानन्दो निरा
कृतिः निरंकुशश्च निःशंको निर्गुणश्च निराश्रयः
निर्लिप्तः सर्वसाक्षी च सर्वाधारः परात्परः नहि कारश्च
प्रकृतिः सर्वं च प्रकृतेः परः रूपविधेन रूपं च भक्तानु
ग्रहहेतवे ध्यानीयं कमनीयं च सुंदरं सुमनोहरं श
रत्फुल्लपद्मानां शोभालोचनमोचनं शरत्पार्वणको
टींदुशोभाप्रधंसनाननं अमूल्यरत्ननिर्माणनाना
भूषणभूषिते सस्मितेशोभिते शश्वदमूलपीनवास
सा परं बलस्वरूपं च ज्वलेनेवस्त्रेनेनजसा सुवेष्टः सेव
शांतेचराधाकांतमनेनकं गोपीभिर्वीक्ष्यमाणं चस
स्मिताभिः समंततः रासमंडलमध्यस्थेरत्नसिंहा
सनस्थितं वंशीक्वणानेद्विभुजं वनमालाविभूषितं
कौस्तुभेनमणीन्द्रेणशश्वत्कलस्थलोवने कुंकुमा
वीरकस्तूरीचंदनार्चितविग्रहं चारुचंपकमाला
केमालतीमाल्यमंडिते चारुचंद्रकशोभासेवंग
किंकिराजितं एवं भूतेनच्यायंतिभक्ताभक्तिप
राश्रयाः यद्भयाज्जगतोधातातिविधत्ते सृष्टिमेवच क
र्मानुरूपानिखिलंकरोतिसर्वकर्मणां तपसांफल

ब ल
प्र·
११

110

दानावकर्मिणां च यदाज्ञया विस्मयानां च सर्वेषां मम
यान्यातिसंनते कालाग्निरुद्रास्संहर्त्ता सर्वविश्वेषु यस्मा
यात् शिवोऽस्मज्जयश्चैव ज्ञानिनां च गुरोर्गुरुः यद्भाव
दानात्सिद्धयो योगिनः सर्वविस्मये परमानेद उकस्य
भक्तिवैराग्यसेवने यन्महासाक्षात्कृतिवान्‌ः सर्वदा शी
घ्रमानिनो नपवस्पशतपनिपद्मयाप्तासनने सति य
दाज्ञया वर्षती देवस्सस्यमर्तिजेन्नुषु यदाज्ञया देहे ह
क्रिजैलमेव सुधीनले दिशोरन्नेनिदिकालामहाभी
नयदाज्ञया धर्मेन्द्रिराणि च कोपंव ग्रहाश्च यद्भयेन च भया
स्फलेनिहुत्ताश्च वृक्षांस्यपि च यद्भयात् भयात्फलानि
पक्वानि हुत्तास्तरवो भयात् यदाज्ञया स्थलस्याश्च
नजीवंतिजलेषु च नथा जलेस्थलस्यश्च न जीवन्ति
यदाज्ञया अकालेनाहरेत्कालोमस्मस्थयद्भयादिह
ज्वलदग्नोपनेनश्च गंभीरे च जलार्णवे हन्ताप्यानी
त्तारक्तैश्च सर्पादीनां महेश्च नानाप्रस्तविहे
ववेनेश्वविषमेषु च पुष्पवेदननलेश्च चंयुवर्गे
श्वरतिनं प्रापानेने च मैत्रेश्चकाले कालोहरेन्मया
नु यनेवाप्तस्तोमराणींतो येकमेयदाज्ञया कर्मीने
नेसवचेताणींसमन्मनुपवेनात्‌ सर्वाश्चेवतमात्‌
यानानारत्नविभर्तिव यनांस्सर्वाणि भूतानि लीयते

मेवनत्रच इत्युक्त्वैव दिव्यानोभ्रगानामेकसमति
श्रुत्वा विंशाङ्क कयाने बालग्णश्च ति हर्ति शे पस्याय
केपेवमाने सहस्रे पेव विशानो भगेनराणां शकाउ
रेवं से व्यो विसे विडः सलये माकृता सर्वेदेवा पाश्च
वरावराः लीलायानाविधानां च श्रीकृष्णस्याभिपेक
कुञ्जे विस्तीरोदशायीव वैकुण्ठे पश्यन्ते भुजः वि
लीनो वामपार्श्वे च कृष्णस्य परमात्मनः कृत्वाया भे
रवाश्चैव पार्वतीनत्र शिवानुगाः शिवायारे शिवाली
नाज्ञानानेदीसनातने ज्ञानाधिदेवः कृष्णस्य महादे
वः सनातनः तस्य ज्ञानी विलीनश्च बभूव च तेण हरे
ड्गायां विस्नुमायायां विलीनः सर्वशक्तयः सा च कृ
ष्णस्य बुद्धे च बुद्ध्यधिष्ठात्री देवता नारायणांशसंभू
ना लीलावतारसिनस्य च श्रीकृष्णांशश्च तत्त्वादौ देवा
धीशो गणेश्वरः पद्मा शतावाधिपत्या या सा राधा या च
सुवन्ते गोप्यश्चापि च तस्याः सर्वा श्रादेवयोषितः
कृष्णप्राणाधिदेवी सा तस्य प्राणेषु सास्थिता सावि
त्री च सरस्वत्यो वेदशास्त्राणि याणि च स्थिताः वाणी च
जिह्वायां तस्यैव परमात्मनः गोलोकस्य च गोपाश्च
विलीनास्तस्य लोमसु तत्प्राणेषु च सर्वेषां प्राणवा
त्वहुताशनः जठराग्नौ विलीनश्च जलेनत्रसनायस

ब्र स्त
प्र॰
१११

वैलवोश्वरणोभोजेपरमानेदसंयुताः सारात्सारतराभ
क्तिरसपीयूषपायिनः विरात्तद्ब्रह्ममहत्तिलीनः क्लेशम
हान्विराट् यस्यैवरोमकूपेषु विश्वानिनिखिलानिच यस्य
चक्षुर्निमेषेणमहाप्रलयोभवेत् चक्षुरुन्मीलनेसृष्टि
र्यस्यैवभुवनेश्वरः यावत्कालोनिमेषेणतावदुन्मीलनेव
पुः ब्रह्मणश्चयतोह्येवसृष्टिःनश्वरपुःश्रमात् ब्रह्मसृष्टि
लयानांचसंख्यानास्त्येवसर्वदे यथाभूरजसांचैवसंख्या
नोचनित्यशःमय चक्षुर्निमेषःप्रलयःयस्यसर्वान्तरात्मन
उन्मीलनःपुनःसृष्टिर्भवेदेवेश्वरेच्छया तद्गुणान्कीर्त
नेवक्तुंश्वार्तुंछुश्चकः क्षमः यथाश्रुतंचनह्मानतो
केवयथागमं भक्तेपश्चवक्तव्येदैनिरुक्ताश्चचतुर्विधाः
तन्मध्यानेहरेर्भक्तिमुक्तेरपिगरीयसी सालोक्यदाहरे
र्काचान्यासारूप्यदापरा सामीप्यदाचनिर्वाणदात्रीचैव
मितिस्मृतिः भक्तास्तानहिवांछन्तिविनानत्सेवनादि
कं सिद्धत्वममरत्वंवाब्रह्मत्वंचावहेलया जन्ममृत्युज
राव्याधिभयशोकादिखंडने दिव्यरूपधरत्वंचनिर्वा
णमोक्षदंविदुः भक्तिश्चसेवारहिताभक्तिसेवाविव
र्जिता भक्तिमुक्तिरयंभेदोनिषेकलक्षणंशृणु विदुर्वि
धानिषेकंचभोगंचकृतकर्मणां तत्सखुभाशिषंदः
नागमनेकर्तुर्यत्नः हक्षायमेवगच्छेतेसाविशोतेप्रा

ण्मव कुरोद्ववरेणेश्वत्वासहितेकेदोनिउःखदः सावि
त्रिरोद नेहत्नायमप्यवक्तृपानिधिः नामिम्मवाचसेव
स्रो कुरोदवापिनारद यमउवाच लक्षवर्षसरवंभुक्ता
पुण्यक्षेत्रेवभारते अंतेयास्य--गोलोकेश्रीकृसभवने
स्ते गत्वाचस्वगृहंभद्रेसावित्रिआवव्रतेकुरु हिसमवर्ष
पर्यंतेनारीणांमोक्षकारणं ज्येष्ठकृसवतुर्दश्यांसावि
त्रिआवव्रतसुभे शुक्लाष्टम्यांभाद्रपदेमहालक्ष्म्याव्रतेन
या अष्टवर्षव्रतंचेदं प्रत्याद्वेयत्नमेवच करोतियापरया
भक्त्यासायातिचहरेःपदं प्रत्यातिमंगलेवारेदेविमं
गलचंडिका प्रतिमासिसुक्लषष्ठ्यांषष्टीमंगलदायि
का तथाचाषाढसंक्रांत्यांमनसासर्वसिद्धिदा तथा
तोसेवकार्तिकेंशुक्लसप्तम्यांणिकाप्रिया उपोष्यशुक्ला
ष्टम्यांचप्रतिमासेवरप्रदां विष्णुमायांभगवतीदुर्गांदु
र्गतिनाशिनी प्रकृतिंजगदंबांचपतिपुत्रवतीषुच
पतिव्रतासुशुद्धासुयत्रेषुप्रतिमासुवा यानारीपूजये
द्भक्त्याधनसंतानहेतवे इहलोकेसुखंभुक्त्वायात्यंते
श्रीहरेःपदं इत्युक्त्वातांधर्मराजोजगामनिजमंदिरं
गृहीत्वास्वामिनंसाचसावित्रीचनिजालयं सावित्रीसत्य
वंतेचव्रतांतेचयथाक्रमं बंधुभ्यःकथयामासवांधवा
श्चैवनारद सावित्रीजनकःपुत्रानंशापिप्रान्देवता

ब्र. प्र. ११२

सावित्रीचापि वेदानां सावित्रीनेन कीर्तिता: इत्येवं कथि
तं वत्स सावित्र्याख्यानमुत्तमं जीवकर्मविपाकश्च किं पु
नः श्रोतुमिच्छसि इति श्रीब्रह्मवैवर्ते महापुराणे प्रकृति
खंडे सावित्र्युपाख्याने नाम पंचविंशोऽध्यायः २५ नारद उ
वाच श्रीकृष्णस्यात्मनश्चैव निर्गुणस्य निराकृतेः सावित्री
यमसंवादं श्रुतं तन्निर्मलं यशः तद्गुणोत्कीर्तनं सत्यं मं
गलानां च मंगलं अधुना श्रोतुमिच्छामि लक्ष्म्युपाख्यानं
मीश्वर केनादौ पूजिता सापि किंभूता केन वा पुरा तद्गु
णोत्कीर्तनं सत्यं वद वेदविदां वर नारायण उवाच सृष्टे
रादौ पुरा ब्रह्मन् कृष्णस्य परमात्मनः देवी वामांशसंभू
ता बभूव रासमंडले अतीव सुंदरी श्यामा न्यग्रोधपरिमं
डिता यथा द्वादशवर्षीया शश्वत्सुस्थिरयौवना श्वेतचं
पकवर्णाभा सुखदृश्या मनोहरा शरत्पार्वणकोटींदु
प्रभाप्रच्छादनानना शरन्मध्याह्नपद्मानां शोभामोच
नलोचना सा च देवी द्विधाभूता सहसैवेश्वरेच्छया सा
मरूपेण वर्णेन तेजसा वयसा त्विषा यशसा वाससाकृत्या
भूषणेन गुणेन च स्मितेन वीक्षणेनैव वचसा गमनेन
च मधुरेण स्वरेणैव नयेनानुनयेन च तद्वामां
शा महालक्ष्मीर्दक्षिणांशा च राधिका राधादौ
वरयामास द्विभुजं च परात्परं ॥ ॥

112

महालक्ष्मीवतन्मध्याम्बकामकमनीयके कमलं नन्दो
रवेणैवद्विधारूपोबभूवह दक्षिणांशाद्विभुजोवामा
शाच्चतुर्भुजः चतुर्भुजायद्विभुजोमहालक्ष्मीददौवरा
लक्ष्मनेहप्यनेविश्वस्थित्यहस्वायपातिशं देवीछायाच
महतीमहालक्ष्मीस्वसासह्नना द्विभुजोराधिकाकांता
लक्ष्मीकांतःचतुर्भुजः शुद्धसत्वस्वरूपावगोपैगोपाभि
रावृते चतुर्भुजेस्वैवेकुंठेदेश्वपयोपद्मपासह सर्वेशान
समेतोगोलोकेकृस्णनारायणौपरौ महालक्ष्मीश्चयोगेननाना
नारूपावभूवसा वैकुंठेचमहालक्ष्मीपरिपूर्णतमारमा
शुद्धसत्वस्वरूपाचसर्वसौभाग्यसंयुता प्रेम्णासाचप्रधाना
चसर्वासुरमणीषुच स्वर्गेस्वर्गेषुचलक्ष्मीशक्रसंपत्स्व
रूपिणी पातालेषुचमर्त्येषुराजलक्ष्मीश्चराजसु गृहल
क्ष्मीर्गृहेष्वेवगृहिणीचकलांशया: संपत्स्वरूपागृहि
णांसर्वमंगलमंगला गवांप्रसू:सासुरभीदक्षिणायज्ञ
कामिनी क्षीरोदसिंधुकन्यासाश्रीरूपापद्मिनीषुच न
पेषुन्पपत्नीशुद्धिदिव्यसीशुगृहेषुच सर्वसस्येषुचवस्त्रे
षु·· हुताशास्वाहास्वरूपेषुनवमेवेषुच
स्तुष वैकुंठेपूजितासादौदेवीनारायणेनच द्विती
येब्राह्मणाभक्त्यान्तनीयेशंकरेणच विस्णुनापूजिता
साचक्षीरोदेमार्गशीर्षे सायंभुवेनमनुनामावेदेवस्न

ब्र·ल
प्र·
११३
113

वैन: अथोषीदेवैर्मुनिभिः सिद्धैः सुपूजिता गृहिभिर्भवेत् गेय
वीदेवीश्च नागाद्यैः पाताले सुपूजिता शुक्लाष्टम्यां भाद्रप
दे कृत्वा पूजा च ब्राह्मणा भक्त्या च परतपर्यन्ते त्रिषु लोकेषु
नारद चैत्रे पौषे च भाद्रे च पुण्ये मंगलवासरे विष्णुना निर्मि
ता पूजा त्रिषु लोकेषु भक्तिनः वर्षान्ते पौषसंक्रान्त्यां मेध्या
मावाल्यमौलाव मनुस्तां पूजयामास सा भूता भुवनत्रये
राजेन्द्रेण पूजिता सा मंगलेनैव मंगला केदारेणैव नीलेन
नलेन सुबलेन च ध्रुवेणोत्तानपादेन शक्रेण बलिनात
था कश्यपेन दक्षेण कर्दमेन विवस्वता प्रियव्रतेन
चंद्रेण कुवेरेणैव वायुना यमेन वह्निना चैव वरुणेन
च पूजिता एवं सर्वत्र सर्वैश्च वंदिता पूजिता सदा स
र्वैश्वर्याधिदेवी सा सर्वसंपत्स्वरूपिणी इति श्रीब्रह्मवै
वर्ते महापुराणे नारायणनारदसंवादे प्रकृतिखण्डे ल
क्ष्म्युपाख्याने द्वात्रिंशोऽध्यायः ३२ नारद उवाच नाराय
ण प्रिया सा च वरा वैकुण्ठवासिनी वैकुण्ठाधिष्ठातृदेवी
सा महालक्ष्मीः सनातनी कथं बभूव सा देवी पृथिव्यां
सिंधुकन्यका किं ध्यानं स्तवनं सर्वं पूजाविधिक्र
मं पुरा केन स्तुता दौ सा तन्मे व्याख्यातुमर्हसि नारा
यणः पुरा दुर्वाससः शापाद् भ्रष्टश्रीश्च पुरंदरः बभू
व देवसंघश्च मर्त्यलोकश्च नारद लक्ष्मीः स्वर्गादिकं त्य

कारुण्यापरमदुःखिता गत्वा नीलाचलेकूलेमहाल-
क्ष्म्याश्च नारद तदा शोकार्त्तपुर्देवादुःखिता ब्राह्मण
सभा ब्रह्मणिव पुरः ख्यातस्य पुर्वैकुंठमेव च वैकुंठेश
रणाय प्रादेवानारायणोपरे श्रीतीवदेनपुत्काश्च शुक
केदोषनालकाः तदालक्ष्मीवकलया पुत्रानारायण
तथा बभूव सिंधुकन्या सा शकाश पत्ररूपिणी तथा
मथ्यिवा तीरोदे देवादेत्यगणैः सह संजाय्य च वरे ल
क्ष्म्यास्तोवनन्ददर्शीह सुरादिभ्यो वरं दत्त्वा वरमाला
व विश्वे ददौ भवन्तनवदनातन्द्या तीरोदशायिनी देवा
श्रापिम्हरयसंजान्यपापुढ्यातहरान् नातोद्यवसल्व
पसर्वैवनिरापदः नारदः कथं समापद्वीवासामुनि-
श्रेष्ठः पुरंदरं केनदोषेणवा ब्रह्मन्बलिशो ब्रह्मलिवि
रा मभ्येषकेनद्रूपेणजलधिस्थैः सुरादिभिः केवलो
वैणसादेवीणाकालान्तादुद्भूवह कोवानयोश्च संवादोव
भूवनरूदप्रभो नारायणः मधुपानप्रसन्नश्च मेलो
काधिपतिः पुरा क्रीडेच काचरहसिरमयासहका
मुकः कृत्वाक्रीडान्नयासार्ह कामुकाररूदवेन ततः न
स्यानव महारण्य कामोन्मथ्यितमानसः कैलासशि-
खरेपानवैकुंठाद्दहिपुंगवे दुर्वाससंददर्शी ज्वलंतं
ब्रह्मतेजसा ग्रीष्ममध्याह्नमार्त्तंडसहस्रसमप्रभमीश्वर

व्र स
प्र॰
११५
115

प्रतप्तकाञ्चनाकारे जटाभारमहोज्ज्वले शुक्लयज्ञोपवीतिने
पवीरे दंडकमंडलु महोज्ज्वले वनितिलके विश्रान्ते वेदसन्नि-
भे समन्विते शिष्यलक्षैर्वेदवेदाङ्गपारगैः हस्तानन्तामशि-
रसा सेव्यमाने गुरेदूरः शिष्यवर्गैव भक्त्या च नष्टाव वच-
दान्वितः मुनिनाच सशिष्येण दमेन नमस्ते शुभाशिषे वि-
स्तृते पारिजाते पुष्पे च समनोहरे जरामृत्युरोगशोक-
हरे मोक्षकरे परे शुक्लपुष्पं गृहीत्वा च प्रमनोराज संपदा
प्रेमेण स्थापयामास तदेव हस्तिमस्तके हस्तेन स्पर्श-
मात्रेण रूपेण च गुणेन च तेजसा च यशसा कान्त्या विसृत-
लोऽवभूव ह मक्रुशो कोगजेन्द्रश्च जगाम घोरकानने न-
शाशोकमहं इत्येरत ने जेतसानुनिः नमस्ये पद्मकवने
वहस्राणकैसनीश्वरः नमस्कार च महाकृष्णमशाय सकृ-
पान्वितः मुनिरुवाच प्रेरेश्रियः प्रमनस्ते कथं माम
वमन्यसे मदनपुष्पदने वगर्वेण हस्तिमस्तके विसो-
नि वेदिते पुष्पे नैवेद्यं च फलं जले मात्रिमात्रेण मोक्ष-
चेमागेन ब्रह्मलक्षाजनः अष्टश्रीः अष्टबुद्धिरष्टभूषत्त्वा-
ने भवेन्नरः यान्यजेद्विष्णवे नैवेद्यं भागेनोपस्थितं शुभ
मात्रिमात्रेण यो भुङ्क्ते जेवाविसृत निवेदिते प्रेतसादेन सम-
मजीवन्मुक्तः स्वयं भवेत् विसृतं नैवेद्यं भोजी यो नि-
त्यं वा प्रणमेद्धरिं हृजयेन्न्यो निवामन्या सविस्मरशो

भवेत् मत्स्यपीवाघुनासयः तीर्थंवश्चविशुद्धानि न
म्नादरजसामूढः सयः एनावसेदरा ञ्जेश्वल्यमनवी
रामेश्वरद्वाहानमेवच पहुदेवनिवेद्यंवहणामास
मभक्तके शिवलिंगमदत्तामयदमेश्वरद्वणाजिनो
विकित्सकद्विजानोचवहषवाहद्विजामकं शुदी
क्तिनद्विजानांवयदमेशिवद्राहिनो कन्याविक्रिय
नामनयदवेयोनिजीविना शनुष्मानेयशुभिनेसवे
भक्ता·· शेषके. शुद्रपतिद्विजानोवदेवलामनथे
वच श्रगम्यागामिनोवेदद्विजानामन्नमेवच मिश्रङ
हाकृतनानानासमेविश्वासगामिनो मिथ्यासाक्षिणः
दानांवब्राह्मणानांनथैवच यनस्तंवैविशुद्धोनवि
स्रोनैवेद्यमक्षणान् विलसेवीवसपवोवंशानांको
टिमुद्धरेत् हरेरभक्तोविप्रश्चसेवदत्तिनमत्तमः
अज्ञानाद्यनिरदलाणानिविसृसनिर्मात्यमेवच समजन्मा
र्जितान्यायान्मुच्यतेनात्रसंशयः तानामभस्मावशु
क्तानिविरुनैवेद्यमेवच कोटिजन्मार्जितान्यायान्मु
च्यतेनिश्चितंहरेः इदंपुण्यंयसमर्नित्यंतसेवमजन्ते
परं मूर्त्रिछेदेसकरीरसिद्धिमेदंयोजपिष्यति इति
श्रनामहेदश्चपनावावचरणमनेः उश्चेकरोदयोको
नीतमुवाचमयाकलः इदडवाव दत्तः समविनःशा

ब ल
प्र॰
११५

115

योमहंसमन्तापहेमम्भो ह्लानवाचेत्संपश्यति:विज्ञानेदे
ह्मिवव येश्वर्यविपदांवीजेज्ञानसुखाम कारणे भक्ति
मार्गार्गलेहासहरिभक्तिव्यवायके जन्ममृत्युजरा॰
शोकरोगभीतोऽकरेपरे संपश्यतिनिमिरोयश्चभक्ति॰
मार्गेनपश्यति संपन्नमनाहिम्रष्टाश्चसतामतः सेव
ननः वांयवैर्विहिनः सोपिवेयतंनेवहिमुने संपन्न
दपमनश्चविषयोयश्चविह्वलः महाकालेराजसि
कः सनमार्गेनपश्यति हिवियोविषयोयश्चराजसं
नामसः स्मृतः अथासत्तः नामसश्चयासुसोराजस
स्मृतः यास्तेवहिवियेमार्गेदर्शयेन्मुनिपुंगव यहृति
वीजमेकेचतिहृमेकारणेपरे वदंतिजीविनःवादोम
हमोऽऽःरववन्मेति सवलदेवप्रसन्नेवनिर्विरोधेवसे
नते आपानमधुरेलोमात्केशेवसारवमानिनः परि
णामनापावीजे जन्ममृत्युजराकरे अनेकजन्मपर्य
न्तेहकतावचभ्रमणेमदा सकर्मविहिनायांचनानायोन्या
क्रमेणव ननसैत्स्यात्गृहस्थसत्संगीलभतेजनः
सहसेशुभानेष्ठकोभवाब्धिपारकारणे साधुसत्व
प्रदेनुपमभक्तेमार्गप्रदर्शयेन नदाकरोतिपमंच
जीववंधनखंडने अनेकजन्मयोगेन ननपसानश
येच नदालभेमभक्तिमार्गंनिर्विघ्नंसरवदं ॥

पदे इदं ष्कनेशेविषसंगावसरेण च नहिप्रह्लोमम
नोन्येव यद्दानजालवेष्टितः अमुनाविधिनादत्तोपि
नौचज्ञानसागर संपद्रूपाविपद्दियं मम निस्तारका
रिणी ज्ञानसिंधोदीनवंद्योमहेशदीनाथसोभने देहि
किंचिज्ज्ञानसारं भवपारं दयानिधे इदं सवचनं श्रु
त्वा महस्सज्ञातिनोगुरुः ज्ञानेकथितसारं मेस्तुतिन
ष्टः सन्नाननः मुनिरुवाच अहो महेंद्र मंगलं मे मा
मेहं हृष्टमिच्छसि अपानदुःखबीजं च परिणामसु
खावहं सुगर्भपानजन्याया मीपी दुःखं दुनकारणं दु
ष्पारासारदुर्वारसंसारार्णवतारणं कर्मरत्नोंकुरु
च्छेदकरणं दुःखदारणं संतोषसंतनिकरं भवरे
सर्ववर्ष्मनो दानेन तपसा वापिव्रतेनानशनादिना
कर्मणा स्वर्गभोगादि सुखं भवति जीविनां सर्वका
म्यकर्मणां च मूलं संछिद्यपत्तनः अमुनेमोक्षबीजं
मेकल्याभावयव च सर्वं कर्मसार्पणं कृत्वा परे ब्रह्मणि
लीयते सांसारिकाननामेनन्निर्वाणं मोक्षं दं विदुः ते
च्छंति वै सलवासलसेवाविरहकानराः सेवां कुर्वंति
ते नित्यं विष्यायदेहमुत्तमं गोलोके वापि वैकुंठे न
सेव परमात्मनः हरिसेवादिरूपं च भक्तिं छंति वै स
वाः जीवन्मुक्ताश्च तेशाकसकलोद्धारकारिणः सव

ब्र. प्र. ११९

116

णे कीर्त्तने विष्णोरर्च्चने पादसेवने वंदने स्तवने नित्य
भक्त्या नैवेद्यभक्षणे चरणोदकपाने च नमस्ये जपने तु
ष्या इदं निस्सारबीजं च सर्वेषामीप्सितं भवेत् इदमस्य
जयेत्तानेदमस्मज्जयेनमे नश्चोषोहवनिःशोकं
नस्य सादृश्यसर्वेनः सजन्मदानानां संगुरुः सर्ववे ॰॰ स
तोपदे योददातिहरेर्भक्तिं वै लोकेपि सुदुर्लभां द
शीयेदन्यमार्गं च श्रीकृष्णसेवने विना सर्वमेनाशायते
व फलं न हि भाग्भवेत् सनने जपनो कृष्णनाम मंगल
कारणे मंगलेवर्द्धने नित्यं न भवेदाशु षोडशः यः नै॰
मो मुक्तिपैति कालस्य मस्तकस्य योगपवव मनापक्षेव
शोकस्यवैनमेयादिवोरगाः कृष्णमंत्रोपासकस्य वा
लणः स्वपचोन्यवा ब्रह्मलोके समनुयायोति गोलोक
मंगमं ब्राह्मणः स्वर्जितः सोपिमध्यपकोदिनाहरेः
स्नानः स्वैरस्य सिद्धेश्च परमानंदभावनः ज्ञानसारे न
पः सारे ब्रह्मसारे परे शिवे शिवेनोक्ते योगसारे श्रीकृ
ष्णपदसेवनं ब्रह्मादितृणपर्यन्ते सर्वे सिद्ध्यैव संभ॰
वन् भजस्व पदे ब्रह्मबालेगोपकृष्णेः परे प्रनीव
सेदवेसारे भक्तिदं भक्तिदं परं सिद्धियोगप्रदे वेवदा
नारे सर्वसंपदां योगिनामपि सिद्धानां ब्रह्मनीनां वन
पस्विनां सर्वेषां कर्मभोगोल्लिनना रायणसेविनां

भस्मसात्सुभवेत्तापो पड्डयस्पर्शमात्रतः ज्वलदग्नौ
यवीणवयथाशुष्कैंदनेनथा यन्नोरोगास्मरिपवः
यायानिचभयानिच हरन्तस्त्रपलायंतेयत्तहन्नाय
थाभयान् नावन्निरुद्धः संसारेकारागारे विषयेजनः
नयावन्कलमेवंवयामोमिगुरुवक्त्रतः कर्मकर्म
भोगनृपतिगडेछेदकारणं मायाज्वालोच्छेदकरं
श्यायायानिकेनने गोलोकमार्गसोपानेनिस्ता
रबीजकारणं भक्तिंकुरुस्वचपंचतिर्म्यहृहिमनस्य
रे सारंवसर्वेनपसोयोगानोंचनथैवव सिद्धीनांव
द्यादानोव्रतादीनोंवनिखिले सानानोनीर्थसेना
नोयस्तादीनोप्रदरदर जयानानुपवासानामित्मार्ह
कमलोद्भवः प्रसोलजेपितरणोंचयानेमामाम र
सव सर्वेपरंवनत्संप्रेपितरेमानरे गुरु सहाव
रेकलत्रेववंधुशिष्यंवकिंकरं समग्रं रेसशुवरे
शुष्कैकन्याचनत्साने श्रान्मानेवत्समीर्थेवशुरुपा
त्नीपुरोः सर्वे उद्वेदेहलवान्भक्तोमेवग्रहणमा
त्रतः मेवग्रहणमात्रेणजीवन्मुक्तोभवेनरः न
स्यर्शैः सतीर्थ्योवः सद्यःपुरनावसेयथा अनेकज
र्यपंनेदीत्ताहीनोभवेनरः नवासदेवमेत्रंवलभ
नेपूणपोषणः सतजन्मायदेवानोकत्वासेवामऊ

ब्र. ख.
प्र.
९८
117

वेनाः लभते चरत्वे मे त्वे साक्षिणा सर्वकर्मणो जन्मत्रयं भा
स्करेव निषेव्यमानवः शुचिः लभेत् गुणाधामे त्वे च सर्वविघ्न
हरे परे जन्मत्रयेन निषेव्य निर्विघ्नः सभवेन्नरः विघ्नराज
प्रसादेन दिव्यज्ञानं लभेन्नरः तदा ज्ञानप्रदोषेण समालो
क्यमहामतिः अज्ञानाथनमेहित्वा महामायां भजेन्नरः वि
ष्णुमायां च प्रकृतिं दुर्गां दुर्गतिनाशिनीं वाणीरूपां च प
द्मां च महालक्ष्मीं शिवात्मिकां नानारूपां निषेव्य जन्म
नो नानकेनरः तत्प्रसादात् शिवं ज्ञानी ज्ञानानन्देन संभवेत्
सकलज्ञानादिदेवं च महाज्ञानसमन्वितं शिवं शिवस्व
रूपं च शिवदं शिवकारणं परमानन्दरूपं च परमानन्द
दायिनं स्वरदं मोक्षदं चैव दातारं सर्वसंपदां अमरत्वं
प्रदं चैव दीर्घायुष्प्रदं परं इन्द्रत्वं च परत्वं च दातेशाकं च
लीलया सर्जितं त्वप्रदं चैव ज्ञानदं हरिभक्तिदं जन्म
त्रयं न मारास्य तोषप्रसादतः सर्वज्ञस्य वरेणैव
निर्मलं ज्ञानमालभेत् निर्मलज्ञानदीपेन स्वप्रदीपेन
तत्त्ववित् ब्रह्मादितृणपर्यन्तं सर्वं मिथ्यैव पश्य
ति दयानिधेः प्रसादेन शंकरस्य महात्मनः
वरदस्य वरेणैव हरिभक्तिं लभेद् ध्रुवं ॥
न दानं कर्मसंसर्गी कस्मै न त्वं लभेद् ध्रुवं ॥
॥ ॥ ॥ ॥

नदन्तिहंतिमामोतिसावान्सारेपराम्परं पत्रदेहे लभे
न्मेवनदेहावधिमारने नम्नवमौतिकेम्नकाविभर्ति
दिव्यरूपकं करोतिसंसर्गोलोकेवैकुंठेवाहरेः पदे
परमानंदसंयुक्तो मोहादिभिर्विवर्जितः निवृत्यते
पुनर्जन्मपुनरागमनेस्वरं पुनस्सनभवेत्तीर्थवा
मान्त्सलेनपरं विस्मृतेशापासकानांगंगादीनां तीर्थ
सेवना स्वधर्मिणोवभिन्ननोपुनर्जन्मनविद्यते
तीर्थोपरिमज्जेन्मायनिस्पकत्वाहरिंभजेत् श्रयेति
हृपितेनमानास्वधर्मेनीर्थसेविनां नमामसेव्रम
जपेत्सेवादिभुवनमरः नतृनोपवासरतः सन्न
वविलसेविनां सदासेवाकलत्रेवालोभवाको
वनेनयां समत्रस्थिर्यस्यमाश्चन्तसंन्यासीवकी
र्तितः देवेकमेवलेरनकेवसमात्रवयापरयेत् नि
मेपवासिनीकानः ससन्यासीवकीर्तितः शुद्धोवा
रेस्थितातोवभुक्तेलोभादिकीर्तितः कर्णिकिवत
माचेनससन्यासीवकीर्तितः नव्यापारीनाश्रमी
वसर्वकर्मविवर्जितः ध्यायेत्नारायणंशास्वतंस
न्यासीतिकीर्तितः पासन्नोनीबलवारीसंभावा
लापवर्जितः श्रयाविनोपस्थिनेवमिथ्यामिहेवभ
क्तवान् नयाचीतमतत्पर्यधीससंन्यासीतिकीर्तितः

ब्र ल
प्र०
११८

सर्वत्रसमबुद्धिश्चहिंसामायादिवर्जितः क्रोधाहं
काररहितः स संन्यासीवकीर्तितः नवपञ्चगेन्स्वे
क्षीणेनतिक्षेनन्नसमीपनः दारवीमपियोषोवनस्थ
शोषसनीलाकः अथसंन्यासिनोयमेड्स्वाहकम
लोद्भवः विपर्ययेविनाशश्चजन्मपापस्यभयंभवेत्
जन्मदुःखेयाम्मदुःखेजीवन्मतिदारुणे स्मरत्सुक
रयोनैवागर्भेदुःखंसमंस्मरः योनौवाल्लद्वज्जेन्तुना
पश्चादीनांनथैवच गर्भेस्मरतिनन्तर्वंकर्मजन्मग
नोद्भवं विस्मरेनिर्गतोजीवोगर्भाश्चविस्मायपा
स्तदेहंयातिपत्तिनश्शरोवाकीटपववा योनेरस्थत
रेशूकेपातितेद्रुतस्थस्यच शुक्रशोणितानुकृश्चस
हशानन्तरंभवेत् रक्तापिकेमानसमःवेनरः
पिवताकृतिः शुभाहेवभवेच्छुत्रः कन्यकानतिप
षेप रविभौमगुरूणांचवारेवेनञ्जवेत्सुतः अशु
भाहेनदिनरेवारेवकन्यकाभवेत् प्रथमग्रहरे
जन्मयस्यसौभाग्यंभवेच्च द्वितीयेमध्यमेजन्मतृती
येतन्मरोभवेत् चतुर्थीविरजीवीचतत्पूर्णनृपको
भवेत् दुःखीचापिसुखीसर्वकर्मानुरूपतः या
हपोवतरणेजन्मप्रसवस्माहरपोभवेत् प्रसूतिन
णवर्वीचऊर्वंसेवविचत्तणः कलनंनेकरात्रेण

वर्द्धयेच्च दिने दिने समसेमहरणकारोमास॰॰ उसः
सोभवेत् मासत्रयेमोक्षपिंडोऽहङ्क्लपादादिवर्जितः स
वीवयवसंयन्त्रोदेहीमासेचपंचमे भवेनदेहंसंचारः
षण्मासेसर्वंनववित् उः खीसल्लस्यलस्यासोशोऽ
नइवपंजरे मातृजग्धान्नपानंवर्जैकेमध्यस्यलस्थ
तिः हाहेतिशहेक्रन्दावविंनयेदीर्घरंपरं एवंववन्
रोमासोभुक्त्वापरमयानंनोसेरितोवाभुनाकालेगर्भः
स्वतिगतोभवेत स्वदेशकालाउम्भसोविस्मृतोविस्
मायया शास्वहिन्मृवसंभक्तः शाखस्वयोगावावध्य
परमोनाप्यन्नमस्वमयाकादिनिवारणे कोयादि
भुक्तोउः खीचरोगितिनरभुनः भुनः सतनोयोप्यसमर्थ
स्वनपञ्चाकर्णेमीस्मितः नवारणेगतिसहेनसयोगाउ
वधिपापनः योगेउपाननोभुक्त्वाशामोतिपाज्ञाभुनः
नस्मरेम्मायया देहीगभी द्वियाननोभुनः श्राहारमेषु
नानेस्वनानामोहादिवेष्टितः भुवंकलत्रमनगेयन्ते
नपरिपालयेत् एवंयावत्समर्थस्वनावेदेवहिस्रजि
नः असमर्थंवमन्यनेवाथवासोदरंनया पद्मनीवन
राभुक्तोजउगनिवधिरोभवेत् कासश्वासादिभुक्तस्य
परमानीतिमूढवत् नदंनरेनुनापंककरोगतिसननने
भुनः नसेविनोहरेनीर्थसत्संगछेम्मितापिनः भु

ब ल
प्र ं
११९
119

नक्षमानं वीयोनिं लभामि भारनेयदि नद्यांतीर्थग
मिष्यामि भजामि कमलमिन्महो ३ एवमादि मनसि
कुर्वते नेजडेश्वरः स्वज्ञातियमदूतैश्च कालेशमाति
दारुणैः सपक्षेण यमदूतेनैव पाशहस्तवद्धिते भनी
वनोपरक्तास्य विकृताकारभुल्वने उर्निवाप्यमया
यैश्च वलिहं च भयंकरे नहह्ये सर्वसिद्धिज्ञे सर्वोहप
उरस्थिने हहमाज्ञानमहामीनो विनम्रवेवसमवन्स्जेत्
नद्याशाणां त्यजेन्मृत्यो देहे वपे भौतिके श्रुगृहमाचेष
रूक्षघंटहीनायमकिंकराः विन्यस्य भोगदेहं वलस्था
नेस्थापयेश्वनतन् जीवीगतायमेयप्पेपन्तवेयथमत्तमे
वव रत्नसिंहासनस्थे वस्तुस्थिते नस्वस्थिरं परे यमी-
धर्मविचारस्तत्सर्वज्ञे सर्वेनोमुखे विशेषेकाधिका
रेषविधाज्ञावाहिनेउरा वह्निस्फुलिंगकायाने रत्नभू
षणभूषिते वाहिनेपार्षदगणैर्हंनेस्वापिपित्रिकोटि
भिः जपेनेश्रीकमलनामसुडहस्फटिकमालया ध्या
यमानेयमदाह्नडलकाकिनैविग्रहे स्वगह्नदेसाख
नेत्रेसर्वत्रसमदर्शिने अनीवकमनीयवशास्व
स्थिस्थिरयौवने स्तनेजसाभव्रलेनेस्वरवहर्षपवि-
वत्तणे । भारत्यावेणवंज्ञामेविवृगुमपदेस्थि
ने उणपात्मानेशानरूपं भयानां च भयंकरं

नेहकृष्णायणमेदेहीससमीनस्थानिष्ठति विश्वगुमवि
वारेणयेषांयतुविनेफले शुभाशुभंवक्तुरुनेनदे॰
वरविनेदनः एवंनेषांगानायानोविहगिनास्तिदेहि
नो निवृत्तिहेतवस्तुएवंश्रीकल्पपादसेवने इत्येवंक
थितेसर्वंवरंप्रार्थ्यप्रवांछिते सर्वदासयामिहेवसन
मेलाप्यवकिंचन इदुउ॰ इदंवेवगानेमइंकिमेवर्षं
प्रयोजने कल्पवृक्षसंनिवेश देहिमेपरमंपदं मह
इसवचः श्रुत्वामहत्समतिभुगवः नमवावचवचः
सर्वेवेदोक्तंसारमेवच उवाच॰ परंपदंविषयिनां
महेद्रादिस्तुउलेमे मुक्तिश्वहियानांवनलयेषां
क्लोनेयिच आविर्भावःस्थितिर्वियोतिरोभावोलयेयिच
यथाजागरणेस्वप्नेभवंमेवक्रमेणव यथाश्रमति
कालश्चतथाविषयिनोभवे वक्तनेमिक्रमेणवर्ति
समेवेसरेक्षया पलमेकंभवेदेवयथाविप्रलवाहि
भिः षष्टिभिश्चपलैर्दंडोमुहूर्तोद्विगुणस्ततः त्रिंश
देवमुहूर्तैश्चभवेदेवंदिवानिशं दशपंचदिवारात्रो
पक्षमेकंविदुर्बुधाः पक्षाभ्यांशुक्लकृष्णाभ्यांमासएव
विधीयते ऋतुर्द्वाभ्यांचमासाभ्यांसंख्याविद्भिःप्रकी
र्तितः ऋतुत्रयेणायनंचनाभ्यांचाभ्यांववत्सरः वि
शत्सहस्रायिकैरेवत्रिचत्वारिंशल्लक्षकैः वत्सरैर्न

बमानैस्पुगणस्त्रनारपवव षष्ट्यधिके पंचशाने सहस्रे
ब्र. ल प्र. ११. पंचविंशानो मुनेनराणांशमनोवाप्रश्नकीर्तिनं मुगल
हेदनिपाने षसहस्राधिकपवव निपानो ब्राह्मणस्य
ब्रभवन्माहात्मिकोलयः लपेप्राहात्मिके वत्सस्कसस्य
120 परमात्मनः चतुर्निमेहे सहिस्त्रपुनरुत्मीलनेनथा
ब्रह्मस्हिलंयानोचसंख्यानास्तिक्कनैाभवे यथाह
पिव्यारेणनोऽस्माहृवेदशेश्वरः यनेषांसोत्तणेनास्ति
कथितानिचयानिच स्हिस्त्वत्त्पार्गेणवान्याहृणं
वरेसवे मुनीहृसवचः कृत्वामहेद्रोविस्मितोमुने
आत्मनःसर्वमेश्वर्यंवरयामासतत्ववै मास्यनिस्पृवि
षेनैवेनम्कामस्तमयपोगदेह इंद्रोललामस्थानेसंपदं
वत्सकीयकं इतिश्रीब्रह्मवैवर्तेमहापुराणेनारायण
नारदसंवादेप्रकृतिखंडेमुनीद्रसुरेद्रसंवादेमहा
लक्ष्म्युपाख्यानेचयस्त्रिंशोध्यायः ३३ नारदः हरे
गुणेसमाकर्णयज्ञानेप्राप्यपुरंदरः किंचकारगृहंग
त्वातत्सर्वव्याख्यातुमर्हसि नारायणउवाच शीक्रस्य
स्मरणेकृत्वावीतरागोबभूवसः वैराग्यंवर्धयामास
तत्तस्त्रब्राह्मणदिनेदिने मनेतेपितृहंगत्वासंदर्शी
ममरावतीं दैत्येरसुरसंघेश्चसमाकीर्णांभयाकुलां
विषादलब्धवान्धुवंवपुहीनोचकंवविन पितृमातृ

कलत्रादिविहीनो गगनिंबलो शत्रुग्रस्तोवनोहस्ता
नगामवाकान्तिमति शाको मेदाकिनीनीरे ददर्शगुरु
मीश्वरं ध्यायमानेपरंब्रह्मगेगानोपेस्थितेपरं स्वपो
भिसन्नत्वेहर्षे मुखेवविषण्णोमुखे सोप्युनेवेडुलकि
नेपरमानेदसेतुने वरिहेषवगरिहेष पर्मिहमिहसे
वने शेषेवचेष्ववगीर्णाश्रुतिभिः हेवज्ञानिनो स्तेहेष च
भ्रान्तवगीर्णानेहेवसरवैरिणं दृष्ट्वागुरुंनृपेनवन
वनस्थोमहेश्वरः प्रहृष्टोनेगुरुं दृष्ट्वावोत्थितनप्रणना
मसः प्रणम्यचरणौ मौनेरुरोदोच्चैमहुर्मुहुः हर्षा
नेकथयामासब्रह्महत्यापापादिकेनृपा भुनवैरोपलब्धि
वल्लानपामिलडलेभ्यो वैरग्रस्तोसद्गुरीकर्मेणीवस
रेश्वरः शिष्यस्यवचनेश्रुत्वासतेबुद्धिमतांवरः हर
सनिरुवाचेदंकोपरक्ताललोचनः श्रीगुरुरुवाच
श्रुत्वेसर्वेमरस्येष्यमारोदीवचनेशृणु नकारणेरोगह
णीतिनोविपत्तौचकदाचन सम्पत्तिवीविपत्तिवीनम्ब
रास्यमद्दपिणी सर्वस्वकर्मोपचायत्स्वपकर्मानयोरपि
सर्वेषांवभ्रमन्त्येवशाश्वजन्मनिजन्मनि चकुनेमिक
मेणैवनचकापरिदेवना भेकेहिस्वकृतंकर्मसर्वेत्र
वापिमारते शुभेशुभेवयत्किंचित्स्वकर्मफलभुक्तय
मान नाभुक्तंक्षीयतेकर्मकल्पकोटिशतैरपि अव

व ल
प्र॰
२५१
125

श्यमेवभोक्तव्यंकृतंकर्मशुभाशुभं इत्येवमुक्तेवेदव
कालेनपरमात्मना साम्बकोनेमगाख्यायोसंबोध्यक॰
मलोद्भवं जन्मभोगादिविशेषेचसर्वेषांकृतकर्मणां श्र
वणंपंचनेषांचभावनेमत्रचैवहि कर्मणाब्रह्मणापुव
कर्मणाचशुभाशिषे कर्मणाचमहालक्ष्मीलभेदेव
चकर्मणां कोटिजन्मार्जितंकर्मजीविनामनुगच्छ
ति नहियजेहिनाभोगान्क्षयेनपुरंदर कालभेदे
शभेदपात्रभेदेचकर्मणां न्यूनताधिक्यंभवेदे
वहिकर्मणां वस्त्रदानेचवस्त्रानांहर्मपुण्यदिनेदि
ने दिनभेदेकोटिगुणमसंख्यंवाधिकंततः समदे
शेचवस्त्रानांदानेपुण्यंसमंभवेत् देशभेदेकोटिगुण
मसंख्यंवाधिकंततः समपात्रेसमंपुण्यंवस्त्रानां
वस्त्रप्रदच पात्रभेदेशतगुणमसंख्यंवाततोधिकं
यथाफलंतिसस्यानिस्थानानिचाधिकानिच कृषि
कानांक्षेत्रभेदेपात्रभेदेफलंतथा सामान्यदिवसेवि
प्रेदानंसमफलंभवेत् अमायांरविसंक्रान्त्यांफलंश
तगुणंभवेत् चातुर्मास्यांपौर्णमास्यामनंतंफलमेव
च ग्रहणेशशिनः कोटिगुणंचफलंभवेत् सूर्यस्य
ग्रहणेचापितस्माद्दशगुणंभवेत् अक्षयायांनवम्यांचै
वचासंख्यफलमक्षयेन एवमन्यत्रपुण्याहेफलाधि

कोभवेदिह यथादानेनयथास्नानेजपेनमखएपकर्मस
एवंसर्वत्रबोद्धव्यंनराणांकर्मणांफले सामान्यदेशेस
नेवविशेषसमफलंभवेत् तीर्थदेवगृहेचैवफलेशान
गुणंभवेत् गंगायांचकोटिगुणंतत्तेनारायणेफले
एवंसर्वत्रबोद्धव्यंफलाधिकंक्रमेणच यथाचैवको
टिगुणंतथाचविष्णुमन्दिरे केदारेबलत्तगुणंहरिक्षे
तथाफले पुष्करेभास्करक्षेत्रेदशलक्षगुणंभवेत्
एवंसर्वत्रबोद्धव्यंफलाधिकंक्रमेणच सामान्यस्थाल
णेदानंसममेवफलंलभेत् लक्षंविशेषतीर्थेषुचेवपंडि
तेचजितेन्द्रियः विष्णुमेवोपासकेचबुधेकोटिगुणंफ
लं एवंसर्वत्रबोद्धव्यंफलाधिकंगुणंभवेत् यथा
देशेनचक्रेणधारावेणयवेनच ऊंभनिर्मोस्तिचक्रेण
ऊंभकारोस्यदाम्भवि नथैवकर्मसत्त्वेनफलंदानादि
दानिच यस्मात्तपास्तेहिवियोनेवनारायणोभत्र सवि
धातानिधातात्रपातात्रयातात्ताजगत्त्रये स्रष्टःस्रष्टाचसं
हर्ताःसंहर्ताकालकालकः महाविष्णोसंसारेयः
सारेन्मधुसूदनम् विष्णोनस्यसंपत्तिभवेदित्या
हेशाकरः इत्येवमुक्ताजीवश्चसमालिंग्यहरेस्मरम
दनाशुभामिशिवेनदेवोययोमानसंनारद इतिश्रीब्रह्म
वैवर्तेमहापुराणेनारायणनारदसंवादेभक्तिनिरूि

ब्रल
प्र॰
१२२
122

बृहस्पतिमहेन्द्रसंवादे महालक्ष्म्युपाख्याने वन्नविंशो
ध्यायः ॥ अथ नारायण उवाच ॥ इति श्रुत्वा सुरेन्द्रो ब्रह्मलोकं
गाम ब्रह्मणः सभां बृहस्पतिपुरस्कृतः सर्वैः सुरगणैः
सह शीघ्रं गत्वा ब्रह्मलोके स्रष्टारं कमलोद्भवं प्रणे
मुः देवताः सर्वा गुरुणा सह नारद स्तुत्वानेकधया मा
सह वाचो पाविविधैः स्तवैः महेशोवाच सन्तुष्टो तां महेन्द्र
कमलासनः ब्रह्मोवाच ॥ वत्स मद्दर्शनाज्ज्ञानोपि श्रेयो भवि
वत्सणः बृहस्पतेश्च शिष्यस्त्वं सुराणामधिपः स्वयं मा
नामहस्य दत्तस्य विस्मृतः सन्तापवान् ऊलत्रयप
न श्रद्धवक्तथं सो हे शक्र नो भवेत् मातापितृवनीयुपस्य
पिता श्रुहे जिनेन्द्रियः । माता सहेमातल लक्ष्मकथं सा
हे शक्र नो भवेत् जनः पैतृकदोषेण सेषा तस्मात्वमह
स्व गुरुदोषापि भिर्दोषैर्हरि इह धी भवेद्ध्रुवं सर्वात्
तत्मात् भगवान् सर्वदेहेषु वसन्ति ना यस्य देहात्सप्रयाति
स शिवः नन्तुणो भवेत् मनो हि सर्वेन्द्रियेषां श्रेष्ठतां न
तपो हि शोकरः विश्वपाणा व प्रकृति बुद्धि भगवती
सती निद्रादयश्शक्तय प्रसन्नाः सर्वाः प्रकृतेः कला ।
आत्मनः प्रकृतिर्विदुर्जीवो भोगी शरीरभृत् आत्म
ने योगने देहान्सर्वे यान्ति ससंभ्रमः यथा वर्त्मनि गच्छ
न्तं नरदेवमिवानुगाः अहं शिव ब्रह्मशेषश्च विश्वपमो महाविराट्

वयेयदेशामक्त्ताश्चनस्तुसेस्यकल्कनेनया शिवेनशक्ति
नेपादयश्चेष्ठघ्ये।ऐयेनच नम्स्तउर्वीसमादमेयर्थमेनमृक्
क्तनेहरः नमुष्यमस्तकेयस्मक्तसपादाझ्रमखुनेसर्व
षोस्त्रसराणेचनमस्जाधरनोभवेन दैवेनवेविनावेव
दैवेचबलवनरे भागपदीनजनेमूर्धकोरतिनमहोम
रः क्तसेनमन्यतेयोहिस्त्रीनाप्यसर्ववेदिने मयानिरु
ष्टानन्तासीमहालक्ष्मीविहायते यानयस्तेनपालव्या
दीतिनेननयाधरा सोश्रीपानाधुनाकोपान्क्तसतिर्मा
त्सवर्जनान् श्चधुनागच्छवेऊवेमयावगुरुणासहतं
यगत्वापरंब्रह्मभगवेनेसनातने हष्ट्वानेजःसतूपंते
ज्वलेनेवस्त्वनेजसा ग्रीष्मसूर्याक्रमानोऽवविशान्कोटि
समप्रभ शांतेवनादिमध्याते लक्ष्मीकांतमनेनकं
वनभुजेपार्थेवेश्चसरसत्याधनेस्तुभ मत्तावनर्धि
वेदेश्चगंगपापरिसेविते नेपणेमूःसवाःसर्वमूर्धी
ब्रह्मघ्नरोगगमाः भक्तिनवासासनेचास्तृष्ठःधर
षोतमे हनानेकण्यामासस्वयंब्रह्मलोकनोजति
रुरुउर्दैवनाःसर्वाःस्वादिकारखुनाच्यनाः सदरषो
सरगणेणविपद्भुसेभयाकुले वसभूषणस्त्रयेवा
हनानिविवर्जितं षोमामूल्येहनश्रीकमतिनिःश्रेतिं
मंपरे उवाचकामरेहस्त्रापयत्रमययंजनने नारायण॥

ब ल
प्र॰
१२३

123

उ॰ माभैव्वत्सलगणेहे स्मरास्त्रमयं किंवोमयपस्थिते तास्ता
मिलत्तीमवलोपरमेसुर्यंवर्द्धिनी किंचमहद्वने किंचि
च्छ्रयनोसमयोविते हितसंसेसारभूतेपरिगणमस्त्वा
वहे जनास्यासत्वोविस्त्रस्यामदयीनास्रस्तेते यथा
तथाहे मङ्गलापरायीनोस्वनेत्रकः येयेरुहोहिमङ्ग
लोमन्यरोहितिरेजसाः नहहेहृनतिष्ठामिमायिया
सहतिष्ठिते उर्वोसाधाकरोगस्त्रवेलवामन्यरायणः
नव्हायादागतोहंचमश्रीकोवामद्दादपि यत्रशोरुवध
निर्नीक्तिनलसीवर्णिलावंते नभोजनेचविशाणेन
पध्यानत्रतिष्ठति मङ्गल्कानोवमविंदापत्रनत्रभवे
न्मराः मह्लाकृष्णामङ्गलत्मीननेयातिपराभवान्
मङ्गल्कि हीनेयामृफोयोभुंक्तेहरेर्वासरे ममजन्म
दिनेचापियातिश्रीनद्दलादपि ममामविक्रयीपश्च
विक्रीणातिस्वकन्यका यत्रातिथिर्नभुंक्तेचमन्दिया
यातिनद्दलान् यापिंनायोग्रहंयातिस्तु दत्रागाह्नचण
तके मह्लाकृष्णानतोयातिमेदिरान्कमलालया सू
द्राणांशवदाहीवभाग्यहीनस्त्रवास्तणः यातिकृ
ष्णानद्दलाश्चदेवाकमलवासिनी सुद्राणांसूपका
रोयोब्राह्मणोवृषवाहकः ततोयथानभीताश्चकम
लायातिनद्दलान् विमापवनसेवीयोदेवलः सूद्रया

नकः नतोयपानभीतास्तनत्स्थायान्तिवैसदी विस॰
वासीमित्रद्रोहीनरवासीकृतनकः योगभ्यागाधुको विशोम
ज्ञाणीयान्तिनत्स्थान् अशुद्धहृदयाक्रूरोहिंसकोनिंद
कोद्विजः ब्राह्मणेणाशूद्रज्ञानीस्वयान्तिदेवीचनत्स्थान्
योविशः पेचलीउद्रोमहापापीवनन्यतिं श्रवीराचेवचु
योभुंक्तेनस्नायान्तिजगन्मस्तः त्रणेछिवेनिनरवरै
रैवोयोविलिखेन्महीं तलोमलिनवासस्यसास्यया
न्तिचनत्स्थान् सूर्योदयेयोहिभोजीदिवास्वापीच
ब्राह्मणः दिवामैथुनकारीचनस्नायान्तिहरिप्रि
यान् आचारहीनोयोविप्रोयस्मस्यद्भवतिगर्हो श्री
त्तिनोहियोमूढःनस्मालोलामयान्तिच स्त्रियमपा
ह्यमननोवायः योनेत्रानडबलः शायवतिवावा
लोयान्तिसानत्स्थानस्मनि सिरस्नानखनैलेनयोन्य
देगामुपसर्पोति सोगवदायेडायेरमायान्तिवन
त्स्थान् व्रतोपवासहीनोयोसंध्याहीनोशुचिद्विजः
विष्णुभक्तिविहीनोयः नस्नायान्तिहरिप्रिया ब्राह्म
णोनिंद्यायोहिनाम्बद्वेद्विजश्रेष्ठनरत्ने जीवहिंसादही
नोयान्तिसर्वप्रसूनः सर्वयज्ञहरेर्देवीहरेरुन्कीर्ते
नेशुभे नवनिहतितिसादेवीसर्वमंगलमंगला यत्र
प्रमोसाकुलस्यनत्न्कमस्यपितामहः सावकुलम्पि॰

ब्र·ल
प्र·
१२४
124

यादेवीनवनितेहेतिसंननं पत्रशोखधनिर्णखेशि ला
वनेलक्ष्मीइले ननेसेवावेदनेध्यानेनत्रसापरितिष्ठति
शिवलिंगार्चनेपत्रनस्यचेत्कीर्तनेनेशुभे उगीचेननहु
णस्मनत्रपद्मनिवासिनी विप्राणांसेवनेपत्रनेषांमे
जनेशुभे ब्रह्मनेसर्वदेवानानत्रपद्मसरवीसनी इत्यु
क्त्वाचसुरान्सर्वान्त्र्मामाहहहरुस्मति तीरोसागरेज
नकलपावलमेतिच इत्युक्त्वातेजगमाथ्योबला
णेग्रनवाहन मधिनासागरेलक्ष्मीदेवेभ्योदद्गिप
वन इत्युक्त्वाकमलाकान्तोजगामाश्वोनरेशुने: दे
वाधिरेणकालेनप्रभु: क्षीरोदसागरे हृस्तिरत्नम
स्थरत्नेपाडुलक्ष्मीसदर्शने वनमालादेवोसावर्ती
रोदशायिने सर्वे स्वरापरम्यापविलवीवैस्वी
सनी देवैस्तानोहरिजिनोचब्रलणांकेरणच देवै
ह्हिसरगरहेत्रलशापविमोचने प्राउदेवास्वविष
यदैस्यप्रसेमर्यकरे: महालक्ष्मीप्रसादनववर्तानेन
नारद इत्येवंकथितंसर्वेलक्ष्म्युपाख्यानमुत्तमं सुख
दं सारभूतेचकिंभूय: श्रोतुमिच्छसि इतिश्रीब्रह्म
वैवर्तेमहापुराणेनारायणनारदसंवादेप्रकृ
तिखंडे लक्ष्म्युपाख्यानेपंचत्रिंशोध्याय: ३५
नारदउवाच हरेरुत्कीर्तनेनेमदं श्रुतंनन्तानसुखवमे

ईशितेलयाख्याख्यानस्तोत्रादिकं वद हरिणा प्रजि-
ता एवं नमो वत्सलादिभिस्तथा शक्रेण राज्येन सार्द्धं
मरगणोः सह पूजिता केन ध्यानेन विधिना केन
वा पुनः स्तुता केन स्तोत्रेण जन्मे व्याख्यानमर्हसि
नारायण उवाच स्नाना तीर्थे पुरा शक्रो ध्यानायोगेन व
वासमी वटेसे स्थाप्य तीरे देवषट्कं च विनेयेन
गणेशं च दिनेशं च वह्निं विष्णुं शिवं शिवां एताम्भ-
क्त्या समभ्यर्च्य पुष्पगंधादिभिस्तथा नेत्रावाह्य महा-
लक्ष्मीं परमैश्वर्यवर्द्धिनीं पूजां चकार देवेशो ब्रह्म
णा च पुरोधसा पुरे स्थितेषु मुनिषु ब्राह्मणेषु गुरौ हृ
रौ देवादिषु च देशे च रत्नासनानेदशिवेसने पारिजात
नपुष्पचन्दनं हि सा वेदनोक्तेन ध्यानादेवीं महाल
क्ष्मीं पूजयामास नारद ध्यानं च सामवेदोक्तं यदनंब्र
ह्मणा पुरा हरिणा तेन ध्यानेन निबोधयवदामि ते
सहस्रदलपद्मस्थकर्णिकावासिनीं परां शरत्पार्व-
णकोटींदुप्रभाजुष्टिकरं वरां स्वतेजसा प्रज्वलंतीं
सुखदृश्यां मनोहरां प्रतप्तकांचननिभां शोभां मूर्ति-
मतीं सतीं रत्नभूषणभूषाढ्यां शोभितां पीतवास-
से ईषद्धास्यप्रसन्नास्यां शश्वत्सुस्थिरयौवनां सर्वसं-
पत्प्रदात्रीं च महालक्ष्मीं भजे शुभां ध्यानेनानेन नं

यानानानोपहारसंभृतां संहस्त्रब्रलवाकेनचोपचारा
गैाषोडश दहैमसमाविधानेनप्रमेकेमत्रपूर्वके प्रणी
सानिपक्षणानिडलेमानिवगणाव श्रमृत्सारत्नसारेव
निर्मितेविश्वकर्मणा श्रासनेचविविधेचमहालक्ष्मिप
गृह्यतां शुद्धगंगोदकमिदंसर्ववंदितमीप्सितेपाये
दमवक्लिरूपंवगृह्यतांकमलालये शुषंवेदनहूर्वा
दिसंयुक्तंजान्हवीजले शंखगर्भस्थितेशुद्धंगृह्यतांपा॰
द्मवासिनि सुगंधिविमलेलेवसुगंधामलकीजले दे
हसैादर्यवीजेचगृह्यतां श्रीहरेः प्रिये हृत्तनिवास
रूपेवगंधद्रव्यादिसंयुतं श्रीकलशोनिवरूपंचपवि
त्रंचगृह्यतां मलयाचलसंभूतेहृत्तसारमनोहरे
सुगंधियुक्तंसर्वदेवैर्वंदनेदेविगृह्यतां जगच्चत्तसद्
पंचधांतमधंसकारणे प्रदीपंचसद्रूपंचगृह्यतांपर
मेश्वरि नानोपहारसूपंचनानारसमन्विते नाना
स्वादुकरेंचैवनैवेद्यंप्रतिगृह्यतां श्रत्रेब्रलसद्रूपंच
प्राणरक्षणकारणे नहिरंपुहिरंचैवमत्रेचप्रतिगृ
ह्यतां शाल्मत्तनसुपक्वंचशर्कराग्रव्यसंयुतं सुस्वादुपु॰
ष्कंपयेचपरमान्नंचगृह्यतां शर्कराग्रव्यपक्वंच
सुस्वादुसुमनोहरं मयानिवेदितंलक्ष्मिस्वस्ति
कंप्रतिगृह्यतां ॥

॥ ॥

नानाविधानि रम्याणि पक्वानि च फलानि च स्वादु
क्वानि कमले गृह्यतां फलदानि च सुरभीमनसंज्ञ
कैः स्वादुरसमनोहरं मत्स्यमांसं च गव्यं च गृह्यतां अ
म्बिके प्रिये स्वादुरसं सेक्षुकेरसं तत्तरसोद्भवं च
घ्रिपक्वं पयः पक्वगुडं च देवि गृह्यतां यवगोधूमस्वा
नो ह्यर्णैरसमुद्भवं सुपक्वगुडयव्याकेमिश्रं च दे
वि गृह्यतां माषचूर्णोद्भवं पक्वं सन्निकादि समुद्भव
म् यानि वेदिमे देवि पिष्टकेषु नि गृह्यतां पार्थिवेह
स्तमेदं च विविधं द्रव्यकारणं स्वादुरसं सेक्षुकेरतं
च देवि गृह्यतां सीनवाजुमदैवं वराहं च स्वावि देपर
कमले गृह्यतां वेदव्यंजनं न धनं चामरं नो हले च वर
रम्यकर्पूरादि सुवासितं जिह्वाजाय च्छेदकरं नो हले
देवि गृह्यतां सुवासितं स्वसीनं च पिपासानाशकार
णं जगज्जीवनरूपं च जीवनं देवि गृह्यतां देहसौंद
र्यबीजं च सदा शोभाविवर्द्धनं कार्पासजं च कौमिजं
वसनं देवि गृह्यतां रत्नस्वर्णविकारं च देहभूषावि
वर्द्धनं शोभायाने श्रीकरं च भूषणं देवि गृह्यतां ना
नाकुसुमनिर्माणं च बहुशोभाश्रियं परं सुरभूपप्रि
यं च हंसमालं देवि गृह्यतां श्रद्धिदं श्रुद्धि त्वंपवसर्व
मंगलमंगले गेयवस्त्रं च वेरमंगं ये देवि गृह्यतां

ब्र स
प्रं
१२९
126

पुण्यतीर्थोदकैश्चैव विशुद्धं शुद्धिदं सदा गृहाणलोक
मकोनेव रम्यमाचमनीयकं रत्नसारादिनिर्मितं
घ्रवेदनमंडने वस्त्रभूषणभूषाढ्यमासनं स्वं देवि गृ
हाणो पद्मद्व्यमप्सर्वं वर्णाध्यामनिडलेमे देव
भूषार्हभोग्यैवनद्रव्यैर्देविगृह्यतां द्रव्याणिनानि
मूलेनदेवपूजयेत् मूलेनजापमग्नावदशलस्य
विधानतः जपेनदशलक्षेण मंत्रसिद्धिर्भवेद्ध्रु
मंत्रेवबलणादतः कल्पवृक्षस्य सर्वतः लक्ष्मीर्मा
याकामवाणी ङे.नः कमलवासिनी वैदिके मंत्रराज
जोयंप्रसिद्धोह्यदशाक्षरः कुबेरोनेनमंत्रेणसर्वध
यमवाप्तवान् राजराजेश्वरो दशः सावर्णिमनुरेव
सः मंगलानेनमंत्रेण सप्तद्वीपवतीपतिः प्रियव्रतो
नेनयासैकेदारोन्रपपदवच पनेवसिद्धाराजेन्द्रमंत्र
णानेननारद सिद्धिमंत्रीमहालक्ष्मीशाक्तायदशीन
ददौ रत्नेंद्रसारनिर्माणविमानस्थावरप्रदं सप्तद्वी
पवतीपृथ्वीं क्षेदयन्तीविषाधवसा सेनवपकवर्णा
भारत्नभूषणभूषिता ईश्वशात्मपस्तत्रास्याभक्त्यानुग्र
हकानवो विश्वनीरत्नमालावकोटिवेदसमप्रभा ह
स्थाजगन्मनःसंयाना नुसावनोपुरंदरो पुलकांकितस
र्वांगः सास्तुनेत्रः कृतांजलिः बलणावप्रदमेनसो

त्राजेनसंयुतः सर्वाभीष्टप्रदेनैववैदिकेनैवनेत्रच
ॐनमोमहालक्ष्म्यैनमः इंद्रउवाच ॐनमःकमल
वासिन्यैनारायण्यैनमोनमः कृष्णप्रियायैसारायैप
द्मायैचनमोनमः सर्वसंपत्स्वरूपिण्यैसर्वाराध्यैनमो
नमः सुखदायैमोक्षदायैसिद्धिदायैनमोनमः हरि
भक्तिप्रदात्र्यैचहर्षदायैनमोनमः कृष्णवक्षःस्थिता
यैचकृष्णेशायैनमोनमः चंद्रशोभास्वरूपायैरत्न
पद्मेचशोभने सम्पत्त्यधिष्ठातृदेव्यैमहादेव्यैनमो
नमः शस्याधिष्ठातृदेव्यैचशस्यायैचनमोनमः न
मोबुद्धिस्वरूपायैबुद्धिदायैनमोनमः वैकुंठेयाम
हालक्ष्मीर्लक्ष्मीःक्षीरोदसागरे स्वर्गलक्ष्मीरिंद्रगेहेराजल
क्ष्मीर्नृपालये गृहलक्ष्मीश्चगृहिणांगेहेचगृहदे
वती सुरभीचगवांमातादक्षिणायज्ञकामिनी अ
दितिर्देवमातात्वंकमलाकमलालये स्वाहात्वंचह
विर्दानेकव्यदानेस्वधास्मृता त्वंहिविष्णुस्वरूपाच
सर्वाधाराबसुंधरा शुद्धसत्त्वस्वरूपात्वंनारायणप
रायणा क्रोधहिंसावर्जिताचवरदाशारदाशुभा
परमार्थप्रदात्वंचहरिदास्यप्रदापरा यथाविनाज
गत्सर्वंभस्मीभूतमसारकं जीवन्मृतंचविश्वंचशि
वत्सर्वंयथाविना सर्वेषांचपरामातासर्वबांधवरूपि

ब ल
प्र:
१२८
127

णी यया विना न संभाष्यो बांधवैः बांधवाः सदा त्वया
हीनो बंधुहीनः त्वया युक्तः सबांधवः धर्मार्थकाममो
क्षाणां त्वं च कारणरूपिणी यथा माता स्तनंधानां शिशू
नां शैशवे सदा तथा त्वं सर्वदा माता सर्वेषां सर्वविश्वतः
मातृहीनः स्तनांधश्च स च जीवति दैवतः त्वया हीनो
जनः कोपि न जीवत्येव निश्चितं सुप्रसन्नस्वरूपा त्वं मां
प्रसन्ना भवांबिके वैरिग्रस्तं च विषयं देहि मह्यं सना
तनि वयं यावत्त्वया हीना बंधुहीनाश्च भिक्षुकाः सर्व
संपद्विहीनाश्च तावदेव हरिप्रिये राज्यं देहि श्रियं दे
हि बलं देहि सुरेश्वरि कीर्तिं देहि धनं देहि यशो मह्यं
च देहि मे कामं देहि मतिं देहि भोगान्देहि हरिप्रिये
ज्ञानं देहि च धर्मं च सर्वसौभाग्यमीप्सितं प्रभावं च प्र
तापं च सर्वाधिकारमेव च जयं पराक्रमं युद्धे परमै
श्वर्यमेव च इत्युक्त्वा च महेंद्रश्च सर्वैः सुरगणैः सह
प्रणनाम साश्रुनेत्रो मूर्ध्ना चैव पुनः पुनः ब्रह्मा च शं
करश्चैव शेषो धर्मश्च केशवः सर्वे चक्रुः परीहारं सु
रार्थे च पुनः पुनः देवेभ्यश्च वरं दत्वा पुष्पमालां
मनोहरां केशवाय ददौ लक्ष्मीः संतुष्टा सुरसं
सदि ययुर्देवाश्च संतुष्टाः स्वं स्वं स्थानं च नारद
देवी ययौ हरेः क्रोडं हृष्टा क्षीरोदशायिनः ॥

पपनश्चैव सगर्हे ब्रलेणानौव नारद हन्वाण्डभागिनि
बेनौव देवीभ्यः श्रीनिहर्वके इदं स्तोत्रं महापुण्यं त्रि
सन्ध्यायः पठेन्नरः कुवेरतुल्यः स भवेद्राजराजेश्व
रो महान् सिद्धस्तोत्रो यदि भवेन्नोपि कलसनरुने
रः पंचलक्षजपेनैव नोच सिद्धिर्भवेन्नृणां सिद्ध
स्तोत्रं यदि पठेन्मासमेकं च संयतः नारदउवाच ध
ध्यंउवीसमसादनमसेवयस्यमस्तके नृसमर्वेषुरः
ग्रजेन्द्रके हर्वेनपाग्रमो नदेवस्यापि नेदेवराजेन्द
स्येवमस्तके कुनोगन्नगणेघास्यसच मनोवनेगनः
मर्भिक्षेदेगणपनः शनेरपूराग्रवामुने नृत्कंपेयो
नृपामासहस्तिमस्तं हरीसयं श्रद्धनोकेदेवषट्कं
सहस्रपश्चभ्रपुरंदरः पद्मपामासलक्ष्मीवत्तीरादेवस
दैः सह प्रहोग्रगणवक्रणाउर्वीपंचवनेन्द्रणां
सर्वकंश्चसमसिद्धानृवदवेदविदांवर नारायणउवा
च पदाशापापनाकेचउर्वीसामृनिग्रेगवः मदान्ना
स्येवनजन्नप्रजाकालेवपृथ्वसः सविरेउःगेवना
देवावमृमदेवणापनः पद्मान्तंयामलक्ष्मीववरे
णाववरेभिने इति श्रीब्रह्मवैवर्ते महापुराणे प्रकृ
तिखण्डे नारायणनारदीये लक्ष्म्युपाख्याने षट्त्रिंशो
ध्यायः ३९ नारदउवाच नारायण महाभागना

ब्रह्म
प्र॰
१२८

128

रायणस्समप्रभं रूपेणच गुणेनैव वचसा तेजसा गि
षा नमेवज्ञानिनोश्रेष्ठः सिद्धानां योगिनां तपसा तप
स्विनोमुनीनांच भुवोदेविविदांवर महालक्ष्म्या उपाख्या
नेविज्ञाने महदद्भुते अन्यत्किंचिदुपाख्याने निगूढं
वदमांप्रभो अतीवगोपनीयंच उपपुकंच सर्वतः
अप्रकाश्यंपुराणेषुवेदोक्तं यत्प्रसेभुने नारायण उवाच
नानाप्रकारमाख्यानं मप्रकाश्यंपुराणतः अनेकति
थिंगूढमस्ति ब्रह्मणस्सदुर्लभं नेषुमन्सारभूतंव
ओंतं किंवात्वमिच्छसि तन्मे ब्रूहि महाभाग पश्चाद्व
क्ष्यामि तत्स्वतः नारद उवाच स्वाहादेवहविर्दानेप्र
शस्ता सर्वकर्मसु पितृदानेस्वधाशस्ता दक्षिणा सर्व
तोवरा एतेषांचरितंजन्म फलंप्राधान्यमेवच श्रो
तुमिच्छामि त्वद्वक्त्राद्वेदविदांवर सौतिरुवाच
नारदस्यवचः श्रुत्वाप्रहस्यमुनिपुंगवः कथांकथि
तुमारेभे पुराणोक्तं पुरातनीं नारायण उवाच सृष्टे
प्रथमतोदेवाः स्वाहारार्थं प्रभुः पुरा ब्रह्मलोके ब्रह्म
सभामगमन्पोस्ममनोहरां गत्वानिवेदनंचक्रुराहार
हेतुकंमुने ब्रह्माश्रुत्वाप्रतिज्ञायनिषेवेश्रीहरीश्वरं
यज्ञरूपोहिभगवान्कलयावभूवसः यत्रेयद्ध
विर्दानंतमनेभ्यश्चब्रह्मणा हविर्ददातिविप्राश्च

भस्माचलप्रियादयः सर्वाश्चैव प्रभवंति न सानेत्र निं
गव देवाविषण्णास्ते सर्वे नन्नमंविवयश्रः पुनः गत्वाति
वेदनेवक्रुराह्वानाभावहेतवकं ब्रह्माक्रन्दाद्यानेन
श्रीकृष्णेनमारणायथो मंत्रोपकारप्रकृतेर्ध्यानेनैवत
दाज्ञया प्रकृतेः कलयाचैव सर्वशक्तिः स्वरूपिणी
बभूव दाहिकाशक्तिरग्रे साक्षात्स्वकामिनी ग्रीष्म
मध्याह्नमार्तंडप्रभाच्छादनकारिणी श्रीनीवसद्द
रीरामारमणीयामनोहरा ईषद्धास्यप्रसन्नास्याभ
क्तानुग्रहकातरा उवाचेतिविधेरम्यपथ्यपौनेवरं
वृणु विद्धिस्ववचनेश्रुत्वापोप्युमानसम्बवाचनौ
ब्रह्मोवाच त्वमग्ने दाहिकाशक्तिर्भव पत्नीच सुंदरि
दग्धुंनशक्ताः स्वकृतिंजनाशस्त्वयाविना त्वन्नामो
च्चार्यमंत्रान्ते यो दास्यति हविर्नरः सुरेभ्यः तान्प्राप्नु
वंति सुराः सानंदपूर्वकं अग्नेः संपत्स्वरूपा च श्रीरु
पा वा गृहेश्वरी देवानां प्रजिनामगृहस्थानां भ
वांबिके ब्रह्मणश्च वचाक्रन्दास्तविषण्णाबभूव तद
नमुवाचननोदेवीसाभिप्रायं स्वयंभुवे अहं कृ
ष्णं भजिष्यामि तपसा सुचिरेणच ब्रह्मंस्तदन्यद्यु
त्किंचित्स्वप्नवदूत्मलमेवच विधाताजगतांचत्वं
शंभुर्मृत्युंजयः प्रभोः बिभर्ति शेषो विश्वंच धर्मः सा

ब्र स
प्रं
११५

129

त्नीवधर्म्मिणी सर्वाध्यक्षो देवानां गणेशश्च गणेश्वरः
प्रकृतिः सर्वसूः सर्वस्य जिनायक्ष्य सादनः ऋषयो मु-
नयश्चैव यज्जिनोयं निषेव्यच तस्मादयं चयं श्रेकभाव
न चिंतयाम्यहं यथाक्षायक्षइत्युक्तायक्षलाभानुसार
तः तगामनयसेयश्चेयज्ञादीरास्य यश्चज नयस्यैवल-
नवर्षयकयादेनयश्चजा तदादर्शी श्रीकृष्णस्य निर्गुणे
प्रकृतेः परे अनीवकमनीयवत्रंयहकृावत्रयिणी यु-
क्तौ संप्राप्यकामेनकामी सस्वकामकी विश्वायन्तद
भिप्रायं सर्वतस्ता मूवावह समुत्पाद्यवसक्तो उत्तीणं
गीनपस्याविरं श्रीकृष्णउवाच वाराहेवन्मे योनमम
पत्नी भविष्यसि नाम्नानागजिनी कन्यकांतेनागजि
नस्यच अधुनागेदीहकात्वंभवपत्नीच भामिनि मे
ज्ञोगहुपात्तत्वाच मत्सतादाहं विष्यसि वक्रि त्वं भक्ति
भावेन मे सत्यश्च गहेश्वरी रम्यष्यतिन यासार्धं राम
पारमणीयथा इत्युक्तौ नर्द्ययेदेवो देवीमाश्वास्यना
रद नत्वाजगाम से च सोवक्रिज्वलनिदेशनः साम
वेदोक्तदानेन व्यानात्तो जगदेवि की सेहन्यपरि
ग्रावपाणिं जग्राह मेत्रतः तदादिव्यवर्षमानेसंवे
भेरामयासह अनीवनिर्जने रम्ये से भोगसहवदे
मदा वभूवगर्भतस्याश्चक्रूतापास्यचतेजसा ॥

नदंभार्वसादेवीदिव्यंहादशवत्सरं ततःस्वधाप
पुत्रोग्निरमणीयान्मनोहरान् दक्षिणाग्निगार्हपत्या
हवनीयान्क्रमेणच ऋषयोमुनयश्चैवब्राह्मणा
नश्रियादयः स्वाहांतेमेनमस्कार्यंहविर्ददतिति
षयाः स्वाहायुक्तंचमंत्रंचयोगृह्णातिप्रशस्तकं
सर्वसिद्धिर्भवेत्तस्यब्राह्मणस्यहमागतः विषहीनो
यथासर्पोवेदहीनोयथाद्विजः पतिसेवाविहीना
स्त्रीविद्याहीनोयथानरः फलशाखाविहीनाश्चय
थावृक्षोहिनिंदितः स्वाहाहीनस्तथामंत्रोनहितफ
लदायकः उपरिष्टाद्द्विजाःसर्वेदेवाससमागताइति
स्वाहांतेनैवमंत्रेणसफलंसर्वकर्मच इत्येवंकथि
तंसर्वंस्वाहोपाख्यानमुत्तमं सुखदंमोक्षदंसारं।
किंभूयःश्रोतुमिच्छसि नारदः स्वाहाप्रजाविधा।
नेचध्यानेस्तोत्रेमहीपतिः तत्सर्वंवदवेदज्ञचयेव
तोवदंमेप्रभो नारायणउवाच ध्यानेचसामवेदो।
क्तंस्तोत्रंप्रजाविधानकं वदामिश्रृणुनोवत्सा।
वधानेनिशामय सर्वयज्ञारंभकालेशालग्रामेच
टेथवा स्वाहांसंपूज्ययत्नेनयज्ञंकुर्यात्फलायवै
स्वाहांमंत्राग्निमंत्रेषुमंत्रसिद्धिस्वरूपिणी सिद्धाच।
सिद्धिदानृणांकर्मणांफलदाशुभे इतिध्यानंचमूले

ब्र ख
प्र॰
१३

130

न दत्तायाय्याह्निकं नरः सर्वसिद्धिं लभेत्स्नात्वा मूलं स्तो
त्रं मनेशृणु: ॐ ह्रीं श्रीं वह्निजायायै देव्यै स्वाहा इत्यनेन
नव मजयंत्स्थनो देवी सर्वं फलं लभेद्ध्रुवं वह्निस्त्वा
च स्वाहा ध्यात्त्वक्तने रेणा मंत्रा गस्वरूपिणी मंत्राणां
फलदात्रीव धात्रीव जगतो सती सिद्धस्वरूपा सिद्धा
च सिद्धिदा सर्वदा नृणां हुताशदाहिकाशक्तिस्त्वा
णारियक स्वरूपिणी सर्वसंसार रूपा च घोर संसार तारि
णी देवजीवनरूपा च देव पोषणकारिणी षोडशै
तानि नामानि यः पठेद्भक्तिसंयुतः सर्वसिद्धिर्भवे
त्तस्य .... सर्वकर्मशोभने अपुत्रो लभते पुत्रं भा
र्यां लभते प्रियां इति श्री ब्रह्मवैवर्ते महापुराणे प्र
कृतिखंडे नारायणनारदीये स्वाहोपाख्याने स्वाहास्तो
त्रं सप्तत्रिंशः ३७ नारायण उवाच शृणु नारद वक्ष्या
मि स्वधोपाख्यानमुत्तमं पितॄणां च तृप्तिकरं श्राद्धा
नां फलवर्धनं सृष्ट्यादौ पितृगणान् ससर्ज जगतां
विधिः। चतुरश्च मूर्तिमतः त्रीन् वा तेजःस्वरूपिणः।
दृष्ट्वा सप्त पितृगणान् सिद्धरूपान्मनोहरान् आहारं स
सृजे तेषां श्राद्धं तर्पणपूर्वकं स्नानं तर्पणपर्यंतं श्रा
द्धान्तं देवपूजनं आह्निकं च त्रिसंध्यान्तं ब्राह्मणानां च श्रु
तौ श्रुतं नित्यं न कुर्याद्यो विप्रः त्रिसंध्यं श्राद्धतर्पणं च

त्तिर्देवषर्निर्मोपिविषहीनोपयोरगः हरिसेवावि
हीनश्चश्रीहरेरनिवेद्यभुक् भस्मानंस्तनकेनस्प
कर्माहः सनारद ब्रह्माश्चाद्यादिकंस्वस्थानगमनपि
त्त्देहेनैव नघाभ्रवंतिपिनदोददानिब्राह्मणादयः
सर्वेपजग्मुःत्वभिनाविषण्णः ब्राह्मणःसंभासर्वं
निवेदनेवक्तुः नभेवजगनेविधिं ब्रह्मावमानसीं
कन्यांससृजेनांमनोहरां रूपयौवनसंपन्नां शान्तं
हसमप्रभां विद्यावतींगुणवतीं मतिरूपवतींस
तीं खेनचंपकवर्णाभांरत्नभूषणभूषितां विशुद्धां
महोनेरश्चांसस्मितांवरदांशुभां सर्वाभियानेसु
दतींलक्ष्मीलक्षणसंयुतां शान्तपद्मपदन्यस्तपादप
द्मविभूतीं पतीपिन्हणांपश्चांस्यांपद्मजांपद्मलो
चनां पितस्पृक्सोददौब्रह्मान्तेमध्य ब्रह्मरूपिणीं
ब्राह्मणश्चोपदेशं वचकारगोपनीयकं सर्वानेमेत्र
मुद्दायपितृमोदेगृहेचलितच क्रमेणानेनविप्राय्यपि
त्तदानेदत्तः पुरा स्वाहाशालदवेदानेपितृदानेस्त
यावरा चितरोदेवनाविप्राश्चनपोमनवानथा स्तो
वक्तुः सर्वोमानानुकृत्तुः परमादरं देवादयश्चस
न्त्हाः परिपूर्णमनोरथाः विप्राद्यश्चपितरः स
यास्तजाविद्यानव ... यानेस्तोत्रम

ब्र.ख
प्र०
१३।

131

ह्मणे श्रोतुमिच्छामि यत्त्वेन वद वेदविदांवर नारा
यण उवाच न स्नाने सवने ब्रह्मन्वेदाके सर्वसेमने
सर्वज्ञो नास्ति वक्तव्यं ज्ञानमिच्छसि हृदये शारन्तु सर्वयो
दर्शने मध्यायां श्राद्धवासरे स्वधां संसम्यक् यत्नेन ननता श्रा
द्धे समारभेत् स्वधानामार्चयेद्विषः श्राद्धं कुर्वीत हेम
ने न भवेत्फलमात्रन्ते श्राद्धस्य तर्पणस्य च ब्राह्म
णो मानसी कन्यां शाश्वतस्थिरयौवना सुतापि तर्पणं
श्राद्धानां फलदात्रीं भजेन्नरः इति ध्यात्वा सालग्रामेप्य
थवा मंगले घटे इत्यादिकेन सम्मूलेन निष्कं
मोक्षकं ॐ ह्रीं श्रीं क्लीं स्वधादेव्यै स्वाहेति च महामन्त्र
समभ्यर्च्य च संसम्यक् सनातनो मनो भयणे महिजः स्तोत्रं स्मृण
मुनिश्रेष्ठ ब्रह्मपुत्र विशारद सर्ववांछाप्रदं नृणां ब्रा
ह्मणाय यत्कृतं पुरा ब्रह्मोवाच स्वधोच्चारणमात्रेण
तीर्थस्नायी भवेन्नरः मुच्यते सर्वपापेभ्यो वाजपेय फ
लं लभेत् स्वधा स्वधा स्वधेत्येवं यदि वारत्रयं स्मरेत्
श्राद्धस्य फलमाप्नोति बलेस्तर्पणस्य च श्राद्धकाले
स्वधास्तोत्रं यः शृणोति समाहितः लभेत् श्राद्धशतानां
च पुण्यमेव न संशयः स्वधा स्वधेत्येवं वित्रिसंध्यं यः पठेन्न
रः प्रियां विनीतां स लभेत् साध्वीं पुत्रगुणान्वितां पितृणां
प्राणतुल्या त्वं द्विजजीवनरूपिणी श्राद्धाधिष्ठातृदेवी च श्राद्धानां
च फलप्रदा

गच्छन्तीमनसान्तर्हिं पितृणां हेनवेपुरा गच्छन्मनसः
पितृणां सर्वेषां तर्हि हेनवे सुशीनये हि जानीनो स्य
हिणां तर्हि हेनवे नित्यानि नित्यरूपा सिद्धएष तु पा
स्य स्वने आविर्भाव तिरोभावा: स्वेच्छामलयेनव
ओंसलिलचनमः साह्ना स्वयानंद निर्गुणीनया निर्
पिताश्चनावेदे षट्प्रमाणस्नावकर्मणां पुरासीत्स
खये गोपी गोलोके राधिका सखी एतोस्मिंस्स्व
स्वानंकलं सतेनस्वयमिनः यस्मांरराधिकापापाज्ञो
लोकाद्विषमागता कलस्य स्मान पाहस्मापुराहस
वनेवने कसालिंगन पुण्येन भूता मे मातसीसता
श्रन्तमास्वरतोनेनववनणां स्वामिना प्रिया साहासा
सुंदरी गोपी पुरासी राधिकासखी सकलस्माहर
नयेन स्वाहाय कीर्तिना: कलेन साईस्वविरंबसने
रासमंडले ममनास्वरनोस्मि षादस्मासारायया पुरा
नस्वाघोपनमधस्वा गोलोकाद्विस्मु मागता कला
लिंगन पुण्येन वभूव वह्निकामिनी पवित्ररूपा प
रमा देवानो वंदितानणो मनामोघारणोनेवनरो
स्यव्येनपानकान् यासशीलाभिया गोपी पुरासी द्रा
यिकासखी उवास दत्तिणां कोडे कलस्य भिर्यधिका
यतः मधस्मासावनकापास्मोलोकाद्विस्वमागता

व्र.स
प्र०
१३१

132

ह्मालिंगनपुण्येनसर्वभूवचदक्षिणा श्रीपतीश्वर
मोदत्ताप्रप्राप्तासर्वकर्मसु उवासदक्षिणेभर्त्रादक्षिणा
नेनकीर्तिना वभूवस्मिंस्तोगोपस्तस्तयासार्द्धावदक्षि
णा कर्मिणांकर्मणांर्थं पुराचैवैश्वरेणया इत्येव
मुक्तास्तव्रह्माव्रह्मलोकेसमेसदि नस्योवसहलास
घः स्वयामाविर्वभूवह नतापित्रम्यां प्रदत्तानामेव
कमलालया नोर्मूप्राप्ययपुस्तैवयिनरसुपर्हर्षितः
स्तयास्तोत्रमिदंपुण्यंयः शृणोतिसमाहितः सस्वा
नासर्वतीर्थेषुवेदपाठफलंलभेत् इतिश्रीव्रह्म
वैवर्त्तेमहापुराणेप्रकृतिखंडेनारायणनारदसंवा
देस्वयोपाख्यानेस्वयास्तोत्रंचाष्टादशोध्यायः १८
नारायणउवाच उक्तंस्वाहास्वयाख्यानंप्रशस्तंमधुरं
परं वक्ष्यामिदक्षिणाख्यानंसावधाननिशामय गो
पीसुशीलागोलोकेपुरासीन्प्रेयसीहरेः राधाप्रधान
सध्रीचीधन्यामान्यामनोहरा अतीवसुंदरीरामासु
भगासुदती ---- विद्यावतीगुणवतीसतीरूपव
तीसती कलावतीकोमलांगीकांताकमललोचना
सुश्रोणीसुस्तनीश्यामान्यग्रोधपरिमंडना ईषद्धा
स्यप्रसन्नास्यारत्नालंकारभूषिता श्वेतचंपकवर्णा
भाविंवोष्ठीमृगलोचना कामशास्त्रेषुनिष्णाताका

मिनी हंसगामिनी भावानुरक्ता भावपन्ना कलसस्पृशि
यभाषिणी रसज्ञा रसकारा रसेशा रसरसोत्सुका ॥ एते
उवाच रतिलोकोडेरायथा पाण्डरनाः ७ग सवभूतान
मुखीभयेन मधुसूदन हल्लागाथा वपुरतो गोपीनां सव
रोपरी कामिनी रक्तवदना रक्तपंकजलोचना कोप
नकेपि नागीवकोपा त्स्कोपदर्शना कोपनक्षिप्तरव
केशहिना स्फुरितानायरी योगेन ना सा गच्छती विज्ञाय च
नरेनरे विशाय भीतो भगवानेन र्ध नेवकापुमः पला
यनेव कानं वशानं सब सविग्रह विलोक कपिनागो
प्यास्य शीलान दैयोऽभिया विलोक संकटं न ग गोपीना
लन कोटयः पुण्यंजलि पुन्नामी नामलिन चास्यकैय
ता रत्नरत्नेस्मकवन्यो देही कौन पुनः पुनः यपुभेय
नधारणं नस्याचरणपंकजे विलसकोटयो गोपाः स
पामात्यपव्व यपुभेयेन धारणेन स्यादाप्तंचनारद
पलायनेव कान्तेव विज्ञाय परमेश्वरी पलायनेनी सह
वंशी लक्ष्मीलोचश्यापसा अप्यसप्रसूनि गोलोके सावे
दायानि गोपिका सद्योगमनमात्रेण भूसमाश्रमवि
ष्यति इत्येवमुक्त्वा तत्रैव देवी देवीश्वरं रुषा रासेश्व
री रासमध्ये रासेशा वन्तदृश्य नालोकपुरतः कलेस
रायाविरहकातरा पुराकोटि समं मेनेतणं मेदेन ॥

ब स
प॰
१३३

133

सेवना हेतुकस्मात् एणनाथेशाममसात् एणापिकश्चिद मा॰
एणापिह्णान्देवेहस्मात्भयानिवयाविना श्रीगर्भीपति
सौभाग्यावर्द्धनेचदिनेदिने स श्रीवेद्दिमवोपस्तानेम
नेहमनः सदा पतिर्वेधुकुलश्रीएणमटिदेवःसदागति
परेसेपन्नरूपेषस्तखबरूपस्य मूर्तिमान् यमेदः सुखदः
शाश्वतीनिदःशान्तिदःसदा सेपदोमामदः वैवमाप्यस्य
मानवेंद्रनः सारान्सारनमः स्वामीवेषनोवेधुवद्देन
नचमनः समोवेधुवंयोवधुषुहृष्यपने भवणादेवभर्ता
पंपालनाम्पतिरुच्यते शरीरेणास्यस्वस्वामीकामदा
स्कोनउच्यते वेधुस्यसखवैयास्यश्रीतिदानान्नियाप
रः ऐश्वर्यदानादीशास्य शोभाप्रशानत्राणनाथकः रति
दानाच्चरमणोनेहः श्रीणांप्रियापरः शुद्धस्वामिनः
शुश्रूनायनेनेनसप्रियः शानशुत्रूपरःस्वामीकुलजा
नांप्रियःसस अयमनुकूलयस्त्रनायाःकानेविस्तानमत्तमः
स्तानेवसर्वतीर्थेशु सर्वयज्ञेशुदीक्षणे यारस्तिएवंपृथि
व्यास्यसर्वदानानितपांसिच सर्वाण्येववृतानीतिमहादा
नानियानिच उपोषणानियुण्यानियानियानिचविवि
विक्तनः गुरुसेवाविप्रसेवादेवसेवादिकोचयत्
स्वामिनः स्वामिनः पादसेवायाः कलानार्हन्ति षो
डशी गुरुविप्रेष्टदेवेषु सर्वेभ्यश्चपतिर्गुरुः ॥

विष्णुदासना यथा पुंसो ऊलजानोन याश्रिया गोपीजी
लक्षकोटीनोगोपानोवचनथैवच ब्रह्माउनोवसेख्यो
नोनवस्यावांनथैवच रमादिगोलेकोनानोईश्वरीय
नसादनः अहंनजानीनेकोंनेसीसभावाडरन्या
न् इक्काराधिकाक्कलेंनबदधोसभक्तिः श्रा
रान्सप्राप्यनेनेवविजहारवनबवै अथप्रसादविए
देवीधस्नागोलोकनेगवने सविरंवनपम्समाविये
पावामलानने अथदेवादयः सर्वेनयः कृकासउ
करे नलभंनेफलेनेषाविषिसामयपउविधिं विधि
निवेदनेकृत्वादेवादीनांजगन्याति दध्योसंविति:
नोभक्तानन्यस्मादेशमापसः नारायणः सभगवा
महालक्ष्माश्रदेहतः विनिष्क्रष्यमर्त्यलक्ष्मीबल
एदविएं ब्रह्मादयैनेपत्नायपूर्णार्थकमेंएासतो
यत्न:संप्रसविधिवमोनह्यावरमोभदा नमकोच
नवर्णाभावेदकोटिसमप्रभा अनीववामतीयोव
सेदंरीसमनोहरां कमलास्योकोमलांगीकमला:
पनलोचनो वामलासनसंस्थोववामलांगसमुद्भवो
वक्रिमकूहोस्कायानोविंवोष्टीसदनीसनी विप्र
नीकवरीभारंमालतीमास्तमंडिने इषद्धास्यमम
नोस्पारत्नभूषणभूषिते सवेशाध्यावसनानोमनि

व ल
प्र·
१३४

134

मानसमोहिनी कस्तूरीपिंडभिः सार्द्धं सुगंधिचंद
नोत्तमं सिंदूरपिंडनाम्नेन मलकायः स्पृलोऽज्वलो
स्वप्रशस्तनिर्नेवार्षां हृह्रन्तश्रेणिगणावर्योपरां कामदे
वोयावदूपां कामवाणमपीडितो नोहृष्टारमणि
पांवयत्तमूर्च्छामवापह पत्नीनामेवज्ञग्राहविप
वोपितसर्वंके दिव्यवर्षशतेनैव नोगृहीतामुनि
मेने पत्नीरेभ्युदाऊ कोरामपारमयासह गेभेद
यारमारेवीदिव्यद्वादशवत्सरं ततः सुषावपुत्रंच
फलं च सर्वकर्मणां कर्मणांसणींसूपावदक्षिणां क
र्मणां सतो परिपूर्णकर्मणां च मनुष्यः फलदायक
पत्नीदक्षिणया सार्द्धं पुत्रेणा च फलेन च कर्मणां फ
लदानाचैव चैवदेवदेवो विदुः यज्ञश्च दक्षिणां प्राप्य
पुत्रेव फलदायके ददौ फलं च सर्वेभ्यः कर्मिभ्य इ
ति नारद नदादेवाद पत्नस्याः परिहर्णा मनोरथाः
स्वस्थानं नेयपुः सर्वेय मेवप्राप्तिदेवसूक्तं कृत्वा कर्म
चकर्तीचेमूर्णादयामदक्षिणां नन्तर्णफलमाप्नो
तिवेदे कृतं कर्मिदं मुने कर्मकर्मिणां पूर्णं च ननत्राणं
पदं दक्षिणां नदयाहा स्लोकभ्यश्च देवेनाख्या मनोपि
वा मुहूर्तेन समतीतेन द्विगुणा सा भवेद्ध्रुव एकरात्रे व्यती
तेन भवेच्छतगुणा च सा त्रिरात्रेन हशगुणा समाहेद्विगुणान

नः

मासे लक्षगुणं प्रोक्तं ब्राह्मणानां च वर्द्धने संवत्सरे।
व्यतीते तु सा चिकोटिगुणं भवेत् कर्मणः सुकृतानां
नो सर्वं च निष्फलं भवेत् सर्वब्रह्मस्वापहारिणः कर्म
ह्यौ शुचिर्नरः दरिद्रो व्याधितः कुष्ठी तेन पापेन पातकी
ननु गृहीत्वा तिलस्त्रीपापं दत्वा स्वहस्तेन पितृदेवे
वगृहं तिनदन्नं श्राद्धतर्पणे एवं सुराश्च न मन्त्रो न ह
नाम गृह्णाद् इति दानानदीपने दानं गृहीत्वा तच्च पाव
ने उभौ तौ नरके पावकिन्वरच्चयेथा चरः नापि ये च
नमानस्यैया विनारेवद त्तिणां भवेद् ब्रह्मस्वापहारी च
भीपाकं वने क्रूरं वर्षस्य तं वसे तत्र यमहूतेन ताडितः
न तो भवेत् सत्य उलो व्याधितकोदरिद्रकः पातये
सुरु पान्सम सर्वोऽस्य पवं जन्मनः इत्येवं कथितेऽवि
प्र किं स्वपः श्रोतुमिच्छसि नारद उवाच यत्त्वमेद
त्तिणां हीनां भुक्तेन न फलं भवेत् पूजाविधिं दक्षिणा
यो गुरवे च तत्कनेवद नारायण उवाच कर्मणो दक्षि
णा सैव कृतन एव फलं भवेत् सदक्षिणं कर्मणां च फ
लमेव भवतीति यो यो कर्मणां सामग्री वलिं भुक्तेन
नो भवेत् बलये तन्नादमेव वामनेन शुरा भवेत् सभा
त्रिपञ्चाढ द्रव्यं तच्छाईदानमेव च हवलीपतितिवि
णां सजाद व्यादिकं च यत् श्रक्तमितान्नेयत्तमस्तु

ब्र ल
प्रं
१३५

135

वेदज्ञनेचयत्न् गुरावभक्तस्य कर्मैव लिप्तं केन सेशाय:
दक्षिणायाश्च यज्ञाने स्तोत्रे प्रज्ञाविधिक्रमे नत्सर्वका
मप्रयोगोपाके प्रवक्ष्यामि निशामय पुरा संप्राप्य तोयत्नः
कर्मदक्षो च दक्षिणां समोहन स्वाङ्गरूपेण न्हह्याच का
मकान्तरः यत्र उवाच पुरा गोलोकगोपीन्हेगोपीनां
प्रवरापरा राधासमानत्सखी च श्रीकृष्णप्रीयसी प्रिय
कार्तिकी पूर्णिमायां च रासे राधा महोत्सवे आविर्भूता
दक्षिणांशाकृष्णस्य तेन दक्षिणा पुरा तेन च सुशीला
ख्या शीलेन शोभनेन च कृष्णदक्षांशाशा श्री राधा शा
पाश्च दक्षिणा गोलोकाच्च परिध्वस्ता मम भाग्यादुप
स्थिता कृपाऊरु महाभागे मामेव स्वामिने कुरु क
र्मिणां कर्मणां देवि त्वमेव फलदा सदा त्वया विना च स
र्वेषां सर्वकर्मैव निष्फलं फलशाखाविहीनश्च यथा
वृक्षो महीतले त्वया विना तथा कर्म कर्मिणां च न शो
भते ब्रह्मविष्णुमहेशाश्च दिक्पालादय एव च कर्मण
श्च फलदातारो न शक्ताश्च त्व-- विना कर्मरूपी स्वयं ब्र
ह्मा फलरूपी महेश्वरः यज्ञरूपी विष्णुरहं त्वमेषां सा
ररूपिणी फलदात्री परं ब्रह्म निर्गुणं प्रकृतेः परं स
स्वयं कृष्णश्च भगवान् सर्वशास्त्रः त्वया सह त्वमेव शक्तिः
कान्ते मे शश्वज्जन्मनि जन्मनि सर्वकर्मिणां शक्ता कोऽहं त्वया सहैव

एतने

इत्युक्त्वान्तुरसस्थौ यज्ञाधिष्ठान्देवता तुष्टाबभू
व सा देवी भेजे तां कमलाकलां इदं च दक्षिणास्तोत्रं
यज्ञकाले च यः पठेत् फलं च सर्वयज्ञानां लभते ना
त्र संशयः राजसूये वाजपेये गोमेधे नरमेधके अ
श्वमेधे लांगले च विष्णुयज्ञे यशस्करे धनदे भूमिदे
फाले सुतदे गजमेधके लोहयज्ञे स्वर्णयज्ञे भक्तिपाट
लिव्यापिरुंडने शिवयज्ञे रुद्रयज्ञे शक्रयज्ञे च बं
धुके इष्टौ वरुणयागे च कंडके वैरिमर्दने शुचि
यागे धर्मयागे रेचने पापमोचने ब्रह्मणि कर्मयोगे
च यानि यानि मेधुभद्रके एतेषां च समारंभे इदं स्तोत्रं
च यः पठेत् निर्विघ्नेन च तत्कर्म सांगं भवति निश्चितं
इति श्रीब्रह्मवैवर्ते महापुराणे दक्षिणास्तोत्रं इदं
स्तोत्रं च कथितं ध्यानं पूजाविधिं शृणु शालग्रा
मे घटे वापि दक्षिणां पूजयेत्सुधीः लक्ष्मीदक्षांशसं
भूतां दक्षिणां कमलाकलां सर्वकर्मसु दक्षां च फ
लदां सर्वकर्मणां विष्णुशक्तिस्वरूपां च सुशीलां शु
भदां भजे ध्यात्वानेनैव वरदां मूलेन पूजयेत्सुधीः
दत्वा पाद्यादिकं वेदवेदोक्तेनैव नारद ओं श्रीं क्लीं ह्रीं
दक्षिणायै स्वाहेति वेदविचक्षण पूजयेद्विधिवद्भक्त्या

ब्र ल
प्रं
१३९

139

दक्षिणां सर्वसम्मितां ॥ इमं च कथितं ब्रह्मन्दक्षिणाख्या-
नमुत्तमं ॥ सुखदं प्रीतिदं चैव फलदं सर्वकर्मणां ॥ इदं
च दक्षिणाख्यानं यः शृणोति समाहितः ॥ अंगहीनं च
तत्कर्म न भवेद्भारते भुवि ॥ अपुत्रो लभते पुत्रं निश्चि-
तं च गुणान्वितं ॥ भार्याहीनो लभेद्भार्यां सुशीलां सुंद-
रीं परां ॥ वरारोहां पुत्रवतीं विनीतां प्रियवादिनीं ॥ प-
तिव्रतां सुव्रतां च शुद्धां च कुलजां वरां ॥ विद्याहीनो लभे-
द्विद्यां धनहीनो धनं लभेत् ॥ भूमिहीनो लभेद्भूमिं प्रजा-
हीनो लभेत्प्रजां ॥ संकटे बंधुविच्छेदे विपत्तौ बंधनेन च
मासमेकं दिने श्रुत्वा मुच्यते नात्र संशयः ॥ इति श्री
ब्रह्मवैवर्ते महापुराणे नारायणनारदसंवादे प्रकृ-
तिखंडे दक्षिणोपाख्याने नवचत्वारिंशोऽध्यायः ॥ ५९
नारद उवाच ॥ अनेकासां च देवीनां श्रुतमाख्यान-
मुत्तमं ॥ अन्यासां चरितं ब्रह्मन्वद वेदविदां वर ॥ ना-
रायण उवाच ॥ सर्वासां चरितं विप्र वेदेषु विहितं पृथ-
क्पृथक् ॥ सर्वासां का नो च देवीनां कासां श्रोतुमिच्छ-
सि ॥ नारद उवाच ॥ षष्ठी मंगलचंडी च मनसा प्रकृ-
तेः कलाः ॥ उत्पत्तिमासां चरितं श्रोतुमिच्छामि तत्त्वतः ॥
नारायण उवाच ॥ षष्ठांशा प्रकृतेर्या च सा च षष्ठी प्रकी-

र्त्तिना बालकार्थिसान्दे वी विस्मापाच बालका मा
त्कास्तव विख्याता देवसेनाभिधा वसा प्राणाधि
कप्रिया साध्वी स्कंदभार्या च सुव्रता आयुःप्रदा च बा
लानां धात्री रक्षणकारिणी संततं शिशुपार्श्वस्था
योगेन सिद्धयोगिनी तस्याः पूजाविधौ ब्रह्मन्निति शा
स्त्रविधिं शृणु यच्छ्रुतं धर्मवक्त्रेण सुखदं पुत्रदं परं
राजा प्रियव्रतः स्वायंभुवमनोः सुतः योगी
न्द्रो नोद्वहेद्भार्यां तपस्याः सुरतः सदा ब्रह्माज्ञया
च यत्नेन कृतदारो बभूव सः सुचिरं कृतदारश्च न
लभेत्तनयं ततः पुत्रेष्टिं यज्ञं चापि कारयामास क
श्यपः मालिन्यै तस्य कान्तायै मुनिर्यज्ञचरुं ददौ भु
क्त्वा चरुं च तस्याश्च सद्यो गर्भो बभूव ह दधार तं च
सा देवी दैवं द्वादशवत्सरं ततः सुषाव सा ब्रह्मन्कु
मारं कनकप्रभं सर्वावयवसंपन्नं मृतमुत्तारलोच
नं तं दृष्ट्वा रुरुदुः सर्वा नार्यश्च बान्धवस्त्रियः मूर्छा
मवाप तन्माता पुत्रशोकेन सुव्रत श्मशानं च य
यौ राजा गृहीत्वा बालकं मुने रुरोद तत्र कान्तारे
पुत्रं कृत्वा स्ववक्षसि नोत्सृजेद्बालकं राजा प्राणा
न्स्त्यक्तुं समुद्यतः ज्ञानं योगं विसस्मार पुत्रशोका
त्सुदारुणात् एतस्मिन्नन्तरे तत्र विमानं च ददर्श ह

ब्र ल
प्रं
१३०

137

शुद्धस्फटिकसंकाशे मणिराजविराजिते तेजसा
ज्वलिते भास्वच्छोभिते सौमवासरा नानाविचविवि
धायपुष्पमालाविराजिते ददर्शनवदेवीचक्रमनी
योमनोहरी क्षेत्रवेधकवर्णा भाषासुसंस्थिरयौव
ना ईषद्धास्यप्रसन्नास्या रत्नभूषिता रूपामयीयो
गसिद्धां मन्त्रोत्तररहस्यकानवी दृष्ट्वा तां पुरतो राजा
नष्टाशवपरमादरात् चकार सज्जनेनस्या विज्ञाय वा
लके भुवि पञ्चराजामोहदृष्टा ग्रीष्मसूर्यसमप्रभां
तेजसाज्वलितांपश्यनेकेदसनारद प्रियपत्रनउवाच
कात्वंसुभगे मनेमानेकस्यकांनासि सद्मने कस्यक
न्यावरारोहे यन्माभान्तोच योषितो नृपेंद्रस्य वचः
श्रुत्वा जगन्मंगलदायिनी उवाच देवसेना सा देवर
क्षणकारिणी देवीनां दैत्यग्रस्तानां पुरा सेनावभू
व सा जयं ददौ च तेभ्यः प्रदेवसेना च तेन सा देवसे
नोवाच विश्वलोकेषु राजानं स्थाप्य भुवमनोसन्तः म
मपूजांचसर्वत्रकारयित्वास्वयंकुरु नरसस्वामि
पुत्रंतेजलपद्ममनोहरं सुव्रतेनामविख्यातेगुण
वंतेसुपंडिते जातिस्मरवयोगेन्द्रनारायणकलात्मके
ज्ञानकनकरेश्वेतत्रिपाणंववेरिते मनमानेगलवा
णाभनवंनेबलशुभे यनिनोगुणिनोगुहेविडंवाप्रियमेवव

योगिनां ज्ञानिनां चैव सिद्धरूपं तपस्विनां यशस्विनेव
लोके प्रदातारं सर्वसंपदां इत्येवमुक्त्वा सा देवी न सैन-
बालकं ददौ राजा च ओंकारेण नमस्कार्य्यं च सहस्रशः । स्वीका
जगाम देवी स्वं गेवदत्वा न सैः स्वभेवरे आजगाम म
हाराजा स्वगृहे हृष्टमानसः । आगत्याकथयामास स्व
नाने पुत्रहेतुकं श्रवा च भूव संन्तुष्टा नरनार्य्यस्तना
रद मंगलं कारयामास सर्वं पुत्रहेतुकं देवीचर्
जयामास ब्राह्मणेभ्यो यथेददौ राजा च धनिमासेषु
शुक्लपक्षमामहोत्सवं षष्ठ्यां देव्याश्च यत्नेन कारयामा
स सर्वजनः । बालानां सूतिकागारे षष्ठ्यां हे यत्नपूर्वकं
नमस्कारयामास चैकविंशतिवासरे बालानां सु
भकार्यं च सुभाव्रणाशनेन तथा सर्वं वर्द्धयामास-
स्वयमेव चकार ह । ध्यानं सञ्ज्ञाविधानं च स्तोत्रं मनो-
निशामय यदुक्तं तं यमेव क्रेण कोपमोक्ते च सहस्र
सालग्राम एव देवीं पश्चिमवटमूले पवामुने । भिक्षाप्रतलि
का कन्या सज्जये द्वाविवचनेण: । षष्ठीं शाम्भकनेसु
द्वे सप्रतिष्ठां च सहस्रभो स्वपुत्रदां च सुभसेदं याह्र-
पाञ्जगत्सृ सेनवं चंपकवर्णाभां रत्नभूषणभूषितां
पवित्ररूपां परमां देवसेनामहं भजे । इतिध्यानाल
शिरसि पुष्पं दत्वा विवचनेण: । पुनर्ध्यात्वा च मूलेन

म्नयेन्मन्त्रमोसमो पाद्यार्घ्याचमनीयैश्च गंधपुष्पधूप
दीपकैः। नैवेद्यैर्विविधैश्चापि फलेन शोभनेन च मू
लं ॐ ह्रीं षष्ठीदेव्यै स्वाहेति विधिपूर्वकं अष्टाक्षरं म
हामंत्रं यथाशक्ति जपेन्नरः ततः स्तुत्वा च प्रणमेद्भ
क्तियुक्तः समाहितः स्तोत्रं च सामवेदोक्तं वरपुत्रफल
प्रदं अष्टाक्षरं महामंत्रं लक्षधा यो जपेन्मुने सपुत्रल
भेन्नूनमित्याह कमलोद्भवः स्तोत्रं शृणु मुनिश्रेष्ठ स
र्वकामशुभावहं वांछाप्रदं च सर्वेषां गूढं वेदे च नारद
प्रियव्रत उवाच नमो देव्यै महादेव्यै सिद्ध्यै शान्त्यै नमो न
मः शुभायै देवसेनायै षष्ठीदेव्यै नमो नमः वरदायै
पुत्रदायै धनदायै नमो नमः सुखदायै मोक्षदायै ष
ष्ठीदेव्यै नमो नमः शक्तेः षष्ठांशरूपायै सिद्धायै च नमो
नमः सारायै सारदायै च पारायै सर्वकर्मणां बालाधि
ष्ठातृदेव्यै च षष्ठीदेव्यै नमो नमः कल्याणदायै कल्या
ण्यै फलदायै च कर्मणां प्रत्यक्षायै च भक्तानां षष्ठीदेव्यै
नमो नमः पूज्यायै स्कन्दकान्तायै सर्वेषां सर्वकर्मसु देव
रक्षणकारिण्यै षष्ठीदेव्यै नमो नमः शुद्धसत्त्वस्वरूपा
यै वन्दितायै नृणां सदा हिंसाक्रोधवर्जितायै षष्ठीदेव्यै
नमो नमः धनं देहि देहि पुत्रं शुभे देहि सुरेश्वरि ध
र्मं देहि यशो देहि षष्ठीदेव्यै नमो नमः देहि भूमिं प्रजां

देहिदेहिप्रियंसम्पजिते कल्याणंवनयेदेहिषष्ठीदे
व्यैनमोनमः इतिदेवीवरं—ये लभेपुत्रंप्रियंव्रतः न
पस्विनंवराजेंद्र षष्ठीदेवीप्रसादतः षष्ठीस्तोत्रमिदंव
लव्यः शृणोतिचवत्सरं अपुत्रोलभतेपुत्रंवरंसचिर
जीवनं वर्षमेकंचयाभक्त्यासंपूज्येदंशृणोतिचसर्व
पापाद्विनिर्मुक्तामहावंध्याप्रसूयते वीरपुत्रंचगुणि
नंविद्यावंतंयशस्विनं सुचिरायुष्यवंतंचषष्ठीदेवी
प्रसादतः काकवंध्याचयानारीमृतवत्साचयाभवे
त् वर्षंश्रुत्वालभेत्पुत्रंषष्ठीदेवीप्रसादतः रोगयु
क्तेचबालेचपितामाताशृणोतिचेत् मासेनमुच्यते
बालः षष्ठीदेवीप्रसादतः इतिश्रीब्रह्मवैवर्तेमहा
पुराणेप्रकृतिखंडेनारायणनारदसंवादेषष्ठ्युपा
ख्यानेषष्ठीस्तोत्रंचत्वारिंशत्तमोध्यायः नाराय
णउवाच कथितंषष्ठ्युपाख्यानंब्रह्मपुत्रयथागमे
देवीमंगलचंडीयानदाख्यानंनिशामय तस्यापू
जादिकंसर्वंयधमंगलंचयादत्तासाचमंगलचंडि
का इत्यापोवनेनेचंडीमंगलोपिमहीसुतः मंगला
भीष्टदेवीयासावामंगलचंडिका मंगलोमनुवंश
श्चसप्तद्वीपधरापतिः तस्यपूज्याभीष्टदेवीतेनमं
गलचंडिका मूर्तिभेदेनसादुर्गामूलप्रकृतिरपि

ब्र स
पं
१३९

139

णी कृपानुपातिभिरन्यत्ता योषितामपि स्वदेवता प्रथमेष्ठ
जिनासा च शंकरेण डरापरा त्रिभुवनस्य च येश्वरे विस्म
नाधेरितानन ब्रह्मवलोपदेशेन दुर्गमस्मिन्सेक
टे श्रीकाश्यान्मतिमेयाने देश्येनपातिमेरुषा ब्रह्मवि
ष्णुपदिष्टस्य सर्वेशस्य चमूवह शुद्धशक्तिस्वरूपाद्
भविष्यामि न दाचया मयान्मवाचहृदिरण्यगर्भोऽयेन
वृषध्वज नहि देवं च शक्तिं च स्वरूपायदयानके च
मुक्तानहि नादेवीशंभोः शक्तिर्वमूवसा विश्वदने
न पश्यते राजवानननमुमापयिः मुनीन्द्रपतिने देव्ये स
वैदेवा महर्षयः नहत्रुः शंकरं देवं भक्तिनम्रात्म
कंधराः मयः शिरस्थिरोम्भोपुष्पवृष्टिर्बभूवह
ब्रह्माविष्णुश्च सेन्द्रेशान स्मेदयोश्चमाशिवं ब्रह्मवि
ष्णुपदिष्टश्च स्थानः शंकरः शुचिः एनयामासनो
शक्तिं देवीमंगलवेदिको पाद्याद्यैचमनीयं च वलि
भिर्विविधैरपि पुष्पैश्चन्दनैर्नैवेद्यैर्भक्ष्यैर्नानाविधैर्व
ने द्योगेमेषेश्च महिषैर्गर्डैमौषादिभिस्तथा वस्त्रा
लंकारमाल्यैश्च पायसैरपि हत्कैरपि मधुभिश्च स्तुगे
येश्च भक्ष्यैर्नानाविधैरपि संगीतैस्तज्जनैर्वीयैस्त
स्त्वैः कलकीर्तनैः ध्यानामायैर्दिनोकैनध्यानेन
भक्तिपूर्वकं ददौदद्यात्सा मूलेनमंत्रेनेव वनारद ओं

ॐ ह्रीं श्रीं क्लीं सर्वपूज्ये देवीमंगलचंडिके ऐं क्रूं फट्
स्वाहेत्येकविंशाक्षरमन्त्रः पूज्यः कल्पतरुश्चैव भक्ता
नां सर्वकामदः दशलक्षजपेनैव मंत्रसिद्धिर्भवे
न्नृणां मंत्रसिद्धिर्भवेद्यस्य स विष्णुः सर्वकामदः ध्या
नं च श्रूयतां ब्रह्मन्वेदोक्तं सर्वसंमतं देवीं षोडशवार्षी
यां शश्वत्सुस्थिरयौवनां सर्वरूपगुणाढ्यां च कोम
लांगीं मनोहरां श्वेतचंपकवर्णाभां चंद्रकोटिसम
प्रभां वह्निशुद्धांशुकाधानां रत्नभूषणभूषितां
विभ्रतीं कबरीमल्लिमालजालविभूषितां बिंबोष्ठीं
सुदतीं शुद्धां शरत्पद्मनिभाननां ईषद्धास्यप्रस
न्नास्यां सुनीलोत्पललोचनां जगद्धात्रीं च दात्रीं च स
र्वेभ्यः सर्वसंपदां संसारसागरे घोरे पोतरूपां वरां भ
जे देव्याश्च ध्यानमित्येवं स्तवनं श्रूयतां मुने प्रयतो
संकटग्रस्तो येन तुष्टाव नारद श्रीशंकर उवाच
रक्ष रक्ष जगन्मातर्देवि मंगलचंडिके हारिके वि
पदां राशेर्हर्षमंगलकारिके हर्षमंगलदक्षे च हर्
षमंगलचंडिके मंगले मंगलार्हे च सर्वमंगलमंग
ले सतां मंगलदे देवि सर्वेषां मंगलालये पूज्ये मंग
लवारे च मंगलाभीष्टदेवते पूज्ये मंगलभूपस्य म
नुवंशस्य संततं मंगलाधिष्ठातृदेवी मंगलानां च

ब्र॰ प्र॰ १४॰

140

मंगले संसारमंगलाधारे मोक्षमंगलदायिनि सारे च
मंगलाधारे पारे च सर्वकर्मणां प्रतिमंगलवारे च पू
ज्ये मंगलप्रदे स्तोत्रेणानेन शंभुश्च स्तुत्वा मंगल
चंडिका प्रतिमंगलवारे च पूजां कृत्वा गतः शिवः
देव्याश्च मंगलस्तोत्रं यः शृणोति समाहितः तन्मं
गलं भवेत्तस्य न भवेदमंगलं प्रथमे पूजिता
देवी शिवेन सर्वमंगला द्वितीये पूजिता देवी मंग
लेन ग्रहेण च तृतीये पूजिता भद्रा मंगलेन ग्रहेण
च चतुर्थे मंगलवारे च सुंदरीभिश्च पूजिता मंग
ले मंगलाकांक्षैर्नरैर्मंगलचंडिका पूजिता प्रति॰
विश्वेषु विश्वेशैः पूजिता सदा ततः सर्वत्र संपूज्या
सा बभूव सुरेश्वरी देवादिभिश्च मुनिभिर्मनुभिर्म
निवैर्मुने देव्याश्च मंगलस्तोत्रं यः शृणोति समाहि
तः तन्मंगलं भवेत्तस्य न भवेन्नदमंगलं वर्धते त
त्पुत्रपौत्रा मंगलं च दिने दिने इति श्रीब्रह्मवैवर्ते
महापुराणे प्रकृतिखंडे नारायणनारदसंवादे मं
गलचंडिकोपाख्याने स्तोत्रकथनं नामैकचत्वारिंशोऽध्या
यः ४१ नारायण उवाच उक्तं द्वयोरुपाख्यानं ब्रह्मपुत्र
यथागमे शृणु नाम मनसाख्यानं यच्छ्रुतं धर्मवक्त्रतः क
न्या सा च भगवती कश्यपस्य च मानसी तेनेयं मनसा देवी मनसा

पादश्रीयसी

मनसाध्यायते या वा परमात्मानमीश्वरं तेन सा म
नसा देवी योगेनानेन दीव्यति आत्मारामा च सा देवी
वैष्णवी सिद्धयोगिनी त्रियुगं च तपस्तप्त्वा कृष्णस्य प
रमात्मनः जरत्कारशरीरं च दृष्ट्वा यत्क्षीणमीश्वरः
गोपीपतिर्नाम चक्रे जरत्कारुरिति प्रभुः वांछितं
च ददौ तस्मै कृपया च कृपानिधिः पूजां चकार शास्त्रे
ण चकार च पुनः स्वयं स्वर्गे च नागलोके च पृथ्व्यां
ब्रह्मलोकतः भृशं जगत्सु गौरी सा सुंदरी च मनो
हरा जगद्गौरीति विख्याता तेन सा पूजिता सती शि
वशिष्या च सा देवी तेन शैवीति कीर्तिता विष्णुभक्ता
तीव शश्वद्वैष्णवी तेन नारद नागानां प्राणरक्षित्री
यज्ञे जनमेजयस्य च नागेश्वरीति विख्याता सा नाग
भगिनीति च विषं संहर्तुमीशा सा तेन विषहरीति
सा सिद्धयोगं हरात्प्राप तेनासीत्सिद्धयोगिनी महा
ज्ञानं च गोप्यं च मृतसंजीवनीं परां महाज्ञानयुतां
तां च प्रवदंति मनीषिणः आस्तीकस्य मुनीन्द्रस्य मा
ता सा च तपस्विनः आस्तीकमाता विख्याता जगत्सु
सुप्रतिष्ठिता प्रिया मुनेर्जरत्कारोर्मुनीन्द्रस्य महा
त्मनः योगिनो विश्वपूज्यस्य जगत्कारोः प्रिया ततः
ॐ नमो मनसायै जरत्कारुजगद्गौरीमनसासिद्ध

ब्र ल
प्र.
१४१
(141)

योगिनी वैस्रवी नागभागिनी शैवनागेश्वरी तथा
जगत्कारुण्यिपासीकमाताविषहरीति च महात्मा
नस्तुनावैवसादेवीविश्वपूजिता द्वादशैतानि नामा
नि पूजाकाले च यः पठेत् तस्य नागभयं नास्ति तस्य
वंशोद्भवस्य च नागाभीनेवशायने नागयुक्ते च मंदि
रे नागक्षते महादुर्गे नागवेष्टितविग्रहे इदं स्तोत्रं प
ठितान्नृप्रयत्नेन नात्र संशयः निसंपठेद्यस्तेह स्त्रुना
गवर्गाः पलायते दशलक्षजपेनैव स्तोत्रसिद्धिर्भवे
त् एणां स्तोत्रसिद्धो भवेद्यस्स विषमोक्षमीश्वरः ना
गो वै भूषणं कृत्वा समवेनागवाहनः नानासनो ना
गतल्पे महासिद्धो भवेन्नरः इति श्रीबलदेवपर्वणि म
हापुराणे भृकुटिखंडे नारायणनारदीये मनसास्तो
त्रं नाम षट्त्रिंशोऽध्यायः ३६ नारायणः पूजा
विधानं स्तोत्रं च स्वयं नाम निर्गुणं ध्यानं च साम
वेदोक्तं देवीपूजाविधानकं श्वेतचंपकवर्णाभां र
त्नभूषणभूषितां वह्निशुद्धांशुकाधानां नागयज्ञो
पवीतिनीं महाज्ञानयुतां चैव प्रवरां ज्ञानिनां सतां
सिद्धाधिष्ठातृदेवीं च सिद्धां सिद्धिप्रदां भजे इति ध्यात्वा
ततो देवीं मूलेनैव प्रपूजयेत् नैवेद्यैर्विविधैर्दीपैः पुष्प
धूपानुलेपनैः मूलमंत्रश्च वेदोक्तो भक्तानां वांछितप्रदः मू
लकल्पतरुर्नाम सिद्धो द्वादशाक्षरः ॥ ॥

ॐ ह्रीं श्रीं क्लीं ऐं मनसादेव्यै स्वाहेति कीर्तितः। पंचल
क्षजपेनैव मंत्रसिद्धिर्भवेन्नृणाम्। मंत्रसिद्धिर्भवेद्यस्य
स सिद्धो जगतीतले। सुधासमं विषं तस्य धन्वंतरि
समो भवेत्। ब्रह्मन्नाषाढसंक्रान्त्यां गूढशाखासु य
त्नतः। आवाह्य देवीमीशानो पूजयेत्तां यो हि भक्तितः।
पंचम्यां मनसाख्यायां देवाय दद्याच्च यो बलिं। धनवा
न्पुत्रवांश्चैव कीर्तिमांश्च भवेद्ध्रुवं। पूजाविधानं क
थितं तदाख्यानं निशामय। कथयामि महाभा
ग यच्छ्रुतं धर्मवक्त्रतः। पुरा नागभयाक्रान्ता बभू
वुर्मानवा भुवि। यायां खादंति नागाश्च नैव जीवंति
नारद। मंत्रांश्च ससृजे भीतः कश्यपो ब्रह्मणार्थितः।
वेदबीजानुसारेणोपदेशेन ब्रह्मणः। मंत्राधिष्ठातृ
देवीं तां मनसा ससृजे ततः। तपसा मनसा तेन ब
भूव मनसा च सा। मनसा च कुमारी सा च भूता च ज
गाम योगालयं। भक्त्या संपूज्य कैलासे तत्र शाव
चंद्रशेखरं। दिव्यवर्षसहस्रं च तं सिषेवे मुनेः श
ता तुष्टस्तोषो महेशस्तां चेत्स्वेव बभूव ह। महा
ज्ञानं ददौ तस्यै पाठयामास साम च। कृष्णमंत्रं कल्प
तरुं ददौ चाष्टाक्षरं मुने। लक्ष्मीमायाकामबीजं ङे
कृष्णपदं तथा। त्रैलोक्यमंगलं नाम कवचं पूजने क्र

ब्र.ल.
प्र.
१४२

142

मे सर्वसत्त्ववत्सले वने ध्याने स्थितवन पावने पुराश्चर्य्या
क्रमेणापि वेदोक्ते सर्वसंमते अप्यस्मिन्जप्यध्याने प
रे स्मिन्जपे स्मिनी जगाम तपसी साध्वी पुष्करशेकरा
त्तया विष्णुपूजनवत्सला ब्रह्मसस्य परमात्मनः सि
द्धा बभूव सा देवी दर्शनोद्भवतः प्रभुं ह्यब्रह्मयोगी
वालोक ब्रह्मपद्या ब्रह्मपानिधिः प्रज्ञाव कारयामास
वकारवस्य ये हरिः वरं दत्वा च कल्याणेष सवयः वो
नदेये विभुः प्रथमेस्य जिना सा च ब्रह्मसस्य परमात्मनः
ह्निनी पुष्करेण वकर्णपेन स्मरेण च मनुनास्य
निर्भिन्नेव नागेन मनवादिना बभूव प्रजिना सा
व विष्णुलोके पुष्पवना जरत्कारुमनीन्द्रायकर्ण
पत्नीं ददौ पुरा अथ यायिनो मुनिश्रेष्ठ जगाह ब्रह्म
णा त्वया ह्रतनाहाहं महायोगविश्रान्तानपसा चि
रे सम्यदेव्या जवने वटमूले च पुष्करे निद्राजगा
म सम्यग्निः स्वना निदेशामी प्रवरे जगामास्यैः स्निक
रः सायंकाल उपस्थितः से विस्मयमनसा मनसा सा
प्रतिहिना धर्मलोपभयेनैव बकारालोचनं स
नी अब्रह्मनापश्चिमां संध्यानिमां वेवहि जन्मना ब्रह्म
हत्यादिकं पापं लभिष्यति पतिमेम नोपति हृति
पामवीनो पाप्मन पस्त्वपश्चिमो सवपवाणुवीनिसंब्रल

हस्त्यादिकं लभेत् वेदोक्तमपि संविंसंवोपयामासतं
मुनिः सर्वज्ञः मुनिश्रेष्ठः वक्तोपानाद दशोमुनिः
श्रीजरत्कारुरुवाच कथं मे स्वव्रतं साध्यं निद्राभंगः
कृतस्त्वया कथं व्रतादिके संध्यायामन्येष्वपि कारि
णि न पश्यान स्नाने चैव व्रते दानादिके व यत् मद्वेरा
त्रिपकारिणां सर्वं भवति निष्फलं यथा स्त्रियाह्नि
नस्त्रीकृतः हरिर्मतः यथा पतिव्रता अर्थेव पतिप
तिं तुष्पीह हरिस्तथा सर्वदाने सर्वयज्ञे सर्वतीर्थनि
षेवने सर्वव्रते तपः सर्वं ब्रह्मपवासादिके व यत् सर्वं
यमेव सत्ये च सर्वदेव प्रपूजने तत्सर्वं स्वामिसेवा
याः कलां नार्हन्ति षोडशीं सद्गुणपा भारते च वर्षे पति
सेवां करोति या वैकुंठे स्वामिनः सार्धं सा याति व्रत
णः शते विप्रियं कुरुते भर्त्रे विप्रियं वदति प्रियं स
सन्तुष्टः कुलप्रजाता यान्त फलं स्त्रियं तो सति कुंभीपाके
व्रजेत्सा च यावच्चन्द्रदिवाकरौ ततो भवति चांडा
ली पतिपुत्रविवर्जिता इत्युक्त्वा च मुनिश्रेष्ठः स्व
वस्त्रीरितावरः चकंप मनसा साध्वी भयेनोवाच तं
पतिं मनसोवाच संध्यातोमम भयेनैव निद्राभंगः
कृतस्त्वच कुरुष्व तिं महाभाग दृष्ट्वायामम सव
न शृंगाराहाररतिनिद्राणां यस्य भंगं करोति च स व्रजे

न्कालस्तत्रैव स्वामिनस्तद्विशेषतः इत्युक्त्वा मनसा दे
वी स्वामिनः चरणौ तुने पपात ममामीना वकरोद
स्तुत्वा स्तुतः अपि नैव मूर्तिं दृष्ट्वा श्रीसूर्यः समस्तपने
नत्राजगाम भगवान्स्वयं पासहस्तनारद नत्रापत्यमु
निश्चेष्टस्तवाव भास्करः स्वयं विनयेन वमीनस्य
नयासहृयश्चोवितै श्रीसूर्यस्वाव सर्वांस्तसमये
दृष्ट्वा साध्वीयमेभयेन च वोययामास नो विमनाह
मस्तगतः नदा नमस्व भगवन्ब्रह्ममाशेभुनो विने
मेन ब्राह्मणेनो वहृदयेन वनीदसमे सदा नेषा
त्पणाईकोयस्तनो भस्मभैव जगत् सूतः स्वेष
विजः शाक्तो नने जस्वीजाम्परः ब्राह्मणो ब्रह्मणवे
शः मज्वलन्ब्रह्मनेजसा श्रीकृस्नेमावयेन्निस्व ब्रह्म
स्योनिस्तनाम ने सूर्यस्य वचने ऋक्त्वा द्विजस्त स्वावमू
वहृ सर्वो जगाम स्वस्थानं गृहीत्वा ब्राह्मणं विसे न
न्याजमम साविध: अतिज्ञापालनाय व रुदनी शोकयु
क्तो वहृदयेन विहृयनां सोस्मारगुरुपेशोभु दृष्ट्वा दे
वं हरिं विधिं एकरूपं जन्मसानारे विपनो भयक
र्षितो नत्राजगाम भगवो गोपीशः शंभुरेव व वि
धिश्च करुणापश्चैव मनसा परिचिंतितः दृष्ट्वा वि
प्रो भीरुदेवन्निगुणं प्रकृतेः पर तृष्ट्वाव परयाभक्त्या

प्रणाममम हुर्म्भक्तः नमः वकारशंभुं वब्रह्माणं क
र्पयंमदा कथमागमने देवा इति पृष्टे वकारसं
ब्रह्मानह्यवने कृत्वा सहसा समयोचिते ममुवाच
नमस्कृत्य हृषीकेशपदांबुजे ब्रह्मोवाच यदिस्य
कायमेपत्नीयर्मिष्ठामनसासती ऊरुषासंस्थाख्नेतो
त्यतिस्वयमेपालनायवै पतिर्वीब्रह्मचारीवाभि
स्त्वेवनचरोपिवा जायायाचस्तेोन्यति कृत्वापश्चा
त्मेन्मने श्रकृत्वाचस्तेोन्यतिवैरागीयः स्मजेस्त्रि
यो श्रवेमयस्तन्मुमेवबालमोचयथाजले ब्रह्मणा
वचनेकृत्वाजरत्कारुमुनीश्वरः वकारननाभि
स्पर्शयोगेनमेचस्त्वकं नसैशुभाशिषंदत्वायु
देवाप्रसन्निताः मुदान्वितावमनसाजरत्कारुम
दान्वितः अनेकरस्पर्शमाज्ञात्स्ययोगमेविभ्रूवह
मनसायामुनिस्त्रीहोमुनिश्रेष्ठ्यभवावह जरत्का
रुरुवाच भोगेनानेनमनसेनवभ्रशोमभविष्यति
त्रिनैर्द्वियाणांप्रभवोयामिकोवैलवाग्रणीः ने
मस्तीवनपस्तीवयशस्तीवगुणान्वितः वशेवेदवि
दांवेवज्ञान्तिनोयोगिनांनया सवभ्रशोविस्तमको
यामिकः ऊलमुद्धरेत् नस्यतिपितरः सर्वेयजन्म
मात्रतोमुदा पतिव्रतास्तपीलायासाप्रियाप्रियवा

ब्र ल
प्र·
१४४
144

दिनी यस्मिंस्तात्त्वमानाचक्रलज्जाकुलपालिका हरि
भक्तिप्रदो बोधः नमिष्टनम्रस्वप्रदं यो वेधुवेनस्तचपि
नाहरेर्वैर्मप्रदर्शकः सागर्भयागिरणी यावगर्भवास
विमोचनी दयार्द्रपावभगिनीयमभीतिविमोचनी
विश्वमेत्रप्रदानावस्तुगुरुर्विश्वभक्तिदः गुरोस्त्वत्ता
नोहियनत्सवनत्सारे हरिसेवने आब्रह्मस्तम्भपर्यन्ते
यतो विश्वं चराचरं आविर्भूते तिरोभूते किंवा तत्तान
तदन्यतः वेदजे योगजे तत्सात तत्सारे हरिसेवने द
तेस्तावं मयानन्य मस्तामी जनदो हि पः तानात्सत्र
यतेवं यान्मविश्रयो हि वेयनः विश्वभक्तिप्रदेन स्ता
नेनदद्धाति हि यो गुरुः सगिरुः शिष्यवानीव य
नो वं यानमामोचयेत् जननी गर्भजातं के यात्तमनाउ
तज्ञानतथा नमोचयो यः सकथं गुरुस्तातो हि वा यथ
परमानन्दरूपं च कमलमार्गमनस्त्रे तदशीयधः स
कथं कीदृशो वा पुत्रो तरणो भजस्वाधिपरब्रह्म
पुनेत्कस्मच निर्गुणे निर्मले च गुणाकर्मभवेयः स
वयंभुवं मयाष्वलेन जेत्न्मकात्तमदेवि ·· मत्प्रिये
तमा पुत्रा नो साधी नो सवान्को यो न विद्यते पुत्र
रेत पसेयामि मुच्छेदे विपथ्यासरवे श्रीकमवरणो
भोजध्यान विच्छेदकानता सामासने वाविनयाउ

वावप्राणावल्लभं मनसोवाच दोषेणाहंनयानका
निझमगेनत्तेप्रमो: यत्रल्सरामितोवंयोनतमामा
गमिष्यसि वेद्युभेदः क्लेशानम: क्षत्रमेद: नन: पर:
नन: प्राणोषाभेद: प्राणानोविच्छेद: सर्वन: पर: प
ति: पतिव्रतानोवशानक्षत्रायिकप्रिय: सर्वेस्मा
नप्रियासीणांप्रियस्तेनोच्यतेबुधै: क्षत्रेयथिकष
ज्ञाणांवैसवानोयथाहरी नेत्रेयथैकनेज्ञाणान्त
षिनानोयथाजले नभिनानोयथामेघकाष्ठका
नोयथाल्लियो यथापरसेवोराणांयथाज्ञारेऊयोषि
तो विडंगानयथाशासेवानिजेवनिजोयथा नन:
शष्टन्मन:कोनोस्वायीनोयोषितोप्रमो श्रवकाम
नसादेवीपयानस्वामिनपदे नणंचकारकोडनोक
यपासतह्रुपानिधि: नेत्रोदकेनमनसोल्लापयामा
सनोमुनि: साह्वणाचमनेकोडंगिषेवमेदकानरा
नदाज्ञानेननोडोचविशोकेयवमूवन स्मारंस्मारे
पदेमोजेकलस्यपरमात्मन: जगामनपसेविमं
सकोनोसत्यवोध्यव जगामममनसाणोमो:केलासं
मद्रिंगुरो: पाविनीवाययामातमनसापोककर्षि
तो शिवस्मनीवज्ञानेनशिवेनवशिवालये सप्रण
सहिनेसाधीसशिवेमंगलनणो: नारायणांशभवे

ब्र ल
प्र
१४५
145

नं ज्ञानिनो योगिनो गुरुः गर्भस्थितो महाज्ञानं कृत्वा
शंकरवत्कृतः सर्वभूतवद्योगी हि योगिनो ज्ञानिनो
गुरुः नानकेकारयामास वाचयित्वा च मंगले वेद
स्वपाठयामास शिवावाचयच्छिवः शिष्यो रत्नत्रिको
टिले च ब्राह्मणेभ्यो ददौ शिवः पार्वती च यौवने ल
रत्नानि विविधानि च संभूय च नरो वेदान्ते योगा
न्निनवोत्तमया बालकं पाठयामास ज्ञानेन स्वभुजं पं
परे भक्तिरसलसत्कायाभीष्टदेवी गुरोर्हरे यस्मास्त्रि
नवतनस्त्रैवं बभूवास्य योगपथे च जगाम सुतपसो विसो
शत्वकर्मे शंकराज्ञया सेवां यच्च महामेधेन तत्स्वप्र
मात्मनः दिव्ये वर्षे त्रिलक्षे च जपस्तथा मनसो यतः
राजगाम स महायोगी नमस्कृत्य शिवं विष्णुं शंकरं च व
नमस्कृत्य स्तुत्वा च वाचकेन स्तुतेन सा वाजगाम मनसा क
ल्पयत्स्वाश्रमे पितुः नोत्सवोत्सवनो हस्ता सुदृष्टाय प्र
जापतिः यात्राललने च रत्नानां ब्राह्मणेभ्यो ददौ सुवे ब्रा
ह्मणेभ्यो जपयामास सोमस्य ते च याशिषाः अदितिस्सु दि
तिर्वास्या मंदमायुः परेन तथा सा सत्पुत्राच सुविरं न से
नत्रालयेन तथा नदीप्रपुनरारम्भा नेव स्यामिन निगमय
श्रुत्वाभिमन्त्रनं नेम ब्रह्मणाय पः परीत्तिने च भूव सर्वस्यात्र
ह्मनेदेवदेवेशाणकर्मणा समाहेसमनीनेन नरकेल्वावधस्य
से

शशाप संगीतीदृतीकौशिकाम्रजलेन च राजा कृत्वा
नन्नहृतिं गंगाद्वारं त्वगाम सः नचनसैाव समाहेऽत्रा
वयमसेहितो समाहेऽस्मतेनीत्वगच्छेनेनतकेपथि
यत्त्वतरिन्द्रपे मोक्षुं दद्याग गाम्नुकापथि: तयोर्बभूव
संवादः सुप्रीतिस्त्रयपरस्परे यत्त्वतरिस्तु ति शापतक्षकः
सब्दयाददौ सपयोनेग्रहीतातनन्तः महृष्टमानसः
नत्तको भक्षयामास न्तपेवमलकस्थिन राजाज
गामेवैकुंठं स्मारं स्मारं हरिं गुरुं सत्कारं कारयामा
सपितुर्जनमेजयः स्तवा राजा वकारयामास सर्पस
त्रेणतेसत्वे प्राणेसन्यासं तर्पाणांसमूहो ज्वलनेञ
सा सनत्तकसुभीनसमहेन्द्र शरणं ययो सेंद्रं च त
तकेहन्तेविप्रवर्गैः सम्भृत नः अथदेवासुस्तनयः
वायपुमेन सोतिके तोत्वहात्व महेन्द्रसभयका
तरविह्वलः ततश्वासीकस्यागमनपेवमानुरा
त्तया महेन्द्र तत्तकश्चापणान् यपावे भूमिपंपरे द
दोवरेन्द्रप स्त्र ष्टेकप्रया ब्रालणात्तथा यत्ते समा
पविमेभ्यो दत्तिणां च ददौ मुदा विप्रास्तनयो
देवागतावमन सोतिके मनसो स्तुवयामास त
स्तुमूखस्थक सुक यत्कां संभूतसभा शेभक्ति
युक्तः सदा शुचिः मनसा पूजयामास तं हलाव परमा

ब्र. ल.
प्र.
१४८
146

दद्रे दत्वा षोडशोपचारैर्बलिं च मन्त्रयन्त्रदा शद्दौघरि
नष्टस्त्र ब्रह्मविष्णुहराज्ञया सहस्त्रमनसा देवी प्रपद्य:
स्थालयेच्चैते इत्येवं कथिते सर्वैः किं भूयः श्रोतुमिच्छसि
नारद उवाच केनमन्त्रप्रभावसौन्दर्येण महीद्रो मनोसन्नी
स्नाविधिं क्रमेण तस्याः श्रोतुमिच्छामि तत्त्वतः नाराय
ण उवाच स स्नानः शुचिराचान्तो धृत्वा योनैव वाससी
रत्नसिंहासने देवी वासयामास भक्तितः स्वर्णगंगाज
लेनैव ऊर्मस्थितेनैव स्नापयामास मन्त्रतो मुहे
सेवैद्य मेत्रिनः वाससी वासयामास वह्निशुद्धे मनोहरे
सर्वांगे वेदनेदत्वा याया व्यं भक्तितस्तु नः गणेशेच्छेदि
नेशेचवह्निर्विलेपिताश्च शिवा सहस्त्रा दोदेवषट्कं
स्तजयामास नोसन्नी शेह्रीश्रीमन सादद्व्यैसाहेस्ये च
च मेविनः दत्वात्तरेणमूलेन दद्धैसर्वीपद्मविते द
त्वाषोडशोपचारेर्डलेभेर्डलेमोहरिः भक्त्वा वच्छ
यामासब्रह्मणः शिवेनोभवदावाद्यवानाथकारैश्च
वादयामासनच्चैव वसूवब्रह्माहरि सम्मनभसोमन
सोपरि देवाधिमात्तयानच ब्रह्मविष्णुशिवाज्ञया न
स्नावसाक्केनेच स्त्रशलकोनेनरविग्रहाः महेन्द्र उवा
च देविनोस्तोतुमिच्छामि साधी नाम वरां वरां पराम्
रां च परमोनह्रि कोत्तमाधना सोचाणां लहूणां वेदे

स्वभावाख्यानमनसं ततमापत्कमेवकेगुणानोनव
सवते शुद्धसत्त्वस्वरूपात्वेकोपहिंसाविवर्जिता न
वशामोमनसो मम रूपावत्तयायतः तेन यावृज्जिता
साधीजननीवयथादितिः दयारूपावभगिनीतमा
रूपायपथास्पतः तथामेरतिनाशपणाः शुक्ष्णतारसरेश
रि अहंकरोमि तां सृजो प्रीतिम्बवईमे तमा निस्वाप
दपिवेषज्ञाभवेत्त्वजगदस्विके तथापितवसृजोव
वर्द्धयामिवसवितः येताशोषाफसेकांत्याः सृजपिय्य
तिभक्तितः एवम्पामनसाख्यायामासोतेवादितेगे
ने शुद्धयेशाब्दपः तेषांवर्षेत्वयनातिव यशस्वितः
कीर्तिसेनाविद्यावेमोशुणान्वितः येनानसृजपिथ्ये
तिर्निदेतिसानतोजनाः लक्ष्मीहीनाभविष्यतिते
षोनागभयंसदा तेस्वयंसर्गलक्ष्मीववेऽर्केदकम
लालया नारायणोभगवान्जरत्कारुर्मुनीश्वरः ते
पसानेजसातोचमनसासस्रजेपिता अस्माकेरक्षणी
येवतेनतेमनसाभिधा मनसादेविवेषांकासांस्म॰
नासिद्वयोगिनी तेनत्वेमनसादेवी स्विनावंदिता
भवेयोभक्तामनसादेवाः स्नयपमनिशाभृशो ते
नत्वांमनसादेवीप्रवदंतिशुराविदः सतत्वरूपावदे
वीत्वंशाश्वतान्नतिवयायोहिर्यन्मावयेत्रिसंसतो

ब्र ल
प्र
१४८
147

प्नोति नरस्तमः इदं स्तोत्रं मनसोक्त्वा भाग्यहीनाभगिनीव
मो महागामसंभवे भूषावासःपरिक्षतो प्रवेणसार्द्ध
सदेवी विरेन स्थायिनर्थी श्राश्रभिःपूजितोऽथ
नमान्यावैर्याव सर्वतः गोलोकान्तर भीब्रह्मन्नतत्र
गमं महामुनिनां नोत्सापपिनावीरे णहजपामास सा द
रम् ज्ञानेव कथयामास गोप्यं वसर्वं दुर्लभं नपादे
वी पूजितासा स लोके च पुनर्यथा इदं स्तोत्रं पुण्यवी
जे तान्तंहृत्स्नाय पः पठेत् तस्यनाम भयं नास्ति नम
वे शोक स्तव च विघ्नं भवेत्तदा न लेमि दह्लेोत्तेयसहान
वेन पंचलत्रजपेनैव सिद्धःस्तोत्रो भवेन्नरः सर्वपा
पी भवेत्सोपिनिश्चिन्तं सर्प वाहनः इति श्री ब्रह्मवैव
र्ते महापुराणे प्रकृतिखण्डे नारायणनारदसंवादे म
नसापाख्याने नन्तस्तोत्रं च कथनं नाम चत्वारिंशत्त
मोऽध्यायः ४४ नारद उवाच कथं वभूव सुरभी देवी गो
लोकात् गता च सा तज्जन्म चरितं ब्रह्मन् श्रोतुमिच्छा
मि तत्वतः श्रीनारायण उवाच गवामधिष्ठातृदेवी ग
वामाद्या गवां प्रसूः गवांप्रधाना सुरभी गोलोके सा समु
द्भवा सर्वादिसृष्टे कथनं कथयामि निशामय वृन्दावने
वने जन्म पुरा वृन्दावने वने एकदा राधिकानाथो राधया सह
कौतुकात् गोपीगनापरिवृतो पुण्यं वृन्दावने वने सहसा तत्र

तुलसि नि ज हार व

कौनकान् बभूवतीरणाऐक्षानथा सेक्षामयसव स
स्तेनेस्टरभीदेवीलीलयावामपार्श्वतः वत्सेष्ठको
उगधवेनीवत्सोनामाम्रामनोरथः ह्लासवत्सोमदा
मारन्वभाउद्दोहव त्तोवोक्ष्याति स्थिरिकेवजन्म
मनुजराहरं नउसंवयपाःसाउयपोगोपीपतिःस्व
पे मतोबभूवयपसोभाउविभ्रमेनेनव दंशोववि
स्तेनेचैवपरितः गानयोजनं गोलोकेसयसिद्धम
सवत्तीरसरोवरः तावेनोहि ववत्साववस्टरभीरो
मकूपतः नासांश्चाक्षपोशम्बसेवभूवरसंख्यकाः
कथितोवगवोस्टभिः नयावसृजितेजगन् सृजोव
कारभगवान्स्टरभ्याःश्चडराम्रते ततोवभूवतम्
जाविष्ठलोकेश्चडलेभा होपान्विनापरिदिते स्त्री
क्रुसस्याज्ञयाहरेः बभूवस्टरभीसृजोयमेवका
दितिक्कते ध्यानेनोवमूलमेवयसम्जाविधिक्र
मे वेदोक्तेवमहामागविवोधकथयामिते येहरे
ध्यानमश्रतिमेवलस्यषडत्तरः सिद्धोलतजपनेव
भक्तानोकल्पपादपः ध्यानेयश्चवेदोक्तेतनूजोव
सर्वेसंमतो क्तहिदेहदिदेचैवमस्कदेसर्वकामदः
लक्ष्मीस्वरूपापरमोराधासहचरीपरी गवामधिष्ठा
तदेवीगवामाद्यागवांप्रसू पवित्ररूपापूजोवभक्ता

ब्र ख
प्र०
१४८
148

नो सर्वकामदो यथा हतेन सर्वविघ्नं नो देवी हरं भीम
ने वदेवादेन शिरसि ब्रह्मणः भगवानपि सालिग्रामेज
ले मैवा सरभीहत येनतो दीपान्विनापरदिनेहवीन्द्रम
क्तिसेवनः यः हतयेप्सरभीसवहृज्याभवेद्भवि प
कदाचिच्छलोके शुवाराहविसृमायया सोरंजहारसह
सांविंतिनाम्ब्रसरादयः सेगताब्रह्मलोकेच ब्रह्माणं
नहृष्टुः नदा नसाहयाचसरभीनद्यावपाकशासना
महेन्द्रवाच नमोदेव्यै महादेव्यै सरभ्यैवनमोनमः
गवां वीरेणस्वरूपायै मसलेजगदंबिके नमोराधा॰
प्रियायैवपद्माशायैनमोनमः नमः कृष्णःप्रियायैव
गवांमात्रेनमोनमः कल्पवृक्षस्वरूपायै सर्वेषां सततं
परे श्रीरामधनदायैवत्रुहिदायैनमोनमः शुभदा॰
यैगोमदायै समृद्धायैनमोनमः यशोदायैकीर्तिदायै
धर्मदायैनमोनमः स्तोत्रश्रवणमात्रेण तुष्टा सा वज
गन्मसः आविर्बभूव तत्रैव ब्रह्मलोके सनातनी महे
न्द्राय वरं दत्वा वांछितं चातिदुर्लभम् जगाम सा च गोलो
के यपुदेवादयो गृहे बभूव विघ्नं तहसाउगयहणोविनार
द उगयन हृते नतेपत्नः ततः प्रीतिसुरस्य च इदं स्तो
त्रं महापुण्यं भक्तियुक्तश्च यः पठेत् सगोमा॰
न्धनवान् श्रेव कीर्तिमान्पुण्यवान्भवेत् ॥

सस्नातः सर्वतीर्थेषु सर्वयज्ञेषु दीक्षितः । इहलोके
सुखं भुक्त्वा यात्यन्ते कृष्णमन्दिरे । सुचिरं निवसेत्तत्र क
रोति कृष्णसेवनं । न पुनर्भवनं तस्य ब्रह्मपुत्र भवे भ
वे ॥ इति श्रीब्रह्मवैवर्ते महापुराणे प्रकृतिखण्डे ब्र
ह्मपुत्राख्याने नामचतुश्चत्वारिंशोऽध्यायः ॥ नारद
उवाच ॥ नारायण महाभाग नारायणपरायण ना
रायणांश भगवन् ब्रूहि नारायणीकथां ॥ श्रुतं मया
सुधाख्यानं अतीव सुमनोहरं । गोप्यं सर्वपुराणेषु
पुराणविद्भिः प्रशंसितं । अधुना श्रोतुमिच्छामि राधिका
ख्यानमुत्तमं । तदुत्पत्तिं तद्ध्यानं स्तोत्रं कवचमुत्तमं ॥
नारायण उवाच ॥ पुरा कैलासशिखरे भगवन्तं सनातनं ।
सिद्धेशं सिद्धिदं सर्वस्वरूपं शंकरं परं । प्रफुल्लवदनं ।
प्रीतं सस्मितं मुनिभिः स्तुतं । कुमाराय प्रवोचन्तं कृष्णस्य
परमात्मनः । रासोत्सवरसाख्यानं रासमण्डलवर्णनं । त
दाख्यानावसाने च प्रस्तावावसरे सती । पप्रच्छ पार्वती
स्मेरा सस्मितं प्राणवल्लभं । स्तवनं कुर्वती भीता ज्ञा
नेन सुप्रसादिता । प्रोवाच तं महादेवो महादेवी सुरे
श्वरी । अपूर्वं राधिकाख्यानं पुराणेषु सुदुर्लभं ॥ श्री
पार्वत्युवाच ॥ आगमे निखिले नाथ श्रुतं सर्वमनुत्तमं ।
पंचरात्रादिकं नीतिशास्त्रं योगं च योगिनां । सिद्धानां ।

ब्र ल. प्र. १४९

149

सिद्धिदासंवनानानेत्रेमनोहरे भक्तानांभक्तिदा
सेवकस्यपरमात्मनः देवीनामपिसर्वासांवरिने
नन्मुखोद्भवान श्रुत्वानाशोनसिद्धासिराधिकाख्यान
श्रुतंमे कस्मैकस्मैप्रकाशंसावराधायाश्चसमासतः त्व
न्मुखोत्कावर्णाख्यायावासेननावनाद्भुता आगमाख्या
नकालेचभवतासीत्कृतानुरा नहीसार्व्याहृतिस्था
मिथ्याभविष्यमहेति नतुश्रुतिंवनन्थ्याननेनाश्रामाहा
त्म्यश्रुतंमे स्नानविधानेचरितेसोद्रेकवचमोक्षिते
श्चारायनेविधानेचस्नानापद्धतिमोक्षिनो सोपनेह
हिभगवन्मांभक्तांभक्तवत्सल कथ्यान्नकथितंपू
र्वमागमाख्यानकालतः पार्वतीवचनेश्रुत्वानप्रव
क्तोवभूवसः पंचवक्त्रश्चभगवानुच्छकंठोजग
त्पतिः क्षणमेकंगभीरस्तूष्णींभूताहिविजितः से
स्मारहृत्पद्मध्यानेनाभीष्टदेवकृपानिधिं नष्टव्यच
वसेप्याप्यम्हा हृष्टोन्मुवाचसः श्रीभगवानुवाच नि
षिद्धोहंभगवताकृष्णेनपरमात्मनः आगमारंभस
मयेराधाख्यानेप्रसंगतः सर्वैर्गसेन्नूपानेनमहि
त्राज्जगताम्हः अतोनत्वोदहाकृत्स्नोमहत्वंकृतमेहेष
ति महिष्टदेवकोनापारायाथावर्तिनेमजि अनी
वेगोपनीयंचसर्वदेकस्थभक्तिदं सानामिनदहेउर्गो

हृदिसर्वोपरेवरे स्वज्ञानाग्निरहस्येवननन्दलाफणी
श्वरः ननन्सनन्दकुमारश्वनश्चधर्मः सनातनः मान
वेन्द्राग्नेनीद्राश्चसिद्धेन्द्रासिद्धिर्गणवः मनोवत्सवनी
नेवमार्गेणसनन्केसमुपना अनः तोगोपनीयंवकथणा
मिहरेश्वरी स्वएउ्ऊंगमवत्साग्निरहस्यपरमान्हूने
वरितेराधिकायाश्चउर्लेभवस्तगुणदं श्रावंदाव
नेरम्येमोलोकेरासमंडले शानश्रृंगेकदेशेचमल्लिका
मालतीवने रत्नसिंहासनेरम्येनस्थ्योनन्दनगम्यनिः
स्वेच्छामयपश्चभगवानवभूवरमणोत्सुकः रमणोक
तेमिच्छेश्चनन्दभूवसरेश्वरी इच्छापावभवेत्सर्वेनस्य
स्वेच्छामयस्यच एतस्मिन्नन्तरेदुर्गेद्विधारूपावभूवसा
दक्षिणांगश्चश्रीकृष्णोवामार्द्धांगाचराधिका वभूवर
मणीरम्यारासेश्वरमणोत्सुका अमूल्यरत्नाभरणा
रत्नसिंहासनस्थिता वह्निशुद्धांशुकाधानाकोटिपू
र्णशशिप्रभा तप्तकांचनवर्णाभाराजिताचस्वतेज
सा सस्मितासुदतीशुद्धाशरत्पद्मनिभानना विभ्र
तीकवरीरम्यामालतीमाल्यमंडिता रत्नमालांचदधती
ग्रीष्मसूर्यसमप्रभां मुक्ताहारेणशुभ्रेणगंगाधारा
निभेनच संयुक्तंवर्तुलोत्तुंगंसुमेरुगिरिसन्निभं
कठिनंसुंदरंदृष्टाकस्तूरीपत्रचित्रितं मांगल्यमंगला

व ल
ग्रं
१५०
150

हैंवल्लानउगंमेवविभ्रती निजेवश्रोणिमाराजीनः
वयोवनसंभ्रुतो कामानेरोलस्मितोचस्दृशोरसिके
श्वरः हृद्गुकोनांजगन्कोनोवभूत्तरमणोन्नकाः
हस्रागिरिरलकोनेवसारद्वारहरेश्वरः रामेसेभूयया
गोलोकेलारयाचहरेःश्वरः नेनरायासमाख्यानाश
राविद्धिमैहेश्वरि रायामजनिश्रीकलसवनोवपर
सरे उभयोः सर्वेसांम्यवसदासेनोवर्देतव भरणे
यारणंरासेस्मरन्यालिंगनेजपेन नेनजत्यनिशोकेना
गस्यारायामहेश्वरः रामाहोश्वारणमभकोरानिमुक्ति
सउलेभा यामाहोश्वारणउगेयारयमेवहरेःपदे
कलवामोगसेभूनारायारासेश्वरीश्वरा नसाःवायाम
शकलमावभूर्वेदवयोषितः राइत्यादानवचनोया
वनिर्वाणवाचकः येनावामातिमुक्तिंचसावरायाश
कीर्तिना वभूवगोपीसेवश्वरायायारोमकूपतः श्री
कलसेवामकूपेश्चवभूर्वैववल्लभाः रायायामोशाभो
गेनमहालक्ष्मीर्वभूवसा चतुर्भुजस्यसापत्नीदेवी
वैकुंठवासिनी नरेशाराजलक्ष्मीश्चराजसपन्त्य
दापिनी नरदेशामर्त्यलक्ष्मीचगृहिणांवगृहेगृहे
शप्पापिसान्देवीचसापवगृहदेवनी सायंराया
कलसपत्नीकलमवस्यसप्तलस्थिताः शाणापिसान्दे

वीचनेसैवपरमात्मने: ब्रह्मादिस्तंभपर्यंतेसेवैमिथ्ये
वपावैति भजसत्येपरेब्रह्मराधेशेविगुणात्परे परेश
धानेपरमेपरमात्मानमीश्वरे सर्वाद्येसर्वसृज्येचनिरी
हेप्रकृतेःपरे स्वेच्छामयेनित्यरूपेभक्तानुग्रहविग्रहे
नद्गित्रानांचदेवानांप्राकृतेरूपमेवच नस्पर्शाणापि
कारायाचङ्क्षैभाग्यसंयुता महद्विस्रो:प्रसूताचमूल
प्रकृतिरीश्वरी मानिनेराधिकासेन:सदासेवंतिनित्य
शः कलभोयस्यदांभोजोह्यजादीनांमंडलेभे स्वमेरा
यापदांभोजेनह्रियपंपंति वल्लभाः सर्वदेवीहृदे:कोउ
च्छायाराधानकामिनी सच द्वादशगोपानांराधाया:
प्रवरःप्रिये श्रीकृष्णोप्यस्यभगवान्विस्मृतस्पराक्र
मः सदाप्रणापान्नादेवीगोलोकाद्गगनामही हृपभा
नम्रहीजानन्मानाचकलावती इतिश्रीब्रह्मवैवर्ती
महापुराणेनारायणनारदीयेप्रकृतिखंडेहरगौरी
संवादेराधाख्यानेपंचचत्वारिंशत्तमोध्याय: श्रीपा
र्वत्युवाच कथंहशापसंप्राप्यचसादेवीललामह क
थंशापापभृन्मोहिसाभिष्टदेवकामिनी श्रीभगवा
नुवाच शृणुदेविप्रवक्ष्यामिरहस्यंपरमाद्भुतं गोप्य
सर्वपुराणेषुशुभदंभुक्तिमुक्तिदं एकदाराधिके
शश्चगोलोकेरासमंडले शातश्रृंगपर्वतैकदेशावें

बृल
मं.
१५१

151

द्यावने वने रहसि नाविरजां गोपीसौभाग्यराधिकास
मं क्रीडां चकार भगवान्रत्नभूषणभूषितो रत्नप्रसीम
से शुभ्रके रत्ननिर्माणमंडिते हरेर्विरतिनोस्ति देयनी
रतिपेडिनौ नेह्रौपरंपरौ समक्षौ स्वरासे भोगनेच्छितो म
वेतरागेण लक्षकाण्डः कालपरिमितो गतः गोलोक
स्य स्वल्पकालो जन्मादिरहितस्य च हस्यः चतस्रो ज्ञाना
च कथयामास राधिकां ऋतापरमहद्धासानन्दाजह्रा
रमीश्वरी सर्वौ पितावनरिखभिः कोपरत्क्रासलोवना
विहायरत्नानेकाले वह्निशुद्धांशुके शुभे श्रीअपयेव
सहस्रानामल्पदर्पणमुज्वले चकारलोपं चक्रेणासिंहरे
विचित्रके सत्यालसेतो योजनलिभिर्मखरामसरके
विस्तस्तवरीवारास्रक्के पीमके पिता शुक्लवस्त्रपरी
धानाहूतावेणादिवर्जिता पयेपीयनोत्तके सर्वे श्रिया
लीभिर्निवारिता श्रानहावसखीस संधेरोषप्रस्फुरिता
धरा पाश्वकमलान्वितो गीतगोपीभिः परिवारिता ना
भिर्मनमालभिश्चकतियाभिश्च संसृता श्रीकृष्णो
हरथे दिव्यममूल्यरत्ननिर्मिते दशयोजनविस्
तीर्णे दैर्घ्येण शतयोजने सहस्रचक्रसंयुक्ते ना
नाविचित्रसमन्विते अमूल्यरत्ननिर्माणदर्पणैः परि
शोभिते मणीन्द्रजालमालाभिः पुष्पमालावि

राजिते नानाविचित्रवर्मभिः सूक्ष्मैः क्षौमैर्विराजिते स
द्रत्नकलशैर्युक्ते रम्यैर्मन्दिरकोटिभिः त्रिलक्षकोटिभिः
गोपीभिश्चप्रियालिभिः पयोरथेनतेनैव ब्रह्मनोपापि
नापिवे क्रन्नाकोलाहले गोपः सदामा कृष्णपार्षदः
कृष्णं कृत्वा सावधाने गोप्यैः सार्धं पलायिनः भयेन कृ
ष्णमेव स्रोतो विहाय विरजां सती सद्यो भयभीता नद्य
भिरोधाने चकार सः सा सती समयं ज्ञात्वा गवितार्यसे
हृद्विक्रथा राधायाः कोपभीता साध्वी रुणास्तन्नाजनत्वरणं
विरजा निर्गुणास्तत्र भयविह्वलकातराः भयपीडार
णे साध्वी विरजा नत्वा रुणभिया गोलोके सा सरिद्रूपा
बभूव शैलकन्यके कोटियोजनविस्तीर्णा दैर्घ्ये शतग
गुणान्यथा गोलोके वेष्टया मास परितो वमनोहरा
बभूव तत्र रत्नाश्च नदान्या गोप्यप्रवच सर्वान यान दे
शास्त्रप्रतिनिविरुक्तभेदरि इतिसर्वमभमद्वस्य विरजा ने
हनाभवि शूद्याग त्वमगवती राधा या वामीश्वरी परा न
दृष्ट्वा विरजो कृष्णे स्वगृहं च भनर्यतः जगाम कृष्णस्तो
राधो गोपालैरस्मिभिः सह गोपीभिर्वानितभक्ताभिः
वारितश्च भनः भनः दृष्ट्वा कृष्णं च सा देवी भर्त्सनं च
चकार ते सुदामा मर्त्स्या मामात्सर्मामेव कृष्णस्त्रियो
क्रूयामायापसादेवी सुदामानेनस्वेश्वरी गच्छत्वमासुर

रीयोग्निं गच्छ हर मनोद्भुते राधापतेवसुदामा न मनो
ब्र ख गच्छ भारते भव गोपी गोपकन्या गोपीभिः सखीभिरेव च
प्र. नत्रैनेकसविच्छेदो भविष्यति शापेन सम्माः नत्र भारतावन
१५२ रत्नेभगवांश्च करिष्यति इत्येवमुक्त्वा सुदामा प्रणम्य मा
152 नेरहरिं सा स्कन्नेशो महदुःखः ततस्त्यागेन मुश्यतः राधा
नगामतत्त्वाश्वासा स्कन्नेशाति विह्वला वत्सैकयासीत्य
श्रार्यं पुत्रविच्छेदकातरा: कृष्णस्तां बोधयामास विश्वपा
वरूपानपी शीघ्रं सेयास्यति सततेमारु हेमेवपवव स
वास्तराशेरवहुत्रेव भूवव्रलसौपतिः मन्तृशात्वभिवं
कालेन गोलोके च जगाम सः राधा जगाम वाराहे गोकुले
भारते सती वृषभानस्य वैश्यस्य सा च कन्या बभूव ह अयो
निसंभवा देवी वायुगर्भा कलावती सुषाव मायया वायु
सा नद्वारिविर्बभूव ह अतीते द्वादशाब्दे तु दृष्ट्वा तां नवयौ
वनां सार्द्धं रायाणवैश्येन तत्संबंधं चकार ह वभूव ना
सैव वपस्य विवाहच्छायया सह गते च तत्र ईश्वरो द्वित्वके
ले भीतिच्छलेन च जगाम गोकुले कृष्णः शिशुरूपी
जगत्पतिः कृष्णमाता यशोदाया रायाणः तस्य सोद
रः गोलोके गोपः कृष्णांशांशः सवैयान्कृष्णमातुलः
कृष्णेन सार्द्धं राधायाः पुण्ये वृन्दावने वने
॥ ॥ ॥
॥

र्विवाहंकारयामासविधिनाजगतांविधिः स्वमेराधा
पदांभोजंनहिपश्यंतिवल्लभाः स्वयंराधाहरेःकोयेच्छा
याराधानसंसिद्धेरे षष्टिवर्षसहस्राणितपस्तेपेपुराविः
धिः राधिकाचरणांभोजेनपसाफलमेवच केचित्का
लेचश्रीकृष्णपुण्येहृदावनेवने रेमेगोलोकनाथश्च
राधयासहभारते ततःसुदामशापेनविच्छेदश्चबभू
वह नत्रभारावतरणंभूमेःकृष्णस्यकारणः हषमा
नश्चैनेदृश्यायौगोलोकभुवनमे सर्वेगोपाश्चगोप्यश्च
पञ्चस्तायाःसमागताः छायाश्चगोप्यगोप्यश्चयाश्चशु
किंश्चसमित्रियो रेमिरेनाश्चतत्रैवसार्द्धंकृष्णेनपार्वति
षट्विंशल्लक्षकोटिश्चगोप्योगोपाश्चतत्समाः गोलो
केपयपुष्पकासार्द्धंकृष्णेनराधया द्रोणःप्रजापतिर्न
दोयशोदातत्प्रियाधरा संप्राप्यश्चैवेनपसापरमात्मा
नमीश्वरं वसुदेवःकश्यपश्चदेवकीचादितिःसती
देवमातादेवपिताप्रतिकल्पेसमावतः पितृणांमा
नसीकन्याराधामाताकलावती सुतनामावगोलोका
नेहवृषभापःसमाययौ एवंकथितेडगैराधिका
ख्यानस्वमनमे सेपनकरेयोपहरेपुत्रपौत्रविवर्धने
श्रीकृष्णस्याहिद्विभुजश्चचतुर्भुजः चतुर्भुजश्च
वैकुंठेगोलोकेद्विभुजःस्वयं चतुर्भुजस्यपत्नीचम

ब्र ख
प्र०
१५३

153

महालक्ष्मीसरस्वती गंगा च तुलसी चैव देवी नारायण
प्रिया श्रीकृष्णपत्नी सा राधा या नंदहोगसमुद्भवा तेजसा
वपुषा सा धीरूपेण गुणेन च अ ... कृष्णो राधाया ये न
सेवेयि महोत्सवे सत्वत्स्वगुष्टिकायां च कृत्वा नन्दकचवे
हरेः ददारके देवा सैव दक्षिणे सह गोपकैः श्रीदामा
योसमुत्तार्य हृक्लेयत्त्वाद्दहेतुयः यतिक्रमेत्र लहत्या
लमनेनात्रसेशायः कार्तिके पूर्णिमायां च गोलोके रा
समंडले चकार ... कृष्णो च स्तोत्रेमेव च चकारसः
राधावर्त्तिनमोत्र लेच वरावोदमधुसूदनः राधा कृष्णो च
कृष्णस्य न कृष्णो भगवान्हरिः परस्यैवोभीष्टदेवो भे
दकृत्नरके च जेन द्वितीये पूजिता सा च धर्मेण ब्रह्म
णाज्ञया अनेनेन वासुकेन रविणा शापिना पुरा म
हेंद्रेण च कंदेसु सर्वविश्वेश्च पूजिता तृतीये पूजि
ता सा च सप्तद्वीपश्वरेण च भारते च सुयज्ञेन या ज्ञा
मित्रे मदापुनेः ब्राह्मणेनाभिशापेन दैवदोषेण भू
भृता व्याधिग्रस्तेन दुःखेन दुःखेन च विह्वलमना संप
त्तनाय परमेश्वरीं अमेयकवचेन स्मा ब्लदमेन स्तोत्रेव
रसः ध्यानाच्च कार कृष्णो च पुष्करे प्रानवन्तरं अंते
नगाम गोलोके रत्नपानेन भूमिपः इति ते कथितं

सर्वं किं भूयः श्रोतुमिच्छसि इति श्रीब्रह्मवैवर्ते महा
पुराणे श्रीकृष्णजन्मखण्डे नारायणनारदीये हरगौरीसं
वादे राधोपाख्याने षट्चत्वारिंशोऽध्यायः ४६ श्री
पार्वत्युवाच कथं विश्वामित्रश्च कथं तं शापराधिको
सर्वात्मनश्च कृष्णस्य पत्नी श्रीकृष्णसम्बन्धिनो कथं
विश्वामित्रश्च कथं सेऽशापराधिका सर्वात्मनश्च कृ
ष्णस्य पत्नी श्रीकृ कथं विप्रब्रह्मचारी वसिष्ठे वैपर
मीश्वरी षष्टिवर्षसहस्राणि तपस्तेपे धराविधिः
यस्मादंभोजरेणुं ते लब्धं येन शक्रे रविभुः कथं दद
र्शनो देवी महालक्ष्मीस्वरूपिणी उर्वशीमपि शप्ताके
देवानां वा कथं तच्छृणो कथं त्रिजगतां यानानसेन
न्कवचं ददौ ध्यानं पूजाविधिं स्तोत्रं तन्मे व्याख्यातु
मर्हसि श्रीमहादेव उवाच साधे श्रुवामन्त्रं देवि मत्
नामादिरेवच ब्रह्मात्मनः तपसीव श्यानहूपापतिः
प्रभुः उत्तानपादस्तत्पुत्रस्तत्पुत्रो ध्रुवपवच ध्रुवस्य
कीर्ति व्याख्यानातु लोके शैलकन्यके उत्कालांतस्य
पुत्रश्च नारायणपरायणः सहस्ररात्रं स्नूपानो पुत्र
रेशुचकारसः सर्वाणि रत्नपात्राणि ब्राह्मणेभ्यो ददौ
पुदा श्चम्नूल्यारत्नपाणीनां सहस्रं तेजसा ज्ञवरे ब्राह्म
णेभ्यो ददौ राजा यत्नेन सप्तसमान हस्ताश्वसंगमने

ब्र ख
प्र०
१५४
154

यत्तेविप्रा मांजयतोऽपिये स्वयज्ञानामन्त्ययतेस्यकार
सर्वसंसदि सर्वराजाः स्वयत्तस्थमनुवेशासमुद्भवः स्वत्र
दानारत्नदानादानाच सर्वसंपदः दशान्केतेगवांचे
वरत्नशृंगपरिच्छदे निमंत्रतो स्वविप्रेभ्यो महाशकः
सदक्षिणे स्वयकानि विमोसानि ब्राह्मणेभ्यः स्थपावति
षट्कोटिं ब्राह्मणानां च भोजयामास निस्पृशः वाप्य
येपलेसेवदेवनिन्त्यमदिने दिने विप्रलक्षं स्वयं कारे
भोजयामास तत्समये सर्वमंत्रेवस्वपात्केसगव्यमासव
र्जिने विप्रभोजनकाले च मनुवैशासमुद्भवे नत्तस्तु
ष्टः स्वयते च नक्षत्रलक्षिनंश्रते दिने स्वयत्तयत्तान
षट्त्रिंशल्लक्षकोटयः वत्सः सभोजने विप्राः वासिर
माश्रसदो रक्षीसानि वरन्यासिस्य गृहे योऽरुण तमाः
स्वपलेभ्यो ददौ किंचित्किंचित्विचक्षणनरसत्तमः विप्राणा
भोजनानेव विप्राणेभ्यो ददौ तथा नयाः सर्वादिनेन
त्रवान्त्रराशिमहत्स्वके क्रमायत्तेमहावाहुः समुवा
सससंसदि रत्नैः दूसार निर्माण छत्र कोटिः सम्मविने
रत्नसिंहासने रम्ये व्याहन्य सलसेस्थने वेदनाद
कर्मसहैरम्येवेदनपल्लवैः शास्वाप्रमेः सर्ग
कैर्भैः रंभाहस्ते ऽथ शोभिते वेदनागरुकस्त
री फलसिंधुरमे ऽत्रमे ॥

वसवाश्चवैश्वेदेवा रुद्रादित्याः समन्विते ऋषिमानवमन्वादि
वालखिल्यशिवात्मके एतस्मिन्नेव नरेन्द्र विमयकः सभा
यथो ध्रुवो महालिनवासत्र घुकके दोहनालकाः रत्नसि
हासनस्थेच मालावेदनचर्चिते राजानमाशिषं वके स
स्मितः सदृशोऽञ्जलिः प्रणामामन्तपसेचनोनस्योकिवि
देवहि सभासदश्चनोनसः जहसससल्पमेवच देवेभ्य
श्रुतिभ्यश्च नमस्कृत्य द्विजोत्तमः शयणापन्नपतिं यो
यानच नितिहमिरेकुशः गच्छह रमनोराज्याद्वह श्रीभव
पामर भवाचिरगलन्कृष्णीदुद्विनोऽस्य पपद्मनः इस्यका
केपिनाकोयान्नमास्यानुशाम सथनः येनदनहहस
वेसमनस्तुः सभासदः सर्वेवगुः परीहारकोयन॰
माजवालणः राजागमानेप्रणम्य कृतोदमयकानरः
नि: सेतारसभामथ्यानहृदयेन विहृयना बालणो
गुरुरूपीवधज्वलज्वलनेजसा नमस्थान्मनयः सर्वेय
यमुभयकानराः हेविप्रतिहतिसमभ्याख्यगुनः गुनः
पुलहश्च पुलस्त्यश्च प्रचेताभृगुरंगिराः मरीचिःकश्यप
पश्चवचसिष्ठकतुरेवच शुक्रोहहस्पतिश्चैवउर्वासा
लोमशास्तथा गौतमश्चकणादश्चकृत्वाकात्यायनः
कठः पाणिनिर्जाजलिश्चैवऋष्यशृङ्गोविभाण्डकः आ
पिशालिःशैनलिस्समाकौण्डेयोमहातपाः सनकश्च

ब्र.ख.
प्र.
१५५
155

सेनदक्षवोढाः पैलः सनातनः सनत्कुमारो भग
वान्नरनारायणावृषी पराशरो जरत्कारुः संवर्त्तः
कवषस्तथा गैवेयश्च्यवनश्चैव भरद्वाजश्च वाल्मी-
किः अगस्त्यस्त्रिकुतनयश्च संवर्त्तोऽस्तीकश्चा हरी
शलालिर्लोगलिश्चैव शाकल्यशाकटायनः गर्गोव
वत्सश्चोपवशिष्ठो जमदग्निश्च देवलः जैगीषव्यो वा
मदेवो वालखिल्यादयः तथा शक्तिर्दत्तः कर्दमश्च
मृकण्डुः कपिलस्तथा विश्वामित्रश्च कौत्सश्च ऋषीकाय
ममर्षयः एते चान्ये च मुनयः पितरोऽग्निहूतिः स्त्रियः दि-
क्पालादेवनाः सर्वाः विप्रियश्चान्ये उद्भवः ब्राह्मणा वै य
यामास सर्वस्तु सेकमेणवै गीतिनी-
ति विशारदाः इति श्रीवृहन्नैवर्त्ते महापुराणे प्रकृतिखं-
डे नारायणनारदीये राधापाख्याने हरगौरीसंवादे सप्त-
चत्वारिंशोऽध्यायः ४७ श्रीपार्वत्युवाच किमद्भुतं ब्राह्म-
णा ब्राह्मण्याः ब्राह्मणाः सुताः नीतिज्ञा नीतिवच
नैतन्मे व्याख्यातुमर्हसि श्रीमहादेव उवाच नहि केना
ब्राह्मणा च सत्ववन्नैर्विनयेन च क्रमेण च कुमारेभ्यो मतिं
मेघावगानने सनत्कुमार उवाच नन्वश्चारागमाल
लोकीर्त्तिः श्रीमत्स्तथा सुशीलैव महेश्वरं पितं येनेनाग्नि
सरास्तथा आगतानान्वरोहेभ्यः कन्याम ह श्रियं पन्दये ॥

भवनस्येहित्रश्रेष्ठश्याश्रुनोषस्य ब्राह्मणः ब्राह्मणा
नां नहृद्‌यं कोमलं नवनीतवत् शुद्धहस्ति मलैवैवमा
ज्ञिने न यस्मात्तस्मात्ते त्वमस्व गच्छ विषेंद्र शुद्धं ऊरून्तपाल
ये श्राद्धेशोर्ध्व ऊरुनेवापि पवित्रं पादरेणुना भृगुवाच
श्रुतिनिथिर्यस्य भगवांश्चोग्रहात्मन्यतिनिवर्तने यिनरलस
देवास्यवह्निस्यैवनश्चैवच निराशा प्रतिगच्छेतिवानित्य
रप्रतिग्रहान् त्वमस्व गच्छ विषेंद्र शुद्धं ऊरून्तपालये
विस्मृत्यैः कृतन्नैश्चब्राह्मणोहन्तस्यैः तस्येषा
भवस्यैनेयस्यातिथिर्न तिथि विनः पुलहउवाच राजश्रि
याश्विययाच ब्राह्मणं यो वमन्यते विद्याहीनो विप्रस्य
श्रीहीनः तद्विघ्नो भवेत् एकादशी विहीनस्य विश्वेन
वैष्णवं विनः त्वमस्व गच्छ विषेंद्र शुद्धं ऊरून्तपालये ३
लत्स्यउवाच येन यंत्रेण तिवक्रस्यावानिष्यिंग्रहमागते
दत्वा स्वपायंनस्येन स्वर्णमादाय गच्छति त्वमस्व स्वर्पदे
वैवगच्छ वत्स स्वर्पालये राजा स्वकर्म दोषेणानोन स्यो
नन्तमांकुरु अत्रिरुवाच ब्राह्मणः तद्विप्रो वापि वै
यपावा स्वद्वयं च दीक्षाहीनो भवेत्सोपि ब्राह्मणो यो
वमन्यते धनहीनः पुत्रहीनो भार्याहीनो भवेद्ध्रुवं
त्वमस्व गच्छ विषेंद्र गच्छ वत्स स्वर्पालये श्रीमान्‌उवाच
ब्राह्मणं यो वमन्यते हयवाह
तानवानवल्लभ्मना ब्राह्मणो

ब्र ल
प्र॰
१५९
156

भवेन्मोपि मारने सम जन्मसु मरीचिरुवाच श्रुणु हेते
मारने यद्देवब्राह्मणे गुरौ विष्णुभक्तिर्विहीनस्य सम भवे
द्योवमन्यते कश्यपउवाच वैष्णवब्राह्मणे हृष्ट्वा योहृमि
मेवमन्यते विष्णुमेव विहीनस्य नन्नजाविफलाभवेत्
भवेनाउवाच अतिथिं ब्राह्मणे हृष्ट्वा नाभ्युत्थानेकरोति
य पिरमात्मभक्तिहीनः सम भवेन्मारने भुवि श्रोभागि
कौंजरी योनिसम्भूतः सम जन्मसु शीघ्रं गच्छ द्विजश्रे
ष्ठ राजानमाशिषं कुरु दुर्वासउवाच गुरुं वा ब्राह्मणं
वापि देवतामप्रतिमामपि हृष्ट्वा शीघ्रं योननमेत् सम भवे
स्मकरो भवेत् मिथ्यासाक्षीन हृदने भवेद्विष्णासघात
कः लम सर्वमस्माकमामिथ्याग्रहणं कुरु गर्गोवाच
छलेमकथितेनाथ मोक्षमप्यभिमानिपुंगवेः सर्वं कुरवाच
विष्णुसमोवमृते मवेयाथ स्त्रीगोद्युवकेन ज्ञानोयु
कस्तीकाभिमोलथ्या ब्रह्मज्ञानोयकोदोषोमोहन्ने
कोविदावरा वसिष्ठउवाच कामतोको वेदराजन्न
र्धतीर्थविशेषरः यवपाव कर्मोनीव करेण वर्धिवेश
ते नदापेन्दुपानेद्विब्राह्मणेभ्यः सदक्षिणं दत्वा मु
वतिपापासमोजपित्वाहिजेयाते मायश्चितेवतीण
वपापात्ममच्यति पायावघोषाद्भवति उः खिवोउत
पवसः अतिदक्षिवाहस्मायोनरदैफलमश्नुते माघ

स्थितोत्वकल्पेन सर्वपापान्प्रमेवति शुक उवाच गोह
त्याद्विगुणाः पापाः स्त्रीहत्यायां भवेद्ध्रुवं षष्टिवर्षसह
स्राणि कालसूत्रे वसेद्ध्रुवं ततो भवेन्महापापी सूकरः
सप्तजन्मसु ततो भवेद्व्याधियुक्तः चंडालस्तत्ततः शु
चिः बृहस्पतिरुवाच स्त्रीहत्याद्विगुणपापो ब्रह्महत्
याकृततो भवेत् लक्षवर्षं महाघोरे कुंभीपाके वसेद्ध्रुवं
ततो भवेन्महापापी विष्ठाकीटः शताब्दकं ततो भव
ति सर्पस्तजन्मसप्ततः शुचिः गौतमउ० दोषः क
न्याविक्रयेवापि ब्रह्महत्यावत्तु गुणे निष्कृतिर्नास्ति वेदेष
कन्याद्यानो व निश्चितं राजोवाच लक्षणं च कन्यकादानो
द्ववेदविदांवर कन्याप्रयस्य कतिविधः केषु को दोषपत्व
ऋषिश्रृंग उवाच कन्याप्रयोगा विधाः सामवेदनिबृ
पिनः सर्वमनेक दोषेण सप्तैके फलमश्नुते कन्या
सन्येच शुल्कपचस्यथमैत्रयमिश्रबने मतिरत्यां याचदानेव
स्वर्गो हीयं विपालने गुरुकन्ने काम्यकन्येदेव कन्या हि
त्यार्चने नित्यकन्येव विषयासेपरस्य मैत्र्यानपोः पता
त्यो हि तिपायिषुः सकन्या इतिस्मृतः पतेषां संतिलो
कामस्तेन जन्मभिन्न यानिशु श्रन्याकन्याकोळ्गच्छे
तिराजे पापिनः तेन तत्र एकायोनियमलोके भुनि
स्थिते सयत्न उवाच के किं कन्या कन्याप्रस्य कोस्थि

ब्र ल
प्र॰
१५७
157

दृष्टिनिरोरवान् वक्ष्मर्हे त्रिश्रमेके ष्णोमेकोन् हलेम
म कान्यायनउवाच केनापापघट्टपेवसम्मे हृतिनपाल
येन् सक्तनष्ट्रः कालसुवेवसेदेविवचनर्दगे समजन्म॰
लकाम्भसमजन्मस्वेवचकाः नदाम्रुद्रोमहाव्याधोज
न्मसम्मननः श्रुविः श्रीसनेदउ॰ श्रूणुपेक्तनावदम्येव
कीर्तिवर्द्दनहेतना सक्तनघ्नानममृम्यो वसम्येववनर्दगे
पेवजन्महमेद्दकविश्रुनन्मसकर्कटी नदाम्रकोनरोव्या
धीसरिद्भसननः श्रुवि श्रीसनाननउवाच सयमेंद्रति
योविप्रः संध्यात्रयविवर्जितः अनर्पणोवधन्त्वानेविस्
नैवेद्यवंचिताः विप्रमेतेविप्रसुजाविप्रभक्तिविहीन॰
कः एकादशीविहीनस्य श्रीकृष्णजन्मवासरे शिवरा
त्रौवयेभ्रके श्रीरामनवमीदिने पित्रकर्मदेवकर्मस
क्तनष्टइतिस्मृतः कुंभीपाकेवसम्येवयावच्चंद्रदिवा॰
करौ ततः चाण्डालजोयातिसप्तजन्मस्वनिश्चिते पानज
न्मनिरयश्चसप्तजन्मसुसूकरः ततोभवेद्ब्राह्मणस्य॰
सूद्राणोस्यपकारकः ततोभवेज्जन्मसप्तवाल्मीकिर्व
षवाहकः शूद्राणांशवदाहीचभवेत्सप्तसुजन्मसु
द्विजोभूत्वासप्तजन्मभारतीवृषलीपतिः भुक्त्वास॰
भोगमेघावधर्मिनायोतिरौरवे श्रुतः श्रुतः पाप
योनिनरकेवश्रुमः श्रुत । ॥ ॥

ततो भवेद्दंभश्च मार्जारः पंचजन्मसु सप्तजन्मसु बके
हको भवेच्छूद्रः ततः क्रमात् श्रीपतिरुवाच शूद्राणां
पाककरणे शूद्राणां शवदाहने शूद्रान्नभोजने वापि
शूद्रस्त्रीगमने पि वा ब्राह्मणानां च को दोषो वृषाणां
वाहने थवा एतत्सर्वं समालोच्य वद मे निश्चयेन ते
श्रीपराशर उवाच शूद्राणां सूपकारश्च यो विप्रो ज्ञान
दुर्बलः अस्ति पूर्वे च समये वसुगा नाम कसमतिः ततो
भवेज्जैत्रकस्य मूषकः सप्तजन्मसु तैलकारी सप्तज
न्मततः शूद्रो भवेन्नरः श्रीजरत्कारुः भगवन्द्वाराश्च यं
वापि यो विप्रो वृषवाहकः स कुत्र गच्छति ब्रूहि नः श्रीसि
द्धो मार्कण्डेय नृप ब्रह्महत्यासमं पापं लभते नात्र संशयः
अत्रैव विप्राजले मग्ने विप्राणां वृषवाहिनां पितरो नैव
गृह्णन्ति तेषां चव्याह तर्पणं देवता न हि गृह्णन्ति तेषां
पंच जलं फलं दत्तानि यदि दंभेन विपरीतापकल्पते
यो भुंक्ते कामतो ब्रह्मब्राह्मणो वृषवाहिनां नाधिको
रो भवेत्तस्य पितृदेवाश्च तेन ते नृप नाना भक्ष्ये च समये वा
वर्षे द्वादशसहस्रके विष्ठामलमूत्रजलेन वनस्य भवेद्द्वै
विरेधं तो नाद्य पैत्रैव मूलेन यमकिंकरैः ज्वलितादयानि
म रवनः भक्ष्याहिंननांतिसेव ते षष्टिवर्षसहस्राणि विष्ठा
यां च कृमिसन्नतः काको जन्म पंच च पंच च पंच जन्म च कल्मया

जन्मर्षवववहृष्टस्नुङ्गालः समजन्मसुः ततोदृष्टिद्रंसू
व ल लक्ष्मसद्धाव्याधितनः शुचि श्रीभारद्वाजः सुद्राणोश
प्र॰ वदाहीयः कृतघ्नः इतिसद्विजः शिवधर्माणोराजेंद्रव
१५८ 158 लहन्यालभेवसः ततस्त्ययोनिव्रमनातनत्स्वनरका
न्शुचिः योदेवबलणानोवसूद्राणेशवदाहृते नाव
देवभवेदोषीसद्धाश्राद्धावभोजने श्रीशिवोउवाच
पितृश्राद्धेवस्सुद्राणेयोभुंकेब्राह्मणाधमः सरापीव्र
लवानीवपितृदेवार्वनाहहि मार्कंडेयउ योदेषोव्र
लणानोवसूद्रस्तीगमनेनृप तद्दृत्याशिववेदोकं
मावध्यानेतिणामय कृतघ्नानोप्रधानस्त्ययोविषोदृष
लीपतिः कमिदंद्धोवसेन्सोपियावदिंद्राशतेशते क
मिभवोभवेद्विषोविद्धस्यधमकिंकरैः प्रतिमायोन
मलोलामाश्रेषपतितिम्मशाः ततश्चंडस्लेयोनोक
मिभवतितिश्चिते एवंवर्षसहस्राणिततःसूद्रंतः
तःशुचिः सयत्नउ॰ प्रत्येषांवकृवद्यानोवदकर्मफ
लेमते स्नाच्यामेवलशापश्चकस्यसंपहिपहिता य
त्योहंकृतकृत्योहंजीवतेसफलेमम आगताश्रपतो
भ्रमकाशुद्भयेमतयःसराः इतिश्रीबलदेववर्तेमहापु
गणेनारायणनारदीयेसकृतिवेउरायोपाख्यानेनृप
मुनिगणसंवादेयशाचनार्दिकोध्यायः ५८ पार्वत्युवाच

ग्रस्मिषांवकृतनत्रानोयथयत्कर्मफलेश्रमोः नेषांकिमूत्तरं
नयोवदवेदांगपारग श्रीमहेश्वरउ० यश्चैकंवर्तिराजें
द्रसर्वेभ्रुमुनिभ्रुश्रिये नचमवनमारेभेऋषिर्नारायणोम
हान् श्रीनारायणउवाच स्वदत्तांपरदत्तांवाब्रह्महृत्ति
हरेत्तयः सकृतनत्तइतिसेयफलेननत्सुएउभूमि या
वेतोरेणवः सिक्ताविशाणोनेत्रविंउभिः तावद्वर्षस
हस्राणिवश्मूनयोनेसतिहृति नमोगारेवनद्रसेपांत्रवन
मनृत्रके नमोगारेवशायनेनाडिनोयमकिंकरैः न
नंदनेचमहापापेविश्वापांजायते षष्ठिंवर्षसहस्राणि
देवमानेनभारते धनहीनोभूमिहीनः प्रज्ञाहीनस्य
मानवः दरिद्रोक्कृपणोरागीसुद्रोनियंततःशुचिः श्री
नारउवाच हेतियः परकीर्तिश्चसत्कीर्तिवानरायमः
सकृनत्रइतिरव्यातस्तस्फलेचनिणामय श्रेयहृपवस
स्तोपियावदिंद्राश्चनर्दश कीटैर्नउलमानेश्चभक्तिनः
सततेन्नय नमहारोदकेपापीनित्स्योपिवतिखादति
ततःशायोजन्मसप्तकाकःपेचततःशुचिः देवलउवा
च ब्रह्मस्वंवागुरुस्वंवादेवस्वंवापियोहरेत् सकृनत्रइ
तिस्वेयोमहापापेचभारते श्वावदोदेवसेस्तोपियावदिं
द्राणनेशाने नत्तोभवेत्स्वगापीतिततःसूद्राततःशुचिः
जैगीषव्यउवाच यथानरुघहृत्तनंसर्वेत्वनजहाति च

ब्र ख
प्र.
१५९
159

ततः कृतघ्नो राजेन्द्र सर्वपापिष्ठवर्त्तने मिथ्यासाक्षी योद
द्दाति कामक्रोधात्तथा भयात् सभायां यात्तिके वक्ति सकृ
तघ्न इति स्मृतः पुण्यमात्रे वहे राजयो हन्ति सकृतघ्नकः
सर्वज्ञास्ते च सर्वेषां पुण्यहानौ कृतघ्नता मिथ्यासाक्षि पा
क्तिकेवा भारते न वक्ति योऽन्यथ यावदिंद्रे सहस्रे च सर्पकुंडेऽव
सेद्ध्रुवं सततं वेष्टितैः सर्पैर्भीतस्त्रमत्तितः तथा मुक्तेव
सर्पैर्विसृज्येयमहत्तेन ताडितः कृकलासो भवेत्तत्र भार
ते सप्तजन्मसु सप्तजन्मसु मेहूकः पितृभिः सप्तभिः सह
ततो भवेस्त्रहत्तस्त्रमहारण्ये वशाल्मलिः ततो भवेद्वरो
मकः ततः शूद्रो ततः शुचिः आस्तीक उवाच गुर्वंगना
तो गमने मातृगामी भवेन्नरः नराणां मातृगमने या वश्चि
तेन विद्यते भारते चत्वन्यस्त्रैत्वयो दोषो मातृगामिनो ब्र
लणीगमने चैव शूद्राणां तावदेव च तावदेव हि चंडालादो
षः शूद्रस्य मैथुनी कन्यानो पुत्रपत्नीनो च स्नुषागमने त
था सगर्भभ्रातृपत्नीनो भगिनीनो तथैव च सेवेच स्या
मि राजेन्द्र यदाह कमलोद्भवः यः करोति महापापी
एताभिः सह मैथुनी जीवन्मृतो भवेत्सोपि चांडाल स
ष्यपवच नाधिकारी भवेत् न स्पर्शमेडत्वदर्शने सालि
ग्रामे न जले चन तस्यास्त्रदत्तजले सर्वतीर्थजले चैव
विप्रपादोदके तथा स्नेहे च न वशक्रोति विड्रस्यया

नकीनरः देवेगुरुब्राह्मणेचनमस्कारंनवार्हति विस
मयिकेनदग्धेवजलेसुद्धायिकेनथा देवनायिनरोवि
प्रानेवगृहेतिभारेने भवेन्नदंगवानेननीर्थेमेगारः
वाहने समराज्ञसुपवसेहेवस्पर्शान्सरहितः भार
कोमावहत्थिवीनद्धावेवोद्रमत्तमा नम्यायाम्यतिनो
देशः कन्याविक्रयीतथा नम्यर्शास्त्रनद्गलापाशयना
स्वयभाजनान् नेणाचनन्समःपापोभवन्मेवनसेश
यः कुंभेपाकेवसेत्सोपियावदेवलक्षणःशने दिवा
निशोभुमेनेत्रवक्रावेर्नगिरेनरं दभस्याग्निशिखाभिः
स्वयमहंनेस्वनाडितः एवंनित्यंमहापापीमुंकेनिरय
यातितो आहारस्थानिसर्वत्रकुंभेपाकेविवर्जितः
गतेसाकृतिकेचोरेमहतिमलयेनथा ततःसृष्टेसर्गा
रंभेनग्निवासोभवेन्नृतिः षष्टिवर्षसहस्राणिकृमि
स्वष्टेस्थलेभवे षष्टिवर्षसहस्राणिविष्ठायांस्वकृमि
भवेत् ततोभवतिचंडालोभार्याहीनोनपुंसकः जन्म
न्मसमगलत्कुष्टीचंडालस्पर्शएवच ततोर्थ्येवभवे
होनःत्वभिनःसमजन्मसु समजन्मसुसर्पस्वभार्या
हीनोनपुंसकः समजन्मसुसूद्रस्यगलत्कुष्टीनपुं
सकः ततोभवेद्ब्राह्मणस्यप्यंधःकुष्टीनपुंसकः ए
वंलक्ष्याजन्मसमसुमहापापीभवेत्सुविः सतयस्ताव

ब्र ख
अं
१६०
160

इत्येवं कथितं सर्वमस्माभिर्नो यथाक्रमं एभिस्त्वं लोभव
हीनो ह्यतिथीनां परां भवेत् अग्निमेकं दरिद्रं गृहे आपप
निधिं त् तेषुत्वं ब्राह्मणेभ्यनाम् हीनाद्ब्राह्मणगिरौ वने
गच्छ महाराज तपस्यां कुरु सत्वरं ब्रह्मशापविनिर्मुक्तो
पुनरेवागमिष्यसि इत्येवमुक्त्वा मुनयो ययौ नृणां स्वयं विष्टे
उराण्यापि च राजानो वै दुर्वर्णाश्च पार्वति इति श्रीब्रह्मवैव
र्ते महापुराणे नारायणनारदीये प्रकृतिखण्डे हरगौरीसं
वादे कर्मविपाके एकोनपंचाशत्तमः ४९ पार्वत्युवाच
गते तु मुनिसंघे तु दृष्ट्वा कर्मफलं नृणां किं चकार नृ
पश्रेष्ठो ब्रह्मशापेन विह्वलः अतिथिब्राह्मणो वापि
किं चकार नदीश प्रभो नगाम नृपरो ह्येवानवानहक्रम
हेशि श्रीमहेश्वर उवाच गते तु मुनिसंघे तु विंदाग्रतो
नराधिपः येन तत्र वसिष्ठेन यमिष्ठेन तु रोयसा यथा
नदेऽनन्दमो पादयो ब्राह्मणस्य च मत्काम जोह्निजश्रे
ष्ठो दरिद्रेण ससंभागिशावे सस्मिने ब्राह्मणेह ष्ठा मत्कम
सेकपाडने उवाच नृपतिश्रेष्ठः साश्रुनेत्रः पुटांजलिः
राजोवाच कस्त्वं वेषो भवान् ज्ञानः किं नाम भवतः प्रभोः
किं नाम वापि नद्ब्रूहि फवासः कथमागतः विप्ररूपी
नमज्वलन्ज्वलनेजसा कोवाहं केश भगवानिह देवसमा

रते नवशेषः कथमयज्ञानप्राणेस्यसोग्रमने महाप्राणराज्ञो
निखिलमैश्वर्यकोशमेवव स्पृष्टमेकरुमन्त्रंमोवदा
सीत्स्वयंमुने नवशेषः कथमयज्ञानप्राणेस्यसोप्रने स
मसागरसेतुज्ञोसप्तद्वीपावसंयुतो नवखण्डपदीपाको
सशैलवनशोभितो मयाभूमेनन्वेसाधिराजेन्द्रो भवमा
रते रत्नेन्द्रसारनिर्माणेननिर्मितं हासनेनच नृपस्य व
वने स्कन्धा महासमुनिपुंगवः उवाचपरमेनन्तं महमेस
वेऽतलेभं अनिषिकृवाच मरीचिर्ब्रह्मणः पुत्रस्तस्य पुत्रः
कश्यपः स्वयं कश्यपस्यसुतानां सर्वेषामादेवनमीश्विते
नेपुत्रश्रीमहाज्ञानीविकारपरमेनृपः द्विवर्षसहस्रे
वपुष्करेऽप्युष्करेनृपः शिषेवब्राह्मणश्चैवदेवदेवंहरिं
परं नारायणाद्धरेश्वरायविश्वेनेजस्विनेस्वते नतोबभूवने
जस्वीविश्वरूपः नृपोत्तमः पुरोयसेचकारेऽद्वोवाकानोनक्के
यागने मानामहेभ्योदैम्भ्यादत्तवर्नेहन्ताइंनी विष्णु
हतेस्वनामीराब्राह्मणोमान्वराज्ञया विश्वरूपस्तनयो
रिफेयोमन्मिनामेहः अहंवसनयानामवैरागीकश्यप
पैर्हेना महादेवोममगुरुर्विद्याज्ञानमनमदः अभीष्ट
देवः सर्वात्मासाक्षीकृत्सः प्रकृतेः परः विनयामिनमदा
त्रैनामवांछावसेयदि सालोक्यसार्ष्टिसामीप्यसारूप्य
राधिकापतिः नेनदत्तेनगृह्णामिविनातत्सेवनेशुभं

ब्र स
प्रं
१६१
161

ब्रह्मत्वममरत्वं वा नमन्ये जलबिंबवत् भक्तिव्यवहितं
मिथ्याभ्रममेव तन्नश्वरं इन्द्रत्वं वामनुत्वं वा ·· ·· न
राधिपः नमन्ये जलरेखेव नित्यं तत्त्वं केन गम्यते ज्ञात्वा स्व
यत्नेन मनीनो गमनेनृप लालसा विश्व भक्तिमेशामिहे
नमिहागतः केवलानुग्रहीनत्वं नहि श्रमो मया श्रुता
सत्तहत्सत्वपतिनोवोरेनिमेमहार्णवे नत्तेमयानिनी
थोनिनदेवास्तन्मयाशिला नेभुनेन्दुकालेनदर्शना
देवस्य यवः राजस्त्रिगम्यतो देहाहेहि राज्ये सन्नायच
भुवेम्य स्पृशियोस्पाधीगच्छवनस्त्रवनेनया ब्रह्मादिस्तंभ
पर्यन्तं सर्वं मिथ्यैव भूमिपः श्रीकृस्लेभजराधीशपरः
मात्मानमीश्वरं ध्यानासाध्यं ऽराराध्यं ब्रह्मविस्तुशि
वादिभिः आविर्भूतस्त्रिरोभूतेः प्राकृतैः परं ब्रह्म
स्रष्टाहरिः पाताहरः संहारकारकः दिक्पालाश्च दिगी
शाश्चभ्रमेनियस्यपायया यदाज्ञयावातिवातः सूर्यो
दिनपतिः सदा निशापतिः शशीशाश्वपकसशि
स्यकारकः कालेन मृत्युलोकानां सर्वविश्वेषु भी
नवत् कालेवर्षतिशाक्रश्च दहत्याग्निश्च कालतः
भीतेवहिश्च माह्योच मनुसंयमनोयमः कालः
संहरति कालेकाले सृजति पाति च स्वदेशा च
तमहं भस्व देशवव सेयरा ॥
॥ ॥

स्वदेशे पर्वताश्चैव पातालाश्च स्वदेशतः स्वर्लोकास्समस्ता
नेदं समस्तीयावत्संख्यया समेव वसन्ति ब्रह्माण्डे ब्रह्मविष्णु-
शिवादयः शैलसागरसंयुक्ताः पातालादिभिरेव च
त्रिभिर्लोकैश्च ब्रह्माण्डे दिवाकरे जलस्थले सुरानराश्च
नागाश्च गेयपवियत्नगास्तथा आपातालाद्ब्रह्मलोकप
र्यन्ते विं बहुपके इदमेव तद्ब्रह्माण्डे ब्रह्मणः कृत्रिमेन
प नाभिपद्मे विराड्विसो सू इदसूजलशायिनः स्थिते
यथा पद्मबीजमणिकारे च पंकजे एवं सोपि शयान
श्चान्तलस्य विस्तरे ध्यायते समस्तयोगी प्राकृतः प्र
कृतेः परः महिमलोर्लोमकूपेसायावासोडस्य विस्तरे
लोमत्रो कूपे ब्रह्मस्मेकमेवं विष्णानि संलिवे महद्विसो
गात्रलोमत्रो ब्रह्माण्डानां च भूमिषु सेख्याकर्तुं न शक्नो
ति श्रीकृष्णोन्यस्य का कथा महाविष्णुः प्राकृतस्य सो
पिंडे वो ह्रवा सदा भवेत्कलेवपांडिवः प्रकृतोमेसे
भवः सर्वाधारो महाविष्णुः कालभीतः स्वर्णकिन
कालेनेध्यायते शश्वत्कृष्णमात्मानमीश्वरं एवं सर्वेच
विश्वस्था ब्रह्मविष्णुशिवादयः महाविराट्स्वद्वविरा
ट्स्वद्वविराट् सर्वे प्राकृतिकाः सदा आविर्भूतास्ति
रोभूत्वा कालेन परमात्मनि इत्येवं कथितं सर्वं महात्मा
ने सद्वलेभ्यं शिवेन गुरुणा इदं किं भूयः श्रोतुमिच्छ

ब्र स
प्र॰
१६१
162

स्तु ॥ इति श्रीब्रह्मवैवर्ते महापुराणे प्रकृतिखंडे नाराय
णनारदीये राधिकोपाख्याने सुतपासुयज्ञसंवादे पंचा
शत्तमोऽध्यायः ॥ ५० ॥ राजोवाच ॥ अजायारो महद्धिसोः स
तीयारस्य नस्य च कालभेदस्य कर्नेश्च कालमायागुनी
श्वरः ॥ न द्रस्य कतिचित्काले ब्रह्मणः प्रकृतेस्तथा म
नोरिंद्रस्य चंद्रस्य सूर्यस्य पुरुषस्य च ॥ अन्येषां च जनो॰
नाव प्राकृतानां परं वयः ॥ वेदोक्तस्य विचार्येव यदेव द
विदांवर ॥ विप्राणामहंभागे चक्रस्य चालोक एव च ॥ कथ
य त्वं महाभाग सेदेह च्छेदनं कुरु ॥ मुनिरुवाच ॥ विप्रा
नां गोलोकराजान्विस्तरेनैव न भासमः ॥ शास्त्रत्रिंतेरिंडेव दू
ये श्रीकृष्णस्य ब्लाससमूहवें जलेन परिदृष्टेण च कृष्णस्य त्रव
विंडना ॥ सूदेहान्मुखस्याधिसर्गेयपरिस्थानस्य क्रीडनः ॥
प्रकृत्यासह पुंसेन कलया निजया स्य च ॥ नजायारो मह
द्विसो विप्रायारस्य विस्तरतः ॥ प्रकृतेर्गर्भसंभूतः ॥ डिं॰
बोह्ननस्य सूक्ष्मपि सुविस्तरेण जलायारो शायानस्य म
हान्विराट् ॥ रायेश्वरस्य कृष्णस्य षोडशांशांश कीर्तितः ॥
दूर्वादलः श्यामरूपः सस्मितश्चतुर्भुजः ॥ वनमाला॰
यरः श्रीमानशोभितः पीनवाससा ॥ ऊर्ध्वे नभसि से विप्रा॰
निस्वैकुंठ एव च ॥ आत्माकाशसमो नित्यो विस्तृतः
चंद्रबिंबवत् ॥ ईश्वरेच्छासमुद्भूतो नानानिलस्तम्भनिरा

स्थ्य: आकाशवद्विस्तारश्चामूल्यरत्ननिर्मित नत्र:
नारायणः श्रीमान्वनमाली चतुर्भुजः लक्ष्मीसरस
नीगंगातुलसीपतिरीश्वरः सुनंदनंदकुमुदपार्षदा
द्भिरन्वितः सर्वेषां सर्वसिद्धेशो भक्तानुग्रहविग्रहः
श्रीकृष्णश्च द्विधाभूतो द्विभुजश्चतुर्भुजः चतुर्भुजश्च
वैकुंठे गोलोके द्विभुजः स्वयं ऊर्द्ध्वं वैकुंठदेशाच्च प
ञ्चाशत्कोटियोजनात् गोलोके वर्तुलाकारो विशिष्टः
सर्वलोकतः अमूल्यरत्ननिर्माणैर्मंदिरैश्च विभूषितः
रत्नेंद्रसारनिर्माणैः स्तंभसोपानचित्रकैः मणींद्रदर्प
णासक्तैः कटकवालघोज्वलैः नानाविचित्रैश्च
शिविरैश्च विराजितैः कोटियोजनविस्तीर्णादैर्घ्यं
शतशृणापि च विरजासरित्प्रकीर्णः शतशृंगेनवेष्टि
तः सरिदूर्ध्वप्रमाणेन दैर्घ्येण विस्तृतेन च शैलादप
रिमाणेन कृष्णो वृंदावनेन च तदर्द्धमाननिर्माणरा
समंडलमंडितः सरित्शैलवनानां मध्ये गोलोकपद्म
च यथापंकजमध्ये च कर्णिकाराममनोहरः तत्र गो
गोपगोपीभिर्गोपेशो रासमंडले रासेश्वरो राधिकया
सेवकः सततं नित्य द्विभुजो मुरलीधरकः किशोरगोप
वेषयुक्त वह्निशुद्धांशुकाधानो रत्नभूषणभूषि
तः चंदनोक्षितसर्वांगो रत्नमालाविराजितः रत्नसिं

ब स
प्र०
१६२
163

सिंहासनस्थ नवरत्नखचितेन छत्रेणाभिशिनः शशाङ्कप्रियगोपा
लैः सेवितं सेनचामरैः योगीभिः सेवितानाभिश्च मालावे
दनवर्तिनाः सस्मिताः सकटाक्षाभिः स्त्रीणामभिश्च
वीज्यनः कथितो लोकनिर्माणाय यथाशक्ति यथाग-
मे यथाक्रमेणेत्यभिमुखान्कालमानेन निशामय चतुर्य
लेपात्रनिर्माणे गंभीरचतुरेगुले सगणमासैः क्रमच्छि
द्रदानेस्त्रवन्नरंगुलैः पावजलस्थनेपात्रेनकाले द
उपवच देवज्ञपेमहूर्नैवषामसंस्पचतुर्गुणाः वासा
वाष्पाभिर्यामेयत्तः पेचदशस्मृताः पासोद्भ्यांचय
त्राभ्यांवर्षाद्वादशमासके यासेनचनराणांचपिन
णानदहर्निशे ह्यसेयन्ते दिनेशोकसूक्तेरात्रिः प्र
कीर्तिताः वत्सरेणनराणांचदेवानांचदिवानिशे
उत्तरायणादिनेश्रोक्तेरात्रिश्चदक्षिणायने शुराकर्मा
नत्र्येचनरादीनोवयोन्त्यः मक्रमेणाक्रमानोवचरला
दीनांनिशामय कलेच्चनाद्वापरश्चकलिश्चेति चतुर्यु
गं दिव्यैर्द्वादशसाहस्रैःसावधानेनिरूपितं चत्वारि
त्रीणिचैकेचक्रमाद्विशु यथाक्रमं तेषांचसंख्यांसंख्या
शोहंसहस्रैःप्रकीर्तितं त्रिचत्वारिंशल्लक्षेणविंशत्स
हस्रादिकेनच चतुर्युगपरिमितं नरमानकमे-
णव समादशलक्षमितं त्रयोविंशसहस्रकं ॥

नमोऽगणनकृतयुगे संख्याविद्विप्रकीर्तितम् द्विषट्
लक्षपरिमिते षण्णवतिसहस्रके परिमिते द्वापरे वै
वसोर्लक्षे संख्याविपश्चिते चतुर्लक्षपरिमिते द्वात्रिंशत्स
हस्रके तथा नाहकलियुगे विदुः कालविपश्चि
तः यथा समस्तवाराश्चतिथयः षोडशास्तथा दिवा
रात्रिश्च पक्षाहो मासवर्षं च निर्मिते यथाग्रे मेतिसन्
तेमेवमेव चतुर्युगे यथा पुराणराजेन्द्र तथा मन्व
राणि च मन्वन्तरेन्द्र दिव्यानां युगानामेकसप्तति प
र्वेकुमाह्वमेवमनुर्वश्चवन्तर्दश षष्ट्यधिके वर्षा
णे पंचविंशत्सहस्रके वर्तमाणे युगे वैवस्वते मन्वन्तरे
स्मृते श्राद्धानेचमनन्तो च पर्मिष्ठानो नराधिप प
क्ते शिवचक्रेण मन्त्रे मनो निपणामय श्राद्धो मनर्बल
पुत्रः श्रानत्रापायनि ब्रह्मा यमिष्ठानो वरिष्ठश्च गरिष्ठा
मनुष्ठ्रमभुः स्वायंभुवः शंभुशिष्यो विस्तवन्नपरा
यणः जीवन्मुक्तो महाज्ञानी भवतः प्रपितामहः
राजसूयसहस्रेण च कारनर्मदानदे त्रिलक्षमश्वमे
धं च त्रिलक्षे नरमेधके गोमेधं च चतुर्लक्षे विधिपम
न्महदद्भुते ब्राह्मणानां त्रिकोटिं च सज्जयामास निम
शः पंचलक्षं गवां मासैः सूपकैः हननं सेस्लकैः चो
ष्यचवीलेह्यपेयपेमिहैडव्यमण्डलैर्भैः श्रमस्पारत्न

ब ल
पं॰
१६४
164

लक्षैश्च दशकोटिसुवर्णके छिन्नमस्तवरत्नैर्वन्दा-
नकुम्भविनिर्मिते सहस्रैरश्वरत्नैर्वशिभिविकाललक्षमे
यच त्रिकोटिसुवर्णपात्रैश्च सार्धैस्सज्जलमीश्रिते त्रिकोटि
सुवर्णपात्रैश्च कर्पूरविलसद्वासिते सत्तोहलेसवित्रैश्चतु
कोटिसुवर्णनाल्पकैः रत्नैर्द्दसारसवितैः रवितैर्विश्वक
र्म॰॰ वह्निशुद्धांशुकैश्चित्रैराजिते मालिजालकै
र्निर्म्मितैर्द्देवाङ्गणाम्योविलसत्पीतस्यां शिवाज्ञया सम
प्यशोकरात्रानेकलसमेतैस्सकुण्डलैर्भूः सम्पाप्यकलसदास्य
चगोलोकेचजगामसा इत्थं ब्रह्मकेसपुत्रेवसहस्य
प्रजापतिः ब्रह्मावंशकरेन्द्रः सक्ष्मन्नेमनवमस्के
सर्वस्वयंभूपुत्रेवपूरः स्वायंभुवो मनुः स्वारोचिषोम
नुश्चैव द्वितीयो वह्निनेदनः सत्यावदान्यायमिषः
स्वायंभुवसहोमहान् प्रियव्रतसुतावन्योत्तमोनिर्धा
मणांवरो नान्तनीयचन्द्रैर्योश्च वैमलवो तामसोनमो
नोवशीकरश्चिष्योवह्रूसमभक्तिपरायणो यमिश्च
नोवशिश्चस्वैरवतः पंचमो मनुः षष्ठश्चाक्षुषवानवोत्ते
यो विष्णुभक्तिपरायणः श्राद्धदेवः सूर्यसुतो वैव
वः सप्तमो मनुः सावर्णिस्सूर्यतनयो वैवस्वतोऽष्टमो
मनुः नवमो दक्षसावर्णिर्विष्णुर्वनपरायणः द
शमो ब्रह्मसावर्णिर्ब्रह्मज्ञानविशारदः नन्नस्वयंभ-

सावर्णीमन्वरेकादशस्मृतः धर्मिहस्मवरिष्ठस्मृ॰
वैसवानोसदाब्रती ज्ञानीवरुद्रसावर्णीमनुस्मद्वाद
शस्मृतः धर्मात्मादेवसावर्णीमन्वरेवत्रयोदश च
नर्दशोमहाज्ञानीचेन्द्रसावर्णिरेवच भावसाभमन्
नोचैवेन्द्राणांनावदेवच चतुर्दशेन्द्रोवह्लित्रब्रल॰
णोदिनमुच्यते भावत्तीब्रलणोवादिसाचब्रलाभि
धीन्दय कालरात्रिचसाज्ञेयायावेदपरिकीर्तिता
ब्रालणोवासरेरान्तदः कल्पःप्रकीर्तितः एवंस
प्तकल्पजीवीमार्कण्डेयोमहातपाः ब्रललोकादयः
सर्वेलोकादयाप्रमनत्रवे उत्थितेनैवसहस्रासेकर्ष
णमुखाग्निना चेन्द्राकौब्रलपुत्राश्च ब्रललोकेगता
गते अहोरात्रिप्रमाणोक्तावदविद्भिःपुरातनैः स
त्रसर्वेप्रणश्यन्तिचेन्द्राकादिगीश्वराः आदित्या
वसवोरुद्रामुनीन्द्रामानवादयः ऋषयोमनय
पश्चैवगंधर्वाराक्षसादयः मार्कण्डेयोलोमशश्च
कश्चिरजीविनः इंद्रभुवनमन्यपतिवाहुर्यावस्म
वाह्वयः नाडीजंघोवकश्चैवसर्वेनश्यन्तिवै ब्रल
लोकादयःसर्वेलोकानागालयस्तथा ब्रललोके
यद्युःसर्वेब्रललोकादयस्तथा यतेदिने ब्रललो
कादयःसर्वेलोकानागालयस्तथा ब्रललोकेय॰

ब्रह्म प्र॰ १६५ 165 थः सर्वे ब्रह्मलोकादयस्तथा गतेऽह्नि ब्रह्मलोके सह
नेव पुनः पुनः एवं शतान्तेऽहःपर्यन्ते परमायुष्य ब्रह्मणः
ब्रह्मणोऽस्य निपाते च महाकल्पो भवेत्तप प्रकीर्तिता
महारात्रिस्तापवचपुरानतैः ब्रह्मणो च निपाते च ब्र-
ह्माण्डेयोजनस्मनः वेदमाना वसावित्री वेदाय मीदय
स्तथा सर्वेषणाणामस्मृस्य प्रकृत्यं च यो विविना नारा
यणी प्रलीनास्य विश्वस्य विस्मयस्तथा कालाग्निरु
द्रः संहर्ता सर्वरुद्रगणैः सह स्कंदं ज्ञेयं महादेवली
नः सर्वनमोगुणाः ब्रह्मणो च निपाते न निमेष प्रकृ
नेभवेन् नारायणस्यं भोस्य महद्धिस्य निष्किने
निमेषाने पुनः सृष्टिर्भवेत्क्रमेणक्षयान्तप हृक्सोनि
मेषरहिते निर्गुणः प्रकृतेः परः सगुणानो निमेषा
स्यकासंख्याव पनिर्मिते ननिर्गुणस्य निमस्य चाप्ये
नरहितस्य च निमेषाणां सहस्रेण प्रकृते ईउइपने
षोऽह्नि दशमिकानस्मावासरस्य प्रकीर्तितः मासवि
शदिवारात्रैर्वर्षं द्वादशमासकैः एवं गतेशतान्तेऽह्नि च
श्रीकृष्ण प्रकृतेर्लये प्रकृत्या च प्रलीनायां नवशाक्त
नलये सर्वः संहृत्य सचैकामहद्धिस्मोः प्रसववः
कृस्म वत्तमिलोला च मूलप्रकृतिरीश्वरी शाक्ताव
देति नोऽउरेगी विलमायामनानन्ती सर्वशक्तिस्वरूपा

वपरानारायणीसंज्ञो बुद्धिः शिवज्ञानदेवीचक्रसः
सत्त्विगुणात्मिको यन्मायया मोहितानाखलविश्वशि
वादयः वेसवात्सां महालक्ष्मीवलिं रायावदंतिते
यदंशीगामहालक्ष्मीः शिवानारायणस्य च प्राणाधि
ष्ठात्र देवीच प्रेम्णा यायिकोवरा शास्त्रेममयीशक्ति
निर्गुणेनिर्गुणस्य च नारायणस्य यो मुख्यसंहृत्यस
गुणान्वहून् अद्भुतसत्वरूपीच क्रसेलीलेश्वनिर्गु
णे गोपागोप्यश्च गावश्च सरायश्च नरायिष सर्वली
लाः प्रकृत्या वप्रकृतिः प्रकृतीश्वरी महद्धिलेशवि
लीलाश्च सर्वेनेत्तद्धविश्ववः महद्धिसप्रकृत्या चसा
वैवंपरमात्मनि प्रकृतियोगनिद्राश्च श्रीकृष्णनेत्र
पद्मयोः अपिज्ञानोवकारैर्वैमायया ब्रह्मरेयया
प्रकृत्येव श्रिरेयावत्मिनेफालेप्रकीर्तितं नावहं
दावने निद्राकृष्णस्य परमात्मनः अमूलारत्नतेस
ववह्निस्तद्धोश्रुकाविते गंधर्वधनमाल्यानां वाञ
नास्वरभीक्नते ७तः प्रजागरेन स्पर्शवस्तहिभवे
मनः एवं सर्वे शाक्तनाश्च श्रीकृष्णनिर्गुणंविना न
हृदयेन स्मरणेन ध्यानेन च नदर्विने कीर्तनेन नकुण
नेच महायानकनाय्यांने एतेनेकथितं सर्वं पच
न्मन्नुजयात्पृच्छने यथागमेम महाराजः किंभूयः श्रो

ब्र ख
प्र॰
१९९
166

नमिच्छामि सेजयउवाच कालाग्निरुद्रोविधातारो हे
हर्त्ताचनमोतुणः ब्रह्मणोनेविलीनश्चमहेशमहेश्वर
येशिवे शिवोलीनोनिर्गुणेचहरिवेनचगुणामम स
मस्तनाशिनः शेषकलेकलेमुक्तेनोमुक्तेन शेषोनी
रायणस्यैवमहकानिश्चनराधिपः निमानेलीननन्दा
निमेनन्मायान्नवालवी सर्वेश्वरमात्रिगुणाश्च का
लेनसगुणः सर्वे सर्वेनारायणः शेषमीयपायमहक
लिः सर्वे नदेवाः नन्मः शक्षयथावह्निस्फुलिंगच
येयेचब्रह्मणःस्रष्टारुद्रादिनादयस्तथा कले
कलेजिनाशेनेनच्छरामस्यकन्यया नशिवोब्रह्म
णःसृष्टासयोनिमः सनातनः कतियाब्रह्मणे
पानोयमिमेषणास्तमिप अप्यादिसर्गेस्रीहरूसः प
कस्योवजगद्गुरुः चकारवीर्ययानेचउणेहेदाव
नेवने नहामोशसमहना .... रामेश्वरीश्वराणे
भदयारसारायायावहेब्रह्मणोवयः ननःहषाव
साङ्गिवेगोलोकेरासमंडले चकोवहहाङ्गिवेच
हृदयेनविहृयना ननङ्गिवेयेर्यामासनदयो
विश्वगोकुले मुक्ताउत्रमहादेवीनरोदचमङमेङां
कमलाबोधयामासममहानेनयागविन बभूवनस्या
ङ्गिबेवमवाधायोमहाविराट् सपतडवाच अयमेस
फलंजन्मजीवनंसफलंमम ॥ ॥

णायोमेवरत्नूपस्यैवभूवभक्तिकारणं खंडलेमाहरे
भक्तिः सर्वमंगलमंगला ननन्निर्मंछनस्समेवेदेषुः
भक्तिप्रदके यथाभक्तिर्ममहृत्वश्रीकृष्णेपरमात्म
नि खंडलेभाचसर्वेषांनन्दकरुषमहामुनिः नतस्य
यानितीर्थानिनदेवामन्त्रयाशिलाः मेघ्रतंमुरुका
लेनकृष्णभक्तस्यदर्शनात् सर्वेषांवप्रमाणानोहि
ज्ञातिर्ज्ञातिरुनमा स्वयमेनिरतास्मैवनेष्णस्यस्य
भारते कृष्णमंत्रोपासकस्यकृष्णभक्तिपरायणः
निम्मनेवेद्यभोजीचनतः श्रेष्ठोमहान्सुविः ग्लोवैस
वीद्विजश्रेष्ठमहात्मनानांवरं संप्राप्यशिवशिष्य
वकेपामिधारणेप्रिये ग्रथनाहगलन्दकंठानवशा
पात्महामुनी कथंजयोहमशुचिनाधिकारीकेशा
मिव सनपाउवाच हरिभक्तिप्रदानोसाविस्समाया
सनातनी साचयावन्नगत्तानितेभ्योभक्तिदस्यतिव
यांस्ममायामोहयतितेभ्यस्तांनददामिवकरोति
ववनानोचनश्वेरणयनेनव कृष्णप्रेममयीशक्ति
प्राणाधिकात्देवतो भजनायेनिर्गुणानोप्रदाश्रीस
वेसेपदे शीघ्रंयासाप्तिगोलोकेमदनुग्रहसेवया पा
सेविनाश्रीकृष्णेनसर्वाराध्येनयोजिता ध्यानात्सांप्य
डराराध्यंभक्तासंसेवतिनिर्गुणे सविरेणचगोलोके

ब्र. स.
प.
१९७
167

यथाग्निर्बहुजन्मनः कृपामयीव मे सेव्य भक्त्या यो-
स्म चिरेणैव श्रीमत्सम्महद्धिमोसर्वशक्तिस्वरूपि-
णी विष्णुपादोदके भुक्तवर्षं च सेवनात्सुचिः काम
देवस्वरूपश्च रोगहीनो भविष्यति विष्णुपादोदके-
क्लिन्नायावनिहन्तिमे दिने गावत्स्वकरयात्रै भूपिवे
ज्ञिपिनशोदके पृथिव्यां यानि तीर्थानि तानि तीर्था
नि सागरे सागरे यानि तीर्थानि विष्णुपादे भवन्ति च
विष्णुपादोदकेनैव पापव्याधिविनाशनं सर्वतीर्था
दकस्नानमुक्तिमुक्तिप्रदं शुभं विमानवरूपी च
देवो जनार्दनः विष्णुपादनेवद्वैवमेव जनेसर्वदेवताः
इत्येवं भक्त्या विष्णुगृहीतानां नरसृजने जगाम गृह
मित्युक्त्वा चाप्यासेवन्तयोनरे भक्त्या चतुर्भुजे राजा विष्णु
पादोदके शिवे स्नजयामास विष्णुं च भोजयामास वा-
न्तरे सेवन्तरे व्यतीते नेननिर्विकोव्याधिनो नृप श्राज
गाम ममनिस्पृहः स्वनपाकसप्ताग्रणीः राज्ञो प्रजावि
यानेव स्तोत्रेच कवचेमन्त्रे ध्यानेच सामवेदोक्ते दे
न सैनन्यायच राजत्रिगम्यनो यश्चार्थ स्नानपसे-
वनिः जगाम सालयं देवे गंगानिर्गाम मनवरान्वयः स्कन्दे
वायवाः सर्वे त्रिरात्रे शोक मूर्छिता भार्याश्च नरमज्जाः
प्राणान्स्वोराज्ञा वभूव ह स्वयज्ञः पुष्करे गत्वा च कार

पुष्करेतपः दिव्यवर्षशतेराजाजजापपरमंमनुं तदा
ददर्शगगनेरथस्थोपरमोहरी तद्दर्शनमात्रेणनि
ष्पापश्चबभूवह तत्याजमानुषंदेहं दिव्यमूर्त्तिंदधार
सः सादिव्येनयानेनरत्नेन्द्रनिर्मितेनच तत्रैनीता
चगोलोकंस्तोत्रंतत्रापपौतदा राजाददर्शगोलोकंत
द्यावित्रजयाश्रुतं वेष्टितेपर्वतेनैव शतशृंगेणचारुणा
श्रीहृत्सवनसंयुक्तेरासमंडलमंडिते गोगोपगोपीभि
कैः शोभितैः परिशोभिते रत्नेन्द्रसारनिर्माणमंदि
रैः समनोहरैः नानाविचित्रविचित्रैश्चराजितेश्चविराजि
ते सप्तविंशाडपवनैः कल्पवृक्षसमन्विते पारिजाततरु
माकीर्णैर्वेष्टितेकामधेनुभिः आकाशवन्निरिलीर्णे
वर्तुलेचंद्रबिंबवत् अत्यूर्ध्वमपिवैकुंठात्पंचाशत्कोटि
योजने शून्यस्थितेनिराधारेध्रुवमेवेश्वरेच्छया आ
त्माकाशमजंनित्यमस्माकंचमंडलेभे अहंनाराय
णोनेनोब्रलविष्णुमहान्विराट् धर्मः शुद्धविरासंबो
गंगालक्ष्मीसरस्वती तेविष्णुमायासावित्रीतुलसी
चगणेश्वरः सनत्कुमारोस्कंदश्चनरनारायणाहृषी
कपिलोदक्षिणायज्ञोब्रह्मापुत्रश्चयोगिनः पवनोव
रुणाचंद्रः सूर्योरुद्रोहुताशनः कलमंत्रोपासकश्च
भारतस्याचवैसवाः जग्मित्रहोत्र गोलोकोनाम्नेहह

ब्र ल घ्रं १६८

168

कदाचून्निरामये च नैव रत्नसिंहासने स्थिते रत्नमा
लाकिरीटैश्च भूषिते रत्नभूषणैः गनिमन्ते पीनवक्षे वक्षि
श्रुद्धिविराजिते वेदनोत्तिन सर्वांगे किशोरे गोपवेषिणे
नवीनजलदश्यामे स्मेनपंकजलोचने शरत्पार्वणचे
द्रास्समीषद्धासे मनोहरे द्विभुजे मुरलीहस्ते भक्तानु
ग्रहविग्रहे सच्चिन्मये परे ब्रह्मनिर्गुणे सकले: परे ध्या
नासाध्ये ड्गराध्ये ब्रह्माके च मण्डलीमे श्रियेश्रीद्दशगो
पालैः सेविते स्वेतचामरैः वीजिते गोपिकावृन्दैः सस्मि
तैः सुमनोहरैः पीडितैः कामबाणैश्च सुस्थिरयौ
वनैः वह्निशुद्धांशुकाधानै रत्नभूषणभूषितैः रास
मण्डलमध्यस्थे श्रीकृष्णे च परात्परे ददर्श राजा नैवर
पपादर्शिनेनदा स्तनाचनभिर्वेदैस्सूक्तिमद्भिर्म
नोहरैः रागिणीनां च रागाणां मतीव सुमनोहरं स्त
नवे ते सुसगीतेय च वक्त्रोक्षिते सोव नित्यधाच सनात
नारायणकन्यया सह शास्त्रज्ञविनयादाज्ञमखंडल
लसीदलैः कस्तूरीकुंकुमाक्तैश्चंगेय चंदनचर्चितैः
हर्वीभिरक्तिनाभिश्च पारिजातमसूनकैः विमलै
र्विरजानीयैरब्धाद्यैरतिशोभिते सुमसमं सते
ते च सर्वकारणकारणे सर्वसर्वान्तरात्मने
सर्वसंजीवने सदा ॥

सर्वाधारपरं ब्रह्म ब्रह्मज्योतिसनातनं सर्वसंपत्स्वरूपं
च दातारं सर्वसंपदां सर्वमंगलरूपं च सर्वमंगलकार
णं सर्वमंगलदं सर्वमंगलानां च मंगलं तेहृष्ट्वान्यपति
स्त्वलोलवरुरस्यथानरा रासकेनेवपुलकितो मूर्छीच
प्रणनामच परमात्मानं देहेनसे सदा संचरम्भाषिते
स भक्तिनिम्नलो सन्तोमस्माकेवलमडलेभे राधावरु
हरहरघाउवीसर्कसवत्तस्मि गोपीभिस्त्रियाभिः स्व॰
सेविता स्वनचामरैः सेभासिना श्रीकसेनसस्मितो
नवलाजिता सम्वन्तिनेनसहसाभक्त्यावसंभ्रमेणच
श्रीदेवराधां समस्यार्पपश्चात्कलस्यमाधवं वदंतीतिच
वेदेषु वेदविद्भिश्रुतनैः विपर्ययं ... ये वदंति
जगत्प्रभुं कृष्णप्राणाधिकाप्रेममयी शक्तिं च राधिका
नेयच्चेनेकालस्त्वेयावचंद्रदिवाकरौ भवेतिस्त्रीपुत्र
हीनारोगिनः शतजन्मसु इत्येवं कथितं तेदुर्गेराधि॰
काख्यानमुत्तमं सा त्वं सती भगवती वै सर्वा च सनातन
नी नारायणी विष्णुमायामूलप्रकृतिरीश्वरी मायया
मोहयसि ते सर्वेशा सर्वरूपिणी तेजानिश्चपि देवाच
परानातिस्मरावरा श्रोतुमिच्छसि किं भूयः भोलकना
भियापुत्रा इतिश्रीब्रह्मवैवर्ते महापुराणे प्रकृतिखं
डे नारायणनारदसंवादे राधिकोपाख्याने हरगौरीसंवा

ब्र ल
प्रं
१९९

देकालादिनिरूपणेनामेकपंचाशत्तमः ५१ पार्वत्युवा
च श्रीकुलसंस्थितेर्मे शेषाकमीश्वर सर्व कथं जगा
हराधाधामे त्रैव वैसर्वोन्नयः किंविधानेन किंध्याने
किंस्तोत्रैकवचं च किं किं मे ब्रवदतो रात्रिनो कृजाप
हृतिं वद श्रीमहेश्वरउवाच हे विप्र किं मया मीति स
स्त्रेकुर्वंतिराजनि योगिन्योमामानि गोलोकेकस्याराध
नेनोमुने इत्युक्त्वं नरोजें द्वयवाचनालयेणन्नमः ना
सेवयाचनलोकेमाश्यसेववव्रूमते नन्याणाधिष्ठा
त्रदेवीमजराधीपराम्बरो कृपामयी प्रसादेन घाग्रेश
मोनिनमदे इत्युक्ताराधिकामेत्रे ददौनसैव षडक्षरे
श्राराधेनिवन्तर्षनेवद्भिजायानमेवच प्राणायामभून
शुद्धिमेत्रन्यासेनध्यैवच करणान्यासमेन द्विधानेसर्व
षडंलमे स्तोत्रेवकवचेनयैषिन्नयामासभक्तिनः रा
धानेनक्रमेणैवजज्ञापपरमेमनुं ध्यानेवसामवेदोक्त
मंगलानोवमंगले कुम्भस्थोदयजपामासमुराध्याने
नेपनेव सेनवेपकवरणोभोकोटिवेद्वप मासमा पा
रम्पार्वणवेद्वास्तोधारन्येकजलोवनो सत्योगिणामुनि
नेवाचपकार्विवोपरोवरो मन्कायेनक्षिविनिषेकदेन
पंक्तिमनोहरो देषद्वासमसत्त्वास्तोमक्तानुग्रहका
नेरो वद्धिभन्देसमुकायानोरत्नमालाविभूषितो र

नकीहरवलयरत्नमंजीरवेष्टितो रत्नकुंडलशोभेन
विचित्रेणशोभेनच सर्वप्रभाब्धारितेनगंडस्थलविराजि
ता विभ्रमीकवरीभारेमालतीमालभूषितो रूपाधिष्ठा
न्नदेवीचगजेंद्रमदगामिनो गोपीभिः सखिभिश्चसे
विनो‥ सिवामरैः कस्तूरीबिंदुभिःसार्द्धमथश्चंदन
विंदुना सिंदूरविंदुनाचारुसौभेननायः स्थलोज्वलो
नित्यसत्यजितोभक्ताकसेनपरमात्मना कंससैमा
त्यसेशुक्रोकंसप्राणापिकोवरो कंसप्राणापिदेवी
वनिर्गुणोचपरात्परो महद्भिस्तवियाद्वीवदद्वीवसर्वेश
यदो कंसभक्तिप्रदायोनोमूलप्रकृतिरीश्वरी वैसर्वी
विश्वमायोचकंसप्रेमप्रयीप्रभो राजमंडलमध्यस्था
रत्नसिंहासनेस्थितो रासेरासेश्वरश्चनोराधारासेश्वरी
भजे ध्यानाश्चध्यमूर्धिदत्वाश्चनध्यायेजगत्प्रसूः दद्या
त्पुष्पंश्चनध्यानात्सोपचाराणिषोडश आसनंवसनेपा
द्यमर्घ्यंगंधानुलेपनं धूपंप्रदीपंश्चध्यंवस्त्रानीयंव
लभूषणं नानाप्रकारनैवेद्यंताहूलंवासितंजलंप्र
श्चपर्केरत्ननलस्पश्चपचाराणिषोडश प्रत्येकवेदमंत्रे
णदत्वंभक्ताश्चभूभृतो मेवाम्रस्वपनोडगैर्विशेष्का
न्सर्वेसमनान् रत्नसारविकारंचनिर्मितेविश्वकर्म
णा वरसिंहासनेरम्याराधेपूजासंगतेतो अमूल्यर

ब्र.ल
प्र.
८०.
170

नवविनममूलंसत्त्वमेवच वह्निभूहेनिर्मलेचवसने
देहिपृष्टनो सद्रत्नसारपात्रस्थंसर्वतीर्थोदकेशुभे पा
द्यमत्तालनार्थंववारिपाचंप्रगृह्णनो दक्षिणावर्तशंख
स्थंसहवींशुभ्यवेदने सनेशुकेमीर्थेनोयेरायेध्यंप्रति
गृह्णनो पार्थिवद्रव्यसेहजमनीवस्तरभीकने मंगलार्थं
पवित्रेचरायेगेयगृह्णाणमे पारिजातमसत्नेचगेयचे
दनचर्चिने श्रतीवसोरमेरम्यंगृह्णनोपरमेश्वरि स्रग्
यामलकीहर्णसस्निग्धंसुमनोहरं गिसनेलसमायुक्ते
स्नानीयंदेविगृह्णनो ग्रमूल्यरत्ननिर्माणेकेयूरवलया
दिने योवेसवेणोभनेरायेगृह्णनोभूषणोमम ग्रैयका
रमप्रधस्त्रमसूल्यरत्नमजले रत्नप्रदीपशोभाद्यंगृ
ह्णनोपरमेश्वरि श्रीखंडहूणीसस्निग्धंकस्तूरीकेकु
मान्विते स्रगोपिशुभ्केदेविगृह्णनामनुलेपने हद
निर्यासमेधूनेपार्थिवद्रव्यसेशुने ज्वलदग्निशिखाप्र
नेधूपंदेविगृह्णनो कालदेशोद्भवंपकेफलेचल
डुकादिके परमान्नेवमिष्टान्नेनैवेद्यंदेविगृह्णनो
नोहलेचवरंरम्यकर्पूरादिसुवासिते सर्वभो
गादिकेसाधुनोहलेप्रतिगृह्णनो श्रासनेरत्न
पात्रेचसस्रातुस्रमनोहरं ॥ ॥
॥ ॥
॥

मयान्निवेशयन्नभेन्नागृत्तनोपरमीश्वरि रत्नेन्द्रसारग्नि
भीणेवह्निस्फुल्लिङ्गैर्ज्वलिते उष्यमेदनवर्चोघैपर्यंके देविग
लने पवेसे स्नानदेवपीठ यान्त्र्यानलिन्नये मनेन
सृजन्ये हेदीनायिकासौवनीवनी मागादिकमयोगेनद
त्तिणः वर्नेनः स्थिये भक्तायेचोपचारेण सुप्रिया: परि
चारिकाः मालावनीमध्ये दले वह्निकोणेच मायवी द
क्षिणेरत्नमालोच्च सुशीलोनेन्दनीसति पश्चादले
शिकलोपारिजातेच मारुते पद्मावनीमनरीचपैशा
नेसे द्वीनय्या सूचिकामालनीपद्ममालादनोमनीवनी
परिहारेचकरुनेलामवेदोकेमेणच नेदेविजगनामा
नर्विस्तमायेसनातनि कलमाणरायिकादेवीकस्य
माणाधिकासुभे कलयेममयोशक्ति: कलसेमा
गपहूपिणी कलमक्तिप्रदेरायेनमस्तेमंगलप्रदे य
येमसफलेजन्मसीधिकेजीवनेसुभे हजितावमया
सावयाकलेमप्रसजिता कलवनगसिमारायासर्वसौ
भाग्यसंपुन्नः रामेवासेयरीतूपाहेदाहंबोवनेवने
कलप्रियाचगोलोकेतलसीकामनेयवा वेपावनी
कलसेगेकीडाचंपककानने वंदावलीचेन्द्रवनेशा
नसेगीसनीसति विरजादंपहंदीवविरजानटकानने
पद्मावनीपद्मवनेकलाकलसरोवरे भद्राकेजनकटीरे

व ल
ग्रं
१८।

वकाम्भोचकाम्बकेवने वैकुंठे च महालक्ष्मी वारुणी
नारायणीवने क्षीरोदसिंधुकन्या च मर्त्ये लक्ष्मी हरि
प्रिया सर्वेस्वर्गे स्वर्गलक्ष्मी देवदुःखविनाशिनी स
नातनी विष्णुमायाद्दुर्गा शंकरवक्षसि सावित्री वेदमा
ता च कलया ब्रह्मवक्षसि कलया धर्मपत्नी च नरना
रायणमस्तः कलयानलसीत्वं च गंगा भुवनपावनी
रोमकूपोद्भवा गोप्याः कलांशा रोहिणी रती कलाकला
शरूपा च शतरूपा शची दितिः अदितिर्देवमाता च त्वत्क
लांशा हरिप्रिये देव्यश्च मुनिपत्न्यश्च त्वत्कलाकलया शु
भे कृष्णभक्तिं कृष्णदास्यं देहि मे कृष्णपूजिते एवं कृ
त्वा परीहारं स्तुत्वा च कवचं पठेत् पुराकृतेन स्तोत्रेण च
भक्तिदास्यं देहि शुभे एवं नित्यं पूजयेद्यो विष्णुतुल्य स
मारने जीवन्मुक्तः स स्वयं स गोलोके याति निश्चितं
कार्तिकी पूर्णिमायां च नारायणः पूजयेच्छिवे एवं क्रमे
ण मम्माहे राजसूयफलं लभेत् परमैश्वर्ययुक्तश्च इह
लोके स गुणवान् सर्वपापविनिर्मुक्तोपान्ते नैव विष्णु
मंदिरे आदावेव क्रमेणैव गामे हृदा वने वने स्तोत्रा स
हितं नारायणश्रीकृष्णेन भुवनानि सेपुतिजिना हिये व
रायामेव क्रमेणैव नहरेण च संभापविचानावेदमान
रे नारायणेन महालक्ष्मीमायापयोमस्त्रमारेती विसोलीरे

दशग्रीवप्राङ्सिंपुत्रत्वोनथा मन्तायोदत्तकन्यायो
मयाक्रसाक्षयाग्रा त्वमेवडर्णसेथामाम्रजिनाइक
रेचसा अदितिः कश्यपः शापवेद्वासेशापयोहिणी का
मोरनीचसेशापयभीमूर्तिपतिव्रतो देवस्थमनयमैव
योसप्रज्यपतिव्रता। सेशापपद्दरेणैवयमीथकाम
मोन्तके एवंप्रजाविद्यानेवकथितेमसवेश्रणे श्री
महादेवउवाच एकथामातिनीराधावभूवादर्शना
प्रभोः सेसक्रस्यन्दलसोवगोपोवन्दलसीवने सासे
हत्यसमूर्नोचकलासर्वोस्थलीलया सर्वेवभक्तदेवाम
व्रलविलग्रिवादयः भूहैसर्वामतिः श्रीकामाया
हीनालयडनाः नेवसर्वेसमालोच्य श्रीकृष्णशरणं
यगुः नेषांस्तोत्रेणसन्तुष्टः स्नात्वासेप्रज्यनोश्रविः
न्हेणावयरमात्माच सर्वेषां राधिकासति श्रीकृष्णउवा
च एवमेवप्रियाहृनेमेमेटमेवनेमपि स्वल्पकमपिका
र्योथवचनेनेवतानेने हे कृष्णनेममप्राणजीवमात्म
निसोभने पद्धहितिन्येमण्णाचसोभनेनन्तुनोगते
नस्मातेसर्वमालोका चनेजगदेविके तरयारेच
हृदयेस्थीजानीनोचसर्वतः अस्माकेवचनेसम्येवहू
हिमीगिनन्क्रवे एवप्राणाधिदेवितेराधाप्राणाधिके
निमे शाकोनरतितेनोस्मयोजिप्राणस्त्वयाविना वि

ब्र.ख.
प्र.
१२८
172

नापिशक्तस्त्वदेवीचकोवाक्षुद्रश्चजीवति महद्विष्णोश्चमाता
त्वंमूलप्रकृतिरीश्वरी सगुणात्वंचकलयानिर्गुणास्व
यमेवहि ज्योतीरूपानिराकाराभक्तानुग्रहविग्रहा भ
क्तानांरुचिरांविधांनानामूर्त्तिंचबिभ्रती महालक्ष्मीश्च
वैकुंठेभारतीचसतांप्रसूः पुण्यक्षेत्रेभारतेचसतीच
पार्वतीतथा तुलसीपुण्यरूपाचगंगाभुवनपावनी
ब्रह्मलोकेचसावित्रीकलयात्वंवसुंधरा गोलोकेरा-
धिकात्वंचसर्वगोपालिकेश्वरी त्वयाविनाहिनिर्जीवो
ऽशक्तस्सर्वकर्मसु शिवःशक्तस्त्वयाशक्त्याशिव-
कारःत्वयाविना वेदकर्त्तास्वयंब्रह्मावेदमात्रात्वया-
सह नारायणस्त्वयालक्ष्म्याजगत्पाताजगत्पतिः फले
ददातियज्ञस्त्वयादक्षिणयासह बिभर्त्तिसृष्टिंशेष
श्चत्वांकृत्वामस्तकेभुवे बिभर्त्तिगंगारूपांत्वांमूर्ध्निगं
गाधरःशिवः शक्तिमच्चजगत्सर्वंशवरूपंत्वयावि
ना वक्तासर्वःत्वयावाण्याःमनोमूकःत्वयाविना य
थामृदाघटकर्तुंकुलालःशक्तिमान्सदा सृष्टिंस्रष्टुं
तथाहंब्रह्मकृष्णश्चत्वयासह त्वयाविनाजडश्चात्मा
नाहंसर्वज्ञशक्तिमान सर्वशक्तिस्वरूपात्वंतस्मादागच्छ
ममान्तिके वह्नौदाहिकाशक्तिर्नाग्निःशक्तश्चत्वयावि
ना शोभास्वरूपाचन्द्रेत्वंनाविनाशोभनस्तदा ॥

प्रभास्वरूपान स्तैर्नोविनानसंभाव्यमान् नकामः
कामिनीवंधुः त्वयारम्याविनाप्रिये इत्येवं स्तवनेन क
ल्याणं संप्राप्य जगत्प्रभुः देवोवभूव सश्रीकामभाया
शक्तिसंयुतः सश्रीकं च जगत्सर्वं वभूव शैलकन्यये
गोपीरूपिण्याश्च गोलोको वभूव तत्प्रसादतः राजा नृगा
म गोलोकमिति स्तवाद्धरिप्रिया श्रीकृष्णेन कृतेनो
वेरायायायः पद्मेश्वरः कृष्णभक्तिं च नन्दाख्ये संप्राप्तो
ति न संशयः श्रीविष्णुदेयः शृणोति पाठमेकं विधंश्रु
मे श्चविरालभते भार्यां सुशीलां सुंदरीं सतीं प्रराम
पावनेषा मास्तोत्रेणानेन पावेति सताया दत्तकन्या
यो मात्तयापरमात्मनः स्तोत्रेणानेन संपामासावि
शीव्रलणगुरा प्रराडवीसमः पापाविः श्रीकेदवना
ऊले स्तोत्रेणपनेनदेवैसैः समामाश्रीमडलंभा शृण्व
तिवर्षमेकं च प्रत्यापीत लभते सुते महाव्याधीरोगमुक्तो
भवेत्स्तोत्रप्रसादतः कीर्तिकीर्णिमायानंता सेय
त्पपठेत्नरः अवलोक्यि पमामोति राजसूयफलं लभे
त् नारी शृणोति चेत्स्तोत्रे सामीस्त्री भाग्यगतो लभेत् भ
त्त्या शृणोति यः नोवेवं यत्नान्हम्योन भंवं नित्यपठति
यो भक्ता राधां संपूज्य भक्तितः समयाति च गोलोके
निर्मुक्तो भवबंधनात् इति श्रीब्रह्मवैवर्ते महापुरा

०णे नारायणे नारदीये प्रकृतिखण्डे शिवदुर्गासंवादे
ब्र॰ल॰ राधिकोपाख्याने राधाप्रज्ञास्तोत्रे कथने नाम द्विप
पु॰ ञ्चाशत्तमः ५२ पार्वत्युवाच प्रज्ञाविधाने स्तोत्रे च श्रु
१७३ तं मनोहरं प्रभो अधुना कवचं ब्रूहि श्रोष्यामि त्वत्प्रसा
173 दतः श्रीमहेश्वर उवाच शृणु वक्ष्यामि दुर्गे त्वं कवचं
परमाद्भुतं पुरा मह्यं निगदितं गोलोके परमात्मना
अतिगुह्यतमं तत्त्वं सर्वमन्त्रौघविग्रहं यद्धृत्वा पठना
द्ब्रह्मा संप्राप वेदमातरं यद्धृत्वाहं नववसामी सर्वमानः
सुरीश्वरी नारायणश्च यद्धृत्वा महालक्ष्मीमवाप सः
यद्धृत्वा परमात्मा च निर्गुणः प्रकृतेः परः बभूव शा
क्तिमान्कृत्स्नः सृष्टिं सृष्टिपरः प्रभुः विष्णुः पाता च य
द्धृत्वा संप्राप्य सिंधुकन्यकां शेषो बिभर्ति ब्रह्माण्डं मूर्ध्नि
सर्षपवद्यतः रोमकूपे प्रत्येके ब्रह्माण्डानि महाविरा
ट् बिभर्ति धारणी यस्य सर्वाधारो बभूव सः यद्धार
णाच्च पठनाद्धर्मः साक्षी च सर्वतः यद्धारणाच्च वी
रश्च पठनाद्यत्तश्च भारत इन्द्रः सुराणामीशश्च पठना
द्धारणाद्यतः नृपाणामन्तरीशश्च पठनाद्धारणाद्यतः
श्रीमान्खेदश्च यद्धृत्वा राजन्स्वर्पेव कारसः सप्तसूर्यः
त्रिलोकेशः पठनाद्धारणाद्यतः यद्धृत्वा पठनादग्नि
नगम्येनेकरोति च यद्धृत्वा यान्ति वातोयं पुनाति भुवनं।

उपे पद्मारण्यास्तनेत्रावमस्तुवरतिनेत्रभ्रु शिःसम
कन्तानिः तन्त्रैवकारचवसेयरो जामदग्न्यश्चरामश्च
पटनाभारण्यायनः यथोसमुद्रेयदन्वापटनाक्षेभ
सेभवा सनत्कुमारोभगवान्पद्मनाभानितोगुरुः श्री
वत्सकौचमैत्रोडोचनरनारायणौहषी पद्मनाभपद्मना
स्तिरोवसिष्ठोवलभद्रकः सिद्धेशः कपिलोपस्मा
यस्मायतः प्रजापतिः यस्माद्गुणस्मोषपिह्मकर्मः पो
वेदिभर्तिव सर्वाधारोयमोवायुर्वरुणोपवनोपतः
ईशानोदिक्पतिस्मापियमः शालायनः शिवे कालाका
लाग्निरुद्रस्यसेहर्तोजगतोपतिः पद्मनाभोनमः सिद्धः
कश्यपस्यप्रजापतिः वासुदेवसुतोमायवैकानेयगाव
तन्फले भुरासुजायाविर्भेदेडवीसामनिभूगवः से
मापरामः सीतोवरावणोनहूनाभुरा भुरानलस्यसेमा
पद्मपंनीपनः सतो शेवहूडोमहावीरोदेस्यानामी
स्वयनः हृषीवहेतिमोडगीयनोहिगरुडोहरीं पवे
सेमापसेसिहिंसिहास्यमनयः सराः पद्मनावमह्रा
लक्ष्मीमदात्रीसर्वसेपदां सरस्वतीसतोमेश्रापनः
कौडावतीरती सावित्रीवेदमातावपनः सिद्धिमवा
मयान् सिंधुकन्यामत्येलक्ष्मीयेतोविस्तसवापसा प
हस्तानलसीमनागंगाम्भवनपावनी पद्मनाभसर्वसम्पा

ब्र ल
प्रं
१८४
174

यासर्वथाराधस्तैयरा यहृत्वामनसादेवीसिद्धाचविष
ह्णुजिना यहृत्वादेवमानाचविस्लेछत्रमवापसा पतिव
नाचयहृत्वालोपामुद्राथ्यहेयती लेभेचकपिलेछत्रेदे
वहूतीयतः सती प्रियव्रतोत्तानपादौसुतौप्रायचतुम
सूः तत्त्मानाचपितौप्रायत्नमेवप्रहृत्तिसुतौ एवंसर्व
सिद्धगणाःसर्वैश्वर्यमवाप्नुः श्रीजगन्मंगलस्या
स्यकवचस्यप्रजापतिः ऋषिश्छन्दोस्यगायत्रीदेवारा
सेश्वरःस्वयं श्रीकृष्णभक्तिसंप्राप्तौविनियोगःप्रकी
र्त्तितः शिष्यायकृष्णभक्तायब्राह्मणायप्रकाशयेत्
शाठायपरशिष्यायदत्वामृत्युमवाप्नुयात् राज्यंदेयं
शिरोदेयंनदेयंकवचंप्रिये कंठेधृतमिदंभक्त्या
कृष्णेनपरमात्मना मयाहृष्टंचगोलोके ब्राह्मणवि
ष्णुनापुरा श्रीरीराधेतिचतुर्थ्यान्तंवह्निजायान्तमेवच कृ
ष्णेनोपासितोमंत्रः कल्पवृक्षशिरोवतु ओं ह्रीं श्रीराधिका
ङे.वह्निजायान्तमेवच कपालंनेत्रयुग्मंच श्रोत्रयुग्मं
सदावतु ओंरां ह्रीं श्रीराधिकेङे.वह्निजायान्तकंमनुः
मस्तकंकेशसंघांश्चमेत्रराजःसदावतु ओंरांराधेतिचतुर्थ्या
न्तंवह्निजायान्तमेवच सर्वसिद्धिप्रदःपातुकपोलंना
सिकामुखं ह्रीं श्री कृष्णप्रियाङे.न्तंकंठंपातुनमोन्ति
कं ओंरांरासेश्वरीङे.न्तंस्कंधंपातुनमोन्तिकः ॥

श्रीं रां रामविलासिन्यै स्वाहा बीजं सदावतु ह्रीं सदावतु वि
लासिन्यै स्वाहा वक्त्रं सदावतु क्लस्प्राणाधिकाडं.नं
स्वाहा नेत्रे सर्वार्थिके पादयुग्मे च सर्वांगे सततं पातु
सर्वतः राधा रक्तमुखाम्बा च वक्त्रौ कस्य प्रिया पातु दक्षे
सर्वेश्वरी पातु गोपीशो नैऋत्ये वतु पश्चिमे निर्गुणा
पातु वायव्ये कृष्णपूजिता उत्तरे सततं पातु मूलप्रकृ
तिरीश्वरी सर्वेश्वरी सदैशान्यां पातु मां सर्वपूजिता
जले स्थले चांतरिक्षे स्वप्ने जागरणे तथा महाविष्णु
जननी सर्वतः पातु संततं कवचं कथितं दुर्गे श्री
जगन्मंगलं परं यस्मै कस्मै न दातव्यं गूढाद्गूढतरं
परं तव स्नेहान्मयाख्यातं प्रवक्तव्यं न कस्यचित् गु
रुमभ्यर्च्य विधिवद्वस्त्रालंकारचंदनैः कंठे वा द
क्षिणे बाहौ धृत्वा विष्णुसमो भवेत् शतलक्षजपेनैव
सिद्धं च कवचं भवेत् यदि स्यात्सिद्धकवचो न दग्धो
वह्निना भवेत् एतस्मात्कवचाद्दुर्गे राजा दुर्योधनोपु
रा विशारदो जपस्तंभे वह्निस्तंभे च निश्चितं मपास
नत्कुमारीय पुष्करे सूर्यपर्वणि मेरौ च
सांदीपनये देवैः बलायनेन दत्तं च दत्तो दुर्योधनाय सः
कवचस्य प्रसादेन जीवन्मुक्तो भवेन्नरः नित्यं पठति
भक्त्येदं तन्मंत्रोपासकश्च यः विष्णुतुल्यो भवेन्नित्यं रा

व्रत
प्र०
१७५
175

जन्मयफलंलभेत् स्नानीच सर्वतीर्थानांसर्वदाने
षयत्फलं सर्वव्रतोपवासश्चपृथिव्याश्चप्रदक्षिणे
सर्वयज्ञेषुदीक्षायांनित्यंचसर्वरक्षणे नित्यश्रीकृष्ण
सेवायांकृष्णनैवेद्यभक्षणे पादोदकग्रहणेवेदायत्फ
लंलभतेनरः तत्फलंलभतेनूनंपठनात्कवचस्यच
राजद्वारेश्मशानेचसिंहव्याघ्रादिकेवने दावाग्निसंक
टेचैवदस्युचौराग्निजेभये कारागारेरिपुग्रस्तेघोरेचदृ
ढवंधने व्याधिग्रस्तोभवेन्मुक्तोधारणात्कवचस्यच
इत्येवंकथितंदेविनैववेदंमहेश्वरि नमेवसर्वरूपा
णामहद्धिमिपावया नारायणउवाच इत्युक्त्वाराधि
काप्रोक्तेस्मारंस्मारंचमाधव पुलकांकितसर्वांगाश्रु
वितेत्रेबभूवसा नकृष्णसदृशोदेवो नगंगासदृशी
सरित् नपुष्करसमंतीर्थंनाश्रमोब्राह्मणात्परः पर
माणुपरंस्थूलंमहद्विष्णोःपरोमहान् नभःपरंचवि
स्तीर्णंयथानास्तिवनारद नध्यानवैष्णवोज्ञानीयोगी
शंकरात्परः कामक्रोधलोभमोहाजितायेनैवना
रद स्वप्नेजागरणेशश्वत्कृष्णध्यानरतःशिवः यथा
कृष्णः तथाशंभुर्नभेदोमाधवेशयोः यथाशंभुर्वैष्ण
वेषुयथादेवेषुमाधवः तथेदंकवचंवत्सकवचेषु
प्रशस्तकं शिवेतिमंगलार्थंचशोकरोगात्वाचकः

मंगलानांप्रदाताय:सशिवःपरिकीर्तितः नराणांसत
तेविश्वेशंकल्याणंकरोतियः कल्याणेमोक्षवचनेसए
वशंकरःस्मृतः ब्रह्मादीनांसुरादीनांमुनीनांवेदवादि
नां तेषांचमहतांदेवोमहादेवःप्रकीर्तितः महतीपू
जिताविश्वेमूलप्रकृतिरीश्वरी तस्माद्देवाःपूजितेच
महादेवःसचस्मृतः विश्वस्थानांचसर्वेषांमहतामी
श्वरःस्वयं महेश्वरंचतेनेमंप्रवदंतिमनीषिणः हेब्र
ह्मपुत्रधन्योसिमद्गुरुश्चमहेश्वरः श्रीकृष्णभक्तिदाया
योभवान्वक्तिमांचकिं इतिश्रीब्रह्मवैवर्तेमहापुरा
णेप्रकृतिखंडेनारायणनारदीयेराधिकोपाख्यानेरा
धिकायाःश्रीजगन्मंगलकवचंनामषट्पंचाशत्तमः ५६
नारदउवाच सर्वाख्यानंश्रुतंब्रह्मन्नतीवसुमनोहरं अ
धुनाश्रोतुमिच्छामिदुर्गोपाख्यानमुत्तमं दुर्गानारायणी
शानाविष्णुमायाशिवासती नित्यासत्याभगवतीस
र्वाणीसर्वमंगला अंबिकावैष्णवीगौरीपार्वतीचस
नातनी नामानिकौथुमोक्तानिशुभानिशुभदायिनि
अर्थंषोडशनाम्नांचसर्वेषामीप्सितप्रदं ब्रूहिवेदविदांश्रे
ष्ठवेदोक्तंसर्वसंमतं केनवापूजितासाद्याद्वितीयेकेन
वापुरा तृतीयेवाचतुर्थेवाकेनवासर्वपूजिता नारा
यणउवाच अर्थंषोडशनाम्नांचविष्णुर्वेदेचकारसः १

नः एवमित्वान्नानेकथयाभिधयागमे दुर्गेदैत्येभमहा
ब्र० ल० विघ्नभवबंधेऽकर्मणि शोकेदुःखेचनरकेयमदंडेच
पृ० जन्मनि महाहवेतिवेगेचाप्याशाहोहंतिवाचकः एता
१७९ नहंत्येवयादेवीसादुर्गापरिकीर्त्तिता यशस्तानेजसाह
176 मैनारायणसमोगुणैः शक्तिनारायणस्येहमेनन्नाराय
णस्ततः ईशानः सर्वसिद्धार्थवाशाहोदानवाचकः
सर्वसिद्धिप्रदात्रीयासापीशानाप्रकीर्त्तिता सृष्टाश्वरा
यास्तोत्रविस्तनापरमात्मना मोहितेमाययाविश्वेवि
ष्णुमायाचकीर्त्तिताः शिवकल्याणरूपाचशिवदाच
शिवप्रिया प्रियेदानरिर्याशाहः शिवानेनप्रकीर्त्तिता
सद्बुद्धयिष्णान्देवीविद्यमानायुगेयुगे पतिव्रता
सुशीलायासस्तीपरिकीर्त्तिता यथानित्योहिभगवा
नित्याभगवतितथा स्वमाययानिरोभूत्वानत्रेशेषक
नेलये आब्रह्मस्तंभपर्यंतेसर्वंमिथ्यैवकृत्रिमं दुर्गा
सत्यस्वरूपासाप्रकृतिर्भगवान्यथा सिद्धेश्वर्यादिकंस
र्वंयस्यामस्तियुगे सर्वान्मोक्षप्रापयतिजन्ममृत्यु
जरादिके चराचरांश्चविश्वस्यान्तर्वाणीनेनकीर्त्तिते म
मंगलेमोक्षवचनेवाशाहोदानवाचकः सर्वान्मो
क्षानदहातिसएवसर्वमंगला हर्षेसंपदि
कल्याणेमंगलेपरिकीर्त्तिते ॥ ॥

मोददाति शिवदा देवी सा च सर्वमंगला श्रवेति मानव
वनेवेदने पूजने च पूजिता वेदिता मातानाजगन्नाते-
न सेविका विश्वभक्ता विश्वरूपा विश्वशक्तिस्वरूपि
णी सृष्टौ च विश्वनाशे सृष्टौ वैसवीनेन कीर्तिता गौरः
पीने च निर्लिप्ते परब्रह्मणि निर्मले तस्यात्मनः शक्ति
रियं गौरीति तेन कीर्तिता निश्चिमे दकल्पभेदपर्वे वे
देषभेदने तत्त्व्यानीने श्रुतिव्याना पार्वतीपरिकीर्ति
ता पर्वतस्य सुता देवी सा विभूता च पर्वते पर्वताधिष्ठा
तृदेवी पार्वती तेन कीर्तिता सर्वकाले सनाथोक्ता विमा
नेन ननीति च सर्वत्र सर्वकालीया विद्यमाना सनातनी
अर्थः षोडशानां नाम्नां च कीर्तितं च महामुने यथागमं च
वेदोक्तं डपाख्याने निशामय प्रथमे पूजिता सा च कृले
न परमात्मना वृंदावने च सृष्ट्यादौ गोलोके रासमंडले
मधुकैटभभीतेन ब्रह्मणा सा द्वितीयतः त्रिपुरप्रेरणे
नैव तृतीये त्रिपुरारिणा भ्रष्टश्रिया महेंद्रेण शापाद्दु-
र्वाससः पुरा चतुर्थी पूजिता देवी भक्त्या भगवती स
ती तदा मुनीद्रैः सिद्धेन्द्रैर्देवैश्च मुनिमानवैः पूजिता
सर्वविश्वेषु वभूव सर्वतः सदा तेजःसु सर्वदेवानां सा
विर्भूता पुरा मुने सर्वदेवाददौ तस्मै च शस्त्राणि भूषणा
नि च दुर्गादयश्च दैत्याश्च निहता दुर्गया नया दत्तं स्व

ब्र. ल
प्र.
१७७
177

राज्यं देवेभ्यो वरं च पदमीप्सितं कल्पान्ते रसजिनासा
हरथेन महात्मना रात्रमेय सशिष्येण मन्मयों च स
रिनटे माषादिभिश्च महिषः कुसमारैश्च गेडकैः छा
गैर्मेषैश्च कुष्मांडैर्यज्ञभिर्वलिभिस्तु ने वेदोक्तानि च
द्वैवमुपचाराणि षोडश पुनाथ कवचं ध्यात्वा स।
मन्यसविधानतः राजा कृत्वा परीहारं वरं प्राप पार्थि
ष्ठिते मुक्तिसंप्राप वैष्णवस्य सत्सपसमरिनटे नष्टाव
राजा वैष्णवस्य सान्निध्ये ततः कृतांजलिः विससर्ज मन्मयीं गं
गंभीरे निर्मले जले मन्मयीं मन्मयी हृष्टा नलयौ गं
नवाधिपः रुद्रोऽयं न च वैष्णवस्य न च स्थानं नाम नरेश यो न
त्वा देहं च वैष्णवस्य पुष्करेण उष्करेन पः कृत्वा जगाम गो
लोकं दुर्गादेवीवरेण सः राजा यथा स राज्यं च मुख्यो नि
ष्कंटकं बली भोगांश्च भुंजे भूप षष्टिं वर्षसहस्रकं
भार्या स्वराज्यं सेन्यस्य पुत्रैः सकालयोगतः मन्त्रवेभूव
सावर्णिः नमाश्च पुष्करेन नृपः इत्येवं कथितं वत्स समा
सेन यथागमे दुर्गाख्यानमनिश्रेष्ठं किं भूयः श्रोतुमि
च्छसि इति श्रीब्रह्मवैवर्ते महापुराणे प्रकृतिखंडे ना
रायणनारदीये वचनः संवादने नमः अथ नारद उवा।
च कसवंशोद्भवो राजा सुरथो यो धर्मिणां वरः कथं से
प्राप ज्ञानं च मेयसा ज्ञानिनो वरः कस वंशोद्भवो ब्रह्म

न्मेयसोमुनिसत्तमः बभूवकुत्रसंवादोनृपस्यमुनिना
सह बभूवकुत्रसातातद्दामुनीपान्दयवैशम्पायो: व्यासेन
शोनकमिष्टामिवदवेदविदांवर नारायणउ॰ अत्रिर्ब्र
ह्मणःपुत्रःतस्यपुत्रोनिशाकरः सचकृत्वाराजसूयं
द्विजराजोबभूवह श्रेष्ठोव्यतिक्रमःसोहिदेवस्यच
महामुनेः सेयन्मनोमहाकामीददर्शजाह्नवीतटे
तारान्तस्यगुरोःपत्निंधर्मिष्ठांचपतिव्रतां सस्नातांसं
दरीरम्यांपीनोन्नतपयोधरां सुश्रोणींसुनितंबांचम
ध्यक्षीणांमनोहरां सुदतींकोमलांगींचनवयौवनसं
युतां गुरुपत्नींचनारायणोनत्वभूवयरःस्मरः तुयगु
रौस्मैवेनस्मनन्तुकोस्वरस्यामुने नारदउवाच गुरुप
त्नींचनारायणोनत्वभूवयरःस्मरः तुयगुरौस्मैवेनस्म
नन्तुकोस्वरस्यामुने नारदउवाच गुरुपत्नींचनारा
योबभूवनन्स्मरः कथं नारायणउ॰ सस्नावसुपरी
धानोरत्नभूषणभूषितो कस्तूरीबिंदुनासार्द्धमर्द
श्चंदनबिंदुना सिंदूरबिंदुनाचारुभालमध्यस्थ
लोचनो वाससायोवसुहीनोसकामोरक्तलोचनो
शरत्पार्वणचंद्रास्योपक्वबिंबाधराधरो सस्मितो
नम्रवक्त्रोचलज्जयाचैददर्शनातन् गच्छंतीसमरेहरे
कीडजैदंमेदगामिनी नोहलामनत्स्याकांतःचेदो

ब्रस
प्र॰
१७८
178

तज्जोजन्हैरवने फुलकांकिनसेवीगासकामोसमुवाच
सः वेदउ॰ योषिनश्रेसोत्तणेनिश्चरसिकेरसिकाखव
रुविदग्धेविदग्धानोमनोहरसिसेननेनिषेव्यप्रकृतिं
नन्मसहस्रेकामसागरे नपःफलेननोषापहृहन्स्त्री
णेहृहस्पतिः अहोनपस्विनासाईविदग्धेनवेदसो यो
षिनोनवशवनीशस्नकामानरावरा किंवासरवंचवि
त्तानामविस्तेषुसमागमे विदग्धयाषाविदग्धेनसंगमः
सुखसागरः कामीनकामिनीनोचदग्धासव्यर्थमीस
रि कर्मणेवान्मदोषाद्गकोजानातिजनःस्त्रियः दिने
दिनेव्यर्थपतिडलेभेनवयौवने नवीनयौवनस्यायोह
वेनसामिनानव शस्तनयस्याङ्कासहृसमान्मान
मीषिने सभेज्जागरणेवापिध्यायनेचहृहस्पतिः
सर्वकामरसज्ञानेनिष्कामेकाममीष्सिने कासकी
ध्यायनेशास्त्रसुनःशृंगारमान्मना ग्रन्थस्रवन्मनः
कामोभिवेनव्रह्मवेरीक्षिने कामीतिःसंगमेकोनेहयो
र्विषयभित्रयो वासेज्जीपुष्पनलीवगेयवेदनवर्वि
ने वसेनीमोमहीनोचमोदसमायवीवने निर्जनेचे
दनवनीपुष्पवेदनवर्विने भवनीपुवनीमायव
मीनवैवमोदनो वेदनेचंपकवनेमीनवेदनवाङना
रम्यचंपकजल्लेवक्रीओऊरुमयासह रम्यायांमलय

द्रोणंपामंदवंदनवायुना रासेरमममयासार्द्धमनीव
निर्जनेवने स्वर्णरत्नोनटवनेनर्मदापुलिनीषुभे ह
राणांवांछितेस्थानेरतिंकुरुमयासह इत्युक्तामदनो
न्मत्तोमदनाधिकसुंदरः पयानचरणोदेव्यावंद्रोमदा
किनीतटे निरुक्तमार्गावंद्देणशुष्ककेवोहमालकाः
प्रभिनोवाचकोयेनरक्तपंकजलोचना नारकोवाच
धिकधिकत्वोनत्वंणंमम्मेपरस्त्रीलंपटेशटे अघेनभा
ग्यातेपुत्रोव्यर्थंहिजन्मजीवनं अत्रेकत्वाराजसूयमा
न्मानेमन्यसीवलो वभूवपुण्येनेव्यर्थविषस्त्रीपवयन्म
नः पस्यविनेपरस्त्रीपुसोपुचिः सर्वकर्मसु नकर्ममा
गमहापापीनिंदीविंयेपुसर्वनः हेस्तियेन्मेसनीत्वेचत्वा
प्रसो--- मैष्यति इत्युक्तानारकासाधीरुरोदचपु
रुमेडुः चकारवचनेस्तत्वानभीतासवकोपह क
रेषत्वारथेनतूर्णंस्थापयामासहसेदेवी रंपचवालयामा
समनोमयिमनोहरे मनोहरोगृहीत्वोनोसवरेमेम
नोहरो गिरिसंदाकेसरसनेनंदकेपुष्पभद्रके पुष्पभ
द्रानदीनीरेपुष्पितेपुष्पकानने सुगंधिपुष्पनत्येव
पुष्पवेदनवायुना निर्जलेमलदोषाण्पासिग्धवेद
नचचिंते शैलेशैलेनदेनयोशृंगारेऊर्वनस्तयोः
गतेवर्षशतेहर्षान्मसुहूर्तेमिवनारद वभूवशरण

ब्र स
प्र
१२५

179

यशोभीनीदैन्येभवंद्गमाः नेजस्सिनेनयाशुक्लेनेषोवव
ल्लिनोगुरौ श्रमयेवदर्शनस्सेक्षपयाभृगुनेद्गनः गुरेज्ञ
हासदेवानोसविवर्त्तेहह्रस्पतिं सभायोनङ्कसहस्राव
लिनोदितिनेद्गनः श्रमयेवदर्शनस्सेभीनाथवकले
किने यतीयनेवसननयाषायेनवेद्गमेडले वभूवशश
ह्रपेव ‥ ‥ कमेलेमले उवाचनेमहाभीनेशुक्लोवे
दविदांवरः हितेनयोवेदशकेयदिएगामहरवावह
शुक्लोवाच गिमह्नोव्रलएणः योत्रोप्यत्रैमेगवनःसनः
ह्रणीनेकर्मनेभवनीववनयशास्कर राजसूयभएप
फलेनिर्मलेकीर्तिमेडले स्वयाराशेसराविंडूयमे
कमुपार्जितं मनदेवगएणपन्नीवमसू सिवमहासनी
यर्मिष्ठस्यवरिष्ठस्यव्रालएणोहहस्पतिः शंभोःस
राएणमीशस्यगुरुभवस्यव्रलएणः योत्रसोगिरिजोश
श्वजन्मतोब्रलनेजसा शत्रोरपिगुएणावाच्यादोषा
वाच्यागुरोरपि इतिसद्वंशजानानांस्वभावश्चसना
मपि नयात्रुर्मेसरगुरोः भ्रेगविश्वेनिषाकर नथा
पिसहजात्वानेवर्णितेयर्मेसेसदि यत्रलोकाश्च
यर्मिष्ठाः नत्रयर्माः सनातनाः यतोयर्माः ननः
कसोयनः कसः ननोजयः गोरेके ‥ येवः
व्यासीसिंहीसमसमसूयने ॥ ॥ ॥

सिंहकाशलयंयोनित्यमोरन्ननित्यामिके देवास्सगुर
वोविप्राणाल्मायघयपिरत्तिने नयापिनहिरत्तेनित्यर्म
ध्येपापिनेजने ऊलटाविषपत्नीनोगमनेस्वरविषयो:
ब्रह्महत्याषोडशोशेपानकेचभवेद्ध्रुवं नासाग्रुपस्थि
तानोवगमनेनस्वनर्थके भागेयर्मीनास्तिपापमि
माहकमलोद्भव: विषपत्नीसन्नीनोवगमनेचवले
नचेन् ब्रह्महत्याशतेपापेभवेदेवस्कन्नोस्कने यर्मे
वरमहाभागब्राह्मणीम्यजसोपते कत्वाजनापेपा
पाश्चनि: कृत्वासमहाफले उपापेनचनेपापेहरी
भूनेकरोम्यहं शरणागतस्सभीनस्समपिदेवस्यथ:
मेनः शास्त्रीनेचभीतेचदीपोचशरणागते योनरन्न
नित्यमिह: कुंभीपाकेवसेडवं राजन्सूयशतानोचर
त्तिनोसलभेत्फले परमेश्वर्यश्चकेचयमेणसभवेदि
ह रम्मुक्तावदेत्यगुरु: स्वर्गमंदाकिनीनदी स्नात्वाते
स्नापयामासविस्रुत्जोचकारस: विष्णुपादोदकेप
ऐपनत्रेवेंयखभमदं गंगोदकंचचेद्राचभोजयामासस:
एषदं कीडेकृत्वातनेभीतेलज्जितेपापकर्मणा ऊशाह
त्तमिन्तवाचस्मारेस्मारेहरिंमने शुकउवाच यययन्मन
य:सन्येपापान्मुक्तोभवेन्नृप विष्णुहीनेविप्रेचविष्णु
जाविहीनके नेगच्छन्महाघोरेचेद्रपापेसदारुणे स्व

व्र ले·
प्र·
१८·
180

भार्यावचनेऽकृत्वायः स्त्रियानि परस्त्रियं समाचरे-
केचोरे वेदपापेन पापिने वाचायानमपेत्कोनेऽ: यी
लाडर्मेख्वासदा सायोगवेदपापेन पान्नलालामखे
भुवं अग्निवेश्मेहयात्रे वपप्याभेकोऽहरे स्त्रिज: सया
नवालसूत्रे चवेदपापास्मन्तुभेगे श्रेष्ठवाप्याभूयरवे
ननेकरोति यो नरायमः वेदपापाध्रुगमानेकाल
स्तेसगच्छन्त सकोनवचनेऽकृत्वायायानिपरस्त्रियं
सायान्नवह्निकुण्डे च वेदपापास्मन्तुभेगे कीर्तिकरोति
रत्नसापरकीर्तिं च विलुप्त सद्भेवेदपापेन यातिवेज
लनेभुवे जलसन्नसवीरात्रमन्तस्त्वान्यानमेभुगे नस्मा
उमीर्षेचोअलीयोनिमामोतियान की दिवसेयोग्यामथ
मेमस्तपापीकरोति च योगच्छन्कामनाकामीगुर्विणी
वारजस्वलो नेयानवेदपापे च महाचोरे पापी करोति
च योगच्छन्कामनाकामी गुर्विणीवारजस्वलो नेया
न वेदपापे च महाचोरे च पापिने सयान्नेनेन पापेनका
लसूत्रे च नन्तुभेगे सञ्चीणीचः स्मनेयोतिपः पण्यतिपर
स्त्रियाः कामतः कामदग्ध मनेयान्वेदकिल्बिष स
मानलालनने च वेदपापास्मन्तुभेगे नस्माऽमीर्षे:
भवन्नचोअलादेनभुसकः कृहेसुरोणिनसेको स्यावत
देष्णहमीभुव मोसेमस्तरेनऊर्वेयमस्पमेकेरविर्दिने

क्रतुनेश्वामयर्मेधवने यावद्वेदकिल्बिषं वनर्डुगेका
लसूत्रंनेनपापेनगच्छति तस्मादुत्तीर्यवेडालीयोनि
माप्नोतिपातकी सप्तजन्ममहारोगीदरिद्रकश्चपच
व पकादशगोवधोभुंक्तेहंसजन्मासमीदिनी शिव
गच्छेमहापापीनेयावद्वेदयानके सयानक्रमीपाके
वयावदिंद्राश्चतुर्दश तेनपापेनचांडाली
योनिमेवच नाग्रस्यउग्रंमाधीकमच्छिमहनमो
नने नारिकेलोदकंकांस्येउग्रंसलवणंतथा पीतं
गोषजलंचैवभस्याचशेषभोजनं ओदनेयोसकृद्भुंक्ते
सर्यनास्तेगतेद्विजः तेयावद्वेदपापेवसारुणपापिनं
भृंगं सयानयापानस्नास्वतमसूमोचपातकी शश्व
दुग्धोभवन्नसयावदिंद्रसहस्रकं तस्मादुत्तीर्यचांडा
लीयोनिंप्राप्नोतिपातकी सप्तजन्मसुचंडालोहवपम
जन्मपंचव गर्दभोजन्मशानकेसूकरोजन्मसप्तव
मीर्याधानोजन्मसप्तविड्क्रमिजन्मपंचकेजलो
काजन्मशानकेस्तुविभवन्नन्नन्मुरे हयमासेचयो
भुंक्तेसार्थपक्वान्नमेवच ईश्वरस्यमहापापीनेयाव
वेद्रयानके सयानतेनपापेनवासीपत्रंचनर्डुगे
तनोभवन्नसूर्यस्थपशुवजन्मसप्तव विषोवाहिपि॰
कोयोहियोनिजिवीविकिल्लकः हरेर्नाम्नाचविके

ब्र स
प्रं
९८।
(8)

नायस्यवारंगविक्रयी सयर्मकथनेवैवयस्यस्यात्मघा·
तसकः ममीजीवीयावकस्यकुलत्तयोघ्नप्रवव ने
यान्नयापेवेद्रस्यवेद्योभयन्नविज्वरः सयान्ननेनपा
पेनस्थूलपोनेस्वदारुणे नवविद्योभवन्नसयावदि·
द्रावन्नदेश ननोदरिद्रोरोगीवदीत्ताहीनोनरः पशुः
लाक्षामांसरसानांचनैलानांलवणस्यच श्रस्थानांचे
वलोहानांविक्रीगानवद्यानकः चोरस्यविप्रोपरीश
सेयान्नवेदकिल्बिषे सयान्ननेनपापेनत्वरयारेस्तुः
सहे नवक्लिमेभवन्नसयावदिंद्रसहस्रके नस्माडनी
षेभवन्नसृगालः सप्तजन्मसु सप्तजन्मसुमार्जारोम
हिषोजन्मपंचके सप्तजन्मसुभल्लूकः कुक्कुरोजन्मपं
चके श्रात्रुस्यजन्मषानकेकृकलासीजन्मपंचके गोधि
काजन्मषानकेगर्दभः सप्तजन्मसु सप्तजन्मसुमेहूकः
ततः स्वमानवोधमः चर्मकारस्यरजकः तैलकारस्य
वाहको नाविकः शिवजीवीचव्याधस्यस्वर्णकार
कः कुंभकारोलोहकारः ततः तत्रस्नानेहिजः इ
तिचंद्रसूर्यविक्रान्नास्तपवावतत्कारको न्मस्कावेद्र
महासाधिगछकोनभिजिहिजे प्रायश्चित्तेविं·
नाहन्नान्यमेवसुहृमानसा अकामायावजिह
नहिजोरेसाउद्रष्पनि ॥ ॥ ॥

इत्येवमुक्त्वा शुक्रस्य वेंद्रेचनारकोसती सस्मितेसस्मि
तेवैवचकारस्म शुभाशिष इति श्रीब्रह्मवैवर्ते महा
पुराणे नारायणनारदीये दुर्गोपाख्याने पंचाशत्तमः
५५ नारद उवाच बृहस्पतिः किंचकार नारकाहृ
रणे नरे कथं संप्राप तारां श्रीतन्मे व्याख्यातुमर्ह
सि नारायणः बृहस्पतिर्विलेवे तारायास्तान्याः चापि
गुरुः स्वयं प्रस्थापयामास शिष्यं मनीषार्थं च सोद
री शिष्यो गत्वा महेनिवसंप्राप्य लोकवक्त्रं नः रुद
तेवाच स्वगुरुं तारकाहरणं गुरुः श्रुत्वा हरगुरुः वा
तो शिशिनाचाप्रियाकृते मुहूर्तं प्राप मूर्छां चेतनः
संप्राप्य चेतनतो रुरोदोच्चैः स शिष्यस्य हृदयेन पिहु
यतो शोकेन लज्जया विशो विललाप मुहुर्मुहुः
उवाच शिष्यान्संबोध्य नीतिवस्कृति सम्मतो सासु
नेत्रः साश्रुनेत्रो शोकार्त्तः शोककर्षितान् बृहस्प
तिः हे वत्साकेन मामोहं नज्ञाने कारणं परं दुःखे
य मे विरुद्धो यः संप्राप्नोति न संशयः यस्य नास्ति
सती भार्या गेहे प्रियवादिनी अरण्यं तेन गंतव्यं यथा
रण्यं तथा गृहं भावानुरक्तवनिता हृता यस्य च
शत्रुणा अरण्यं तेन गंतव्यं यथारण्यं तथा गृहं
सुशीला सुंदरी शांता नागता यस्य गृहं दैवे अरण्यं

दैवीनापहृत्नाय स्यपत्निसा यथापत्निविना अरण्ये
ब्र स प्रियास्त्र्यन्ये गृहे यस्य सहर्षेण द्रविणं वैयुग्मिः अरण्यं
प्र॰ भार्यास्त्वन्यैव नैसर्वे सभार्याश्च गृहा गृहाः गृहिणी
१८२ च गृहे योक्तेन गृहे गृहस्थाने अस्त्रविसी विहीन
182 श्च दैवपित्रेव कर्मणि यदस्नाजहुने कर्मन तस्य
फलमाप्नुयात् दाहिकाः शक्तिहीनस्य यथामेदा
डूनाशाने प्रभाहीनो यथा सूर्यः शोभाहीनो यथा श
शी शक्तिहीनो यथा जीवो यथास्नाधन वे विना वि
नाशारे यथा येयो यथेशः शक्तिं विना न वशको
यथा यज्ञो फलदो दक्षिणां विना कर्मिणी च यथा
यान्ने सामग्रीमूलमेव च विना स्वर्णे स्वर्णकारो य
था शाकः स्वकर्मणि यथा शाकः कुलालस्य च टेव
मृत्तिकां विना तथा गृहीन शाकस्य सतनं ... क
र्मणि गृहाय पिशान्तदेविं च स्व शक्तिं गृहिणी वि
ना भार्यामूलाश्च ब्रजाश्च भार्यामूला गृहा ...
भार्यामूले स्वर्ग शास्त्र नाहस्याने गृहे सदा भार्या
मूले सदा हर्षं भार्यामूलं च मंगलं भार्यामूले च
संसारो भार्यामूले च सौरने यथा रथ्यं च रथिनो
गृहिणी च न यथा गृहं सारथिं न तथा ने षां गृहस्था
नो न यथा प्रियाः सर्वरत्नं यथा ने च सीरत्ने डकुलाद

पि गृहीता सा गृहस्थेन इत्याह कमलोद्भवः जलोजले
यथा पद्मपत्रे शोभाविना यथा न श्यैव च गृहस्थं पद्महि
णी गृहिणी विना इत्येवमुक्त्वा सद्गुरुः प्रविवेश गुहां स्वे
ष्टः गृहं च क्रियेतिः संसारभूयः शुद्धवान्वितः सद्धर्मं द्रुम
श्चैव च वेन नाना समवायसः भूयो भूयो नरो देशैः स्मारं स्मा
रं श्रियागुणे न ध्यानरं महाज्ञानी ताभी भिक्षमवाप्तिः
सत्क्षिप्रैर्वेनिभिक्षामेवं दरगृहं यथा सद्गुरुः प्रजि
न स्नेन चापि ध्येन महता नमवाचसहनोते हृदि
शल्यमिवापियं बृहस्पतिवचः श्रुत्वा रक्तपंकजलोच
ना नमवाच महेन्द्र इस्त्रकोपप्रस्फुरिताधरः महेन्द्र उः
ह्ननो च सहसेन गच्छन्न चारकर्मणि अनीचविनिगुणे
दत्तेन च शास्त्रे निमित्तके यज्ञास्ति यानकी च द्रोम नृना
चानारयासह गच्छामि तत्र समद्धः सर्वै देवगणैः सह
मुक्तं विना महाभाग सर्वं भद्रं भविष्यति श्रीवीजं च
द्गमिदं कस्य संपदिपद्विना इत्युक्त्वा वस्त्रनासीरो
हृनानो च सहसके चूर्णमस्थापयामास नत्कर्मनि ग
णामने हे हृनास्मवर्धनाने यग्निं नमेव च स उले
भवविस्पृष्टभमितामा कमायथा: वेदस्पशाकमव
नेन च समेव च विजरं दृष्ट्वा सनारकं भीतकपयामास
शेष्वरे इति श्रुत्वा स्वनासीरेन नवक्तो हहस्पति उवा

ब्र.ल.
पु.
१८३
183

शोकेनमेचहृदयेनविह्वलमना महेन्द्रउवाच शृणु
नाथप्रवक्ष्यामिपरिणामसुखावहं वधेमनुजमहामा
गसर्वंभद्रंभविष्यति त्वयानहिजितः शत्रुर्नेमया
दितिनंदनः एतदालोच्यदेवेन्द्रस्तुजगामशरणंगतिं
गच्छशीघ्रंब्रह्मलोकेऋषिभिः सार्धमेवच ब्रह्मणासह
यास्यामः कैलासेशंकरालये इत्युक्त्वाचमहेन्द्रस्सन
मोगुरुणासह जगामब्रह्मलोकेचउलेभेचनिरामयं
नत्वाहंसावब्रह्माणंनाम गुरुणासह शोवाचस
र्वभूतानांदेवानामीश्वरेपरे महेन्द्रवचनंश्रुत्वाजन्म
सकमलोद्भवा हितेनपुण्येनीतिसारमुवाचविनया
न्विते ब्रह्मोवाच योद्दानिपरस्मैचदुःखमेवचसर्व
नः नस्मैददातिदुःखंवशात्तानल्मसः सनातनः श्रेः
सहाचस्तस्मैचयामाविस्मसनातनः वृहस्पतिरुत
ध्यक्षसेवनेश्रजितेन्द्रियैः त्वयस्त्वांगिरसपुत्रोवेदवे
दांगपारगः सेवनीयकनिष्ठायनचकिंचिद्दशेगु
रुः सर्वभूतनयस्तीवप्यायनेब्रह्ममीश्वरे उतथ्य
स्यचमध्यस्यभार्यांचगुर्विणींसती जहारकामतस्य
भ्रातृजायासकामस्की योहरेद्भ्रातृजायांचकामीका
माचकामस्की ब्रह्महत्यासहस्रस्यलभतेनात्रसं
शयः सयातिकुंभीपाकेचयावच्चन्द्रदिवाकरौ ॥

ब्रह्मज्ञापापहारी च मातृगामी भवेन्नरः तस्मादुत्त
धापापी च विख्यायेज्ञापनेकस्मि वर्षकोटिसहस्राणि
नरकस्थित्वा च यातकीः ततो भजन्महापापी वर्षको
टिसहस्रके शृगालीयोनिगर्भेच कस्मिश्चेव पुरंदर
गर्भकोटिसहस्राणि श्वानजन्मानि कुक्कुरः ब्रह्म
ज्ञापापहरणात् श्वानजन्मानि सूकरः यादृशानि
दापंच बलि षोडशवल्लभ च सर्वाणि कर्माणि केवल
वर्तिं ब्रह्मादिवाकरौ सोभुक्तं तीय तेकर्म कल्पकोटिश
तैरपि अवश्यमेव भोक्तव्यं कृतं कर्म शुभाशुभं जग
दुरोश्चिव स्वापि गुरुपुत्रो बृहस्पतिः तानेकरोति ह
तानेमी सरे बलि तो वरे सर्वे समहादेवा तो समन्नाम
सवाहनाः मध्यस्था सुतपश्चेव तिष्ठेत नर्मदातटे
पश्चादहं नयास्यामि सपिता नर्मदातटे गुरुतल्प
पुत्री वा शीघ्रं पानिशिवालये महेश उ० कथं वा वद
कर्मस्य सिद्धा तो योगिनो गुरोः सत्वं जयस्य शोभोस्म
गुरुपुत्रो बृहस्पतिः अंगिराश्च वपुश्च स्तनस्तु तस्य
बृहस्पतिः तत्वज्ञानी महादेवः कथं शिष्यो निहृपि
नः वस्लोकयत्ये सुनिगुमाश्च पुराणे शुपरे परे उमो
पुरामवतिं च कथयामि तिशामय सत्त वस्त्राकर्म
देवाद्यायी मागिरसः पुरा सतं च कारमहाकाल्के

ब्र ल
प्र·
१८४
184

सस्यपरमात्मना। वनेऽभ्रेस नामवर्षमेकं चकार सा
सनत्कुमारो भगवान्कारयामास नो वने नदशगम्य च
गोलोकात्परमात्मा कृपामयः स्वेच्छामयः परं ब्रह्म
भक्तानुग्रहविग्रहः स्वज्ञानानन्दनं तोषेणामृतवा
चकृपानिधिः प्रत्युनो साहनेऽत्रोव विनीतो वनया
स्तनः श्रीकृष्णः गृहाण देयस्तफलेममनेजाः सम
विने भुंत्व महत्पुत्रस्ते भविष्यति महेशिनः पति
गुरुश्च देवानां वहनोऽस्ता निनो वराः पुत्रस्ते भविना
साधि मद्वरेण हर्हसप्नितिः मद्वरेण भवत्योहि सव
नद्वरपुत्रकः नहृमेममपुत्रोऽयं चिरजीवी भविष्य
ति चरजीवीयं जप्नैव लेनज्ञा पालकस्तथा विद्यामे
त्रग्रानानो च गृहीनः सममःस्तनः इत्युक्त्वाराधिका
नाथस्त्वलोके च ययो पुरा श्रीकृष्णवरपुत्रोऽयं ज्ञानी
स्वरगुरुः स्वयं स्नेनजयमहात्मा नेशिवायप्रदोऽपु
रा दिव्यवर्षत्रिलक्षं च तनतः चके हिमालये स्वयोग
स्थानमशिवले नेजस्वात्मस्तमेपरे स्वशक्तिविस्मायो
वस्तोषोववाहनेह्व स्वशीले च स्वकवचं स्वमंत्रं हा
दशाक्षरं कृपामयः ननस्तेन श्रीकृष्ण·· परात्प
रः शिवलोके शिवा साचविस्मया याशिवप्रिया श
क्तिर्नारायणस्ये नेननारायणी स्मृता नेजस्वसर्व

देवानां सा विभूषणानानी जगाम दैत्यनिकरं दे
वेभ्यः प्रददौ पदं कल्पान्ते दक्षकन्या सा मूलप्रकृति
सा सती पितृयज्ञेन तनुं त्यक्त्वा योगेन सिद्धयोगिनी
बभूव शैलकन्या सा साध्वी च भर्तृनिंदया कालेन कृ
ष्णनपसा शंकरं प्राप स्वं वरं स्त्री कैलासे हि गुरुः शं
भोः परमात्मा परात्परः कलस्य च वरपुत्रो यस्य
मेव बृहस्पतिः ब्रह्मणो हि मनोः स्वरगुरुः गुरुपुत्रः शि
वस्य च इत्येवं कथितं सर्वं मन्त्रिगुरुपरानने इ
तिप्रधानसंबंधः ज्ञानं च कथितं मया पारंपरीक
मन्यच्च कथयामि निशामय दुर्वासाश्च गुरुदक्षैव शां
करोऽशप्रमतापवान् शिष्यो वा गिरसः सो हि गुरुपुत्रो
थवानतः प्राणाधिकायो मन्त्रीव भस्मना पादतवा
पतः सन्त्याने सैव भगवान्विससार च मोहनं
स्मरणं कारयामास कलेन प्रेरितो गिरः ब्रह्मणो हि मो
गुरुरीवशिवस्य मन्त्रे तस्य सा श्रीकृष्णकेला
संमहे ह्यादानमेदानटे इति श्रीब्रह्मवैवर्ते महापु
राणे प्रकृतिखंडे नारायणनारदसंवादे दुर्गोपा
ख्याने षट्पंचशत्तमोध्यायः ५६ नारदः नारा
यणमहाभाग वेदवेदांगपारग निपीतं च मया ख्या
नेवनस्त्रैवं इवि निगिते अधुना श्रोतुमिच्छामि किम

ब्र ल
प्र॰
१८५
185

वाचबृहस्पतिः नारायणः शिवं वगम्या कैलासे शुभ
श्रीशंकरे गृहे मणिमयमनेकप्रोज्ज्वले लज्जामलिन विग्रहः
हृष्टागुरुमनेशंभुः रुदंतिं हन्तुकुशासनात् आलिंगि
तं दृष्टोशीघ्रं तस्मै मंगलमाशिषं तमसनेवासयित्वा वप
मब्जकुशलं वचः उवाच मधुरं शीघ्रो भीतेनेलज्जितेशि
वः श्रीभगवानुवाच कथमेवं विधानेवडरवीमलि
नविग्रहः तस्मिन्नेवोलज्जितमस्याननः तत्कारणं वद
किंवानयस्याहीनानेसंध्याहीनाथवामुने किंवाश्री
कृष्णपूजावाविहीनादेवदोषतः किंवागुरौभक्ति
हीनाभीष्टदेवीथवाहरौ किंवानरक्तिन्नेपातकः प्रप
न्नेशरणागते किंवातिथिस्तेविमुखाः किंवापोष्या
श्चभुक्तिनाः किंवास्वनेत्रासीतानेकिंवापुत्रोवचस्क
रः स्वामिनोनशिष्योवा किंभृत्याश्रोमरमदाः किं
वानेविमुखालक्ष्मीकिंवारुष्टोगुरुस्तव किंवाक
ष्टावाथवाश्व किंवानेप्रवलोरिपुः किंवानेवंधुविच्छे
दोविग्रहोवलिनासह किंवापदंपरिग्रस्तं किंवाव
धुयनेचवा केनवानेकृतनिंदाखलेनपापिना
मुने केनवानेपरिभक्ताप्रियेणवाथवेनवा वंधुस्व
जनपावा किंवैरागेपनकृपाथवा किंवानीर्थेनहिस्नातं
नदत्तंपुण्यवाससे गुरुनिंदावंधुनिंदाखलवक्रोक्तिनाथवा

गुरुर्निंदाहिंसाप्रनोमरणादग्निरिव्याने अप्सङ्गेश
मज्ञानानोखलानोनेहिनोसभा ङः शीलमेवमह
नोशास्त्रमारकिनामपि प्रपोसकः समाश्रणपाश्रण
वेनोहिमारने याश्चन्मगलभुक्तस्य राजेनेमलमा
नसाः भुत्रेयपशस्विनोयेवसम्देवपराक्रमे ऐश्व
र्येवप्रतापेवप्रजामैत्रयने भव वचनेश्रवगुहो
वस्त्रमावेचचरित्रके आचारेव्यवहारेवस्नायनेहृ
दयेन्नणा याहरेषेवहृदयेनाहकनेषावमेगल
याहग्येषां सर्वगुणैर्नाहककेषोवमानसः इमका
वमहादेवो विररामसत्सेसदि नमवाचमहावक्त्र
स्वयमेव बृहस्पतिः हहस्पतिरुवाच अकथ्यमेव
ह्यमोनेकथयामि किमीश्वरः लोकान्कमेवशीभू
नास्तिनत्कर्मकृतेपुरा स्वकर्मणा फलं भुंक्ते जन्तुः
जन्मनि जन्मनि नहि नहेचतत्कर्मविनाभोगाश्च
भारते सुखंदुःखं भयं शोकं नराणां यत्कृते शुभो
केविहृदेनीतिवेसुकृतेनन च कर्मणा केविद्दं
ति देवेन स्वभावेन तिकेवन त्रिविधा अस्मनादे
वीवदवेदो गयारगाः स्वयंवकर्मजनकः तत्कर्म
दैवकारणं स्वभावोजायते नृणां स्वात्मनः पूर्वकर्म
णा स्वकर्मणा च सर्वेषां जन्तूनां प्रति जन्मनि स्वगे

ब्र ल
प्र॰
१८९
186

दुःखमये शोके स्वात्मनो मग्नत्वापत्ते स्वकर्मफलभो
क्तावज्जीवो हि सगुणस्सदा आत्मा भोजयितास्ती॰
निर्गुणः प्रकृतेः परः सएवात्मा सर्वसेव्यः सर्वेषांच
फलप्रदः सचस्वजनितैर्दैवैस्स्वभावैकर्मपवच कर्म
णोचक्रणोलक्ष्मप्रशंसाचप्रफलता लक्ष्मीवीजवह
तोनेयथापिकथयामिते इत्युक्ता सर्वसहनोनेउवाच
वेदहस्मृतिः श्रुत्वावभूवनम्रास्याललज्जेलज्जयाप्र
ते नयपालान्करान्प्रणाकोपाविहस्यमूलिनः वधू
वस्मयः केपस्वरक्तपेक्तनलोचनः सेहृन्देरीमोहहस
विस्मयान्नमस्तशिवः सहः श्रेष्ठमानस्य स्वात्मने॰
वपरात्मनः निर्गुणस्यचप्रकृतस्यप्रकृतेश्चास्यनारद
कोपान्मवक्रमारेमेस्त्रप्रकृतेस्नेहनात्वकः शिवउ॰ नि
रपलस्यसाभूतोवैलवानोमनागिह गुवैस्मनानान
मनासशिवेचपदेपदे इदानिवैसवेभ्यस्मयोदुःख
मुत्सनोजनः श्रीकृतस्यचसेहृन्तेविघ्नमायस्मदेपदे
गुवैस्मवानोहृदयेनहिऋच्छेस्सदामनः श्रीकृतस्यमेव
स्मरणेमनोनमेत्रकारणे भियनेहृदयग्रन्थिश्छिद्य
ते सर्वसंशयाः विस्मृतेशोपामनयोत्तीपनेमेविण
अहो श्रीकृतस्यदासानोकः स्वभावः स्वनिर्मलः ह
नभार्यमनस्तेवनशाणापरिग्रेगहः गहुर्मस्यवस्ति

ष्पक्रोधहीनस्तथा धार्मिकः हेमारेव पुत्रशतेनेन तथा
परिभूतस्तिः निःश्वासेन महता ग्रुरोभ्रान्तमेम हृहस्य ने
भस्मोभूतो निमेषेणापान चेद्भवेद्ध्रुवं तथापि तेन
शपापयर्मेमंगमयेनव तपस्याजायते शस्यक्रोधा
विहस्यतिष्ठितं ब्रह्मणेवेश्यापि सन्मुखः परस्त्रीस्त्रव्य
कः शठः तपस्विनो वेसवस्य ब्रह्मपुत्रस्य धर्मिणः ध
र्मिष्ठा ब्रह्मणः पुत्रा वेसवा ब्राह्मणास्तथा केचिद्देवा
द्विजा दैत्याः योगाश्च विविधा विधेः येसात्विका ब्राह्म
णास्ते देवा राजसिका रौरा द्रावलिप्ताचो हूतास्तदा स
धर्मनिरता विष्णुनारायणपरायणाः शैवाः शाक्ताश्च
ने देवा दैत्या भूजोधिववर्जिताः समता वा विष्णुभक्ता
घब्रह्मदासपिलिमवः येसर्वपलिप्सवो देवा वासुरा
स्तामसास्तथा ब्राह्मणानां स्वधर्मेस्य कृपस्यार्चना
मीस्थिते निष्कामानां निर्गुणस्य परस्य भक्तेरपि
ये ब्राह्मणा वेसवाश्च स्वतंत्राः परमं पदं यान्ति नो पात
कास्त्वान्येषामर्हन्ते वाक्केनेलय वर्णानां ब्राह्मणाश्च हा
सायवो वैसवा यदि विष्णुमंत्रविहीनेभ्यो द्विजेभ्यः
श्वपचो वरं परिपक्वाश्चापि पक्वा वेसवाः सायवाश्च
ये सततं पतिता चैवहमस्य चक्रं सदर्शने यथा वक्रो
पुष्करणं भस्मीभूतं भविष्यति तथा पापं वेसवे

व्र ल
प्रं
१८०
(87)

श्रुतेन स्विशुद्धनाशनात् गुरुवक्त्राद्धि स्म मन्त्रोपस
कर्णेपि विशन्ति नैवैतस्यैव महाभूतेषु वदन्ति मनी
षिणः श्रेसोऽपाने पितृणां च शाने मातामहस्य च स
सोदरास्य जननीमृद्वरेण्यैव वैतस्य वा: गयायां पिंड
दानेन तथा सिंडभोजिनः सम्बद्धरे निश्चेसोऽपि वैतस
वास्यपाने पाने मन्त्रग्रहणमात्रेण जीवन्मुक्तो भवेन
रः यमलस्यान्महाभीतो वै नतेषां च घोरगाः नित्य
वेश्यैव तीर्थानि गंगादीनि च भारते कुलमन्त्रोपासका
स्यस्पर्शमात्रेण वा कान्ते पापानि पापिनो तीर्थप्रशा
न्तिमप्रभवेन्निच नश्यन्ति नानि सर्वाणि वैतस्य वस्पर्शमा
मतः कुलमन्त्रोपासकानो रजसा पादयस्य योः सद्यो
मुक्तः पातकेभ्यो हत्याद्यस्ता वसुन्दराः वायुश्च वरुणो
वह्निः सूर्यः सर्वभूतानि च यन्वेवैतस्य वा तोयचस्पर्शमा
त्रेण लीलया अहेव लाव घोषस्य यमाः सान्तो च क
मणो यतेहत्याद्यस्तो क्लेनि वैतस्य वा तो समागमः मूल
कमातवृषेण सर्वपापो भावने भवेन् न भवेन्नैवैतस्य वे
वलित्रयानेययोऽजरे हैनिने घोक मस्व भक्तानो
भक्तवत्सलः कृपया च यदने भ्यो ददाने च कृपानिधि
नेजसि निनां च प्रवरे वैतस्य वै भृगुनेदन सर्वदो ड
वलो पनः श्लोकं च पारणायमो ॥ ॥

दर्शनाद्वापि नित्यं च शुक्लं जेतुमशक्तिमान् तथापि
वोढुमिच्छामि तेनाहं मन्त्रेण गुरो भक्तस्ये परं ब्रह्म
लमात्मानमीश्वरं स्मृषसत्त्वे भगवति पत्नी षाण्मुखि
लीलया मन्त्रेण समग्रदासानिमानः कल्पनके परं को
टिजन्मा च नित्यं च सर्वमङ्गलकारणं ब्रह्मादिक्लेम
पर्यन्तेन स्मरेज्जलविंबवत् शारणं यदि हि गोविंदे परमा
नन्दमीश्वरे तावद्वैष्णवो भोगेच्छा स्त्री मन्वैष्णवाश्चरणामि
हृ यावद्धरुस्त्वां भोजनात्र श्रमो नित्यमनेहरेः संग्राममण्डले
मन्त्र विशीर्ण हि भवेन्नरः इहत्वं च समन्वं च न हि वांछ
न्ति वांछितं न हि वांछन्ति मोक्षं च दास्यभक्तिं विना हरेः
भक्तिं निर्मलं भक्तो न करोचनमोक्षणं सालोक्यसायुज
पेन्द्रं च सर्वसिद्धिममीप्सितं वा किं हि देव ब्रह्मत्वं मका
नो न हि वांछिते भक्तिं विवेलापकं सविषये यो हि वांछ
ति विषमति हृदयांत्यक्त्वा वैष्णवानां विष्णुमायया शुद्धे ब्र
ह्मा च विष्णुश्चयमो नेन्द्र कश्यपः कपिलश्च कुमार
श्चघटना नारायणो ह्यषी स्वायंभुवो मनुश्चैव प्रह्लादश्च
प्रः स्मरः भृगुश्चकश्च उर्वी सावस्मिहः कन्वरो गिरा वा
लिश्च वालखिल्यश्च वरुणश्च इन्नाशनः वायुः सूर्य
श्च गरुडो दत्तात्रेयो गणपतिः स्वयं पते परामभक्तवराः क
लस्य परमात्मनः ये च तस्य कला श्रेष्ठो ऽपि न तद्भक्तिपरा

व ल
प्र॰
२८८
188

यणः इत्युक्ता शंकरा नस्मै ददौ कल्पान हेमन्तः लि
शीमीयाकामवीजेडे. नेहकल पदेमुने परेह्ज्ञा विधाने
चनोत्रेवकदनेनथा नत्सरस्वरणे ध्याने सिद्धे मदाः
किनीतटे गुहे से श्राध्यनत्मां शंकरा वत्नगह्वरा विर
लोहि मवाच्यो ववभूवनमुवा वह हत्स्यति ह॰ श्री
त्राकृहजगन्नाथ यामिनमे हरे स्वयं नारी सिंहनन
रैवनननयामेघयोजने यश्यामि विवन्तेस्य वमवनेश्च
रमीश्वर श्रीहकसेशरणे यामिसम्पनिमेवनि गुणे
महादेव उ॰ परप्रस्ताहि येन्मत्कानप्रशालेन यो मने
सेभाविनस्य नूयस्त्रामरणाद् निरिच्याने प्रयोगच्छमहा
भागनमेवनर्मदानटे यत्रवला दयो देवास्त त्राहेया
मिसनवरे शिवस्य वचने हह्राय यो हरगुरुः स्वयं श्री
यपोव महाभागः शंकरो नर्मदातटे शरणे शंकरेह
ह्रायस मवदनेनत्रणे मणोमृदेवगासैवमनवोमुन
यः नथ्या ननाम यो मुः शिरसा विस्तेवकमलोद्भव
दवनुस्तोम हे मानप्रेमा लिंगन माशिष यनसि मे
नरेनत्रजगाम सहहत्स्यतिः मणना मम हादेवे वि॰
स्वचकमलोद्भवे स्यर्ये यर्ममनेने चन वमेच मुनीश्च
रान् सगुरुह्यानरभमत्ता वो वा वचन त्रसेसदि से विमे
मनसा प्रकृष्टवा धनत्रसे सदि स्वयं विस्तेव भगवान्

ब्रह्मणे चेद्दशो वरे विष्णुरुवाच भवाम्यंशांश्यिमा
नोहं भवे पाश्वलवेन च शङ्काश्च मम समीपेन सर्वेग
च्छेनु देवता: भवांश्च मनपश्चेव स मद्भलिने वरा
भक्तैकेविवमय्यस्ये म स्थापयिनु महेशि विग्रहेणेव
विषमेभ विष्णतिन सेपाय: सदाशिव सर गरूतारो
माष्मनिष्ठिने सुरै: स्तनश्च सेनलूस: शकाचाप्याम वि
ष्णित सुरै: शकैश्च नजिन: कस्मवकेण रत्नित:
रिभवेलिसे स्तोत्रेणव षीभू नइनिष्कने इत्युक्ताज
गन्नाथ: नत्रैवानरधीयन स्तोत्रब्रह्मादिभिर्देवै:
प्रणतै: परिपूजितै: गतेच जगन्नाथेन द्दीपेचना
रद विनिनाश्च सुरा: सर्वे विषण्णमानसा: नदा भ
नी देवांश्च सेवो प्याब्रह्मा च नत्र सेसदि उवाचनीति
सारे च सम्मिताधाकरेणव ब्रह्मोवाच ममविश्वा
षणांशाश्च यमेश्य सर्वसाक्षिण: गुस्माके च समस्ते
होदे मे देवी च भवका: दैत्यानां वण रोभकेपसत्रम
निपाकर: नजिनेश्च सुरै: शक: सूजितोपरिति ने
दने: नारा हेतोर हे पानि शक्रस्य भवने सुरा: सर्वे
समद्वधलिने पाञ्च विसोर्गिदेशान: इत्युक्ता जग
नोप्यानाज्ञ गाम शक्रसन्निधौ अथ च: देवता विप्रा: स
मद्भलिने सबे इति श्रीब्रह्मवैवर्ते महाभवरोगनाश

ब्र. ख
प्र.
१८९
189

यणनारदसंवादे प्रकृतिखंडे दुर्गोपाख्याने नारायणस्थला
वेसमयेचाष्टपंचाशत्तमोध्यायः ५८ नारदउवाच अतःपरंव
दस्वेकिंबभूवासुरदेवयोः श्रोतुमिच्छामिभगवन्परं
कौतूहलंमम नारायणः ब्रह्माजगाममनिलयेशुक्रस्य
चमहात्मनः नानादैत्यगणाकीर्णेरत्नमंदिरभूषि
ते पंचाशत्कोटिभिःशिष्यैःपरीतेब्रह्मवादिभिः स
मभिपरिखाभिश्चवेष्टितेदुर्गमेववा रत्नेनरत्नक
णैर्दैत्यस्थानकोटिभिः पद्मरागविरचितैःप्राका
रैःपरिशोभिते ददर्शजगतांधातासभायांभृगुनंद
न स्थितंरत्नगणैर्दिव्यैरत्नसिंहासनस्थिते सुखेनप
रमेवब्रह्मकलमात्मानमीश्वरं ध्यानस्वप्रभशाश्व
ज्वलेनेवब्रह्मतेजसा दृष्ट्वापौत्रंप्रमाप्तकेविधाताहृ
ष्टमानसः आत्मानंकृतिनंमेनेशुक्रंपौत्रंचनारद द
ष्ट्वापितामहंशुक्रोधातारंजगतांपरं उत्थायचस
साभीतःप्रणनामपुटांजलिः प्रदायपद्मजपाद्यमर्घ
चोपचाराणिषोडश नद्मावपरयाभक्त्यासम्भ्रमेण
यथाक्रमं विधातामेवप्रददावाशिषंसर्वसंपदां स
कर्मणांचफलदंसर्ववांछितवरं शुक्रःस्वस्तवने
नेवसंतुष्टाजगतांपतिः अवकल्पयान्तर्गतउवास स
मात्मजैःसह शुक्रेणाधिरसादनेरत्नसिंहासनेवरे

नेत्रसाञ्जलिनेरम्भेनिर्मिते विश्वकर्मणा शुकः प्रण
म्य ब्रह्माणं कुमारं सनकं कृत्वे वसिष्ठं च मरीचिं वै सनं
दं च सनातनं कपिलं च पञ्चशिखं वोढुमङ्गिरसं स्मृतं
यमेणोवनवैभक्त्या प्रणनाम कृताञ्जलिः प्रत्येकं सज
यामास सादरं च यथोचिते सिंहासने शुभमेश्रवासं
पामास धार्मिकः महाप्रवदनाः सर्वे प्रणेमुर्दितिने
दनाः ऋषिसंघं च ब्रह्माणं नष्टत्रपयामास सवी
सेस्तूयमकविरुवाच सकृताञ्जलिः सासनेत्रः सपु
लकः प्रणतो विनयान्वितः शुक उवाच अद्य मे स
फलं जन्म जीवितं च सुजीवितं सर्वे विद्यानाम भगवा
न्सातान्हृषः समेषित्रे सा तातं हृष्ट्वा सनत्कुमारो भगवान्
सनातनः न स्नाकलोके च मामेव परमात्मा परात्परः
कृतार्थं कर्तुं मीमानोह्याभिः सागतं शिशु सात्म
रामे शुक्रमालाप्रसमेव विडम्बने पवित्रं कर्तुमीशा
मोहेन्नागमनेचवः अयरे हहि किंवापि साधितं
करवाम किं ब्रह्मोवाच उद्धिग्नं स्थिरं विच्छेदान्तवो
पुत्र दृष्टुमागतः विच्छेद पुत्रयोत्राणां मरणादि नि
रुच्याने कृमालेनेपुनितेषु हमयपो म्यापि पोषितः ज
शालेनेस्वयमोणोकाम्यानोनपसाममपि दिने दिने प
रिच्छिते स्त्रीकलविनमीक्षितं सपरोसेवनं नित्यपरि

ब्र ल
म
८५.
190

क्षिते भवेन्नव गर्भिहृषोत्सवे च मंगलकारणे
पापादिरोगशोकोच्चाटने त्वं हर्षदं शुभे श्रीमहादे
वः सेनानीर्गुरोर्नन्दनस्त्वामिह इष्टदेवं सनातनं
नह्यासर्वदेवना गुरुविद्यागुरोर्कल्पो ये षोपानकि
नामिह ते षोवकूपालेनालिविकृत्स्वापिपदेपदे
नषश्च सनन्नेवन्ना श्रीकलः प्रकृतेः परः सर्वान
रात्मा भगवान्नव भक्ताय वनिर्गुणः नवनन्दोगुरु
रहं विद्यानां जगतामपि मयि नष्टे हरि स्फोटहरो
नष्टे च देवानां सोप्रते श्रुणु मे हेतुगामनस्य स्वनीषार
मेषिन स्य सहराणां वविश्वसेहृदरेवव शिवस्य
गुरुत्र स्य साधीनां राह हृस्याने श्रुपहृत्य निशानाथ
स्त्वैव वशारणागतः शंभुर्धर्मस्य स्तूयस्व शक्रोने
नस्य पुत्रक श्रा दिस्याव सर्वो रुद्रादिकालास्य दिगीश
राः ब्रह्मापानीव सेनहालिस्तः कोटश्च देवताः ना
गाः किंपुरुषाश्चैव यक्षराक्षसकिन्नराः भूतप्रेतपि
शाचाश्च कूष्माण्डा ब्रह्मराक्षसाः किरातास्त्वं वर्गेय
वाः सम्बद्धपुलिनेषु ना मारकामयसे ग्रामेमय
स्याहं सने: सह देहिनारोरण किंवान्यजवे इवा
कामितं ॥ब्रह्मो॥ आगच्छेन महाः सर्वे समन्नारणडमेंदाः
मान्येश्विनामहेशं च सर्वे पावगुरुं परे देव्याः ॥ तुः इमयेषागुरु

शंभुमान्योवेयस्यसर्वदा: यमस्यसाक्षीसर्वेषांतमेव
वपितामह अन्योस्मत्त्राणात्तस्मोस्यनहिमन्यामहेवयं
श्रागच्छन्त्ययास्मामोव्रजत्वहिजगत्गुरो: कृपयागु
रुपुत्रस्यपश्यायाग्निमहेश्वर: अग्रेणदेवियास्याम:
पश्चापोत्स्यामहेयमो ब्रलोवाच कालाग्निरुद्र: स
हर्त्ताविश्वस्यवलिनोवर: हेवत्स्याक्लेनसोईव कोवा
युद्धंकरिष्यति भद्रकालीजगन्मातावद्रुखर्परधारि
णी नयाउत्रमयासोईकोवायुद्धंकरिष्यति सासह
स्रभुजादेवीमुंडमालाविभूषिता योजनायुतवक्त्रा च
दशयोजनविस्तृते समन्तालप्रमाणाचयस्यादन्ताभ
यानकाः कोशप्रमाणाजिह्वाचमहालोलाभयकरी
अनीवरुद्रास्मम्हाभीमाशंकरकिंकरा: अतिभीमा
भैरवाश्चनंदीचरणकर्मणा: शिवस्यपार्षदा:सर्वेम
हावलपराक्रमा: वीरभद्रादय:देवा: शतरुद्रेसम
प्रभा: सहस्रमूर्द्धाशेषस्यफणैकादशकोटय: वि
ष्वक्सेनस्तथैवचकोवायोद्धाचतत्पर: कालाग्निरुद्र:
सेहर्तायस्यशंभुश्चकिंकरा: शिवस्यत्रिपुरघ्नस्यज्व
लेनोव्रलोतेजसा यस्यायाश्चभगनाग्रेणउग्निवाप्पण
पुत्रक भस्मीभूतेभवेद्धिसंदेहस्मानोयस्यकाकथा
यस्यशीलविभिन्नस्यशंखचक्रउग्रतापवान् श्रीदामा

ब्र स्त
प्र॰
१९१
191

पार्षदवरः कृष्णस्य परमात्मनः त्रिकोटिसूर्यसदृशः
तेजसोपरमाद्भुतः यथा कृष्णश्च देवः सर्वदेवेश्व
रः मधुकैटभयोर्हन्ता हिरण्यकशिपोस्तथा स च वि
ष्णुः समायाति श्वेतद्वीपान्तरे प्रभुः इत्युक्त्वा जगतो
धाता विरराम च संसदि महस्रोवावसक्तोसदानवा
नामथीश्वरः प्रह्लाद उ॰ नमस्तेस्तु जगद्धाता सर्व
लोकैकनेश्वरः सर्वमूल्यः सर्वनाथः किं वक्ष्यामि प्रभुर
स्तव हिरण्यकशपोर्हन्ता मधुकैटभयोस्तथा सक
लाय स कृष्णस्य परिपूर्णतमस्य च सर्वात्मनात्मन
स्तस्य च केनाम स्वदर्शने अस्माकं लोकमस्माच्च शा
श्वस्य कृतिः सह तेनोनवनवायोभ नवयाख्यपने
विधेः नवकोटिलीनशेषश्च नवकुञ्जादयः सुराः यस्य
लोमकृतिः स्थानि खिलानि नुगम्यते सर्वाधारस्य च
विभोस्तु लानस्य लनरस्य च षोडशांशो भगवतः स
एव च महाविराट् अनेनानन्तनः स्थूलेनकालीह
कृतीनतः आगच्छन्तु सुराः सर्वे शुद्धं कुर्वन्तु स्वाम्यते
न विभेमि शिवेभ्यश्च नवपाश्रुपनाद्धरान् नमस्ते
भ्यो भगवते शिवाय शिवरूपिणे नमोऽनन्ताय साधु
भ्यो वैलवेभ्यः प्रजायते श्रीकृष्णस्य प्रसादेन निर्भ
योऽहं निर्णामय नमस्तात्मबलेवलानाद्धले नमो वले

स पापेन महता स्नातो विप्लोस्य विमलिं दया निवेशा
के खहूतस्य दर्पोस्य मधुकैटभौ दस्तुरकादानवश्रे
ष्ठो विरराम — सेसदि उवाच जगतोनाथो भुवनेश्व
रनारद ब्रह्मोवाच विनाशकारणं तुहं मम येदे
मदेवयोः स्मृतीनि वरणं वत्सस वृं मंगलकारणे
नाराभिन्नादेहिमस्येभिन्नकायच ब्रह्मणे गिमरे
भिन्नके राजन्महहस्युः सर्वपापभाक सनत्कुमार
उ॰ सकीर्तिरन्तराजेन्द्रसिंहस्येहरराजयोः पशुभि
र्जगद्धानानस कीर्तिस्यकाकथा सनातनः जि
नस्येहरराजेन्द्र ब्रह्मेशानभुवोगमे: रत्नः कलश
केणभुणपवान्वेलवाःश्रुवि सनंदउवाच यसेहदे
वा सर्वोत्मास्त्री कलस्यक्रनेः परः गुरुस्य वैलवःश्रु
कः सव केनजिनो महान् सनकउवाच भुणवा
स्रजितः केनजितः पापी स यानकेः भुणदीपि
नति वीतिपापोडेनेवचाभुना अथवउवाच देहि
नाराम हाभागवेद्रपाणाधिके वियेः सकीर्तिरन
हविरेशार्थ्यपामः पुनःपुनः प्रह्लादउवाच स्थिते
सदीश्वरे सात्नाम्नहि भूत्वा विराजते कर्तारं ब्रह्म
मम्राथ्यगुरुस्य कं सतो वरं शिष्याणामाधिपत्य व
मायत्नागुरुरीश्वरः गुरीमम पितेसर्वं सर्वे स्यैरम

ब्र ल
प्रं
११८

192

नीश्वरी वर्येभृत्याश्चयोध्याश्चसगुरोः पतिव्रारि
काः नेचशिष्याकुशलिनोगुर्वीत्तोपालयेत्तिये
मस्नादस्यवचः क्रनावकारमार्यनेकविं ददो
मुक्कश्चनारानेचेद्रमलिनेमुने दत्तानाराविमं
मुक्तः मणनामविधेःपदे नमस्कृत्तमतिम्पश्च
मणनःसमुरेयथो ब्रह्मादर्शनारोवमणनोः
मपदेसनी लनयाननवकीवरुदेनीगर्विएनिमु
ने चेद्रचमणनेयानाक्रोडेसेस्याप्पमायया उवा
वनारोमलिनोकानरोचक्रूपामयः नारेम्पजभय
मानभयेकिंनेमयिस्थिने सोमाम्पप्रक्तः स्वपनेम
विष्पत्तिवरानने उर्वलावलिनाग्रस्तामि क्षामान
चुनामवेन् मायश्चिनेनमुद्रासानस्त्रीज्ञानीनउः
घाति सकामाकामनोजारेभजनेनसहैवेनच मा
यश्चितेनमुद्रासास्तामिनापरिवर्जिता ऊंमेपा
केपच्यनेसायावचंद्रदिवाकरौ सर्वेविष्टाजलेमू
त्रेस्पर्शनः सर्वपापदे पापीयस्याश्चनस्याश्च साधुभिः
परिवर्जिते कस्यगर्भंवदमुभेगच्छवत्सेगुरुर्गृ
हे मजलज्ञामसाभागेसर्वेवमाकनाङ्ववेन् ब्रह्म
णावचनेक्रन्नातमुवावसतीनदा चेद्रस्यगर्भेहे
नानविमर्शिदैवदोषतः सर्वेमेसाक्षिणः सेनिउवे

लायाः प्रजापतेः यदाज्ञ गाम वंशे मोदयाहीनस्रउ
र्मितिः तस्य कन्या नारका देवी सर्वी व कनक प्रभे ऊर्मा
रे स्वेदरेन तज्ज्वलेनेव ब्रह्मलतेजसे गृहीत्वा तन नयेवंशेन
न्नाब्रह्मणा एणमीस्वरं जगाम सा स्वभवने ब्रह्मणाश्रित्पुः
नटं पयो साधीनारो व गुरवे देवेभ्यो प्यभयं ददौ श्री
शुभे शोभ्रुयमीभ्यो ब्रह्मलोके ययौ विविधाः देवापशुः
स्वाम्रमेव स्वगृहं च हृहूस्सन्तिः भावान्नरकेवन्ति
नोसेप्राप्य हृष्टमानसः नारकागर्भसंभूतः सएव
वतुयः स्वयं तेजसीसद्ग्रहो ब्रह्मत्वं वंश्मसनतयोर्ग
ने सएव नेदनवने विंशे सप्राप्य निर्जने हृतान्यागं
भेसंभूतो ऊर्वेर स्ववरेनसः हस्तावनिर्जनेरम्या
कमललोचना श्रनीवयोवनस्थो च बाला द्वादश
वार्षिकी गांधर्वेण विवाहेन तेजश्च हृविधौस्तनः
नस्यामनीरहृस्विवीर्याथानेवकारसः बभूवराजा
चिंतायां चैत्रमासमंडलेश्वरः सप्तद्वीपवतीपृथ्वी
शास्ता कर्मिकोवली सप्तनयो हतानोवदभ्रोन
यः शान्तानि च शान्तानि नद्योऽङ्ग्यनोमभुवनयथ
षोडश दशनवम्नेलानोशार्करालत्तवशय्य!
मिश्रास्त्रानो सच्छिकानो ललतराशिखनिस्यशः पवके
दिगवोमोसे सेस्वयं सामन्मेवव यनामोचनदीराशी

ब्र ल
प्र०
३५३

193

भुंजतेब्रलराणमने गवेलतेंवरत्नानामराणीनोलत्तमे
वव शनलतेस्मवर्णानोलत्तेवशुक्लवासस्मो रत्नानो
भूषणेणयात्रमनीवस्समनोहरे दृष्टो हि जानसेराजानिमे
वजीवनोवपि नस्यवैत्रस्यपुत्रस्यराजाधिरश्यपवच
नस्यपुत्रस्यस्यरथः चक्रवर्तीहहन्तस्तवाः महाज्ञाने
वसंप्राप्यमेयसान्वन्तिसनमान् भेजेपुराविलम्मायां
पुण्यतेत्रेवमारने शरत्काले महासूजोचकारसत
रिनटे वैष्णवसार्ईसमहादानज्ञानिनोमन्तिसनम
राजाकलिंगदेशस्यविवादस्यविष्णावरः नस्यपुत्रोम
हायोगीउमिलोज्ञानिनोवरः उमिलोवैस्मवःप्राज्ञःपु
ष्करेनपः कृत्वासमाधिंसंप्राप्यज्ञानिनोवैस्मवाग्रणी पु
त्रसैनिरस्नस्त्रयनलोभाउवान्नभिः सचकोटिसुव
र्णाविदत्वानितेजलेयश्चो मुक्तिसंप्रापसेसंख्याविस
मायांसनानतेनी राजालेभेमनवैवराज्येनिष्कंटकेस
तिः इतिश्रीब्रह्मवैवर्तेमहापुराणेप्रकृतिखंडेना
रायणनारदसंवादेउर्गोपाख्यानेऽष्टपंचाशत्तमोध्या
यः ५८ नारदउवाच कथंराजामहाज्ञानेसंप्रापमुनि
सनम वैष्णवमक्तिंमेयत्साम्प्रतंतेव्याख्यातुमर्हसि ना
रायणउवाच ध्रुवस्यपौत्रोवलवानेरिरुत्कालनंद
नः स्वायंभुवमनोर्वंशः सम्प्रवादीजितेन्द्रियः

अतो हि गणीनोशनकेमहीनासैनमेवच कालेव
वेसयामासस्वरथस्य महीपतेः उद्देवभूवनिय
नेसर्वमहैवनारद चिरञ्जीवीवैसवीसजिगाय
सरथेन्नपः एकाकीसरथोभीनोनेदिनाचव
हिकृतः निषणोहयमाकस्तजगामगहनेवने
ददर्शनत्रवैसंपवपुष्पमज्ञानदीनटे नयोर्बभू
वस्तीनिकृतनवोयवयोनेने वेसेयानसोर्हिन्नप
निर्जगामभेयसाश्रमे उक्करेउः करेरुणैलेवं
वमारनेसतो ददर्शनत्रनपनिमनीद्रमोद्रमेन
जसे शिष्यस्य स्ववेवेनेवलनवेसडलमे राजा
ननामवैसपा स्वशिरसा मुनिपुंगवं मुनिस्सोप
जयामासददौ नाम्योसमाशिषं प्रश्रंचकारजु
शलंजातिनामहप्यकथक दसोमन्नतेराज्ञा
कमेणामुनिपुंगवे सरथउवाच राजाहंसरथो
बलनवैवत्रवंशसमुद्भवः वहिर्भूतासराज्यास्त्र
नेदिनावलिनाधुना कमपापंकरिष्यामिकथं
राज्यंभवेन्मम तन्मो ब्रूहिमहाभाग तत्यवमार
णागतेत्रयेवैसणः समाधिस्थकलत्रेवीर्यवेसह
कोपानिराकृतस्सैस्वजनैरन्वेषितः उवाचाथहे
गृहेवनयोर्विरक्तोज्ञानवोमुविः उवाचमपि

ब्र ख
प्र॰
१९४

194

न शोकेन गृहं त्यक्त्वा ययौ वने दत्वाय नानि विप्रे
भ्यो विरक्तः सर्वकर्मसु सुदुर्लभं हरिदास्यं वैष्ण
स्यापि हि वाञ्छितं कथं प्राप्नोति निष्कामः नेत्यमेवा
त्वा न महर्षि मेयमैत्रः करोति मायया ह्यहं वि
ष्णुमायया हरमया निर्गुणस्य च कृष्णस्य त्रिगुणा
विष्णुरूपया कृपां करोति यशो मायया मेणोश्च कृष्ण
मयी नेभ्यो ददाति कृपया कृष्णभक्तिं सुदुर्लभां
यशोमायां विना माया न करोति कृपां त्वयं मायया
नेनि वभाति मोहजालेन दुर्गे नान् नश्वरे मनिसे
सारेश्च मेण सर्वदा सदा ऊर्ध्वं निनित्य बुद्धिं च विहाय
परमेश्वरं देवमन्यं निषेवं नेनन्मेरं वजयं निष्य मि
थ्या किं चिन्निमिने वकृत्वा मन निलोभमनः हरेः क
लादेव नाश्यनिषेव्या समजन्मसु नदाश्यम्या कृपया
सेवंते भक्तिनदा निषेव्य विष्णुमायां च जन्मसम
कृपामयी शिवेभक्तिं लभनेनेज्ञानानेदसनातने
यनापि प्राप्नुदेवं च निषेव्य णाकरं हरेः श्रुतिवाहि
स्तु भक्तिं च प्राप्य वं निमहेश्वराः सेवंते सगुणं वि
संसानिकावैसवानराः दास्यं कुर्वंति सततं
गोलोके च निरामये कृष्णभक्तान्कृष्णं मेयोग
क्तानि नरोत्तमा प्रकृपार्णां महसेवशपित्र णाम्

मुद्गरेण मानामहार्णोपरुषेसहस्रेमानरेतथा दा
सादिकेसमुद्रमगोलीकेचप्रयाति च भवार्णवेमहा
घोरेकर्णधारस्वरूपिणी पारेकरोतिदुर्गानान्कुलम
स्मान्लोकया स्वकर्मबंधनेछेत्तेवैसवानांवैवल
वी नीत्वाशाश्वसीस्वरूपासाकलपरमात्मनः विवेवि
नाचावरणेशक्तिद्वियान्तप ॰ शाके पर्वोददाति
भक्तायपवेननायपरोपरो सम्यस्वरूपःश्रीकृष्णः न
स्मात्सर्वेवनस्परे बुद्धिर्विवेचनेमेवेवैसवानांसता
मपि नित्यरूपानिषेव्याचरीतिस्मावरणीयथीः अ
वैसवानांमसत्तोकर्मभोगमज्ञामहो अहंप्रवेनसः
भवःपोत्रास्त्रबलएणान्तप भजामिकृष्णमात्मानं
त्वांनेप्राप्यशोकरान् गङ्गाराजनदीतीरेभजतेदुर्गांस
नातंनी बुद्धिमावरदानभ्यंदेवीदास्यतिकामिने
निष्कामायचवैष्णायवैसवायचवैसवी बुद्धिविवे
वनेशुद्धांदास्यमेवकृपामयी इत्युक्त्वाचमुनिश्रे
ष्ठोददौनोभ्याकृपानिधिः सत्ताविद्यानेदुर्गापाः
स्तोत्रंचकवचंमन्त्रं वैष्णवंशक्तिंचसेप्रापत्तांनिषेव्य
कृपामयी राजाराज्यमनन्तंचपरमेस्वर्यमीप्सितं
इत्येवंकथितंसर्वदुर्गापाख्यानमनुत्तमं सावदमान
देसारेकिंभूयःश्रोतुमिच्छसि इतिश्रीब्रह्मवैवर्ते

ब्र. ल
प्र.
१९५
195

महाभागाणेप्रकृतिखंडेसरयमेपंसवादेउगीपा
ख्यानेऊनपंचाशत्तमोध्यायः ४९ नारदउवाच
नारायणमहाभागवदवेदविदांवर राज्ञाकेन
प्रकारेणसिषेवेप्रकृतिंपरां समाधिनामवैश्यो
वानिष्कामोनिर्गुणोविभुं भजकेनप्रकारेणप्रकृ
तेरूपदेशतः किंवाप्रज्ञाविधानेनवाविधानेनमव
मेवच किंस्तोत्रंकवचं किंवादत्तोराज्ञेमहामुनिः
तस्मैवैश्यायप्रकृतिः किंवाज्ञानंददौपरं सात्वा
हम्भूवनपसाकेनवाप्रकृतिस्तयोः ज्ञानंसंप्राप्य
वैश्यप्रश्चकिंपदंसुदुर्लभे गतिंहिभूपराजस्तस्यका
वानोचवृत्तेणमप्याह नारायणउवाच राज्ञामेत्रेव
मेधायवैश्यप्रवेदसान्त्वने स्तोत्रंचकवचंदेव्या
ध्यानंचैवपुरश्चिपो जज्ञापपरमेमेत्रेराजावैश्य
प्रपुष्करे स्वाभावित्रिकालेवर्षंचनतः सिद्धोबभू
वसः सात्त्वाहुभूवनतेत्रेवमूलप्रकृतिरीश्वरी ।
राज्ञोददौराज्यवरमनंतेनंवांछितेस्मरे ज्ञानंनि
गूढंवैश्यायददौवाजिस्तडलेभे यद्दनस्थलि
नीसर्वंकृत्स्नेनपरमात्मना निराहारमतिस्थिरं
हष्ट्वावैश्यंकृपामयी करोदकनाकोउत्रमवे
हेयामवर्जितं वननेऊरूमोवसेस्नुवावचयनः

पुनः चेतनचक्षुषा नसैस्सयं चेतनमत्रूपिणी सेय
प्यचेतनने चैरपोहरोदपकृतेः पुरः नम्रवाचपर
आसाकृपयातिकृपामयी प्रकृतिरुः वरेहणे
षहेवन्सयनेमनसिवतेने बलनममरवामा
मर्मनहिवाछिने ननेो ॰॰ उलभेकिंवानजानो
नदभीक्षिने अनस्तरेसावसारेवरेमेसानमहेसि
प्रकृतिरुः अदेयनाक्तिमेमनमेदासामिमम
वाछिने यनोयास्यसि गोलोकेयदमेवस्तडले
मे सर्वसारेवसतानेसरधीरणेखडलभे नह्रस्त
नोमहाभागगछवन्सहरेः पदे स्मरणंवंदनेध्या
नेश्रवंनेगुणकीर्तने श्रवणंभावनेसेवासर्वकृ
सेनिवेदने यजदेवचैस्मवानानवभामक्तिल
क्षणं जन्मस्मृजेरात्याधिममनाउनमखेडने
आपुईरनिलोकानोरविरेवहिसंतने नवयाम
क्ति हीनानामसमोपापिनामपि भक्तात्तुहनवि
नाश्रवैस्मवाविरजीविनं जीवन्मुक्ताश्चनिःपापा
जन्मादिपरिवर्जितः शिवःशेषश्चयमश्चब्रह्माचवि
स्नमहाविराट् सनत्कुमारःकपिलःसनकश्च
सनन्दनः वोढःपंचशिखोदक्षोनारदश्चसना
तनः भृगुर्मरीचिर्दुर्वासाकाश्यपः पुलहोगिरः

ब्र ल
ग्रं
१९८
196

मेयस्तोलोमशः शुक्रो वसिष्ठः कण्व एव च बृहस्पतिकर्द
मश्च शक्तिरत्रिः पराशरः मार्कण्डेयो बलिश्चैव प्रह्ला
दश्च गणेश्वरः यमः सूर्यश्च वरुणो वायुश्चन्द्रो हुताश
नः अहल्यापारउलकश्च नाडीजंघो जराभुजः नाराय
णो हनुमानिन्द्रश्चापि विभीषणः सर्वथा भक्तियुक्ताश्च
कृष्णस्य परमात्मनः एते महात्मनो यस्मिन् हि भक्ता नाप्र
वराः सङ्ख्या एतद्भक्तास्तेन देवा जीवन्मुक्ताश्च सन्तते
यायापद्मा रात्रिर्लीर्णानो पृथिव्याश्च विष्णो यते ऊर्ध्वं च
सप्त स्वर्गाश्च सप्त द्वीपा वसुन्धरा अधः सप्त पाता
लाः पञ्च ब्रह्माण्डमेव च एवं विधानो विधाना संख्या
नास्त्येव पुत्रकः एवं च यतिविशेषे ब्रह्मविष्णुशिवा
दयः देवा देवर्षयश्चैव मनवो मानवादयः स
र्वीश्च माश्च सर्वे वसन्ति वञ्चामायया महद्विस्तृ
तकृष्ये सन्ति विधानि यस्य च सर्वोऽणोर्मणः कृष्णस्य चा
त्मनश्च महाविराट् भजस्व परब्रह्मणि निर्गुण
अच्युते प्रकृतेः परमीशाने कृष्णमात्मानमीश्वरे
निरीहे च निराकारे निर्विकारे निरञ्जने सच्चिन्मये
सर्वरूपे भक्तानुग्रहविग्रहे तेजः स्वरूपे परमे ह्यना
दिमध्यान्ते ध्यानासाध्ये दुराराध्ये शिवादीनां च यो
गिनां सर्वेश्वरे सर्वबीजे सर्वेच सर्वकामदे सर्वाधारे

सर्वज्ञं सर्वानंदकरं परं सर्वधर्मप्रदं सर्वधर्मज्ञं सा
नन्दरूपिणं सर्वधर्मस्वरूपं च सर्वकारणकारणं सर्वा
धे सर्वबीजं च सनातनं सर्वभाविनं सर्वदुःखस्वरूपं च न
श्वरं कृष्णमिमं सदा परात्परतरं श्रेष्ठं परिपूर्णतमं शि
वं यथास्तुवं गच्छ वत्स भगवंतं मयोक्तं कृष्णमि
त्तरं मंत्रं महाज्ञानं कल्पदास्तदे शुद्धकरं शुद्धकरं ज्ञाना
दशलक्षमितं जपं दशलक्षजपेनैव मंत्रसिद्धिर्भ
वेद्ध्रुवं भगवत्प्रसादेन कल्पदासोऽव भूवसः
इति श्रीब्रह्मवैवर्ते महापुराणे प्रकृतिखंडे नाराय
णनारदसंवादे दुर्गोपाख्याने षष्ठितमोऽध्यायः ६०
नारायण उवाच राजा येन क्रमेणैव भजेत्तां प्रकृतिं
परां तद्भुयतां महाभाग वेदोक्तक्रममयं स्नाना
चम्य महाराजा कृत्वा न्यासत्रयं नरः सकरो गमैश्चाणं
भूतशुद्धिं चकार सः प्राणायामेन ततः कृत्वा च शंख
शोधनं ध्यात्वा देवीं च सम्यग्बोध्य चकार वामनेन दा
सुनध्यानां च भक्त्या च पूजयामास भक्तितः देव्याश्च
दक्षिणे भागे संस्थाप्य कलशं यो संपूज्य भक्तिभा
वेन भक्त्या परमया मित्रा देवव ह्लं समावाह्य देव्याश्च
पुरतो घटे भक्त्या च पूजयामास विधिपूर्वं च नारद
गणेशं च दिनेशं च वह्निं विष्णुं शिवं शिवां देवषट्क

ब्र ख
प्रं
१९०
197

वसेसृजन्नमस्कृत्यविवत्तरणा नतोध्यायेन्महादे
वींध्यानेनानेनभक्तिमान् ध्यानेचसामवेदोक्तेपरेक
ल्पनरूपके ध्यायेन्नित्यंमहादेवीमूलप्रकृतिरीश्व
री ब्रह्मविष्णुशिवादीनांसृज्यावेद्यासनातनी ना
रायणीविश्वमायावैलवैविश्वभक्तिदा सर्वस्वरू
पासर्वेषांसर्वाधारापरात्परा सर्वविद्यासर्वमंत्रस
र्वशक्तिस्वरूपिणी सगुणानिर्गुणासम्यावरासुखा
मयीनती महद्विष्णुजननीकृष्णस्याह्लांगसंभवा
कृष्णप्रियाकृष्णशक्तिःकृष्णबुद्धिदेवता कृष्णस्व
नोकृष्णसृज्याकृष्णवेद्याकृपामयी नमकोचन
वर्णाभांसूर्यकोटिसमप्रभां ईषद्धास्यप्रसन्नास्या
भक्तानुग्रहकातरां दुर्गीशानभुजादेवीशानदु
र्गतिनाशिनी त्रिलोचनप्रियासाध्वीत्रिगुणाचत्रि
लोचना त्रिलोचनस्वरूपाचशुद्धचेडशेखरा ग
भ्रनीकवरीभारेमाल्यतीमालमंडिता वर्त्तलवाम
वक्रेचशोभामानसमोहिनी रत्नकुंडलयुग्मेन
गंडस्थलविराजिता नासादक्षिणभागेनविभ्र
तिगजमौक्तिकं अमूल्यरत्नवडूलाम्रवर्णापभि
विभ्रती मुक्तापंक्तिविनिंदैकदंतपंक्तिसुशोभिता प
क्वबिंबाधरोष्ठीवस्यप्रसन्नास्यमंगला विचित्रपत्रावलीरम्याकपो

लयुगमुज्ज्वला

कस्तूरीबिंदुभिः सार्द्धमवचंदनबिंदुना सिंदूरबिंदु
नाभासद्भालमध्यस्थलोज्वलो शरन्मृगाङ्ककमल
प्रभागोचनलोचनो चारुकज्जलरेखाभ्यांसर्वतःप्रस
मुज्वलो शारत्पार्वणचंद्रास्यामनोवसुमनोहरो को
टिकंदर्पलावण्यलीलानिंदितविग्रहो रत्नसिंहास
नस्थोचसद्रत्नमुकुटोज्वलो रत्नकेयूरवलयरत्न
मंजीररंजितो रत्नकंकणभूषाढ्यो रत्नपाशकशो
भितो रत्नांगुरीयनिकरैकारांगुलिचयोज्वलो पा
दांगुलिनखाशकालकरैखासुशोभनो वह्निशुद्धां
शुकाधानोगेयचंदनचर्चितो बिभ्रतीस्तनकुम्भाच
कस्तूरीचित्रशोभितो सर्वरूपगुणवतीराजेंद्रमंद
गामिनी अनीशोनाकोनोचनितांतोयोगसिद्धिषु वि
धानस्वविधाश्रीचसर्वधाश्रीवशीकरी सृष्टौसृष्टिस्व
रूपोदयोपानस्वपालने संहारकालेसंहर्त्रीःप
रासंहाररूपिणी निशुंभशुंभमथनेमहिषासुर
मर्दिनी धूम्राक्षिशुरघुहेनमस्तनोत्रिपुराविना म
धुकैटभयोर्द्वंद्वेविलसशक्तिस्वरूपिणी सर्वदेवनि
हंत्रीचरक्तबीजविनाशिनी नृसिंहशक्तिरूपाच
हिरण्यकशिपोर्वधे वराहशक्तिवाराहेहिरण्या
नवयस्तदा परंब्रह्मस्वरूपाचसर्वशक्तिसदाभजे

व स
प्रं
२५८

198

इतिध्यानात्सशिरसि पुष्पदत्त्वा शिवलग्नः पुनर्ध्याना
वमन्त्रावकुण्ठीदावाहनेनैनन्नः मकृतेः प्रतिमोह्कनामे
वैमेकपदेननः यस्तेहिभगमेचशिवलोकान्तनानती
गृह्णाणममदूजोचसारदीयोसरेश्वरि इहागच्छजगत्
न्मात्रेपतिष्ठतिष्ठमहेश्वरि ह्रेमातरस्माभवीयोसन्निकु
ष्टाभवांबिके इहागच्छेत्तनन्यारणाः वायः प्राणेः प्र
हाच्यते इहागच्छेत्तनवरितेनतैवसर्वंशक्रयः ओं ह्रीं
श्रीं ह्लीं चदुर्गायैवह्निजायोतमेवच सत्यस्त्रापीरमिते
प्राणः सन्निहतसदाशिवे सर्वेद्रियाणिदेवास्ते इ
हागच्छेत्तचंडिके इहागच्छेत्तेगानस्ता इहागच्छेत्त
वेश्वरः इत्यावाल्समहादेवीपरिहारकेरोतुच मे
त्रेणानेनविधेइनकृष्णसमाहितः स्तागतेभग
वन्नेवशिवलोकान्शिवप्रिये प्रसादंकुरुमाभद्
भद्रकालीनमोस्तुते धन्योहंकृतकृत्योहंसफलं
जीवितंमम आगतासियतोदुर्गेमाहेश्वरिममाल
यो अद्यमेसफलंजन्मसार्थकंजीवनंमम इजया
सियतोदुर्गेपुण्यस्तेत्रचभारते भारतीभारतीस्त्वा
दुर्गायाः पूजयेतुयः सोतेयातिचगोलोकेपरमेश्वर्य
वानिह कृत्वाचैवसवीस्त्रजोविस्तलोकेलभेतसधीः
माहीश्वरीचसंप्राप्यशिवलोकेचगच्छति सात्विकीराजसी

वैवस्वियाहृजाचनामसी भगवन्नाम्नवेदेशकाचोम
मामध्यमाधमाः सात्त्विकीवैसवानोचशाक्तादीनोच
राजसी अदीत्तिनानामसनोचान्यानोनामसीस्तेन
जीवहन्याविहीनायापराहृजाचवैसवी वैसवायो
त्तिगोलोकंवैसवीवरदानतः माहीसरीराजसीच
बलिदानसमन्विना शाक्तादयोराजसाश्चकैलासे
योत्तिनेनतः किरातानकेयोत्तिनामसाहूजयातं
च्या नेमेवजगतोमानवतुर्वर्गफलप्रदा सर्वेश
क्तिस्वरूपाचहृक्तस्यपरमात्मनः जन्मसम्पुजेराव्या
पिहरानवचपरामरा सुखदामोक्षदाभक्ताहृक्तसभक्ति
प्रदासदा नारायणिमहामायेदुर्गेदुर्गेत्तिनाशिनी
दुर्गेनिस्तृत्तिमात्रेणदुर्गेयात्तिन्तृणामिह इतिकृत्वा
परीहारंदेव्यावामेवसाधकः विधायाद्युपरिहान
ऊर्ध्वाक्षपांरवस्थापनं नत्रदन्नाजलंपूर्णंहवीष्पा
चवेदनं प्रन्नादत्तिणहस्तेनमंत्रमेवपठेन्नरः शं
खस्योध्रुणपरांख्यानोमंगलानांचमंगलं प्रभवःशं
खहृदस्यापराकल्पेपवित्रकः अनोर्घ्यपात्रंसंस्था
प्यविधिनानेनपंडितः दत्वासेहृजयेदेवीमुपचारा
णाषीडश त्रिकोणमंडलंकृत्वासज्जलेनकुशेनच
हृमेंशेषदर्भंत्रीचसंहृज्यनत्रयार्मिकः त्रिपदीस्था

त्र० ल०
पं०
१९९

199

पयेनत्रिविधार्घ्यार्घ्यंखमेवच शंखेत्रिभागगतोयंचंद
नासंसृजयेन्मनः गंगेचयमुनेचैवगोदावरिसरस्वती
नर्मदेसिंधुकावेरिजलेस्मिन्सन्निधिंकुरु वह्निसू
र्यचंद्रचविलसंववरुणेशिव सृजयेन्नत्रतोयंचचं
दनेनच नैवेद्यासिचसर्वीणांमोत्तयेनजलेनच
ननोदत्यास्त्रप्रसेकपुपचाराणिषोडश आसनंवस
नेपाद्यंस्नानीयमनुक्रमेपने मधुपर्कमथ्यांयापुष्प
नैवेद्यमीप्सिते पुनराचमनीयंचनोहूलेरत्नभूषणे
धूपप्रदीपौत्वंस्वंबलुपचाराणिषोडश अमूल्यरत्न
निर्माणनानाविचित्रविराजिते वरसिंहासनेप्रोक्तगु
हाणेशंकरप्रिये अनेनसूत्रप्रभवमीखरीक्ष्णाविनिर्मि
ते ज्वलदग्निविशुद्धंचवसनंग्रहाणशिवे अमूल्यरत्न
पात्रस्थेनिर्मलेजाह्नवीजले पादप्रक्षालनार्थायदुर्गे
पाद्यंचग्रहाणो सुगंध्यामलकेस्निग्धद्रवमेवसडूले
भे सुपक्वविस्नानेलंवग्रहाणपरमेश्वरि कस्तूरीकुं
कुमांकंचसुस्निग्धचंदनद्रवं सर्ववासितंजगन्मातर्ग
हाणानुलेपनं माध्वीकरत्नपात्रस्थंसुपवित्रंसुमं
गले मधुपर्कमहादेविग्रहाणप्रीतिपूर्वकं हृत्त
मेवमूलचूर्णगंधद्रव्यसमन्विते सुपवित्रे
मंगलार्हेदेविगंधंग्रहाणमे ॥ ॥

पवित्रं शंखपात्रस्थं हर्षीभूष्यात्तनाम्बिने स्वर्गमंदा
किनीतोयेमर्घ्यं वै तिग्मह्राणमे स्वर्गेषिभूष्यस्त्रेहेच
पारिजातमनरूढ्वे मालत्यादिभूष्यमाल्यं गृहाणाजग
दम्बिके दिव्यसिद्धान्नमात्रेपि षट्केपायसादिके सिद्धा
न्नलड्डुकफलैर्नैवेद्यं गृहाण नो मुने स्ववासिनेशीनतो
कर्पूरादि ·· सुसंस्कृतं मयानिवेदितं भक्ताग्रस
नेषेलकम्यके कमुककपर्णहूर्णचकर्पूरादिसुवासि
ने सर्वभोगवरेरम्येतोहलेदेवि गृहाणनाम् अमूल
रत्नसारं निर्माणमीसवीछया सर्वांगशीमनकरं
भूषणं देवि गृहाणो नरुनिर्यासहूर्णं च साक्षनिर्धा
नवारके स्वपवित्रे भदीपं च गृहाण परमेश्वरि रत्न
सारं विनिर्माणं दिव्यपर्यंकमनमनं सूक्ष्मवस्त्रसमा-
कीर्णं देवि तल्पं च गृहाण एवं संपूज्यनोऽङ्गादेव्या
सुष्पांजलिमुने नमो हम्नायिकादेव्यायत्नमः परि
हृदयेन् ऽयश्च वेऽप्रवेऽंच वेऽग्रावेऽनायिका श्रुति
वेऽं च चाम्रेऽं वेऽं वेऽवनीमुने एभेचाष्टदलेवैना
माशादिक्रमतः नथा पंचोपचारैः संपूज्य भैरवान
प्यदेशतः आदौ महाभैरवं च संहारभैरवं तथा अ
सितांगभैरवं च रुरुभैरवमेव च ततः कालभैरवं
च क्रोधभैरवमेव च ताम्रचूडं वं द्वचूडमेतं च भैर

व ल
प्र॰
२॰॰
200

वह्नयं पनान्संहृजमथ्येचनवशक्तीस्वसहजयेन् न
त्रयश्चेवाष्टदलेमथ्येचभक्तिसर्वके वेसवीचैवब्रह्मा
णीगैरीमाहेश्वरीतथा नारसिंहीचवाराहीइन्द्राणीका
र्तिकीतथा सर्वशक्तिसरूपोचमथानोसर्वमंगलो न
वशक्तिचसंहृज्यचदेदेवोचसहजयेन् शंकरंकार्ति॰
कीयंचसूर्यसोमेंद्रनाशने वायुंचवरुणैचैवदेव्यास्थे
ष्टीवटुंतथा चतुषष्टियोगिनीश्चसंहृज्यविधिवत्सर्व
के ततःकृत्वापरिहारंनमस्कृत्यहिवत्सलः वलि
लिदान॰॰ विधानेस्वयनोमनिसतनम मायारिपम
मेच्छागेरव्यान्मेषादिकंशुभे सहस्रवर्षसगीनाडगी
मायारिदाननः महिषेणवर्षाणेदशवर्षवच्छाग
लान् वर्षमेषेणडःमापेःपंक्तिभिर्हरिरेणसतथा
दशवर्षकृलसरैःसहस्राहेवगेडकेः ऋषिभिःप
रिनिर्मीतैषरामांसैपशुभिःतथा मांसेसकाणादि
फलैरक्तिनैरितिनारद श्रुनकेव्याघिसिंहीनेवसंश्रू
गेलत्रणविन विशुद्धमेविकारागेसवर्णाशुभ्यमे
वच शिशुनादा॰॰ नर्हतिशुद्धेचचंडिका ह्रद्दमेव
गुरुजनेकृषेणवांयवेतथा चनेचैवोथीकागेनही
नोगेनप्रजातथा कामिनीसंगमेगेनकानेनमा
नरेनतथा चंडिकेनभवेन्मन्मुर्विन्नंव विद्यमस्तके

हतेमित्रेनामसहस्रेभ्यस्त्रीः पुत्रहीननरः मायवीनो
वन्निरीणीतेस्वयनेसुतिसनमः वत्सम्पर्ववेदोक्ते
फलेहानिर्ध्वतिकर्मभेः पितृमातृविहीनेचपुत्रके
व्याधिवर्जिते स्त्रिवहीनेदीप्तिनेचपरदारविहीनके
अत्याचारकेविष्णुहेचसनमश्रेष्ठेमूलवरे नष्टेपुण्योपयने
दत्ताकीनेमूल्यातिरेकतः स्नापयित्वाचनंपभीमस्य
ज्वरस्यवेदनैः मासपुष्पैस्सुसिंहरेदेयिगोरोचनादि
भिः नैवेद्यैश्चाभईस्त्वावरहारेणयत्नतः वषीते
वसमुमत्स्यअडुर्गायैनेनिवेदयेत् अष्टमीनवमीसंधी
दर्शात्माप्याविमेवच इत्येवंकथितंसर्ववलिदानप्रसं
गतः वलिंदत्त्वाचस्नात्वाचधृत्वाचकवचंबुधः प्रण
म्यदंडवद्भूमौदद्यात्हिमायदक्षिणां इतिश्रीब्रह्मवै
वर्तेमहापुराणेप्रकृ॰ नारायणनारदसं॰ दुर्गो
पाख्यानेपञ्चषष्टितमः ६५ नारदः श्रुतंसर्वम
हाभागस्यारसकरंवरं स्तोत्रंचकवचंपूजाफ
लंकारविवदप्रभो नारायणः आर्द्रायांपुत्रकेनवम्या
नहेकृत्वादन्याम्बवोधिते पूजायाः शानवार्षिकाफ
लमाप्नोतिमानवः लक्ष्मीवपुत्रपौत्राणांलभतेना
त्रसंशयः स्नापयदक्षिणांपुण्यपूजायांलभतेनरः
नक्तत्रहीनेवर्षेचयावैम्याश्चैवनारद नवम्यांवोधने

कृत्वा यत्नेन संपूज्य मानवः अश्वमेधफलं लब्ध्वा देव्याः
स्थाने च विसर्जयेत् समस्तोपूजने कृत्वा बलिं दद्याद्धि
चक्षणः अक्षम्यो पूजने शक्तो बलिदानविवर्जने
अक्षम्यो बलिदानेन विधिनिर्जीयते नृणां दद्याद्धि
चक्षणे भक्तानवम्यां विधिवद्बलिं बलिदानेन विप्रें
द्र दुर्गे प्रीतिर्भवेन्नृणां हिंसाजन्यं च पापं च लभते ना
त्र संशयः उत्सर्गकर्ता दाता च छेत्ता पोष्टा च रक्षकः
अग्रपश्चान्निबद्धा च सप्तैते वधभागिनः यो यं हन्ति स
तं हन्ति हन्ति वेदोक्त एव च ऊर्ध्वं यान्ति ते सर्वे स्वर्गे वस
वासे न संशयः एवं संपूज्य सुरथः स्तौ वैश्यश्च भ
क्तितः कवचं च गले बध्वा तुष्टाव परमेश्वरीं स्तवे
न परिनिष्ठा सा तस्य सा तत्राविर्बभूव ह सदर्शनस्था दे
वी सूर्यकोटिसमप्रभा तेजःस्वरूपा परमा निर्गुणा
निर्गुणा च या स्वेच्छामयी कृपामयी भक्तानुग्रह
कातरा इन्द्रानीकमनीयां च तेजोमंडलमध्यतः
त्रुतः तुष्टाव राजेन्द्रो भक्त्या नम्रात्मकंधराः स्तवेन
परिनिष्ठा सास्मिता स्तेन हर्षवक्त्रे उवाच संस्मेराजेन्द्र
कृपया जगदंबिका प्रकृतिरुवाच सा तत्रास्मि
समे राजन्दुर्गोपि विभवं वरं ददामि तत्सं विभवं
सोमनेवोच्छितेन च निर्जितस्सर्वे शत्रुश्चलभे राज्य

मन्वंतरे भविष्यसि महाभाग सावर्णिर्नाम मनुः
दास्यामि तन्मंत्रसारं वपरिणामेन नाधिप मुक्तिदं से
व परमं श्रीकृष्णे परमात्मनि गुणातीतपरमेशो हि सा
त्वान्मोक्षप्रमेदथी मायया वै विना सोपि हृषमनन्यम
नेभजेत् ब्रह्मादिस्तंभपर्यंतं सर्वं नश्वरमेव च नित्य
सत्यं परं ब्रह्म कृष्णनिर्गुणमच्युतं ब्रह्मविष्णुशिवा
दीनां अहं माद्या परात्परा सगुणा निर्गुणा चापि वरा
स्वेच्छामयी सदा सत्या नित्या सर्वस्वरूपा सर्वकारणका
रण बीजरूपा च सर्वेषां मूलप्रकृतिरीश्वरी पुण्ये
वृंदावने रम्ये गोलोके रासमंडले राधा प्राणाधिका
हं कृष्णस्य परमात्मनः अहं दुर्गा विष्णुमाया बुद्ध्या
धिष्ठातृदेवता अहं लक्ष्मीश्च वैकुंठे स्वयं देवी सरस्व
ती सावित्री वेदमाताहं ब्रह्माणी ब्रह्मलोकगा अहं
गंगा च तुलसी सर्वाधारा च वसुंधरा नानाविधाहं क
लया मायया सर्वेषां षिनः ताहं कृष्णेन सृष्टा च भ्रू
भंगलीलया तस्य भ्रूभंगलीलया सृष्टा येन वै सा
महाविराट् यस्य लोम्नां च कूपेषु निसंति निमशः
असंख्यानि च नामेव ब्रह्माण्डानि च मायया प्रति
मेषु नित्यं तु हिं सर्वे ऊर्ध्वं निसंनंत सप्त सागरसंयुक्ता
सप्तद्वीपा च वसुंधरा नदाः सप्त पाताला स्वर्लोक

ब्र॰ ख॰
प्र॰
२०२
202

स्यैव समम च एवं विधं च निर्माणं ब्रह्मलोके ब्रह्मणा कृतं
प्रत्येकं सर्वब्रह्मलोके ब्रह्मविष्णुशिवादयः सर्वेषामीश्व
रः कृष्ण इति ज्ञाने परात्परे वेदानां च ब्रह्मानां च तीर्था
नां तपसां तथा देवानां चैव वसुण्यानां सारः कृष्ण इति
स्मृतः नष्टक्लिष्टेनोयोमूढः सत्र जीवन्मुक्तो ध्रुवं पवि
त्राणां च तीर्थानि नश्यन्ति स्पर्शवायुना तन्मंत्रोपासक
स्यैव जीवन्मुक्तः इति स्मृतः मंत्रग्रहणमात्रेण नरो ना
रायणो भवेत् विना जाप्येन तपसा विना तीर्थेन मज्ज
या मानामहतां नाशनं केपि पूर्णं च सहस्रकं पुंसामेव
स च हृष्टा गोलोकं च स गच्छति इदं ज्ञानं मारभ्य नं कथि
तं च नराधिप सवं नरा ते मात्ताते भक्ति दास्यामि ते हृ
रे माधुक्तं त्वीयते कर्मकल्पकोटिशतेरपि अवश्यमे
व भोक्तव्यं कृतं कर्मशुभाशुभं अहं प्रमत्तगृह्णामि
तस्यैदास्यामि निर्मलां निर्मलां निर्मलां भक्तिं श्रीकृ
ष्णे परमात्मनि करोमि वै चनायनेनेभ्यो दास्यामि स
र्वदं स्मृतः स तत्पायनष्यामि ध्यायति ब्रह्मरूपिणी इति
ते कथितं ज्ञानं राजवत्स यथागमं इत्युक्त्वा च महादे
वी तत्रैवांतरधीयत राजा संहायराज्यं च तोनत्वाप्रययो
गृहं इत्येवं कथितं वत्स नन्दयाख्यानमुत्तमं इति श्री
ब्रह्मवैवर्त्ते महापुराणे प्रकृतिखंडे नारायणनारदे

संवादे दुर्गोपाख्याने द्विषष्टितमः ॥ ६२ ॥ नारद उवाच
श्रुतं सर्वं नाथ संक्षिप्तं किंचिद्वद हि निश्चितं प्रकृतेः क
वचं स्तोत्रं च हि मे मुनिसत्तम नारायण उवाच पुरा
स्तुता सा गोलोके कृष्णेन परमात्मना संपूज्य मधुमा
से च प्रीतेन रासमंडले मधुकैटभयोर्युद्धे द्वितीये वि
ष्णुना पुरा तत्रैव काले सा दुर्गा ब्रह्मणा प्राणसंकटे
चतुर्थी संस्तुता देवी भक्त्या च त्रिपुरारिणा पुरा त्रिपु
रवधे च महाघोरतरे रणे पंचमे संस्तुता देवी वृत्रासु
रवधे तदा शक्रेण सर्वैर्देवैश्च घोरे च प्राणसंकटे तथा
मुनीन्द्रैर्मुनिभिः मानवैः सुरथादिभिः संस्तुता प्रति
जाता च कल्पे कल्पे परात्परा स्तोत्रं च श्रूयतां ब्रह्मन्स
र्वविघ्नविनाशनं सुखदं मोक्षदं सारं भवाब्धेः पार
कारणं कृष्णः त्वमेव सर्वजननी मूलप्रकृतिरीश्व
री त्वमेवाद्या सृष्टिविधौ स्वेच्छया त्रिगुणात्मिका का
र्यार्थं सगुणा त्वं च वस्तुतो निर्गुणा स्वयं परब्रह्मस्वरू
पा त्वं सत्या नित्या सनातनी तेजःस्वरूपा परमा भक्ता
नुग्रहविग्रहा सर्वस्वरूपा सर्वेशा सर्वाधारा परात्परा
सर्वबीजस्वरूपा च सर्वपूज्या निराश्रया सर्वज्ञा सर्वतो
भद्रा सर्वमंगला सर्वबुद्धिस्वरूपा च सर्वशक्तिस्वरूपि
णी सर्वज्ञानप्रदा देवी सर्वज्ञा सर्वभाविनी त्वं स्वाहा देव

ब्र ल
प्र॰
२०३
203

ज्ञानेनपितृसदानेसयासये दक्षिणासर्वदानेवसर्वकर्म
णिसेननेतिद्वानेवदयानेवक्रमानेवात्मनेक्षमेत्व॰
न्तरतिशांतिर्द्रुमाकोत्तिनहिस्रुणासनी ब्रह्मग्रहिच
नेद्रावलज्ञीशोभाप्रभासदा सनोसंयत्नस्वरूपाश्रीविष
तिरमनोमिह प्रीतिरूपांपुण्यवतांपापिनांकलहाउ
रा शासनकर्मनयीशक्तिः सर्वदासर्वजीविनां देवभ्यः
स्वयंदेदात्रीयानदात्रीकृपामयी हितायसर्वदेवानांस
र्वास्वविनाशिनी योगनिद्रायोगरूपायोगदात्रीचयोगि
नी सिद्धिस्वरूपासिद्धानांसिद्धिदासिद्धियोगिनी मा
हेश्वरीचब्रह्माणीविष्णुमायाचवैष्णवी भद्रदाभद्रका
लीचसर्वलोकभयंकरी ग्रामेग्रामेग्रामदेवीगृहेदे
वीगृहेगृहे सनोकीर्तिप्रतिष्ठाचनिन्दाचमसनोस
दा महाबुद्धेमहामारी उग्रसंहाररूपिणी रक्षास्व
रूपाशिष्टानांमातेवहितकारिणी वंद्यापत्यास्वमा
तेवब्रह्मादीनांचसर्वदा बालरूपरूपाविप्राणांनप
स्याचतपस्विनां विद्याविद्यावतांनेवबुद्धिर्बुद्धिमतां
सनो मेधास्मृतिस्वरूपाचप्रतिभाप्रतिभामनां राज्ञां
प्रतापरूपाचविशांवाणिज्यरूपिणी सृष्टौसृष्टिस्व
रूपात्वंरक्षारूपाचपालने तथान्तेत्वंमहामारी॰
विश्वस्यविश्वपूजिते कालरात्रिर्मे ॥

हाराद्धिमोहराद्धिस्समोहिनी दुरत्ययामेमायावैयया
संमोहितंजगत् ययामुग्धोहिविद्वांस्समोक्षमार्गेनप
श्यति इत्यात्मनःकृतेस्तोत्रेदुर्गायादुर्गनाशने प्रजा
कालेपठेद्योहिरिद्धिर्भवतिवाञ्छिते वंध्याचकाक
वंध्याचमृतवत्साचदुर्भगा श्रुत्वास्तोत्रंवर्षमेकंस
द्योरोगाद्विमुच्यते पुत्रभेदंप्रजाभेदंपत्नीभेदंचदु
र्गतः स्तोत्रंश्रुत्वामासमेकंलभतेनात्रसंशयः राज
द्वारेश्मशानेचमहारण्येरणस्थले हिंस्रजन्तुसमी
पेचश्रुत्वास्तोत्रंप्रमुच्यते गृहदाहेचसर्वाग्नौदस्यु
शस्त्रसमन्वितः स्तोत्रस्मरणमात्रेणमुच्यतेनात्रसंश
यः महादरिद्रोमूर्खश्चसर्वंस्तोत्रंपठेत्तुयः विद्यावा
न्धनवांश्चैवसभवेन्नात्रसंशयः इतिश्रीब्रह्मवैवर्त्त
नेदुर्गोपाख्यानेदुर्गास्तोत्रंनामद्विषष्टितमः ६२ ना
रदउवाच भगवन्सर्वधर्मज्ञसर्वज्ञानविशारद
ब्रह्माण्डमोहनंनामप्रकृतेःकवचंवद नारायणः शृ
णुवक्ष्यामिविप्रेन्द्रगोपनीयंसुदुर्लभं श्रीकृष्णेनै
वकृपयादत्तंवैब्रह्मणेपुरा ब्रह्मणाकथितंपूर्वंध
र्मायजाह्नवीतटे धर्मेणदत्तंमह्यंचकृपयापुष्करेपु
रा त्रिपुरारिश्चयद्धृत्वामधुकैटभयोर्भयात् संहारर
क्तबीजंयद्धृत्वाभद्रकालिका यद्धृत्वाचमहेन्द्रस्सं

ब्र स
प्र॰
१०४
204

आपकमलेलयो पद्मनाभमहाकालः चिरंजीविचया
र्मिकः पद्मनाभमहाज्ञानीनेशीसानेदमूर्वके पद्मना
भमहायोद्धावाणः शत्रुभयंकरः पद्मनाभशिवनलः
उर्वीसः ज्ञानिनोवरः ॐउग्रेगतिचमर्थेनेसाहेनोमेशि
वोवतु मंत्रःषडक्षरोयेचमक्तानोकल्पपादपः विचा
रेनास्मिवेदेवमहेणाम्ममहामुने मेत्रेचग्रहमात्रेण
शिवतुल्योभवेन्नरः ममवक्त्रेसदापातुश्रोंडगीयेन
मोनमः ॐडग्रेगरक्त२नीचकेदंपातुसदामम ॐह्रीं
श्रीमितिमेत्रोयेस्कंधंपातुनिरंतरं ॐश्रीह्रींमितिहृस्त
वृपातुमेसर्वतःसदा ह्रींमिदेवत्तस्थलेपातुहृस्तं
ह्रींमितिसेननेते ॐह्रींश्रींपातुसर्वांगेसमेजागरणे
सदा माच्यामोपातुप्रकृतिः पातुवङ्गोवचेरिका द
त्तिणेभद्रकालीचनैनत्योचमहेश्वरि वारुणीपा
तुवाराहीवायव्यांसर्वमंगला उत्तरीवैसवीपातुनैऋ
त्यांशिवप्रिया जलेस्थलेचानरिक्तपातुमांजग
देविका इतितेकथितंवत्सकवचंसुदुर्लभं यस्मै
कस्मैनदातव्यंप्रवक्तव्यंनकस्यचित् गुरुमभ्यर्च्यवि
धिवद्वस्त्रालंकारचंदनैः कवचंधारयेद्यस्तुसोपि
रुद्रोनसंशयः स्नानेनसर्वतीर्थानांदक्षिणाभ्यश्च
दक्षिणे यत्फलंलभतेलोकःतदेतद्धारणान्मुने पंच

तत्तज्जपेनैवसिद्धमेतन्नवेद्ध्रुवं लोकेचसिद्धकव
चेनाम्नैविघ्नंनकेवलैः नतस्यमृत्युर्भवतिसोपिसि
द्धेश्वरःस्वयं यदिस्यात्सिद्धिकवचोविष्णुतुल्योभवेत्
ध्रुवं कथितंप्रकृतेःखंडेसर्वाखंडउत्तमंमुने यावत्
न्त्वलप्रकृतियस्याउद्भोगणेश्वरः कृत्वाकलत्रंतया
वलभतेगणपतिंसुतं सांशेनकृष्णभगवान्बभू
वचगणेश्वरः श्रुत्वाचप्रकृतेःखंडेसर्ववेदसुयोप
मं भोजयित्वाचदत्वायेनसैदद्याद्दक्षिणां सव
त्सांहरभिरम्यांदद्याद्भक्तिपूर्वकं वह्निनेत्रयो
गादिपशः श्रीनत्यसोदतः लक्ष्मीवसतितस्योहस्य
नेगोलोकमाप्नुयात् ॥ इतिश्रीब्रह्मवैवर्तेमहा
पुराणेप्रकृतिखंडेनारायणनारदसंवादेदुर्गो
पाख्यानेप्रकृतिकवचंनामचतुःषष्टितमोध्या
यः ६४ ॥ शुभमस्तुसर्वजगतनाम् ॥

नं० ५८२१-घ

ब्रह्मवैवर्त्तपुराणम् (पुराणमितिहासः)

ब्रह्मवैवर्त्तपुराणम्

पत्राणि २०५ (सम्पूर्णम्)

ब्र ल
पं.
२०५

205

